

305.8451

ค821ข

ร.3

ปัญหาอันเกิดจากชาวจีนซึ่งเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศส
ในประเทศไทย (พ.ศ. 2398 - 2469)

ปริณฎานพนธ์

ของ

เลอลักษณ์ คงมีลาภ
1

๕ 8 พ.ค. 2540

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย

มีนาคม 2540

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

63686

ปัญหาอันเกิดจากชาวจีนซึ่งเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศส
ในประเทศไทย (พ.ศ. 2398 - 2469)

บทคัดย่อ
ของ
เลอลักษณะ คงมีลาภ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาดตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย
มีนาคม 2540

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษาถึงบทบาทของชาวจีนที่เป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส ที่ก่อให้เกิดปัญหาแก่รัฐบาลไทย หลังจากที่มีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงใน พ.ศ. 2398 แล้ว และยังศึกษาถึงการแก้ไขปัญหของรัฐบาลไทยในสมัยนั้นด้วย

จากการศึกษาพบว่า ชาวจีนเมื่อเข้าเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสแล้วก่อปัญหา และความยุ่งยากให้แก่รัฐบาลไทยมากกว่าคนในบังคับของชาติอื่น ประกอบกับในระบายนั้นเป็นระยะ ที่อังกฤษและฝรั่งเศสกำลังมีอิทธิพลในแถบเอเชีย จึงทำให้อังกฤษและฝรั่งเศสต้องการแสดง อิทธิพลให้คนในบังคับของตนเห็นถึงการมีอำนาจของชาติทั้งสอง ไม่ว่าชาวจีนในบังคับจะกระทำ ถูกต้องหรือไม่ กองสุลของอังกฤษและฝรั่งเศสจะเข้าช่วยเหลือทันที การกระทำของกงสุลดังกล่าว จึงทำให้รัฐบาลไทยเกิดความยุ่งยากต่อการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม อันเป็นอุปสรรคต่อการ บริหารงานของเจ้าหน้าที่ไทยที่จะดำเนินงานให้เป็นไปในทางยุติธรรมได้ ดังนั้นเพื่อเป็นการขจัด ปัญหาอันเกิดจากชาวจีนที่เป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสให้หมดสิ้นไป รัฐบาลไทยจึงได้หา หนทางแก้ไขด้วยการปฏิรูปกฎหมายและดำเนินการขอแก้ไขปัญหาทางการศาลกับประเทศต่าง ๆ ที่ทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับไทยทั้ง 13 ประเทศ ทั้งนี้เพื่อให้ชาวจีนในบังคับไม่ได้รับอภิสิทธิ์ เหนือชาวไทยเหมือนก่อน นอกจากนั้นเมื่อทำผิดกฎหมายไทย ฝ่ายไทยสามารถดำเนินคดีได้ ตลอดทั้งการจำกัดสิทธิต่าง ๆ ของชาวจีนให้อยู่ในระเบียบโดยการออกเป็นพระราชบัญญัติต่าง ๆ ด้วย

จากการแก้ไขปัญหของรัฐบาลไทยโดยรัฐบาลไทยยินยอมให้อังกฤษและฝรั่งเศสได้รับดินแดน ไทยบางส่วนเพื่อแลกเปลี่ยนกับสิทธิดังกล่าว แต่กงสุลอังกฤษและฝรั่งเศสก็ยังคงสงวนในสิทธิเรื่อง การขอถอนคดีความของคนในบังคับไปยังศาลต่างประเทศของตนได้ ถ้าไม่พึงพอใจในคำตัดสินคดี ของไทยจนกว่ารัฐบาลไทยจะจัดทำประมวลกฎหมายฉบับสมบูรณ์ ประกาศใช้เป็นผลสำเร็จ ซึ่ง กฎหมายของไทยสามารถนำออกใช้ได้ในปี พ.ศ. 2481

PROBLEMS STEMMING FROM THE CHINESE WHO WERE BRITISH AND FRANCH
SUBJECTS IN THAILAND (1855 A.D. - 1966 A.D.)

AN ABSTRACT

BY

LUELUCK KONGMELAP

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Arts degree in History
at Srinakharinwirot University

March 1997

This thesis is a study of the Chinese people who became "British and French subjects" and caused a lot of problems to the Thai government after the Bowring Treaty in 1855. It is also a study of the effort of the Thai government to solve those problems.

The study reveals that the Chinese people who became British and French subjects made a lot of difficulties to the Thai government than the others. At that time, Britain and France dominated all over Asia and they wanted to show off their power to their subjects no matter those Chinese people disobeyed the law. This caused various problems to the Thai government administration (social, economic, legal). In order to solve these problems, Thai government began to reform Thai laws and dealt with the questions of Thai jurisdiction.

In solving these administrative problems caused by British and French subjects, the Thai government had to allow Britain and France to transfer certain cases of their subjects to be tried in the Consulate Courts for another 5 years since 1943. However, This was the beginning of the Thai government's effort to gain its judicial independence which finally succeeded in 1938.

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปฏิญานี้หนังสือฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอก
ประวัติศาสตร์ไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

..... ประธาน

(รศ.ณรงค์ พ่วงพิศ)

..... กรรมการ

(รศ.ถนอม อานามวัฒน์)

คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน

(รศ.ณรงค์ พ่วงพิศ)

..... กรรมการ

(รศ.ถนอม อานามวัฒน์)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(รศ.สนั่น เมืองวงษ์)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปฏิญานี้หนังสือฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ดร.ศิริยุภา พูลสุวรรณ)

วันที่ 14 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2540

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จเรียบร้อยได้เพราะความกรุณาอิงจากบุคคลหลายฝ่าย ผู้เขียน
ขอกราบขอบพระคุณ รศ.ณรงค์ พ่วงพิศ และ รศ.ถนอม อานามวัฒน์ ที่กรุณาช่วยเหลือ
แนะนำแก้ไขข้อบกพร่อง เอาใจใส่จนปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ รศ.สนั่น เมืองวงษ์ แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ที่กรุณาเป็นกรรมการสอบเพิ่มเติม

ขอกราบขอบพระคุณเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร ศิลปากร ธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ ที่กรุณาให้ความเป็นกันเองในการบริการ

ขอกราบขอบพระคุณ ผอ.อนันต์ ฉะอมแหยม แห่งโรงเรียนแหลมสิงห์วิทยาคม
ผช.จุลวรรณ เสนีรัตน์ ผช.ปราณี จันทรดารา เจ้าหน้าที่ห้องสมุด ตลอดจนเพื่อน ๆ น้อง ๆ
ที่ทำการอ้างอิงในการเขียนภาคนิพนธ์ ด้วยความห่วงใยตลอดมา

และความดีทั้งหลายที่ข้าพเจ้าได้กระทำมาทั้งหมดนี้ ขอมอบให้แม่ผู้มีพระคุณและห่วงใย
ในตัวลูกเสมอมา ตลอดทั้งพี่ ๆ น้อง ๆ ที่ให้ความอุปถัมภ์ช่วยเหลือเป็นอย่างดี

เลอลักษณ์ คงมีลาภ

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ	ก
1 บทบาทของชาวจีนในราชอาณาจักรไทยก่อนการแก้ไขสนธิสัญญาเบาว์ริง	1
1. บทบาทชาวจีนทางด้านเศรษฐกิจ	1
สมัยสุโขทัย	2
สมัยอยุธยา	3
สมัยธนบุรี	6
สมัยรัตนโกสินทร์	8
2. บทบาทของจีนทางการเมืองการปกครอง	11
2.1 บทบาทของชาวจีนทางการเมืองการปกครองก่อนสมัย	
รัตนโกสินทร์	11
2.2 บทบาทของชาวจีนทางการเมืองการปกครองในสมัย	
รัตนโกสินทร์	13
(1) การแบ่งกลุ่มชาวจีนอพยพในราชอาณาจักรไทย	13
(2) การเข้ามามีบทบาททางการเมืองการปกครองของ	
ชาวจีน	14
(2.1) การมีสายสัมพันธ์กับเจ้านายราชวงศ์จักรี.	14
(2.2) การเป็นผู้ปกครองการค้าสำเภาล่วงให้	
กับราชการไทย	15
(2.3) การเข้าไปประมุขผูกขาดภาษีของไทย ..	16
(2.4) การเป็นเจ้าเมืองผูกขาดผลประโยชน์ ..	21
(2.5) การเป็นนายอาเภาจีนและปลัดจีน	22

3. บทบาทของชาวจีนทางด้านสังคมและวัฒนธรรม	23
3.1 ขบวนการอั้งยี่ของชาวจีน	24
3.2 การปรับตัวทางด้านประเพณีและวัฒนธรรมของชาวจีนในสังคมไทย	25
- ประเพณีทำบุญวันเกิด	26
- ทำบุญกฐน	26
- การแต่งกายไว้ทุกข์	27
- พิธีเลี้ยงพระวันตรุษจีน	27
3.3 การเป็นช่างฝีมือของชาวจีน	27
2 การเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสของชาวจีนในประเทศไทยหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง	29
1. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับชาติตะวันตกก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398	29
2. สนธิสัญญาเบาว์ริงที่มีผลต่อคนในบังคับของประเทศคู่สัญญากับไทย	32
2.1 สาเหตุที่ไทยต้องทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษและชาติตะวันตกอื่น ๆ	32
2.2 สาระสำคัญของสนธิสัญญาเบาว์ริง ในปี พ.ศ. 2398	36
2.3 ผลของสนธิสัญญาเบาว์ริง	37
(1) ทางด้านเศรษฐกิจ	38
(2) ทางด้านการศาล	40
3. การเข้าบังคับในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสของชาวจีนในประเทศไทย ..	42
3.1 การอพยพของชาวจีนเข้ามาสู่ประเทศไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ .	42
3.2 สาเหตุที่ทำให้ชาวจีนในประเทศไทยเข้าบังคับในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส	45

(1) เพื่อความสะดวกในการสัญจรไปยังเมืองต่าง ๆ	
เพื่อค้าขาย	47
(2) เพื่อต้องการให้ฝรั่งเศสคุ้มครองป้องกันผลประโยชน์	
และคดีความที่เกิดขึ้นกับชาวจีน	47
(3) เพื่อหลีกเลี่ยงการเสียเงินผูกปี	48
3.3 วิธีการขอเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสของชาวจีน ..	51
3 ปัญหาจากชาวจีนที่เป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส และการแก้ไขปัญหของ	
รัฐบาลไทย	52
1. ปัญหาที่เกิดจากชาวจีนที่เป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส	52
1.1 ปัญหาทางการเมืองการปกครอง	53
(1) ขัดจีนคำสั่งหมายศาลเมื่อกระทบความผิด	53
(2) การอ้างตัวเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศส .	56
(3) การกล่าวหาให้ร้ายแก่ข้าราชการไทย	58
(4) การใช้อิทธิพลของกงสุลเข้ามาเป็นเครื่องต่อรองใน	
การตั้งสโมสรจีน	60
1.2 ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ	63
(1) การหลีกเลี่ยงการเสียภาษีอากร	64
(2) ความต้องการอภิสิทธิ์ทางด้านภาษีอากรและการจัดตั้ง	
โรงรับจำนำ	67
1.3 ปัญหาทางด้านสังคม	74
(1) การทะเลาะวิวาทของกลุ่มฮั่นยี่	75
(2) การก่ออาชญากรรมทั่ว ๆ ไป	80
1.4 ปัญหาทางการศาล	85

2. การแก้ไขของรัฐบาลไทยในเรื่องคนในบังคับ	89
2.1 การแก้ไขปัญหาภายในประเทศ	90
(1) กำหนดคุณสมบัติของชาวจีนที่จะสมัครเป็นคนในบังคับ ของต่างชาติ	90
(2) รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติเพื่อควบคุมอภิสถิที่ต่าง ๆ ที่ชาวจีนมุ่งหวังให้รัดกุม	91
(3) ใช้นโยบายละมุนละม่อม	93
(4) การส่งเสริมให้มีความสัมพันธ์กันระหว่างคนไทยกับ ชาวจีนด้วยการแต่งงาน	94
(5) การจัดตำแหน่งหน้าที่ทางราชการให้กับชาวจีน	95
(6) ให้การสนับสนุนและชักชวนคนไทยให้ทำการค้า	96
(7) จำกัดสิทธิในการครอบครองที่ดินของชาวจีนในบังคับ ..	96
(8) การปรับปรุงกฎหมายและการศาลไทย	98
2.2 การแก้ไขปัญหากับประเทศคู่สัญญาทางพระราชไมตรีและ การค้า	100
(1) การเจรจาในระยะแรก (พ.ศ.2416 - 2447) ..	100
(2) การเจรจาในระยะที่สอง (พ.ศ.2450 - 2452) .	104
4 ผลกระทบจากการกระทำของชาวจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสในประเทศไทย .	109
1. ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ	109
(1) ภาวะชะงักงันของเศรษฐกิจ	110
(2) การขาดรายได้จากการหลบเลี่ยงภาษี	111
(3) การเสียค่าใช้จ่ายและเสียเวลาในการปราบ	112
2. ผลกระทบต่อสังคม	112
(1) สภาวะทางด้านจิตใจของกลุ่มคนในสังคม	113

บทที่	หน้า
(2) เป็นภัยต่อชีวิตทรัพย์สินของประชาชนและของประเทศชาติ ...	114
(3) เป็นตัวอย่างที่ไม่ดีให้แก่คนในสังคม	115
(4) เป็นการทำลายสุขภาพของประชาชนไทย	116
3. ผลกระทบต่อการเมืองการปกครอง	117
5 บทสรุป	120
บรรณานุกรม	124
ภาคผนวก	143
ประวัติย่อของผู้วิจัย	168

บัญชีตาราง

ตาราง

หน้า

- 1 แสดงจำนวนชาวจีนที่สมัคร เป็นคนงานบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศส ๗

บทนำ

ชาวจีนได้เข้ามาค้าขายในบริเวณที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัยเป็นต้นมาในสมัยสุโขทัย¹ และอยุธยา ส่วนใหญ่ไทยกับจีนมีความสัมพันธ์กันทางการค้าขายและติดต่อกันทางการทูต ในสมัยธนบุรี ถึงแม้ว่าจีนจะไม่ให้การรับรองทูตบรรณาการแก่กรุงธนบุรี จนกว่าจะถึงปี พ.ศ. 2324 แต่ก็มีการค้าขายระหว่างไทยกับจีนมาโดยตลอด

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทางราชการไทยได้ขยายงานชุดคลองและการก่อสร้างถาวรวัตถุ จึงจำเป็นต้องใช้แรงงานที่ยั่งยืนแข็งแรงและมีฝีมือ แต่แรงงานที่มีอยู่จากการเกณฑ์ไพร่ไม่เพียงพอกับความต้องการ ประกอบกับชาวจีนพากันอพยพหลั่งไหลเข้าสู่ประเทศไทยมากขึ้น ทางราชการไทยจึงจ้างแรงงานจากชาวจีนเข้าทำงานดังกล่าวให้กับทางราชการไทย ในสมัยนั้นชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยแล้วแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มที่ 1 เป็นพวกประกอบอาชีพค้าขาย กลุ่มที่ 2 เป็นพวกใช้แรงงาน² และกลุ่มที่ 3 เป็นพวกรับราชการ ในจำนวนชาวจีนทั้ง 3 กลุ่มนี้ กลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2 มีจำนวนมากที่ไม่ได้รับอภิสิทธิ์ทางด้านผลประโยชน์ใด ๆ เหมือนกลุ่มที่ 3 ซึ่งมีตำแหน่งหน้าที่ราชการรวมทั้งยศฐาบรรดาศักดิ์ แต่เนื่องจากการเข้ารับราชการมีโอกาสน้อย ดังนั้นชาวจีนกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2 จึงหาหนทางที่จะได้รับอภิสิทธิ์เหมือนกลุ่มที่ 3 บ้าง จนกระทั่งเมื่อรัฐบาลไทยทำสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษใน พ.ศ. 2398 โดยมีสาระสำคัญของสัญญาที่ส่งผลให้ชาวจีนได้รับผลประโยชน์ คือ การให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขต³ เกี่ยวกับทางด้านการศาลแก่คนในบังคับของต่างชาติ ชาวจีนเห็นเป็นโอกาสที่ตนจะได้รับอภิสิทธิ์รวมทั้งผลประโยชน์ในด้านต่าง ๆ จึงพากันไปสมัครเข้าเป็นคนในบังคับต่างชาติ จากการสำรวจทางสถิติจากปี พ.ศ. 2437 จนถึงปี พ.ศ. 2450 แล้วพบว่า มีจำนวนชาวจีนที่ได้สมัครเข้าเป็นคนในบังคับ

¹พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา (พิมพ์ครั้งที่ 2) กับคำอธิบายของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพฯ เล่ม 1. 2457. หน้า 91.

²วิลเลียม จี สกินเนอร์. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดยพรณี จัตรพลรักษ์ และคณะ. 2529. หน้า 3.

³ทรงศรี อัจจุรณ. การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2506. หน้า 60.

ของอังกฤษและฝรั่งเศสเพิ่มขึ้นเป็นลำดับดังนี้ คือ

ตาราง 1 แสดงจำนวนชาวจีนที่สมัครเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศส

ปี พ.ศ.	จำนวนชาวจีนที่สมัครเป็นคนในบังคับ
พ.ศ. 2437	16,000 คน ¹
พ.ศ. 2439	17,825 คน ²
พ.ศ. 2443	17,964 คน ³
พ.ศ. 2446	20,000 คน ⁴
พ.ศ. 2450	185,000 คน ⁵

หลังจากที่ชาวจีนเข้าเป็นคนในบังคับของต่างชาติโดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศสแล้วก็ได้สร้างปัญหาให้แก่สังคมไทยไม่น้อย ดังตัวอย่างบางประการ คือ

ประการแรก ทางด้านการเมืองการปกครอง ชาวจีนได้พยายามหลีกเลี่ยงการขึ้นศาลไทย และภายหลังบางกลุ่มเมื่อก่อคดีอาชญากรรม⁶ แล้วจึงเข้ามาขออยู่ในบังคับของต่างประเทศ

¹แกมสุข ปุ่มนนท์. "การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ พ.ศ. 2443-2452 วรรณ วทยากร," ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทย. 2514. หน้า 2.

²กจข. ร5 มร5ผ/45 เรื่องคนในบังคับฝรั่งเศส. กรมหมื่นเรศวรกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์. 10 ตุลาคม พ.ศ. 2539.

³แหล่งเดิม.

⁴กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.12 แห่ง 10 สำเนารายงานของหลวงสรรพกิจปรึกษากราบทูลกรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ. ลงวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2446.

⁵สุพัศศรี วรสายัณห์. การปกครองแบบเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ. 2524. หน้า 250.

⁶กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.พ. เล่มที่ 61. เรื่องจีนผู้ร้ายปล้นฆ่าพระอิสราธิไชยผู้ว่าราชการเมืองกระบี่ถึงแก่กรรม. (พ.ศ. 2436).

จากปัญหาดังกล่าวทำให้ทางราชการไทยไม่สามารถดำเนินคดีแก่ผู้กระทำความผิดทางกฎหมายบ้านเมืองของไทยได้ ต่อมาภายหลังได้กลายมาเป็นตัวอย่างที่ชาวจีนอื่น ๆ ใช้เป็นแบบอย่างในการหลีกเลี่ยงการขึ้นศาลไทย

ประการที่สอง ทางด้านเศรษฐกิจ มีพ่อค้าชาวจีนซึ่งเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสใช้สิทธิของการเป็นคนในบังคับไม่ยอมเสียเงินผูกปี้¹ และนำสินค้าไปลักลอบขายโดยไม่ยอมเสียภาษี ทำให้พ่อค้าชาวจีนที่เป็นคนในบังคับไทยซึ่งเสียภาษีถูกต้องนั้นไม่สามารถแข่งขันทางการค้าได้เป็นเหตุให้ประสบภาวะขาดทุนจึงไปร้องเรียนต่อทางการของไทยเพื่อขอลดหย่อนภาษี² ให้แก่พ่อค้าที่ขาดทุน

ปัญหาดังกล่าวเป็นผลทำให้ทางการไทยต้องเสียผลประโยชน์จากการเก็บภาษีได้น้อยลง

ประการที่สาม ทางด้านสังคม พวกชาวจีนซึ่งเป็นคนในบังคับได้ก่อความเดือดร้อนแก่ประชาชน เนื่องจากเกิดปัญหาทะเลาะวิวาทแล้วยกพวกเข้าปะทะกัน³ เสมอ ทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพย์สินและการคมนาคมของประชาชน ก่อให้เกิดความหวาดกลัวอันตรายที่จะมาถึงตน ทำให้ประชาชนไม่สามารถประกอบธุรกิจได้ตามปกติ จากการกระทำของชาวจีนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสดังกล่าว ทำให้ทางราชการไทยต้องหาวิธีทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว

อย่างไรก็ตามรัฐบาลจำเป็นต้องคำนึงถึงสัมพันธไมตรีที่ดีกับชาติมหาอำนาจทั้งสองด้วย เพราะอาจจะกระทบกระเทือนต่อความเป็นเอกราชของไทยได้ จึงต้องหาวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวเพื่อไม่ให้เกิดความวุ่นวายใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย คือ

ประการที่หนึ่ง ใช้วิธีการเข้มงวดกวดขันชาวจีนที่สมัครเข้าเป็นคนในบังคับของอังกฤษ

¹ สรศักดิ์ ชูสวัสดิ์. "ผูกปี้" การจัดเก็บเงินค่าแรงแทนการเกณฑ์แรงงานจากคนจีนในสมัยรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523. หน้า 80.

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 พ.34 เอกสารชุดอังกฤษ ฝรั่งเศส (ผืน-สุรา-การพนัน). 30 มกราคม พ.ศ. 2437.

³ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก5/1 น.33. อั้งยี่เล่ม 2 อั้งยี่เมืองจันทบุรี. 15 สิงหาคม 2438 - 10 เมษายน 2432.

และฝรั่งเศสให้ถูกต้องตามสัญญาเบาว์ริง¹ ดังเช่นคนที่จะสมัครเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสได้นั้นจะต้องเป็นชาวจีนที่เกิดในอาณานิคม และในดินแดนที่อยู่ในป้องกันของอังกฤษและฝรั่งเศสก่อนที่จะลงนามตามข้อตกลงใน พ.ศ. 2399 หรือจะต้องเป็นบุตรที่เกิดจากชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในอาณานิคม และเป็นคนในบังคับก่อน พ.ศ. 2399 ดังกล่าวมา

ประการที่สอง รัฐบาลใช้วิธีการออกกฎหมาย² ที่เกี่ยวกับการอนุญาตประกอบกิจการธุรกิจของชาวจีนที่อยู่ในบังคับต่างชาติให้รัดกุมยิ่งขึ้น เพื่อป้องกันการละเมิดสิทธิของชาวจีนในบังคับต่างชาติ เช่น การออกพระราชบัญญัติโรงรับจำนำ พ.ศ. 2444² พระราชบัญญัติรถลาก พ.ศ. 2445³

ประการที่สาม ใช้นโยบายประนีประนอม⁴ กับเจ้าหน้าทีของต่างชาติผู้ดูแลคนในบังคับ เพื่อป้องกันมิให้เกิดความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ไทยดังเช่น คดีที่ตำรวจพร้อมกับนายอากรสุราไปตรวจจับสุราเถื่อนที่บ้านจีนพักแสง จังหวัดปราจีนบุรี มีการต่อสู้จัดจีนไม่ยอมมาให้จับกุมผู้ต้องหาถึงกับมีการตายและบาดเจ็บเกิดขึ้น เรื่องนี้อุบทูตฝรั่งเศสได้เข้ามาเรียกร้องให้ทางไทยไต่สวนโดยกล่าวหาว่าเจ้าหน้าที่ไทยกระทำเกินกว่าเหตุและอ้างว่ารัฐบาลไทยต้องเป็นฝ่ายรับผิดชอบในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น รัฐบาลไทยจำเป็นต้องใช้นโยบายประนีประนอมเพื่อไม่ให้เกิดเรื่องลูกลามใหญ่เกิดขึ้น

¹ทรงศรี อัจจุรณ. การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2506. หน้า 30.

²กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.2 แฟ้ม 2 จดหมายบันทึกการสนทนาของพระยาพิพัฒน์ฯ กับ มร.บานากิจ อุบทูตฝรั่งเศส. วันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2442.

³กจข. กฎเสนาบดีกระทรวงนครบาลว่าด้วยผู้ซึ่งจะรับอนุญาตลากรถและเจ้าของรถลาก" ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 30, หน้า 315. วันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2456.

⁴แหล่งเดิม. รายงานกราบบังคมทูลของกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ ที่ 37/18256 ลงวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2446.

ประการที่สี่ จำกัดสิทธิในการครอบครองที่ดิน¹ ของชาวจีนที่เป็นคนในบังคับฯ และห้ามชาวจีนในสังกัดในบังคับต่างชาติย้ายที่อยู่ไกลเกิน 200 เส้น² จากกรุงเทพฯ และจะไปในที่แห่งใดได้ภายใน 24 ชั่วโมง³

ประการที่ห้า รัฐบาลส่งเสริมให้เกิดความผสมกลมกลืนกันทางด้านวัฒนธรรมระหว่างชาวจีนกับชาวไทยที่เห็นเด่นชัดคือ การแต่งงาน⁴ การแต่งกายอย่างไทย และยังพบเห็นการเลื่อมพระในวันตรุษจีน คือการตักบาตรทานุญและไหว้เจ้าในวันตรุษจีน ฯลฯ

ประการที่หก สนับสนุนและส่งเสริมให้ชาวจีนที่มีได้เป็นคนในบังคับของต่างชาติได้มีโอกาสรับสิทธิและผลประโยชน์⁵ จากทางราชการไทยเพิ่มขึ้น เช่น ให้เป็นเจ้าของที่ดินที่ไม่มีพื้นฐานทางการศึกษาแต่อย่างใด ซึ่งถือว่าเป็นการดึงคนจีนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย เพื่อป้องกันมิให้ชาวจีนไปสมัครเป็นคนในบังคับของต่างชาติ

นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 6 รัฐบาลไทยยังได้ส่งทูตไปเจรจาแก้ไขกฎหมายในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศต่าง ๆ เพื่อให้ประเทศไทยได้มีเอกราชทางการศาลอย่างสมบูรณ์เท่าเทียมกับประเทศอื่น ๆ อีกด้วย

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 มร.5. ม/7 พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยารัตนบดินทร์. 12 ตุลาคม พ.ศ. 2442.

² แอมสุข คุ้มกัน. "การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ พ.ศ. 2443-2452," วรรณ วิทยากร. ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม. หน้า 2.

³ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 34/26 เรื่องกระทรวงสั่งการในสิ่งซึ่งไม่สามารถจะทำได้ เรื่องให้สอบสวนคนที่มีหนังสือสำหรับตัวแสดงว่าตนเป็นคนในบังคับต่างประเทศอยู่ในอาณาเขตของสุล.

⁴ ตะเกียงคู่. (นามแฝง). "ความผสมผสานกลมกลืนของวัฒนธรรมไทย-จีน อันยากจะแยกจากกันได้," ในสายหยุดพุดจีบจีน. 2531. หน้า 17.

⁵ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.8.7./27. บันทึกกลับเรื่องจีน. 6 กันยายน พ.ศ. 2454.

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปัญหาที่เกิดจากการกระทำของชาวจีนในบังคับของต่างชาตินี้จึงเป็นปัญหาที่น่าสนใจในการศึกษาถึงพฤติกรรมด้านต่าง ๆ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นกับรัฐบาลไทย ตลอดจนวิธีการแก้ไขของรัฐบาลระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2469 จากการที่ผู้วิจัยได้สำรวจแล้วพบว่ายังไม่มีผู้ใดทำการศึกษาค้นคว้าในเรื่องปัญหานี้เกิดจากชาวจีนซึ่งเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสในประเศไทยมาก่อนเลย นอกจากบทบาทชาวจีนในด้านอื่น เช่น

กนิษฐา โทตะชะวัฒน์ ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของขุนนางไทยเชื้อสายจีนในประเทศไทย สมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2367 - 2453) เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2534

ทรงศรี อาจอรุณ ศึกษาความเป็นมาของสนธิสัญญาจนถึงการแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในสมัยรัชกาลที่ 6 เสนอต่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2506

พวงร้อย กล่อมเอี้ยง ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาของชาวจีนและการแก้ไขปัญหาของรัชกาลที่ 6 เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2516

พลกุล อังกินันท์ ศึกษาถึงบทบาทของชาวจีนในสมัยรัชกาลที่ 5 เน้นเฉพาะเรื่องของชาวจีนที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ และการตั้งหลักแหล่งของชาวจีนในบริเวณภาคต่าง ๆ เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2514

มัลลิกา เรืองระพี ศึกษาเกี่ยวกับชาวจีนที่เข้ามามีบทบาททางด้านต่าง ๆ ในประเทศไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 เสนอต่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2518

ยุพเรศ มิลลิแกน ศึกษาบทบาทชาวจีนอย่างกว้าง ๆ เพื่อเน้นถึงบทบาทชาวจีนในประเทศไทยในยุคปัจจุบันเป็นสำคัญ เสนอต่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2516

ศุภรัตน์ เลิศพานิชกุล กล่าวถึงบทบาทของชาวจีนในการก่อตั้งสมาคมลับฮั้งฮ่วยในประเทศไทย เสนอต่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2524

สรศักดิ์ ชูสวัสดิ์ ศึกษาถึงเรื่องการจัดเก็บเงินค่าแรงแทนการเกณฑ์แรงงานจากคนจีน
ในสมัยรัตนโกสินทร์ เสนอต่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2507

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าการวิจัยเรื่องปัญหาอันเกิดจากชาวจีนซึ่งเป็นคนในบังคับของ
อังกฤษและฝรั่งเศสในประเทศไทย พ.ศ. 2398 - 2469 จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็น
อย่างยิ่ง

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงสาเหตุของการที่ชาวจีนสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศส
2. เพื่อศึกษาถึงปัญหาอันเกิดจากชาวจีนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศส ทางด้าน
การเมือง เศรษฐกิจ สังคม ในประเทศไทย
3. เพื่อศึกษาถึงผลกระทบอันเกิดจากการกระทำของชาวจีน ซึ่งเป็นคนในบังคับของ
อังกฤษและฝรั่งเศส ระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2469
4. เพื่อศึกษาถึงวิธีการแก้ไขปัญหารวมทั้งผลของการแก้ไขปัญหของรัฐบาลไทย

ความสำคัญของการศึกษา

1. ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่ชาวจีนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสได้
สร้างปัญหาทางด้านต่าง ๆ เช่น ทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนการแก้ปัญหา
ของรัฐบาลไทย
2. นำผลจากการศึกษาเรื่องนี้ไปใช้เพื่อประกอบการพิจารณาแก้ไขปัญหาการปกครองชน
เชื้อชาติต่าง ๆ ในประเทศไทยของรัฐบาลไทยอันเป็นปัญหาต่อเนื่องมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
3. เป็นผลประโยชน์ต่อผู้ศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ไทย รวมทั้งผู้ที่ต้องการศึกษาในเรื่อง
ของชาวจีนในแง่มุมอื่น ๆ ต่อไป

ขอบเขตการศึกษา

จะทำการศึกษาค้นคว้าเฉพาะ เรื่องปัญหาอันเกิดจากชาวจีนซึ่งเป็นคนในบังคับของอังกฤษ และฝรั่งเศสในประเศไทยระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2469 ซึ่งเป็นปีที่ไทยทำการแก้ไขสนธิสัญญา เรื่องคนในบังคับต่างชาติได้เป็นผลสำเร็จเพราะใน พ.ศ. 2469 เป็นปีที่มีการแก้ไขสนธิสัญญา กับประเทศอิตาลีเป็นประเทศสุดท้ายที่ยอมรับและแก้ไขสนธิสัญญา นอกจากนั้นยังศึกษาถึงผลกระทบ ต่อประชาชนไทยและต่อรัฐบาล ตลอดจนการแก้ไขปัญหของรัฐบาลไทยในขณะนั้น

วิธีการดำเนินการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้จะมีผู้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลประวัติศาสตร์ซึ่งจะปรากฏหลักฐาน ประวัติศาสตร์จากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) ได้แก่ เอกสารจากกองจดหมายเหตุ แห่งชาติ และเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ได้แก่ หนังสือ ตำรา วารสาร บริณานิพนธ์ เพื่อนำมาประกอบข้อมูลทางการศึกษาโดยจะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Descriptive)

แหล่งที่ทำการศึกษา

1. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
2. หอสมุดแห่งชาติ
3. หอสมุดวชิรญาณ
4. หอสมุดอื่น ๆ เช่น หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย หอสมุดวัดบางสระแก้ว เป็นต้น

นิยามศัพท์เฉพาะ

คนในบังคับ (Subjects) หมายความว่า พลเมืองของประเทศตะวันตกซึ่งเข้ามาทำ
สนธิสัญญากับไทย¹ ต่อมาเมื่อประเทศมหาอำนาจแพ้อิทธิพลเข้าครอบครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ก็ได้มีการขยายขอบเขตของคำว่า "คนในบังคับ" ให้นักความไปถึงคนในอาณานิคมและรัฐอารักขา
ของชาตินั้นด้วย²

¹สำนักนายกรัฐมนตรี. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4.

พ.ศ. 2475. หน้า 151.

²ทรงศรี อาจอรุณ. การแก้ไขสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศ
มหาอำนาจ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2506. หน้า 35.

บทที่ 1

บทบาทของชาวจีนในราชอาณาจักรไทยก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง

ไทยกับจีนเริ่มมีความสัมพันธ์ทางการค้าต่อกันตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย ดังปรากฏหลักฐานอยู่ 2 แห่ง คือ แห่งที่หนึ่ง พบภาพเขียนแผ่นหนึ่งที่อยู่ในห้องรองของปราสาทกลางเมืองนครพนมอันเป็นเมืองหลวงของเขมรในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ภายใ้นแผ่นภาพมีกลาสิเรือ ซึ่งเป็นชาวจีนที่ควบคุมเรืออยู่ในเรือสำเภาไทยใช้ค้าขายในบริเวณอ่าวสยามเมื่อหลายศตวรรษที่ผ่านมา ดังกล่าวของนักวิชาการของชาวเยอรมันผู้หนึ่งที่ได้กล่าวยืนยันไว้ในขณะที่เข้ามายังไทยว่า "พ่อค้าชาวจีนได้เข้ามาตั้งตลาดค้าขายกับไทยบริเวณเมืองท่าอ่าวสยามในศตวรรษที่ 13 เรียบร้อยแล้ว"¹

ก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง ใน พ.ศ. 2398 ชาวจีนในราชอาณาจักรไทยได้มีบทบาททางด้านต่าง ๆ ซึ่งอาจกล่าวได้โดยสังเขปดังนี้

1. บทบาทของชาวจีนทางด้านเศรษฐกิจ

จากหลักฐานพบว่าชาวจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยส่วนใหญ่มักจะมีอาชีพค้าขายอาจนับได้ว่าเป็นอาชีพที่ทาให้ชาวจีนมีความมั่งคั่ง มั่นคงขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังเราจะพบเห็นได้จาก การประสบผลสำเร็จงานการตั้งห้างร้าน บริษัท ที่มีชาวจีนเป็นเจ้าของแทบทั้งสิ้น ซึ่งผิดกับตอนเดินทางเข้ามาเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะชาวจีนได้ก้าวเข้ามามีบทบาททางด้านเศรษฐกิจสมัยต่าง ๆ ดังนี้

¹วิลเลียม จี สกินเนอร์. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดย พรรณี จัตรพลรัถย์ และคณะ. 2529. หน้า 1.

1.1 บทบาทของชาวจีนทางด้านเศรษฐกิจก่อนสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยสุโขทัยเป็นราชธานีของไทย พ่อค้าชาวจีนได้เข้ามามีบทบาททางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ประกอบกับพ่อขุนรามคำแหงมหาราชซึ่งเป็นเจ้าเมืองสุโขทัย ได้ให้การสนับสนุนทางการค้าขาย ดังจะเห็นได้จากการาหังดเก็บภาษีจังกอบ ซึ่งพบหลักฐานในศิลาจารึกว่า "ใครใครค้าช้างค้า ใครใครค้าม้าค้าวัวควายค้า... เจ้าเมืองบ่เอาจกอบ"¹

การเปิดโอกาสให้พ่อค้าเข้ามาค้าขายสินค้าโดยไม่จำกัดและไม่เก็บภาษีอากรแก่ผู้นำสินค้ามาขาย ทำให้พ่อค้าชาวจีนที่เข้ามาค้าขายในกรุงสุโขทัยได้รับความสะดวกสบายทางการค้าเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ชาวจีนยังได้รับการสนับสนุนจากผู้นำของประเทศจีนในสมัยราชวงศ์หยวนให้เข้ามาติดต่อทางการค้ากับไทยอย่างเป็นทางการ ดังข้อความที่ปรากฏพบในพงศาวดารจีนว่า "...พระเจ้าหงวนสิริจิวฮ่องได้รับสั่งให้ขุนนางกีวนกุนบ้านโหวซือหือซือจีเป็นราชทูตไปเสียมก๊ก"²

ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ไทยกับจีนมีความสนิทสนมกันมาก ทรงส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีอย่างเป็นทางการ ขากลับได้นำเอาช่างชาวจีนกลับมาสอนคนไทยให้รู้จักเทคนิคในการทำเครื่องปั้นดินเผาจากเดิมเพิ่มขึ้น ซึ่งเรียกว่า เครื่องขามสังครโลก (สันนิษฐานว่ามาจากคำว่า สวรรคโลก ซึ่งเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผา) จนเป็นที่ยอมรับและสามารถส่งออกจากหน่ายในประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง โดยมีพ่อค้าชาวจีนนำไปขายยังเมืองมะนิลาและเกาะฟิลิปปินส์ อินเดีย ชวา เบอร์เนียว อียิปต์ และญี่ปุ่น

¹ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1. จารึกกรุงสุโขทัย. 2500. หน้า 747.

²กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.21 แฟ้ม 19. เรื่องคำแปลพงศาวดาร ตอนไทยเป็นไมตรีกับจีน. วันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2453.

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาหลังจากที่เป็นราชธานีของไทยแล้ว มีความเจริญทางด้านการค้ามาก ทั้งนี้เพราะกรุงศรีอยุธยามีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมคือ มีความอุดมสมบูรณ์ของที่ดิน มีการคมนาคมที่สะดวก เพราะมีแม่น้ำไหลผ่านถึง 3 สาย คือ แม่น้ำลพบุรี เจ้าพระยา และป่าสัก นอกจากนี้กรุงศรีอยุธยาก็ยังเป็นเมืองท่าที่สำคัญ ซึ่งเรือขนาดใหญ่สามารถเข้ามาติดต่อค้าขายทำการขนถ่ายสินค้าได้ง่าย ตลอดทั้งเป็นที่รวมของสินค้าทั่วพระราชอาณาเขตของดินแดนแถบนี้ จึงทำให้ชาวต่างชาติต่างภาษาเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทย อันได้แก่ ชาวจีน แวก และชาวตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับจีน ไทยจะมีการติดต่ออย่างเป็นทางการด้วยการแต่งตั้งบรรณาการ¹ แลกเปลี่ยนกันกับจีนถึง 70 ครั้ง² การที่ไทยมีการเจริญสัมพันธไมตรีกับจีนมากถึง 70 ครั้งนี้ นับว่าประเทศทั้งสองมีความสนิทสนมกันมาก สันนิษฐานสาเหตุดังกล่าวได้เป็น 2 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง ได้แก่เหตุผลทางด้านการเมือง คือ กรุงศรีอยุธยาต้องการให้อาณาจักรอื่นยอมรับว่ากรุงศรีอยุธยาเป็นอาณาจักรที่มีความสำคัญอาณาจักรหนึ่ง ทั้งนี้เพราะกรุงศรีอยุธยาเป็นอาณาจักรที่เพิ่งเกิดใหม่กำลังขยายอำนาจแข่งขันกับกรุงสุโขทัย ดังนั้นการที่จีนยอมรับเครื่องบรรณาการจากกรุงศรีอยุธยาจึงมีความหมายต่อกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างมาก เพราะย่อมหมายถึงการรับรองว่าอาณาจักรอยุธยาเป็นอาณาจักรที่สำคัญในสมัยนั้นอาณาจักรหนึ่ง และเมื่อจีนยอมรับรองแล้วบรรดาหัวเมืองใกล้เคียงก็ต้องยอมรับในการเป็นอาณาจักรของกรุงศรีอยุธยาด้วยเช่นเดียวกัน

¹นฤมิตร สอดสุข. สัมพันธภาพทางการทูตระหว่างไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีน. 2524. หน้า 24.

²จจร สุขพานิช. "การติดต่อกับประเทศจีนสมัยอยุธยา" รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี. 2510. หน้า 208.

ประการที่สอง เป็นเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ เมื่อกรุงศรีอยุธยาส่งเครื่องบรรณาการไปเจริญสัมพันธไมตรีกับจักรพรรดิจินย๋อมมีความมุ่งหวังในทางเศรษฐกิจอยู่ 2 ประการ คือ ความมุ่งหวังทางด้านความสะดวกสบายจากการค้าขาย โดยให้เครื่องราชบรรณาการเป็นใบเบิกทางนำสินค้าเหล่านี้ไปยังเมืองท่าต่าง ๆ ของจีนโดยไม่มีอุปสรรคใด ๆ และยังได้รับผลประโยชน์ตอบแทนจากเครื่องบรรณาการที่จักรพรรดิจินย๋อมพระราชทานกลับมายังไทยเป็นสินค้าที่หายากไม่มีในไทย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้ปกครองของไทยนำสินค้าเหล่านี้ไปจำหน่ายเพราะได้กำไรมาก ดังนั้นผู้ประกอบการค้าอันได้แก่ พวกข้าราชการขุนนาง และพระมหากษัตริย์ จึงนิยมส่งเครื่องราชบรรณาการไปให้จีนด้วยจุดประสงค์ดังกล่าว

จากสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม ทำให้กรุงศรีอยุธยากลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญของอาณาจักรไทย ดังคำบรรยายของชาวโปรตุเกสที่เข้ามาติดต่อกับไทยสมัยพระรามาธิบดีที่ 2 กล่าวถึงกรุงศรีอยุธยาไว้ว่า "...ประเทศสยามมีสภาพภูมิศาสตร์ที่ได้เปรียบทำให้เป็นศูนย์กลางที่ดีวิเศษในการติดต่อ..."¹

กรุงศรีอยุธยากลายเป็นที่รวมของสินค้าในท้องถิ่นและต่างถิ่น ซึ่งมีชนชาติต่าง ๆ นำเข้ามาค้าขาย โดยเฉพาะชาวจีนจะมีพวกขุนนางชาวจีนเดินทางเข้ามาติดต่อกับค้าขายด้วยตนเอง มีการแลกเปลี่ยนกันทางการทูตอย่างเป็นทางการ ส่วนชาวไทยได้ให้การต้อนรับแก่ชาวจีนเป็นอย่างดี ทำให้ชาวจีนที่เข้ามาประกอบการค้าเกิดความคุ้นเคยและรวมกลุ่มกันสร้างที่อยู่อาศัยเป็นชุมชนของตนกลายเป็นย่านชาวจีนขึ้น

นอกจากชาวจีนที่เข้ามาติดต่อกับค้าขายกับไทยแล้ว ยังมีชาวญี่ปุ่นได้เข้ามาติดต่อกับไทยอย่างเป็นทางการในสมัยพระเอกาทศรถ ไทยกับญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์กันด้วยดีทำให้มีชาวญี่ปุ่นอพยพเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยามากขึ้น ชาวญี่ปุ่นจึงรวมกลุ่มกันก่อสร้างหมู่บ้านขึ้นรอบ ๆ กรุงศรีอยุธยา แต่พอถึงสมัยพระเจ้าปราสาททอง พระองค์ทรงเกิดความหวาดระแวงชาวญี่ปุ่นว่าจะคิดร้ายต่อ

¹ถนอม อานามวัฒน์. ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสิ้นอยุธยา. 2518. อ้างจาก พันตรี จาซินโต โจเซ่ โต นาสซิเมนตุ โมวรา (Major Jacinto Jose Do Naccimento Mouar) หน้า 165.

ราชบัลลังก์ ทำให้พระเจ้าปราสาททองทรงมีรับสั่งให้จุฑาเทพหาหมู่บ้านชาวญี่ปุ่น¹ เสีย ใน พ.ศ. 2175 ชาวญี่ปุ่นต้องอพยพหลบหนีความตายกันไกลหล การกระทำของพระเจ้าปราสาททอง สร้างความโกรธเคืองให้กับราชขุนของญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก จึงตัดสัมพันธ์ทางการค้ากับไทย ทำให้ ไทยต้องประสบปัญหาทางด้านตลาดรับซื้อไม่อาจหาตลาดแห่งใหม่ได้ทัน ทั้งนี้เพราะตลาดรับซื้อ สินค้าของไทยแหล่งใหญ่ในขณะนั้นอยู่ที่ญี่ปุ่น

การตัดสัมพันธ์ทางการค้ากับญี่ปุ่น ทำให้ไทยได้รับความเสียหายต่อเศรษฐกิจของ ไทยเป็นอย่างมาก ดังนั้นใน พ.ศ. 2175 พระเจ้าปราสาททองจึงทรงส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรี กับญี่ปุ่นใหม่ แต่ญี่ปุ่นไม่ยอมรับเป็นไมตรีกับไทยดังเดิม ประกอบกับญี่ปุ่นมีนโยบายปิดประเทศ พระเจ้าปราสาททองจึงทรงต้องหาวิธีการที่จะค้าขายกับญี่ปุ่นให้ได้ และจากการสืบทราบของไทย ทราบว่า ญี่ปุ่นยังยอมติดต่อค้าขายกับชาวจีนอยู่ ดังนั้นชาวจีนจึงเข้ามามีความสำคัญในการค้าขาย ให้กับทางราชการไทย ชาวจีนได้ถูกว่าจ้างให้ทำหน้าที่หลาย ๆ อย่างในการนำสินค้าไปขายยังญี่ปุ่น เช่น ทำหน้าที่ทางการทูตเจ้าพนักงานบัญชี และกุสึแบกหามสิ่งของทั่วไป² จากความชำนาญ ความคล่องแคล่ว ประกอบกับความคุ้นเคยบริเวณด้านการค้าเป็นอย่างดี ทำให้ชาวจีนขายสินค้า หมดลงอย่างรวดเร็วจนเป็นที่ริษยาของพ่อค้าชาวต่างชาติซึ่งไม่อาจค้าขายแข่งกับพ่อค้าจีนได้ พ่อค้าต่างชาติดังกล่าวคือฮอลันดา ผู้ซึ่งกำลังขยายกิจการทางการค้าเข้ามาทางภาคตะวันออก ฮอลันดาทราบดีว่าถ้าขุนนางไทยไม่มีชาวจีนช่วยเหลือนำสินค้าไปขายยังญี่ปุ่นและจีนให้กับทาง การไทยแล้ว ขุนนางไทยจะไม่สามารถค้าขายแข่งขันกับตนได้ ดังนั้นฮอลันดาจึงหาทางบีบบังคับ การค้าของไทยมิให้แข่งขันกับฮอลันดาได้ โดยการทาสัญญาทางพระราชไมตรีกับไทยสมัย สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2207 ด้วยข้อความลักษณะ บังคับไทยว่า พระเจ้าแผ่นดินหรือขุนนางไทยจะไม่จ้างชาวจีนเป็นคนประจำเรือไปมา ค้าขายในต่างประเทศ ดังในหลักฐานระบุว่า "...ถ้าฮอลันดาพบว่า เรือสินค้าของไทย มีลูกเรือเป็นชาวจีน จะทำการยึดเรือนั้นเสีย และจะไม่ยอมชดเชยค่าเสียหายใด ๆ

¹กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 79. (จดหมายเหตุวันวลิตฉบับสมบูรณ์). 2516 หน้า 76.

²กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. 2505. หน้า 235.

าห์ทั้งสิ้น..."¹

ซึ่งคำพูดของฮอลันดาไม่เป็นผล ไทยยังคงว่าจ้างชาวจีนทำการค้าอยู่เช่นเดิม ชาวจีนในสมัยกรุงศรีอยุธยาเริ่มนำสินค้าจากไทยไปขายเพียงอย่างเดียว แต่ชาวจีนที่อยู๋ในกรุงศรีอยุธยายังประกอบอาชีพอื่น ๆ อีก เช่น เป็นข้าราชการ ข่างฝีมือ นักแสดง (จ๊ว) คนเลี้ยงสุกร² ฯลฯ และอาชีพที่พบว่าเด่นที่สุดของชาวจีนที่กระทำกันเป็นจำนวนมากคือ การค้าขายด้วยตนเอง³

ในสมัยกรุงธนบุรี ชาวจีนได้อพยพกันเข้ามาตั้งบ้านเรือนค้าขายกันมากขึ้น ทั้งนี้เพราะพระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระบรมราชโองบายให้การสนับสนุนชาวจีนเป็นพิเศษ โดยเฉพาะจีนแต้จิ๋วซึ่งมีเชื้อสายเดียวกับพระองค์ จีนแต้จิ๋วในสมัยพระเจ้าตากสินนี้เป็นที่ไว้นิยมนำมาใช้ในการประกอบกิจการต่าง ๆ เป็นอย่างมากจนได้สมญาว่า "จีนหลวง"⁴ จีนแต้จิ๋วที่ร่ำรวยเกิดความเห็นใจพระเจ้าตากสินที่ตกอยู่ในภาวะคับขันประชาชนอดอยากซึ่งมีผลมาจากการทำสงคราม ดังพระราชพงศาวดาร ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ได้กล่าวถึงสภาพผู้คนในกรุงธนบุรี ไว้ว่า "...จุลศักราช 1130 ปีชวดสัมฤทธิศก ทอดพระเนตรเห็นอิฎฐิกรรณะคนทั้งปวง อันถึงพิบัติชีพตายด้วยทมิฬกษะ รุจระ รุคคะ สมกองอยู่ดุจหนึ่งภูเข และเห็นประชาชนซึ่งลำบากอดอยากอาหาร มีรูปร่างดุจหนึ่งเปรตปีศาจ น่ารังเกียจ ทรงพระสังเวช..."⁵

¹กระทรวงการต่างประเทศ. กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศ. ม.ป.ป. หน้า 3.

²วิลเลียม จี สกินเนอร์. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดย พรณี จัตรพลรัถย์ และคณะ. 2529. หน้า 14.

³หอพระสมุดวชิรญาณ. คำให้การชาวกรุงเก่า. 2457. หน้า 72.

⁴สกินเนอร์. เล่มเดิม. หน้า 67.

⁵พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). หน้า 23 - 30.

สภาพเหตุการณ์ของกรุงศรีอยุธยาในครั้งนั้นยังสืบเนื่องต่อมาถึงสมัยกรุงธนบุรี ประชาชนยังอดอยากอาหาร ทั้งนี้เพราะอยู่ในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน เมื่อพ่อค้าชาวจีน เห็นเหตุการณ์ในกรุงธนบุรีเป็นเช่นนั้นจึงให้พระเจ้าตากสินยืมเงินเพื่อใช้ทำสงครามและซื้ออาหารแจกคนไทย และในสมัยธนบุรีนี้เองที่ชาวจีนได้มีส่วนช่วยทางด้านเศรษฐกิจของไทย อย่างมาก ด้วยการนำข้าวปลาอาหารมาจากหนายำให้คนไทย ได้มีอาหารกินแม้ว่าจะมีราคา ที่แพงจากปกติมากคือจากเดิมเกวียนละ 40 บาท หรือถึงละ 40 สตางค์ แต่ชาวจีนและ พ่อค้าต่างชาตินำมาขายถึงเกวียนละ 500 บาท หรือถึงละ 5 บาท¹ จากความขาดแคลน อาหาร จึงทำให้อาหารที่มีอยู่มีราคาที่แพงขึ้นมาก ดังบาดหลวงฝรั่งเศสที่เข้ามาเมืองไทย ในระยะแรกที่ตั้งกรุงธนบุรีใหม่ ได้เขียนเล่าเกี่ยวกับเรื่องอาหารไว้ว่า "...ในกรุงธนบุรีนี้ มีอาหารข้าวสารแพงอย่างที่สุด ข้าวสารขายกันทะนานละ 2 เหรียญครึ่ง คนที่หาเลี้ยงชีพ ด้วยการรับจ้างนั้นถึงจะหมั่นลักเพียงไร ก็หาซื้ออาหารรับประทานได้แต่คนเดียวก็ไม่พอ..."²

เศรษฐกิจของไทยตกต่ำเป็นอย่างมาก ค่าของเงินในยามสงครามและไม่มีสงคราม แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งบาดหลวงฝรั่งเศสได้เขียนไว้ว่า "เวลานี้สงครามก็ยังไม่สงบ เงิน 200 เหรียญ ทุกวันนี้มีราคาน้อยกว่าเงิน 50 เหรียญ รายได้ของประชาชนไม่มี เพราะมัวยุ่ง อยู่กับการทำสงคราม"³

เมื่อประชาชนในกรุงธนบุรียังไม่สามารถประกอบอาชีพได้ รัฐจึงไม่อาจที่จะเรียก เก็บภาษีอากรจากประชาชนได้ แม้ว่าทางรัฐจะพอมีรายได้ที่เก็บจากภาษีปากเรือกับพ่อค้าชาวจีน ทางด้านขายทะเลตะวันตกออกเป็นเงินเพียงเล็กน้อย

ในขณะที่เดียวกันที่ภาวะเศรษฐกิจของกรุงธนบุรีอยู่ในภาวะวิกฤตินั้นได้มีชาวจีนกลุ่ม หนึ่งหนีพม่าขึ้นไปพึ่งพระพุทธบาท สระบุรี⁴ นำทรัพย์สินที่มีค่า และชุดลอกทองคำจากมณฑลและ

¹พระราชพงสาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). หน้า 23 - 30.

²แหล่งเดิม. หน้า 70.

³แหล่งเดิม.

⁴พันจันทนุมาศ (เจิม). ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 65. พิมพ์ในงานพระราชทาน เพลิงศพ หลวงสฤษดิ์ สาราลักษณ์ (เปรม ลางยุคเสน) 2506. หน้า 312.

บริเวณใกล้เคียงน้ามาขาย ทำให้เศรษฐกิจของกรุงธนบุรีแผ่สะพัดขึ้นบ้าง

นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มกันของประชาชนขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนจีนทำการซุกหาแหล่งซ่อนทรัพย์สินตามแหล่งต่าง ๆ ของทางราชการ ซึ่งทำให้เกิดความเสียหายกับแหล่งถาวรวัตถุที่มีค่าของไทยไปไม่อาจจะบูรณะซ่อมแซมให้ดีขึ้นได้อย่างน่าเสียดาย รวมทั้งทรัพย์สินของคนไทยที่ฝังไว้ มีทั้งทองคำ เงิน เพชรพลอย และสิ่งของมีค่าอื่น ๆ เช่น ที่วัดพระยาไทย¹ ชาวจีนได้เข้าซุกซ่อนทรัพย์สินตามพระเจดีย์ โบสถ์ วิหาร และตามองค์พระพุทธรูป ได้ทรัพย์สินรวมกันทั้งหมดบรรทุกเรือยาวได้ 3 ลำเรือ วัดประดู่ทรงธรรม ได้เงินทอง 5 ไห ชาวจีนเหล่านี้ได้ทำลายโบราณสถานของไทยไปโดยเจตนาหรือไม่ก็ตาม

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การย้ายเมืองหลวงของไทยแห่งใหม่จากกรุงธนบุรีมาอยู่ที่กรุงรัตนโกสินทร์ทำให้รัฐบาลต้องมีทุนสำรองเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อสร้างราชธานีให้เจริญงดงามทัดเทียมกับอยุธยาซึ่งเป็นเมืองหลวงเดิม นอกจากนี้ยังต้องเป็นค่าใช้จ่ายทำศึกสงครามป้องกันประเทศและบริหารงานทางด้านต่าง ๆ ของรัฐ อาทิเช่น เบี้ยหวัดแก่ขุนนางข้าราชการ ฯลฯ รัฐบาลจำเป็นต้องใช้เงินจำนวนมาก สภาพบ้านเมืองและประชาชนยังคงอยู่ในช่วงภาวะสงครามกับพม่า จึงทำให้รัฐบาลไม่สามารถจะเก็บภาษีจากราษฎรได้ รัฐบาลได้พยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวเพื่อนำมาบำรุงประเทศ และเป็นค่าใช้จ่ายในการบริหารงานของรัฐ ความขัดสนในรายได้ของรัฐที่อาจจะเรียกเก็บจากส่วยอากรจากราษฎรให้เพิ่มขึ้นได้ แต่กลับจะลดลงอีก ดังพระราชพงสาวดารได้บันทึกไว้ว่า"ภาษีอากรก็ยังมีไม่มาก...ได้เงินมาใช้สอยราชการแผ่นดินบ้างก็ไม่พอจ่ายเบี้ยหวัดกลางปีก็ให้เต็ม...กลางปีก็เต็มผ้าลายให้บ้าง..."²

¹ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 39. 2511. หน้า 63.

²เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2. 2504. หน้า 204.

รัฐบาลไทยจำเป็นต้องหาทางออกโดยการค้าสาเหากับต่างประเทศ ซึ่งมีประเทศอินเดีย เวียดนาม กัมพูชา และจีน

การค้าสาเหของรัฐบาลนับว่าเป็นกิจการที่หารายได้ให้แก่ประเทศได้เป็นอย่างดีทำให้รัฐบาลมีกำไรงดงาม ซึ่งเป็นผลทำให้เจ้านายหลายท่านมีฐานะร่ำรวยจากการค้าสาเหเช่นกัน โดยมีชาวจีนเป็นผู้ประกอบการให้ ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในการค้าสาเห เพราะชาวจีนมีความชำนาญในเชิงการค้าซึ่งนำผลกำไรมาให้รัฐบาลจนเป็นที่พึงพอใจ เกิดความร่ำรวยแก่ผู้ลงทุน ซึ่งจะเห็นได้จากรัชกาลที่ 3 เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงลงทุนค้าสาเหนี้จนร่ำรวยได้รับสมญาว่า "เจ้าสัว"¹

รายได้จากการค้าสาเหจึงเป็นรายได้ที่รัฐบาลนำมาใช้ชดเชยแทนการเก็บภาษีที่ลดน้อยลง และเป็นเงินที่ทางรัฐยังนำมาใช้ทำนุบำรุงบ้านเมืองได้เป็นอย่างดี ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่ว่า "...เงินเก็บมาได้แต่ส่วยสาอากรก็พอใช้ทำนุบำรุงแผ่นดินเหลือจึงเอามาแจกเบี้ยหวัดก็ไม่ใคร่พอ ต้องเอาเงินภาษีที่ตกแต่งสาเหมาเพิ่มเติมอีก จึงจะพอจ่ายไปได้ปีหนึ่ง ๆ..."²

ชาวจีนไม่เพียงแต่จะดำเนินการค้าสาเหเพียงประการเดียว แต่ชาวจีนยังต่อเรือ เดินเรือ และเป็นลูกเรือ ให้แก่ทางการไทยอีกด้วย การดำเนินธุรกิจดังกล่าวช่วยให้ชาวจีนเกิดความคล่องตัวในทุก ๆ ด้าน แม้แต่ชาวตะวันตกผู้ซึ่งมีเครื่องมือที่ทันสมัยกว่า ยังไม่อาจค้าขายสู้ชาวจีนได้ ดังคำบันทึกของชาวอังกฤษผู้หนึ่งที่บันทึกไว้ว่าในปี พ.ศ. 2420 ว่า "...ชาวจีนมาช้เป็นเพียงเจ้าของข้าวรายใหญ่เท่านั้น แต่ชาวจีนยังดำเนินการขนส่งสินค้าทางเรือ การประกัน

¹พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. "ประณมวงศ์" ประชุมพระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ 4 และนิพนธ์ของพระอมรรานุรักษ์จิต (เกิด). พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมดิลก. 2516. หน้า 10.

²เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1. ม.ป.ป. หน้า 205.

และกิจการอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับเจ้าของกิจการเหล่านี้อีกด้วย..."¹

กิจการค้าส่วนใหญ่จะตกอยู่ในกำมือของชาวจีนทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นย่านธุรกิจสองปากฝั่งลำคลอง หรือจะพบร้านค้าชาวจีนตั้งเรียงรายกันตลอด จนอาจกล่าวได้ว่า "...การค้าของประเทศตกอยู่ในกำมือของชาวจีน..."²

ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ชาวจีนมิได้มีบทบาททางการค้าเพียงด้านเดียว แต่ชาวจีนยังมีบทบาทในการเป็นแรงงานที่สำคัญให้แก่ไทยอีกด้วย เพราะไทยได้มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ มีการทำไร่ขนาดใหญ่ ทำไม้สัก และทำเหมืองแร่ ทำให้ต้องการแรงงานมากขึ้น³ ประกอบกับแรงงานคนไทยมีน้อยไม่เพียงพอ ดังนั้นจึงนำแรงงานของชาวจีนมาใช้เป็นแรงงานที่สำคัญ

นอกจากนี้เรายังพบว่า ชาวจีนยังมีอาชีพเป็นนายทุนที่จัดเก็บผลประโยชน์ทั้งหมด เริ่มตั้งแต่การค้า การผลิต และภาษีอากร ซึ่งทางรัฐจะมอบอำนาจให้แก่ชาวจีนที่เป็นเจ้าเมืองจัดเก็บ ดังนั้นผลประโยชน์ส่วนหนึ่งจึงต้องนำมาแบ่งให้พระมหากษัตริย์ไทย⁴ ด้วย

อาจกล่าวได้ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทในทางเศรษฐกิจไทยเป็นอย่างมาก จนเราไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่า เศรษฐกิจของไทยตกอยู่ในกำมือของชาวจีนทั้งสิ้น

¹วิลเลียม จี สกินเนอร์. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ. 2529. หน้า 105.

²คาร์ล บอค. ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง. แปลและเรียบเรียงโดย เสถียร พันธรังสี และอัมพร จุลกานนท์. 2529. หน้า 22.

³พรรณี อวนสกุล. กิจการเหมืองแร่ตีคู่กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2411 - 2474. วิทยานิพนธ์ปริญญา อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522. หน้า 161.

⁴ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ. เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย. 2524. หน้า 14.

2. บทบาทของชาวจีนทางการเมืองการปกครอง

ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยแม้ว่าจะมีจำนวนมาก แต่ชาวจีนเหล่านี้ก็มุ่งมั่นที่จะเข้ามาสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้กับตนเองเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการสร้างฐานะทางการเมืองและการปกครองในระยะแรก ๆ ยังไม่สู้จะมีบทบาทเท่ากับในยุคหลัง ๆ ซึ่งสรุปได้พอเป็นสังเขปดังนี้

2.1 บทบาทของชาวจีนทางการเมืองการปกครองก่อนสมัยรัตนโกสินทร์

เราทราบแล้วว่าเมื่อชาวจีนอพยพเข้ามาสู่ไทย ชาวจีนมีจุดมุ่งมั่นเข้ามาเพื่อสร้างฐานะทางด้านเศรษฐกิจให้กับตนเอง ดังนั้นในสมัยสุโขทัยเราจึงไม่พบหลักฐานบทบาทของชาวจีนทางการเมืองการปกครองแต่อย่างใด.

ต่อมาในสมัยอยุธยา ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาททางด้านเศรษฐกิจอยู่เช่นเดิมแต่เนื่องจากในสมัยอยุธยาชาวจีนได้มีส่วนช่วยเหลือรัฐบาลทางด้านค้าสาเกา¹ ซึ่งสร้างผลกำไรดีให้แก่รัฐเป็นอย่างมาก ดังนั้นชาวจีนจึงได้รับความดีความชอบจากพระมหากษัตริย์ไทย โดยทรงแต่งตั้งให้ชาวจีนมีตำแหน่งทางราชการส่วนใหญ่มักเกี่ยวกับเรื่องการค้าขาย ซึ่งจะพบว่าตำแหน่งทางการเมืองของชาวจีนในกฎหมายตราสามดวงกล่าวถึงตำแหน่งชาวจีนที่ประจำเรือสาเกาหลวง เช่น จุ้นจู้ คักดินา 400 ขุนทองสื่อ และตำแหน่งกรมท่าซ้าย² ฯลฯ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการค้าสาเกาเป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนเข้ามามีบทบาททางการเมืองการปกครองของไทยด้วย

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเมื่อครั้งยังเป็นพระยาตากมหาราชจำนวนหนึ่ง ซึ่งมีเชื้อสายจีนเช่นเดียวกับพระองค์ตั้งค่ายอยู่ที่คลองสวนพลู สู้รบกับพม่าเพื่อป้องกันกรุงศรีอยุธยา แต่เนื่องจากทหารจีนมีกำลังน้อยและไม่สันทัดในการสู้รบจึงไม่อาจต่อต้านกำลังของพม่าได้ อนึ่ง

¹วราภรณ์ ทิพานนท์. การค้าสาเกาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522. หน้า 67.

²พระไวยการตำแหน่งนาพลเรือน. กฎหมายตราสามดวง. 2536. หน้า 117.

ในการสู้รบของทหารจีนกับทหารพม่าแม้ว่าไม่อาจจะสู้รบพม่าได้แต่ก็ทำให้พม่าต้องเสียเวลากับการปราบทหารจีนถึง 5 วัน¹ นับว่าชาวจีนได้มีส่วนช่วยเหลือราชอาณาจักรไทย

ตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา พระยาตากได้นำกำลังทหารตีฝ่าวงล้อมของพม่าหนีมาตั้งค่ายอยู่ที่จันทบุรี ได้ทำการรวบรวมกลุ่มคนไทยและคนจีนให้มาเป็นสมัครพรรคพวก จากนั้นได้นำกำลังทหารจีน² เหล่านี้เข้าทำการกอบกู้อิสรภาพให้กับชาติไทยด้วย

ในสมัยธนบุรีภายหลังสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงรวบรวมพรรคพวกซึ่งมีทั้งทหารไทยและทหารจีนประมาณ 1,000 คนเศษ³ ตีฝ่าวงล้อมของพม่าออกมาได้ ทรงพาทหารเดินทัพผ่านเส้นทางไปตามเมืองต่าง ๆ ตามลำดับดังนี้ จาก อยุธยา นครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ในระหว่างทางได้เกิดการปะทะกับทหารพม่าและคนไทยเป็นกอง ๆ แต่พระเจ้าตากก็ใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ ในการต่อสู้จนพม่าแตกพ่ายไป นอกจากนี้ยังทรงใช้จิตวิทยากับคนไทยเพื่อให้เกิดความเครียดแค้นชิงชังต่อพม่าที่เผาและทำลายวัดวาอารามต่าง ๆ ของไทย ใช้วินัยของทหารเข้าบังคับในกองทัพเช่น ถ้าทหารตามนายมีทันให้ฆ่าเสีย และกระทำสัตย์สาบานไม่คิดทรยศต่อพระองค์

การใช้กลวิธีต่าง ๆ ของสมเด็จพระเจ้าตากสินเพื่อรวบรวมผู้คนหรือปราบปรามชนกลุ่มอื่น ๆ ที่เป็นปฏิปักษ์ ทำให้ประชาชนที่รักชาติเกิดความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระองค์ หันกลับมาเป็นพรรคพวกด้วย ในสมัยพระเจ้าตากสินนี้ พระองค์ทรงได้ชาวจีนเป็นกำลังที่สำคัญในการสนับสนุน ทั้งข้าว ปลา อาหาร และสู้รบในครั้งที่ทรงตั้งค่ายอยู่ที่จันทบุรี⁴ หรือบริเวณค่ายโพธิ์สามต้นเป็นอย่างมาก ทักษิณเป็นทัพหน้ายกเข้าประชิด ดินายกองพ่ายหนีเข้าค่ายทหารพม่าล้มตายเป็นอีกมาก

¹พันจันทนุมาศ (เจิม). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 65. พงศาวดารกรุงธนบุรี. 2503. หน้า 213.

²แหล่งเดิม. หน้า 14.

³พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). หน้า 2 - 3.

⁴แหล่งเดิม. หน้า 23.

นอกจากนี้ในสมัยของพระองค์ยังแต่งตั้งขุนนางชาวจีนให้เป็นพระยาราชเศรษฐี¹ ซึ่งทำหน้าที่เป็นหัวหน้าควบคุมทหารจีน ตั้งค่ายอยู่ที่ตำบลบางกิง และในการสู้รบของพวกทหารจีนที่ตำบลบางกิงนี้พระเจ้าตากสินทรงใช้วิธีการสู้รบกับพม่า โดยการจับเป็น ทั้งนี้เพื่อแสดงฝีมือของพระองค์ให้คนไทยได้เห็น ว่า ไทยก็สามารถรบชนะพม่าได้ ซึ่งนับได้ว่าชาวจีนได้เข้ามามีส่วนช่วยในด้านการปกครองของไทยด้วย

2.2 บทบาทของชาวจีนทางการเมืองการปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวจีนได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยเพิ่มมากขึ้นมีอาชีพที่หลากหลายแตกต่างกันไป ซึ่งเราจะพบว่าอาชีพที่ชาวจีนนิยมทำกันในระยะแรกคือ เป็นลูกจ้างในเรือสำเภา เป็นเกษตรกร เป็นกรรมกรเหมืองแร่ เป็นพ่อค้ารายย่อยหาบเร่เพื่อขายของทั่วไป ซึ่งเป็นผลทำให้ชาวจีนเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังมีชาวจีนอีกจำนวนมากที่เข้าทำงานตามอาชีพและตามถนัดของตน ดังพอจะกล่าวเป็นสังเขปต่อไปนี้

(1) การแบ่งกลุ่มชาวจีนอพยพในราชอาณาจักรไทย

จากการที่ชาวจีนเข้ามาอยู่ในประเทศไทยจำนวนมากและหลากหลายอาชีพ เราสามารถสรุปแบ่งกลุ่มชาวจีนออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ไว้ดังนี้คือ

กลุ่มที่หนึ่ง เป็นกลุ่มชาวจีนที่อยู่ในฐานะดีได้รับการยกย่องในสังคม เช่น พวกที่เข้ารับราชการ มีฐานะร่ำรวยเป็นเศรษฐี ที่ชาวไทยมักเรียกพวกนี้ว่าเจ้าสัว² ชาวจีนที่ร่ำรวยพวกนี้จะประกอบอาชีพที่ได้รับการยกย่อง เช่น เป็นเจ้านายภาษีอากร เจ้าของโรงสี โรงเลื่อย คอมปะเรเตอร์ ทำเหมืองดีบุก ทำไร่ขนาดใหญ่ บางคนเข้ารับราชการในกรมทำข้าว สังกัดกรมท่า จะทำหน้าที่ดูแลชาวจีนที่ช่วยรัฐบาลค้าขาย ซึ่งทางราชการก็จะให้ตำแหน่งกรมท่า

¹กรมพระยาตราพระราชานุญาต. ไทยรบพม่า. 2520. หน้า 498.

²พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1. 2506. หน้า 163

มียศและราชทินนามเป็นพระยาวิชฎ์กราชเศรษฐี¹ นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการค้าขายสาเภอก็คือหลายตำแหน่ง ซึ่งตำแหน่งเหล่านี้จะมีมาตั้งแต่ครั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

กลุ่มที่ 2 ชาวจีนฐานะระดับกลาง ชาวจีนพวกนี้จะเป็นพวกที่ประกอบการค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ใหญ่โตนัก จะมีร้านค้าย่อย ๆ เช่น เป็นช่างฝีมือ ลูกจ้างของเจ้าภานายอากรดิน ฯลฯ ชาวจีนบางคนที่มีวิชาชีพติดตัวมาก็จะใช้วิชาชีพที่ตนถนัดเข้ามาหาเงิน เช่น เป็นหมอ เป็นวิศวกร เป็นช่างฝีมือ ชาวจีนฐานะระดับกลางนี้จะมีจำนวนมากกว่ากลุ่มที่ 1 ซึ่งจีนกลุ่มนี้สามารถประกอบอาชีพและมีกิจการเป็นของตนเองได้²

กลุ่มที่ 3 ชาวจีนระดับล่างมีฐานะยากจน ชาวจีนกลุ่มนี้มีจำนวนมากว่ากลุ่มอื่น และส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพโดยการรับจ้างแรงงานเป็นหลัก พวกนี้ส่วนใหญ่จะมีความรู้ น้อย ได้แก่ พ่อค้าหาบเร่ คนงานทางเกษตร ช่างตัดผม นักแสดง คนลากรถ และกรรมกรแบกหาม ดังนั้นชาวจีนกลุ่มนี้จึงเข้ามาในเมืองไทยด้วยความมุ่งหวังที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนให้ดีขึ้น สะดวกสบายขึ้นกว่าเดิม

(2) การเข้ามามีบทบาททางการเมืองการปกครองของชาวจีน

ชาวจีนที่เข้ามามีบทบาททางการเมืองการปกครองของไทยในระยะแรกนั้นได้รับแต่งตั้งเป็นขุนนางที่ทำการค้าสาเภอ แต่ภายหลังเมื่อชาวจีนรู้จักคุ้นเคยกับเจ้านายชั้นสูง ชาวจีนเหล่านี้จึงหาหนทางเข้ารับราชการของไทยด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น

(2.1) การมีสายสัมพันธ์กับเจ้านายราชวงศ์จักรี

ชาวจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานาน เมื่อสามารถสร้างฐานะของตนจนมั่งคั่งขึ้นแล้ว มักต้องการความคุ้มครองเพื่อให้เกิดความปลอดภัย

¹พระเจนจันทรอักษร. เรื่องพระราชไมตรีในระหว่างกรุงสยามกับกรุงจีน. พิมพ์งานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์ตรี พระยาวิชฎ์กราชเศรษฐี 2472. หน้า 18.

²สาวิตรี ทักษะสุด. ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวไทย จีน และตะวันตก ใน กรุงเทพฯ. 2537. หน้า 31.

ในชีวิตและทรัพย์สิน ชาวจีนพวกนี้จึงพยายามที่จะสร้างสายสัมพันธ์กับราชตระกูลด้วยการยก ลูกสาวให้เจ้านายผู้สูงศักดิ์ ดังเช่น เจ้าสัวกะทะ (พระอินทรากร) ได้ยกลูกสาวให้เป็น เจ้าจอมของรัชกาลที่ 2 คือ เจ้าจอมมารดาอา¹ การสร้างสายสัมพันธ์กับราชตระกูลของ ชาวจีนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ฉลาดเอาตัวรอดโดยการเข้าบารมีของผู้สูงศักดิ์คุ้มกัน ทำให้ผู้อื่นเกิดความเกรงขาม ไม่กล้าที่จะแตะต้อง นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างฐานตำแหน่งทางการเมืองที่มั่นคง ให้กับตนอีกด้วย

(2.2) การเป็นผู้ประกอบการค้าสำเภาล่วงให้กับราชการไทย

เมื่อรายจ่ายในสมัยรัตนโกสินทร์มีมาก ภาษีส่วนเกินที่เก็บจากราษฎรไม่เพียงพอทำให้รัฐบาลต้องหาเงินมาใช้จ่ายจ่ายใช้สอยบำรุงประเทศ และชาวจีนก็ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในการค้าสำเภานี้ เพราะชาวจีนมีความชำนาญในเชิงการค้าซึ่งนำผลกำไรมาให้กับรัฐบาลจนเป็นที่พอใจ เกิดความร่ำรวยแก่ผู้ลงทุน เช่นในสมัย รัชกาลที่ 3 เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงลงทุนค้าสำเภาร่ำรวย ได้สมญาว่า "เจ้าสัว"²

รัฐบาลได้ให้ชาวจีนประกอบการค้าสำเภาก็ ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะชาวจีนได้นำสินค้าเหล่านี้ไปค้าขายกับประเทศจีนเป็นส่วนมากถึงปีละ 32,500 ตัน³ อันก่อให้เกิดผลกำไรในการค้าสำเภาก็เป็นอันมาก

ในการค้าสำเภา พระมหากษัตริย์จะจัดส่งเรือสำเภาล่วงไปค้าขายกับจีนในระบบผูกขาดการค้า ซึ่งทางราชการจีนได้วางกฎเกณฑ์ไว้ว่า อาณาจักรใด ๆ ที่ต้องการจะเข้ามาติดต่อค้าขายกับจีนจะต้องมีทูตบรรณาการมาถวายจักรพรรดิจีนด้วย

¹ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช. โครงการกระดูกในตู้. พิมพ์เป็นมิตรพลีในงานทางบุญอายุครบทำรอบ. 2514. หน้า 24.

²วราภรณ์ ทิพานนท์. การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. วิทยานิพนธ์ กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522. หน้า 67.

³สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1. 2459. หน้า 306.

เรือทุบปรณาการจะได้รับความสะดวกสบายในการนำสินค้าเข้าเมืองและยกวันภาษีเข้าตลอดจนสามารถเลือกซื้อสินค้าของจีนโดยไม่ต้องเสียภาษีขาออก ทำให้ราชสำนักของไทยนิยมการค้าขายลักษณะดังกล่าว นอกจากนี้ไทยยังได้รับผลตอบแทนจากการส่งทุบปรณาการไปให้จีน เพราะจีนจะส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวายกษัตริย์ไทยมากกว่าไทยส่งไปให้จีนเสียอีกสินค้าที่เป็นเครื่องบรรณาการ เช่น พวกลัวไหม ผ้าฝ้ายเนื้อละเอียดซึ่งไม่มีในประเทศไทยขณะนั้นขายดี และได้กำไรจากของบรรณาการดังกล่าวเป็นอย่างมาก

ชาวจีนไม่เพียงแต่จะเป็นผู้ทำหน้าที่นำสินค้าของไทยไปค้าขายยังต่างประเทศให้กับทางราชการเท่านั้นแต่ชาวจีนยังรู้จักรวบรวมสินค้าของตนที่ได้รับจากการผูกขาดและสินค้าที่ประกอบการเอง เช่น น้ำตาล¹ จัดส่งลงเรือสำเภาไปค้าขายร่วมกลุ่มกับเรือสำเภาของขุนนางด้วย นับได้ว่าการดำเนินการค้าสำเภาของชาวจีนได้รับผลสำเร็จไปพร้อม ๆ กับการก้าวขึ้นสู่ระบบราชการไทย ดังเช่น จีนอ่องเสฉวน พ่อค้าเรือสำเภาผู้ทำการค้าขายระหว่างไทยกับจีนรู้จักและสนิทสนมกับเจ้าพระยาพระคลังเสนาบดีกรมท่าในสมัยพระเจ้าท้ายสระต่อมาเจ้าพระยาพระคลังได้พาจีนอ่องเสฉวนเข้าเฝ้าพระเจ้าท้ายสระได้รับตำแหน่งเป็นขุนทองสื่อและต่อมาเลื่อนเป็นหลวงศิริราชสมบัติเจ้าท่าเปิดระวางสำเภาและประกอบการค้าส่วนตัวด้วยไม่เพียงแต่จีนอ่องเสฉวนเท่านั้นแต่บุตรชายทั้ง 4 ของเขา คือ เจี๊สัวโช้ว เจี๊สัวโล้ว เจี๊สัวชี เจี๊สัวเซ่ได้ ชาวจีนทั้ง 4 ก็ได้รับอนุญาตให้ค้าขายลาเลี้ยงสินค้าตลอดชายฝั่งจากอ่าวไทยเรื่อยลงมาทางใต้ของไทยในสมัยพระเจ้าตากสิน² ด้วย นอกจากนี้ยังมีพระอภัยวานิช (จาด โปษยะจินดา) เข้ามาค้าขายและได้เป็นนายอากรรังนก ในสมัยรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 ฯลฯ

(2.3) การเป็นเจ้าภาษีอากร

ในสมัยรัตนโกสินทร์การจัดเก็บภาษีอากรจะใช้วิธีการให้มีการแข่งขันกันประมูลผูกขาดการเก็บภาษีแทนหน่วยงานของทางราชการ เพราะสืบเนื่องมาจากขุนนางไทยไม่มีเวลาที่จะลงไปดำเนินการเก็บเองและควบคุมให้ทั่วถึงได้ จึงยอมให้พวกพ่อค้าจีนรับช่วงอากร

¹ บาลเลกัวซ์. เล่าเรื่องกรุงสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร พิมพ์ครั้งที่ 2. 2520. หน้า 95.

² ก.ศ.ร. กุหลาบ. มหามุขมัตยานุถุวงศ์. ร.ศ. 124. หน้า 275.

เข้ารับการผูกขาดจากขุนนางอีกต่อหนึ่ง ทำให้เกิดระบบเจ้าภาษีผูกขาด¹ (tax-farming) พวกพ่อค้าเงินที่ชนะการประมูลการจัดเก็บภาษีจะแบ่งผลกำไรให้กับทางราชการตามที่ได้ทำข้อตกลงเอาไว้ พวกเจ้าภาษีจะทำหน้าที่ดำเนินการจัดเก็บเองทั้งสิ้น ยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 3 มีสินค้าที่จัดเก็บภาษีถึง 38 อย่าง และสมัยรัชกาลที่ 4 มีถึง 48 อย่าง² รัฐบาลจำเป็นต้องใช้บุคลากรในการจัดเก็บเพิ่มขึ้น จึงเปิดโอกาสให้ชาวจีนได้เข้ามาประมูลจัดเก็บภาษี ผู้ประมูลจะได้สิทธิในการจัดเก็บภาษีสินค้าเป็นบางชนิดไป แต่การผลิต การซื้อ การขาย เช่น คื่น สุนัข บ่อนเบี้ย นอกจากนี้ยังได้รับอำนาจจากตุลาการให้สามารถชำระผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับภาษีได้³ เมื่อละเมิดในสิทธิของผู้ประมูลระบบภาษีอากรของไทยนี้จำเป็นต้องพึ่งพานายอากรที่เป็นชาวจีน เพราะชาวไทยไม่มีความชำนาญในเรื่องธุรกิจการเงินเหมือนชาวจีน ดังนั้นรัฐบาลจึงจำเป็นต้องหาทางทำให้ชาวจีนเหล่านี้มีความซื่อสัตย์ต่อรัฐบาลไทยให้ดำรงตำแหน่งขุนนางไทยเพื่อเป็นเครื่องผูกมัด ให้โอกาสในการจัดเก็บ ถ้าผู้ใดไม่ยอมจ่ายภาษีอากร ผู้นั้นจะต้องถูกลงโทษ ดังข้อความที่ระบุไว้ว่า "...ถ้าราษฎรคนใดไม่เสียภาษีอากร ให้เจ้าเมืองเร่งรัดเอาเงินอากรส่งให้นายอากรจนครบ ให้คุมตัวลงไปส่ง ณ กรุงเทพฯ พร้อมกับนายอากรเพื่อชำระความตามกฎหมาย..."⁴

¹ กนิษฐา เทตชะวัฒน์. บทบาทของขุนนางไทยเชื้อสายจีนในประเทศไทยสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2367 - 2453). ปริชญานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2534. หน้า 60.

² ญาดา ประภาพันธ์. ระบบเจ้าภาษีนายอากรกรุงเทพฯ ยุคต้น. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519. หน้า 93.

³ หอวชิราวุธ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 มัดที่ 168/6. เรื่องให้ปรึกษาเรื่องราวพระนางาติภาษีเสียเงินสินบน.

⁴ กจข. เอกสารเลขที่ 44 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1212. หนังสือถึง 6 เมืองเหนือให้ส่งตัวผู้ขัดขืนชำระเงินส่งไปที่กรุงเทพฯ.

การเร่งรัดในการจัดเก็บภาษีช่วยให้รัฐบาลมีรายได้ดีขึ้น ชาวจีนจึงเป็นผู้ได้รับความปรารถนามากขึ้นรวมไปถึงเสรีอภินิติที่ได้รับผลประโยชน์จากอภิสิทธิ์บางประการจากทางราชการด้วยเช่น การยกเว้นการเกณฑ์แรงงานดังหลักฐานที่ได้ระบุว่า "...ห้ามผู้รักษาเมืองจับกุมพรรคพวกและทาสของนายอากรเพื่อไปใช้งาน..."¹

นอกจากนี้ยังได้รับสิทธิพิเศษเป็นผู้ดูแลที่ดินในพื้นที่ที่ตนเป็นนายอากรผูกขาดในท้องถิ่นนั้น ๆ เมื่อเกิดคดีความก็จะได้รับสิทธิแต่งตั้งทนายในศาล มีสิทธิเข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรมหากษัตริย์เหมือนขุนนางไทยในพิธีที่สำคัญคือ พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์เสดยา² ขุนนางไทยเชื้อสายจีนล้วนมาจากผืนแผ่นดินใหญ่ของจีนมาตั้งถิ่นฐานในไทยมีลูกหลานประสบความสำเร็จจนกลายเป็นเศรษฐีหลายคนอาทิเช่น พระเจริณราชชน (เพ่ง เลหาเศรษฐี) เป็นชาวจีนที่พูดภาษาสกเกี้ยนมาจากเมืองเจียวจิ๋วเข้ามาประมูลทำภาษีอากรในเขตตำบลของกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีความร่ำรวยซึ่งเป็นที่รู้จักของคนไทยว่า เจ็สัวเพ่ง³ หลวงอุดรภักดีพานิช (อุเต็ง รัตนนคร) เป็นจีนแต้จิ๋ว ได้รับทำภาษีอากรบ่อนเบี้ยสุราและฝิ่น เป็นที่รู้จักของคนไทยในนามอากรเต็ง⁴ พระทวีปราชชน (จีนหู แซ่เอี้ย) เป็นจีนนอกที่เข้ามาประมูลผูกขาดเป็นเจ้าภาษีนายอากร เรียกว่า ขุนบำรุงจีนประชา⁵

¹ กจข. เอกสารเลขที่ 275 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207. เรื่องตั้งนายยังเป็นนายหมื่นศรีสารวงนายอากร.

² กจข. เอกสารเลขที่ 46/4 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207. สวรรตราชถึงกรุงเก่า นครชัยศรีตั้งเจ้าภาษีไม้ฝ.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. คนดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก เล่ม 1. 2526. หน้า 216 - 222.

⁴ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5. ค 4.4/7. เรื่องจีนเต็งรับทำภาษีอากรเกี่ยวข้องด้วยราชการเมืองนครเชียงใหม่. 24 ธันวาคม ร.ศ. 113 - 30 มิถุนายน ร.ศ. 114.

⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. คนดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก เล่ม 1. 2526. หน้า 266 - 267.

และพระอภัยวานิช (จาก โปษยะจินดา)¹ เป็นบุตรของคนจีนนอกมาจากเมืองเสฉวนมาก่อน เข้ามาค้าขายภายหลังท่านได้เป็นนายอากรรั้งนกในสมัยรัชกาลที่ 2 - 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวจีนที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ล้วนแต่ร่ำรวยและประสบความสำเร็จงานด้านการทำมาหากินกันทั้งสิ้น แม้ว่าไทยจะทาสันติสัญญาเอาไว้แล้วชาวจีนก็ยังคงประมูลจัดเก็บภาษีฝิ่น สุรา บ่อนเบี้ย หวย ส่งให้รัฐบาลอยู่ไม่อาจยกเลิกการเก็บภาษีเหล่านี้ให้หมดลงไปได้เพราะเป็นรายได้ที่สร้างผลกำไร ให้แก่รัฐอย่างงตงมากกว่าภาษีอื่นใด² และในขณะที่เดียวกันชาวจีนก็จะได้รับผลประโยชน์จากการ จัดเก็บนี้อย่างมากเช่นกัน อันส่งผลให้ชาวจีนร่ำรวยในเวลาไม่นาน สามารถนำเงินมาก่อสร้าง ธุรกิจแห่งใหม่เพิ่มขึ้นและมั่นคงงทนอย่างเห็นได้โดยชัดเจน ดังตัวอย่างของจีนเต็ง หรืออากร เต็ง หรือหลวงอุดรภณห์พานิช³ เกิดในเมืองจีนได้เดินทางเข้ามายังไทย เมื่ออายุ 18 ปี ในระยะแรกที่เข้ามาจีนเต็งคงจะประกอบอาชีพรับจ้างเป็นจับกังพายเรือได้เดือนละ 3 บาท ต่อมาเปลี่ยนอาชีพเป็นรับจ้างหุงข้าวในโรงสีเพื่อเลี้ยงจับกัง เมื่อมีเงินมากพอก็ออกค้าขาย และออกเงินกู้ยืมหัวเมืองต่าง ๆ ใน พ.ศ. 2425 ได้ไปอาศัยอยู่ที่เชียงใหม่ ตั้งร้านเล็ก ๆ เพื่อส่งสินค้าออกชื่อ ร้าน ฮวดหลี จากนั้นก็รู้จักคุ้นเคยกับพระเจ้าเชียงใหม่ได้รับสัมปทานไม้สัก และทำภาษีอากรบ่อนเบี้ย สุรา และฝิ่น โดยรับช่วงผูกขาดตัดตอนมาจากพระภักดี⁴ ทำให้ กิจการค้าของจีนเต็งมั่นคงขึ้นเรื่อย ๆ และเมื่อเจ้าเชียงใหม่ย้ายเข้ามาในกรุงเทพฯ จีนเต็ง

¹เพชร ชำรงศรี. ประวัติความเป็นมาของผู้ที่ครองตึก ขวเฮงโล่. ในหนังสือ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายเจงหลอง โปษยะจินดา. 2 ธันวาคม พ.ศ. 2533. หน้า 1 - 5.

²กจข. เอกสารรัชกาลที่ 6 ภ.๓/17. จัดการจำหน่ายฝิ่นเพื่อผ่อนผู้สูบฝิ่นให้ค่อยลง. 2 มีนาคม พ.ศ. 2460.

³กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.14.19/19. พระยาสุรียานุวัตร เสนาบดีกระทรวง พระคลังมหาสมบัติ. กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2 มกราคม. ร.ศ. 126.

⁴กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.4.4/๓. เรื่องจีนเต็งทำภาษีอากรเกี่ยวข้องกับ ราชการเมืองนครเชียงใหม่ (24 ธันวาคม ร.ศ. 113 - 30 มิถุนายน ร.ศ. 114).

จึงมาตั้งห้างกิมเฮงหลีที่กรุงเทพฯ แต่จีนเต็งก็รู้จักอิงผู้ใหญ่โดยสมัครเข้าเป็นหมวดเล็กของ สมเด็จพระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทั้งนี้เพื่อ ป้องกันทหารรังแก¹ บริษัทกิมเฮงหลีของจีนเต็งจะประมูลผูกขาดภาษีฝิ่น อากรสสุรา บ่อนเบี้ย หอย ในมณฑลพายัพได้เป็นประจำ เพราะไม่มีใครมาประมูลแข่งกับบริษัทนี้ได้ นอกจากนี้ ยังมีการลงทุนซื้อที่ดินในแถบหัวเมืองทางเหนือมาก และมีการขยายกิจการโรงสีถึง 5 แห่ง โรงเลื่อย 5 แห่ง ตู้เรือ 1 แห่ง นับได้ว่ากิจการที่จีนเต็งกระทำกลายเป็นกิจการที่ใหญ่ที่สุด แห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ ขณะนั้น และยังขยายกิจการโรงสีไปทั่วประเทศ ยังร่วมทุนในกิจการ ธนาคารคือ แบงก์สยามกัมมาจลเรือเมล์จีนสยามทุนจำกัดและกิจการร้านค้าที่ฮ่องกงอีกด้วย นับเป็นชาวจีนที่ประสบความสำเร็จในการสร้างตนเอง ซึ่งเริ่มต้นจากไม่มีอะไรเลย

นอกจากนี้ยังมีชาวจีนที่ประสบความสำเร็จในลักษณะเดียวกันกับจีนเต็งนี้ก็คือ พระเจริญ-ราชชน (เท่ง) ผู้เป็นต้นสกุลเลาหะเศรษฐี ได้เข้ามาค้าขายและผูกขาดภาษีอากร ฝิ่น สุรา บ่อนเบี้ย ต่อมาในปี 2416 จีนเท่งได้ผูกขาดภาษีอากร น้ำอ้อย น้ำตาลโตนด และรังนกที่ กรุงเทพฯ² ต่อมากิจการเหล่านี้ได้สืบทอดต่อมายังลูกหลาน คือ พระยาโชฎิกราชเศรษฐี (มัน) การดำเนินการผูกขาดภาษีอากรของจีนเท่งสร้างความร่ำรวยทำให้มีกิจการร้านค้าเป็นของตนเองได้แก่ ร้านเม่งเส็ง โรงสีเม่งหยูไถ โรงสีเม่งเซ่งจัน³ และร้านค้าที่อยู่ในฮ่องกง

การเป็นเจ้าภาษีนายอากรได้สร้างความมั่งคั่งร่ำรวยให้แก่ ชาวจีนที่มุ่งมั่นสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตและครอบครัว ทั้งนี้เพราะชาวจีนรู้จักที่จะทำ

¹เอก วิสกุล. การเดินเรือพาณิชย์ในประเทศไทย. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ นายปรี ศรีภักยวานิช ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม 27 มิถุนายน พ.ศ. 2493. หน้า 12.

²กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.1/18. ฎีกาของพระเจริญราชชน (เท่ง). 2 ตุลาคม. ร.ศ. 110.

³กช. เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ 13/544. ข้าหลวงเกษตรมณฑลปราจีนกราบเรียน เจ้าคุณปลัดทูลฉลองเกษตรราชการ เรื่องคำตอบโรงสีต่าง ๆ ในมณฑลปราจีน 4 ฉบับ. 12 มกราคม. ร.ศ. 130.

ฐานทางเศรษฐกิจคนนั้นคงป้องกันคนที่คิดข่มเหงรังแก ด้วยการทำความคุ้นเคยรู้จักกับเจ้านาย และขุนนางเพื่อเป็นเกราะป้องกันไม่ให้ใครคิดกล้ำข่มเหง และชาวจีนยังรู้จักใช้การค้าสำเภาเป็นทางก้าวขึ้นสู่การเป็นขุนนางไทยด้วย

(2.4) การเป็นเจ้าเมืองผูกขาดผลประโยชน์

หลังจากที่ทางการไทยได้เปิดให้มีการค้าเป็นแบบเสรีภายหลังการจัดทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว นายทุนชาวจีนผู้ที่ร่ำรวยถือโอกาสทำเหมืองแร่ทางภาคใต้ของไทย นายทุนเหล่านี้นอกจากเป็นเจ้าของเหมืองแร่ที่หาพบแล้วทางการยังมอบความไว้วางใจให้ได้รับตำแหน่งทางการเมืองที่มีเกียรติคือได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมือง¹ ในบริเวณที่เข้ารับสัมปทานอีกด้วย ทั้งนี้เพราะเจ้าเมืองที่เป็นชาวจีนนี้เคยเป็นเจ้าภาษีนายอากรที่มีความชำนาญในเมืองนั้นมาก่อนย่อมสามารถเก็บภาษีอากรส่งรัฐได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย ดังนั้นทางราชการจึงเห็นว่าชาวจีนเหล่านี้พอจะช่วยให้ผลประโยชน์ของราชการดีขึ้น จึงจัดมอบตำแหน่งเจ้าเมืองให้แก่ชาวจีนเหล่านี้พร้อมทั้งอนุญาตให้ผูกขาดผลประโยชน์ในหัวเมืองนั้น ๆ ด้วย

การดำเนินงานของเจ้าเมืองหรือนายทุนที่เป็นชาวจีนนี้จะเป็นผู้ที่ได้รับสิทธิขาดในการจัดเก็บในผลประโยชน์ทั้งหมดเริ่มตั้งแต่การค้า การผลิต และภาษีอากร ซึ่งผลประโยชน์ที่เจ้าเมืองได้รับนี้จะต้องนำมาแบ่งให้พระมหากษัตริย์ด้วย² การที่เจ้าเมืองยินยอมมอบผลประโยชน์ให้แก่ทางราชการไทยอย่างเพียงพอ เพราะต้องการตำแหน่งเจ้าเมือง และผลประโยชน์ที่จะได้รับเหล่านี้จะตกทอดถึงลูกหลานของตนเอง ดังตัวอย่างเช่น ตระกูล ณ ระนอง³ ซึ่งมีนายคอซู้เจียง เป็นชาวจีนที่มาจากผืนแผ่นดินใหญ่เข้ามาเป็นกรรมกรรับจ้างอยู่ที่ป็นังแล้วย้ายมาทำการค้าอยู่ที่พังงา ภายหลังได้ทุนจากเศรษฐีออกทุนให้ทำกิจการต่อเรือใบ

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรราชานุภาพ. ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 50. "เรื่องตำนานเมืองระนอง," 2506. หน้า 5.

² ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์. เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย. 2506. หน้า 14.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรราชานุภาพ. "เรื่องตำนานเมืองระนอง," ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 50. 2506. หน้า 4.

เที่ยวค้าขายอยู่ทางใต้ เขาเริ่มรู้ว่าเมืองระนองมีแร่ดีบุกมากจึงคิดอยากจะทำการประมูลผูกขาดเองจึงเข้าพบเจ้าพระยาพระคลังซึ่งขณะนั้นคือสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทราชที่ ๑ ในที่สุดได้รับแต่งตั้งให้เป็นหลวงรัตนเศรษฐีตำแหน่งนายอากรดีบุกเมืองระนองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว¹ หลังจากนั้นหลวงรัตนเศรษฐีก็มีกิจการทางเหมืองแร่ เดินเรือ ระหว่างเมืองระนองกับปีนัง เป็นตัวแทนจำหน่ายดีบุกที่ส่งมาจากเมืองระนอง ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จีนคองซูเจียงก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระยารัตนเศรษฐีเจ้าเมืองระนอง² เป็นผู้ประมูลผูกขาดภาษีอากรที่เมืองระนอง ไม่มีใครที่สามารถจะแข่งขันได้ จากนั้นตระกูล ณ ระนอง จึงควบคุมกิจการเหมืองแร่ เป็นทั้งเจ้าเมืองหลังสวน เมืองกระบุรี และเมืองตรัง³

(2.5) การเป็นนายอาเภอจีนและปลัดจีน

นายอาเภอจีน

เมื่อชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์มีจำนวนมากขึ้น จึงก่อคดีทะเลาะวิวาทในกลุ่มชาวจีนเพิ่มขึ้น ดังนั้นเพื่อเป็นการขจัดปัญหาของชาวจีน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงโปรดฯให้ชาวจีนดูแลกันเอง ซึ่งตำแหน่งนายอาเภอจีนนี้ได้มีมาตั้งแต่ครั้งอยุธยา แต่มาปรับปรุงให้มีอำนาจหน้าที่กว้างขึ้น ทั้งนี้เพื่อช่วยดูแลและควบคุมชาวจีนให้อยู่กันอย่างสงบ ประกอบอาชีพของตนอย่างสุจริตชน และไม่ก่อปัญหาความวุ่นวายให้แก่สังคมไทย

นายอาเภอจะมีหน้าที่ในการดูแลทุกข์สุขของชาวจีนในท้องถิ่นที่ตนรับผิดชอบ จะพิจารณาคดีเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกิดระหว่างชาวจีนด้วยกัน⁴ ทำการไกล่เกลี่ย

¹สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชรงราชานุภาพ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนริศรานุวัดติวงศ์. สาส์นสมเด็จพระ. 2504. หน้า 204.

²สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเดโชรงราชานุภาพ. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50. 2471. หน้า 15.

³แหล่งเดิม. หน้า 20.

⁴สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. "การควบคุมชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการปกครอง (พ.ศ. 2325 - 2435)," เอเชียปริทัศน์. 9(3) : 69 ; กันยายน 2531. หน้า 6.

ประนีประนอมเลิกแล้วต่อกัน ถ้าเป็นคดีที่ก่อการวิวาทกับบุคคลอื่น ถ้าชาวจีนเป็นโจทก์จะให้นายอำเภอจีนช่วยฟ้องร้องให้ แต่ถ้าชาวจีนเป็นจำเลย ก็ให้นายอำเภอจีนเข้าควบคุมตัวแล้วนำมาส่งให้คณะกรรมการเมือง

นอกจากจะเป็นผู้ช่วยไกล่เกลี่ยคดีความระหว่างชาวจีนซึ่งทะเลาะวิวาทกันเล็กน้อย ๆ แล้วนายอำเภอจีนยังจะต้องทำหน้าที่ทางด้านการเก็บภาษีผูกมัดชาวจีนให้แก่รัฐบาลอีกด้วย

ปลัดจีน

เป็นตำแหน่งขุนนางไทยที่เป็นชาวจีน ซึ่งแต่งตั้งเพิ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 เพราะเนื่องมาจากชาวจีนในหัวเมืองต่าง ๆ มีจำนวนมากขึ้น นายอำเภอจีนจึงมีหลายคน ทางราชการไทยจึงแต่งตั้งปลัดจีนเพื่อให้ทำหน้าที่ช่วยเหลือนายอำเภอจีนอีกทีหนึ่ง นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ควบคุมดูแลการพิจารณาคดีความ และให้ความช่วยเหลือแก่ชาวจีนในด้านต่าง ๆ ทั่วไปมากกว่านายอำเภอจีน ปลัดจีน¹ ถือว่าเป็นตำแหน่งทางการเมืองชั้นสูงในกรมการจีนด้วย

ปลัดจีนและนายอำเภอจีนจะเรียกรวมกันว่า "กรมการจีน" จะทำหน้าที่ช่วยเจ้าเมืองดูแลความเรียบร้อยของชาวจีน รวมทั้งช่วยปราบปรามโจรผู้ร้ายด้วย

3. บทบาทของชาวจีนทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

ชาวจีนเป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยที่ฉลาด แม้ว่าจะเพิ่งเข้ามาหาความคุ้นเคยกับชาวไทยก็ตาม แต่ชาวจีนก็รู้จักปรับตัวให้เข้ากับชาวไทยได้ไม่ยากนัก เพราะชาวจีนรู้จักอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้อื่น ทำให้ผู้ใหญ่เกิดความรักใคร่เอ็นดูชาวจีน ดังนั้นชาวจีนจึงถูกจัดอยู่นอกเหนือกฎเกณฑ์ที่ชาวต่างชาติได้รับคือ การห้ามหญิงไทยแต่งงานกับคนต่างด้าวอันได้แก่ ...ฝรั่ง อังกฤษ วิลันดา ชาว

¹หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 20 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1218. ร่างสารตราถึงพระยาวิเศษฤาษย เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา โปรดเกล้าตั้งจีนอยู่เป็นที่หลวงพิสุทธจีน ณ ชาติปลัดจีน.

มลายู อันต่างศาสนา...¹

นอกจากนี้ชาวจีนยังสามารถเดินทางไปมาค้าขายได้ทั่วพระราชอาณาจักร สามารถเลือกที่อยู่อาศัยได้ตามความพึงพอใจ และที่น่าแปลกใจชาวจีนสามารถปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมของไทยได้เป็นอย่างดี ซึ่งทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะชาวจีนและชาวไทยมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ยึดถือเช่นเดียวกัน จึงมีความเชื่อที่เหมือนกันทำให้สามารถปรับตัวเข้ากันได้ง่ายขึ้น

ดังนั้นเราจึงพบว่า ชาวจีนและคนไทยมักจะอยู่กินกันอย่างสงบสุข กลายเป็นการผสมกลมกลืนกันทางวัฒนธรรมที่ยากจะแยกออกจากกันได้

นอกจากนี้ยังพบว่าพิธีกรรมต่าง ๆ ของจีน ที่ไทยได้นำมาประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตของชาวไทยตลอดมา ดังจะเห็นได้จากการนำเอาพิธีการต่าง ๆ ของชาวจีนมาใช้ เช่น การไหว้เจ้า การทำบุญวันเกิด ฯลฯ ส่วนประเพณีของไทย ชาวจีนก็นำมาใช้เช่นกัน คือ มีการเผาศพชาวจีนที่ตายแล้วแทนการเก็บศพ มีการแต่งกายแบบชาวไทย และที่เห็นเด่นชัดคือการตัดเปียทิ้งแล้วไว้ผมทรงแบบอย่างไทย

การปรับตัวของชาวจีนให้เข้ากับคนไทย ทำให้เกิดการเอื้ออาทรต่อกัน ประกอบกับชนทั้งสองชาติมีหน้าตา อุปนิสัยที่คล้ายคลึงกัน จึงทำให้ชาวจีนเข้ามาอยู่ในสังคมไทยได้อย่างสุขสบาย

บทบาททางด้านสังคมและวัฒนธรรมของชาวจีนมีดังต่อไปนี้

3.1 ขบวนการอั้งยี่ของชาวจีน

เป็นขบวนการของกลุ่มชาวจีนที่ขบถตั้งเป็นสมาคมลับขึ้นมาเพื่อคอยปกป้องในผลประโยชน์และเรียกร้องความยุติธรรมให้แก่พรรคพวกตน² ดังกรณีของอั้งยี่ในสมัยรัชกาลที่ 3

¹มัลลิกา เรืองระพี. บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ สังคม และศิลปกรรมไทย สมัยรัชกาลที่ 1 - 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519. หน้า 160.

²สุภรัตน์ เลิศพานิชกุล. สมาคมลับอั้งยี่ในประเทศไทย พ.ศ. 2367 - 2453. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523. หน้า 8.

ที่เกิดขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ในปี 2391¹ การกำเริบของอั้งยี่ในครั้งนี้มีสาเหตุมาจาก ทะเลาะวิวาทกับแขวงจีน ต่อมาแขวงจีนไปฟ้องร้องต่อพระยาวิเศษฤๅชัย เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา เจ้าเมืองจึงจับตัวชาวจีนกลุ่มนี้ไปทั้งหมด และให้ประกันตัว คนละ 5 ตำลึงบ้าง 10 ตำลึงบ้าง² ชาวจีนเกิดความเจ็บใจจึงรวมกลุ่มกันต่อต้านพระยาวิเศษฤๅชัย ด้วยการให้เหตุผลว่า "...กรมการข่มเหงหนักเหลือทน จะเป็นตายอย่างไรก็ตามที่เดือดร้อนหาพวกให้มากเล่นกับ กรมการสักครั้งหนึ่ง..."³

การเข้าตีเมืองฉะเชิงเทราและหัวเมืองใกล้เคียงของพวกจีนอั้งยี่ เจ้าหน้าที่ที่ฉะเชิงเทราไม่มีกำลังพอที่จะรักษาเมืองไว้ได้ ทางการจำเป็นต้องส่งกำลังจากกรุงเทพฯ เข้ามาปราบปราม เหตุการณ์จึงค่อยสงบลง การกระทำของจีนอั้งยี่ครั้งนี้ก่อให้เกิดผลเสียต่อการปกครองของไทยโดยตรงเพราะทางรัฐบาลไทยต้องเสียกำลังและเวลามารับและเสียเจ้าหน้าที่ของรัฐไปอย่างน่าเสียดายเพราะพระยาวิเศษฤๅชัยถูกพวกอั้งยี่ฆ่าตาย

3.2 การปรับตัวทางด้านประเพณีและวัฒนธรรมของชาวจีนในสังคมไทย

ชาวจีนที่รู้จักปรับตัวให้เข้ากับสังคมไทยได้ไม่ยากนัก ทั้งนี้เพราะชาวจีน เข้าใจในสภาพของสังคมไทยเป็นอย่างดี นอกจากนี้ชาวจีนยังมีประสบการณ์จากที่ชาวจีนได้คลุกคลี กับชาวไทยมานาน ไทยจึงยอมรับวัฒนธรรมจีน และจีนได้ยอมรับวัฒนธรรมไทย ดังอาจพบเห็น ได้จากการนำเอาประเพณีต่าง ๆ ของจีนเข้ามาผสมผสานใช้ในสังคมไทยคือ

¹ กจข. ร.3 เลขที่ 21 จ.ศ. 1210. ตั้งขุนเทพภักดีเป็นที่พระวิเศษฤๅชัย เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา.

² กจข. ร.3 เลขที่ 155 จ.ศ. 1210. คำให้การจันญี่ว่าด้วยเรื่องอั้งยี่เมืองฉะเชิงเทรากล่าวไว้.

³ กจข. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เลขที่ 155 จ.ศ. 1210. คำให้การจันญี่ว่าด้วยเรื่องอั้งยี่เมืองฉะเชิงเทรากล่าวไว้.

ประเพณีทำบุญวันเกิด¹ (แซยิด) เป็นประเพณีที่ชาวจีนกระทำทุกคน จะเริ่มทำบุญตั้งแต่อายุ 1 - 49 ปี 51 - 59 ปี 61 - 69 ปี 71 - 79 ปี 81 - 89 ปี 91 - 99 ปี ฯลฯ ในการทำบุญวันเกิดผู้ทำให้ความเคารพนับถือญาติพี่น้องจะถือโอกาสนี้มาพร้อมเพรียงกันเพื่อร่วมทำบุญและสังสรรค์แสดงมุทิตาจิตด้วยการมาช่วยเหลือหาอาหารรับประทาน ถ้าครอบครัวใครรวยมากก็จะจัดให้มีงานแสดง มีโรงทานที่ใหญ่โต ประเพณีของชาวจีนถูกนำมาใช้กับคนไทยในลักษณะเดียวกันคือ จัดสังสรรค์ในวันครบรอบวันเกิดซึ่งเริ่มนำเข้ามาจัดเป็นครั้งแรกในสมัยเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เมื่อมีอายุครบ 50 ปี ในปี พ.ศ. 2402 มีการเลี้ยงกันอย่างครึกครื้น และในปี พ.ศ. 2407 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงโปรดให้จัดงานเฉลิมพระชนมพรรษาขึ้นบ้าง โดยนิมนต์พระสงฆ์จำนวน 60 รูปทำพระชนมายุแล้วบวกร้องให้เจ้านาย ข้าราชการมาร่วมทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระทุกวังทุกบ้าน มีการจุดประทัดตามวัง ขุนนางและราษฎรทั่วไป ต่อมางานแซยิดหรือทำบุญวันเกิดจึงกลายมาเป็นความนิยมที่จัดขึ้นเพื่อเป็นเกียรติแก่กัน และเพื่ออวดอ้างความยิ่งใหญ่ของตนในระหว่างขุนนางด้วยกัน นับได้ว่าเป็นประเพณีอย่างหนึ่งที่ไทยรับมาจากจีน

การทำบุญก่งเต็ก เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายตามแบบของพวกจีนและญวน จะกระทำเมื่อผู้ตายตายครบรอบ 7 วัน 50 วัน 100 วัน ซึ่งญาติของผู้ตายจะมีความเชื่อที่ว่าในวันครบรอบดังกล่าว วิญญาณของผู้ตายจะผ่านศาลตัดสินบาป - บุญ ที่ได้กระทำเมื่อญาติพี่น้องทำบุญไปให้ศาลตัดสินจะปล่อยดวงวิญญาณออกมาได้รับผลบุญนั้น ๆ ได้ ดังนั้นวันก่งเต็กจะมีการนิมนต์พระมาสวดประกอบพิธีกรรมเพื่อช่วยเหลือดวงวิญญาณตามความเชื่อของชาวจีนคือ พิธีข่มขุมเทวดา พิธีชักธงประกาศ พิธีเชิญวิญญาณ พิธีสังเวท พิธีข้ามสะพาน พิธีเผากระดาษเงิน กระดาษทอง และเครื่องใช้สอย พิธีก่งเต็กหรือการทำบุญให้ผู้ตายนี้ได้นำมาใช้ในพิธีศพของรัชกาลที่ 4 และเจ้านายองค์อื่น ๆ ด้วย

¹มัลลิกา เรืองระพี. บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ สังคม และศิลปกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 1 - 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519. หน้า 161.

การแต่งกายไว้ทุกข์ เป็นประเพณีที่เกี่ยวกับผู้ตายเช่นกัน เมื่อมีญาติพี่น้องที่ตายไป ผู้ที่มีชีวิตอยู่นอกจากจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายแล้วยังต้องสวมใส่เสื้อผ้าที่มีสีไม่ฉูดฉาด และที่นิยมกันคือ สีขาว และสีดำ ทั้งนี้เพื่อเป็นการให้เกียรติแก่ผู้ตายด้วย

พิธีเลี้ยงพระวันตรุษจีน เป็นประเพณีที่ชาวจีนนำเข้ามาในสังคมไทย วันตรุษจีนจะกำหนดตรงกับเดือนยี่หรือเดือนสามของไทย¹ ชาวจีนจะนำอาหารซึ่งมีสุกร เป็ด ไก่ ฯลฯ มาเซ่นไหว้

3.3 การเป็นช่างฝีมือของชาวจีน

ศิลปวัฒนธรรมของไทยได้รับอิทธิพลจากจีนในหลาย ๆ ด้าน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

ศิลปวัฒนธรรมไทยทางด้านงานฝีมือจะมีลักษณะรูปแบบของตนเอง กล่าวคือ มีความอ่อนช้อยงดงาม ส่วนใหญ่จะแกะสลักจากไม้มาตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่พอในสมัยรัตนโกสินทร์ การก่อสร้างเริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากสิ่งก่อสร้างที่เป็นไม้กลายเป็นใช้อิฐและปูนแทน² ดังเรา จะเห็นศิลปะของชาวจีนในสถานที่สำคัญ เช่น มีการสร้างเจดีย์เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมจีน ที่วัดยานนาวา³ สมัย ร.3 และที่วัดราชโอรส (วัดจอมทอง) จะเห็นว่าเป็นศิลปะของชาวจีนทั้งหมด นอกจากนี้ภายในโบสถ์ยังมีการตกแต่งภาพจิตรกรรมเป็นแบบของจีน โดยใช้ธรรมชาติ

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชพิธี 12 เดือน. 2456. หน้า 101.

²มัลลิกา เรืองระพี. บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ สังคม และศิลปกรรมไทย สมัยรัชกาลที่ 1 - 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519. หน้า 89.

³พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. อธิบายเรื่องเรือสำเภาวัดยานนาวา. 2371. หน้า ก.

ห้องฟ้า พื้นดิน น้ำ เทพธิดา สอดแทรกเข้าไปด้วย ซึ่งผิดกว่าแต่ก่อนที่มีแต่ภาพพุทธประวัติ และชาดก¹ อิทธิพลของชาวจีนในด้านศิลปกรรมนี้มีผลต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก จนไม่สามารถแยกกันออกได้มาถึงปัจจุบัน

¹ม.จ.สุภัทรดิช ดิศกุล. ศิลปในประเทศไทย. 2514. หน้า 57.

บทที่ 2

การเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสของชาวจีนในประเทศไทยหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง

หลังจากที่ไทยทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษใน พ.ศ. 2398 แล้ว รัฐบาลไทยต้องพบกับปัญหาต่าง ๆ อย่างไม่มีทางที่หลีกเลี่ยงได้ ทั้งนี้เพราะข้อบังคับในสัญญาได้ระบุไว้ถึงเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต อันส่งผลให้ชาวต่างชาติคือจีน และคนไทยที่ต้องการได้รับสิทธิพิเศษนี้หลบเลี่ยงการขึ้นศาลไทยไปสมัครเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสอย่างมากมาย จึงอาจกล่าวได้ว่าสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นบ่อเกิดแห่งปัญหาทั้งปวง ในเรื่องคนในบังคับซึ่งเป็นชาวจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งก่อนที่ยังไม่ได้ทำสัญญานี้ ไทยไม่เคยพบกับปัญหาเหล่านี้มาก่อนเลย

1. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับชาติตะวันตกก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง (พ.ศ. 2398)

โปรตุเกสเป็นชาวตะวันตกชาติแรกที่เข้ามาติดต่อกับประเทศไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา เพื่อมาหยั่งดูท่าทีของไทยเกี่ยวกับเรื่องเมืองมะละกาที่โปรตุเกสได้ยึดครองอยู่ ซึ่งไทยก็มีได้แสดงการตอบโต้หรือขัดขวางแต่ประการใด ในทางตรงข้ามกลับแสดงความเป็นมิตรไมตรีกับโปรตุเกสอีกที่เป็นดังนี้ เพราะชาวไทยหวังพึ่งโปรตุเกสในเรื่องอาวุธปืนไฟ¹ ดังที่ไทยต้องการหลังจากที่โปรตุเกสได้เดินทางเข้ามาค้าขายกับไทยแล้ว ยังมีชาวยุโรปอีกจำนวนมากที่ให้ความสนใจ และเดินทางเข้ามาติดต่อกับประเทศไทยอีกหลายชาติ คือ ฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศส ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อการค้าเป็นสำคัญ

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ของไทย ซึ่งตรงกับช่วงระยะเวลาที่จักรวรรดินิยมเริ่มแผ่ขยายเข้ามาในเอเชียตะวันออก อังกฤษยึดครอง

¹สมจิต อนุมานราชชน. การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา. 2509. หน้า 8.

อินเดียว่าได้ จากนั้นได้จัดส่งให้ จอห์น ครอว์เฟิร์ด¹ เป็นทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีทางการค้ากับไทยใน พ.ศ. 2365 เพื่อต้องการให้ไทยปรับปรุงวิธีการเก็บภาษีอากรใหม่ และให้อังกฤษสามารถซื้อ - ขายสินค้าได้ทุกชนิดกับชาวพื้นเมืองโดยตรง การเข้ามาเจรจาทางการค้าของอังกฤษในครั้งนี้ไทยเห็นว่าไม่มีความจำเป็นสำหรับไทยที่จะรับข้อเสนอแก้ไขวิธีการเก็บภาษีดังกล่าว เพราะไทยค้าขายกับจีนอยู่แล้ว ซึ่งประเทศจีนไม่เคยมีข้อต่อรองใด ๆ กับไทยเลยทางการไทยก็ได้รับผลประโยชน์จากการค้าขายกับประเทศจีนนี้ถึง 5 ประการ² อยู่แล้ว คือ รายได้จากภาษีปากเรือ ภาษีขาเข้าขาออก ก้าวไรจากพระคลังสินค้า และก้าวไรจากการเลือกซื้อสินค้าก่อนที่จะนำไปจำหน่ายให้กับประชาชนรายได้ที่เกิดจากการค้าทั้ง 5 ประการนี้ นับว่าเป็นรายได้ที่นำมาใช้จ่ายในราชการบ้านเมืองได้อย่างเพียงพอ ดังนั้นการเจรจาของ จอห์น ครอว์เฟิร์ด รัฐบาลไทยจึงไม่กระตือรือร้นที่จะปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของ จอห์น ครอว์เฟิร์ด จึงประสบกับความล้มเหลวในการเจรจากับไทย

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อังกฤษได้เข้ามาเจรจาทางการค้ากับไทยใหม่ โดยจัดส่ง เฮนรี เบอร์นี เป็นราชทูตเข้ามาใน พ.ศ. 2369 มีจุดประสงค์คือ³

1. ไทยกับอังกฤษเป็นมิตรไมตรีที่ดีต่อกัน
2. อารูบีนและกระสุนดินดำ ซึ่งพ่อค้าอังกฤษบรรทุกเข้ามาจะขายได้แต่ทางรัฐบาล ถ้าทางรัฐบาลไม่ต้องการจะต้องพากลับออกไปจากพระราชอาณาเขต
3. การเก็บภาษี จะเก็บตามความกว้างของปากเรือ ถ้ามีสินค้าจะเก็บวาละ 1,700 บาท ถ้าเป็นเรือเบลง (อับเฉา) เข้ามาซื้อสินค้าเก็บวาละ 1,500 บาท ไทยจะไม่เก็บภาษีอย่างอื่นอีก
4. ให้มีการซื้อขายระหว่างพ่อค้าโดยตรง

¹กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62. เรื่องทูตฝรั่งเศสสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. 2479. หน้า 67.

²สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2. 2459. หน้า 323.

³กรมศิลปากร. เล่มเดิม. หน้า 67.

ต่อมาใน พ.ศ. 2375 สหรัฐอเมริกาได้ส่ง เอ็ดมันด์ โรเบิร์ต เป็นทูตเข้ามาเจรจาทำสัญญาเช่นเดียวกับที่ไทยทำกับอังกฤษ

ข้อตกลงที่ไทยทำกับอังกฤษในครั้งนั้น แม้ว่าไทยจะถูกจำกัดในการเก็บภาษีอากรที่เก็บเพิ่มจากที่ระบุไว้ในสัญญาไม่ได้อีกหลังจากที่เก็บภาษีปากเรือแล้ว แต่ไทยก็ยังมีรายได้จากหน่วยพระคลังสินค้าดั้งเดิมคือ การเลือกซื้อจากชาวสวนก่อนแล้วนำมาขายให้กับอังกฤษในราคาที่สูงขึ้น ท้าให้อังกฤษและสหรัฐฯ ไม่พอใจ ดังนั้นสหรัฐฯ จึงจัดส่ง นายโรเบิร์ต บัลเลสเดีย¹ เข้ามาเจรจากับไทยใหม่ ส่วนอังกฤษได้จัดส่ง เซอร์ เจมส์ บรู๊ค² เข้ามาขอเจรจากับไทยเช่นกัน โดยมีจุดประสงค์ของการเจรจาดังนี้คือ

1. ขออนุญาตเข้ามาค้าขายในประเทศไทย
2. ขอซื้อข้าวสารไปจำหน่ายต่างประเทศโดยเสรี
3. ขอลดพิกัดอัตราภาษีขาเข้า เหลือภาษีปากเรือเป็นวาระ 1,000 บาท
4. ขอตั้งสถานกงสุลในไทย

ข้อเสนอที่ เซอร์ เจมส์ บรู๊ค เสนอผ่านมาทางเจ้าพระยาคลัง ใน พ.ศ. 2393 นั้น ท้าให้พระองค์ทรงทราบเจตนารมณ์ของอังกฤษเป็นอย่างดีว่า ถึงเวลาแล้วที่ไทยจะขึ้นนโยบายแข็งกร้าวต่อไปไม่ได้ เพราะความปฏิเสธของไทย ท้าให้เซอร์ เจมส์ บรู๊ค เสนอต่อรัฐบาลอังกฤษว่า "ควรใช้อำนาจบังคับไทยด้วยเรือรบ"³ แต่รัฐบาลอังกฤษยังไม่ได้ดำเนินการอย่างใดลงไป เพราะได้เกิดเหตุการณ์ที่สำคัญขึ้นกับไทยเสียก่อนคือ การเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และการเสด็จขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อังกฤษจึงจำเป็นต้องหยุดยั้งการกระทำที่รุนแรงต่อไทยไว้ก่อน

¹เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3. 2504.

² เล่มชุด. (หน้า 334).

³กรมศิลปากร. จดหมายเหตุเรื่อง เซอร์ เจมส์ บรู๊ค เข้ามาขอทำสัญญาราชการที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2393. ม.ป.ป. หน้า 36 - 39.

³สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3. ความทรงจำ. 2514. หน้า 193.

2. สนธิสัญญาเบาว์ริงที่มีผลต่อคนในบังคับของประเทศคู่สัญญากับไทย

สนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นสนธิสัญญาที่ไทยทำกับอังกฤษใน พ.ศ. 2398 หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 2394 พระองค์ทรงตระหนักดีว่าไทยถึงคราวจำเป็นที่จะต้องเปิดประเทศและยอมรับในหลักการวิทยาการสมัยใหม่ ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของประเทศ แม้ว่าจะเป็นการยอมเสียในสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่ประเทศคู่สัญญาโดยยอมให้คนในบังคับเมื่อกระทำความผิดไม่ต้องขึ้นศาลไทย ซึ่งเป็นการดีกว่าที่ไทยจะสูญเสียเอกราชของชาติไป จึงถือว่าเป็นความจำเป็นที่ไทยต้องยอมทำสัญญากับประเทศคู่สัญญาคืออังกฤษ เมื่อเป็นเช่นนี้ประเทศอื่น ๆ เห็นเป็นโอกาส จึงเข้ามาทำสัญญากับไทยบ้าง โดยมีจำนวนทั้งหมด 13 ประเทศ คือทำกับฝรั่งเศส (พ.ศ. 2399) สหรัฐอเมริกา (พ.ศ. 2399) เดนมาร์ก (พ.ศ. 2401) โปรตุเกส (พ.ศ. 2401) ฮอลันดา (พ.ศ. 2403) ปรัสเซีย (พ.ศ. 2405) สวีเดนและนอร์เวย์ (พ.ศ. 2411)¹

และต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงทำสัญญากับประเทศต่าง ๆ เพิ่มอีก 4 ประเทศ คือ ออสเตรีย - ฮังการี (พ.ศ. 2412) สเปน (พ.ศ. 2412) ญี่ปุ่น (พ.ศ. 2440) และรัสเซีย (พ.ศ. 2442)²

2.1 สาเหตุที่ไทยต้องทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษและตะวันตกอื่น ๆ

หลังจากที่ เซอร์ เจมส์ บรัค ล้มเหลวจากการเจรจาเพื่อขอแก้ไขในสนธิสัญญาเบอรันั้นใน พ.ศ. 2369 แล้ว เขาได้ให้ข้อเสนอแก่รัฐบาลอังกฤษว่า "...ถ้าหากรัฐบาลสยาม

¹สดาเส ขันติวรพงศ์. ความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศตะวันตก. 2517. หน้า 21.

²ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ. ประวัติการทูตของไทย. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.จ.ดิศกุลธิ กฤษดากร. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส. วันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2501. หน้า 33.

ไม่ยอม...ก็ควรจัดส่งกองทหารบุกเข้าทำลายป้อมปราการในแม่น้ำและยึดพระนครไว้..."¹
 รัฐบาลอังกฤษให้ความสำคัญในข้อเสนอนี้ แต่ยังไม่ได้กระทำการอย่างใดลงไปเพราะเกิด
 การเปลี่ยนแปลงพระประมุขของคีไหมของไทย ซึ่งเป็นที่กล่าวขวัญของฝรั่งว่า "เป็นบุคคล
 ที่นิยมในวิทยาการแผนใหม่"²

ในต้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394 - 2419)
 ข้าหลวงใหญ่ประจำฮ่องกง³ ได้ชี้แนะให้ไทยได้รู้ถึงอำนาจของอังกฤษที่มีทั่วทุกหนแห่งในเอเชีย
 ซึ่งถ้าไทยขัดใจอังกฤษหรือไม่ยินยอมทำสนธิสัญญาที่อังกฤษพึงพอใจ ไทยอาจจะได้รับความเดือด
 ร้อน คำชี้แนะของข้าหลวงประจำฮ่องกงนี้เป็นเสมือนคำขู่ที่ย้ำเตือนแก่ไทยให้เกิดความยำเกรง
 ต่ออังกฤษ ด้วยเหตุนี้เองเมื่อสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรียแห่งอังกฤษ ทรงส่ง เซอร์ จอห์น
 เบาว์ริง เป็นราชทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 จึงทรงเตรียมต้อนรับเป็นอย่างดีและสมเกียรติตั้งครั้งสมัยสมเด็จพระนารายณ์ที่เคยรับราชทูต
 ฝรั่งเศส⁴ ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบความเคลื่อนไหวทาง
 การเมืองของประเทศเพื่อนบ้านก่อนที่จะทรงเสด็จขึ้นครองราชย์มาก่อนแล้ว พระองค์จึงทรงเข้า
 พระทัยและตระหนักถึงหลักความจริงที่ว่า กระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอกบังเกิด
 ขึ้นแล้ว ถ้าประเทศใดไม่สามารถปรับเปลี่ยนสภาพการณ์ได้ทันในกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงนี้
 ประเทศนั้นก็จะได้รับความกระทบกระเทือนถึงมหันตภัยจากมหาอำนาจทั้งสองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้
 ดังเช่นประเทศเพื่อนบ้าน คือ สิงคโปร์ ปีนัง จีน พม่า ญี่ปุ่น⁵ ที่กำลังเผชิญกับชะตากรรม
 นั้นอันเนื่องมาจากการติดสัมพันธ์กับชาวตะวันตก นอกจากนี้พระองค์ยังทรงอ่านพบข้อความที่
 มองซิเออ ปอล เลอริง โรสซิเออ ชาวฝรั่งเศส เขียนเกี่ยวกับสถานการณ์และการปกครองที่
 ไม่เสมอภาคในอินโดจีนฝรั่งเศสไว้ว่า

¹ จอร์ สุทพานิซ. ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยบางกอก. 2531. หน้า 103.

² วิไลเลขา บุรณศิริ. คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์ไทย 2 ชุดที่ 1. 2518. หน้า 192.

³ วุฒิชัย มูลศิลป์. การปรับตัวของไทยและจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่. 2534. หน้า 16.

⁴ กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ. 2506. หน้า 430.

⁵ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ความทรงจำ. 2514. หน้า 46.

"มันเป็นการสิ้นธรรมชาติและธรรมเหลือเกินที่อารยธรรมตะวันตกเช่นฝรั่งเศส จะปล่อยให้โลกตั้งเครื่องกลอยู่บนมือของชนหมู่น้อยที่ไม่มีปัญญา ความคิด เผ่าชน จากพวกนี้เปรียบเสมือนผู้ที่มีสิ่งของที่หายากหรือสิ่งของที่หาไม่ได้อีกแล้วว่าวันเมื่อ แต่มันมาใช้ จึงเป็นธรรมดาและยุติธรรมอย่างยิ่งที่ผู้ฉลาดกว่าจะต้องยึดแย้งมัน มาทำประโยชน์ให้แก่ตัวเอง"¹

ข้อความดังกล่าวเป็นเสมือนเครื่องกระตุ้นให้พระองค์ต้องเร่งพัฒนาและปรับปรุง ประเทศไทยเสียใหม่ให้ทันกับเหตุการณ์ที่อาจจะทำให้ไทยต้องเสียเอกราชของชาติ ตลอดทั้ง ความภาคภูมิใจของคนในชาติไปอย่างไม่มีวันที่จะเรียกร้องให้กลับคืนมาเหมือนดังเดิมได้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเฝ้าดูเหตุการณ์อันเกิดรอบ ๆ บ้าน ประเทศใกล้เคียง เช่น จีน พม่า ญี่ปุ่น ที่ต้องประสบภัยพิบัติจากการปฏิเสศตัดไมตรีกับ อังกฤษอย่างถาวรแล้วพบว่า จีนต้องพบกับความสูญเสียครั้งใหม่ซึ่งไม่เคยมีมาเลย กล่าวคือ ต้องยอมทำสัญญานานกิง ให้อังกฤษปิดครองเมืองท่าหลายแห่ง และทำสัญญาเพิ่มอีก 2 ข้อ คือ การปฏิบัติอย่างชนชาติที่ได้รับความอนุเคราะห์ยิ่งกับอำนาจสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของ ศาลกงสุล² ส่วนพม่ากับญี่ปุ่นก็ได้รับผลในลักษณะเดียวกัน ภัยมืดที่คุกคามรอบ ๆ ประเทศไทย อยู่นี้ ทำให้พระองค์ต้องตัดสินใจพระทัยยอมรับในวิทยาการสมัยใหม่ดังทรงบรรยายว่า

"ประเทศไทยจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงนโยบายใหม่ ยอมเปิดประตูการค้า ถึงแม้ว่าไทยจะเสียผลประโยชน์ไปบ้างเราก็ตอบยอมทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้ฝรั่งใช้กำลัง เข้าบังคับ นอกจากนี้ไทยยังต้องยอมรับในวิทยาการสมัยใหม่เพื่อให้ฝรั่งมองเห็น ว่าไทยเจริญแล้ว"³

¹ กจช. สร.0201. 37.6/18. เรื่องข้อความต่าง ๆ เกี่ยวกับสถานการณ์และการปกครองไม่เสมอภาคของอินโดจีนฝรั่งเศส.

² หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จากสมุดไทยดำ เลขที่ 84.

³ วิไลเลขา บุณศิริ. คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์ไทย 2 เล่ม 1. 2518.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำประเทศไทยเข้าเผชิญกับหลักความจริง โดยทรงยอมรับในวิทยาการแบบใหม่ที่ชาวตะวันตกหยิบยื่นมาให้เพื่อนำมาปรับปรุงประเทศ แม้ว่าข้าราชการของพระองค์จะมีความเห็นที่แตกแยกกันออกไปเป็น 2 ฝ่าย คือ พวกหนึ่งไม่เห็นด้วยกับการยอมรับในสัญญา เพราะต้องการจะรักษาประเพณีดั้งเดิมของไทยไว้ ส่วนอีกพวกหนึ่งยอมรับในวิทยาการแบบใหม่ เห็นว่าควรจะปรับปรุงประเทศเสียที่ ความคิดเห็นของขุนนางทั้งสองพวกที่แปลกแยกกันนี้เป็นเพราะกลุ่มแรกกลัวจะสูญเสียผลประโยชน์ของตนโดยมิคำนึงถึงผลที่จะปรากฏแก่ชาติบ้านเมือง แต่อีกกลุ่มหนึ่งมุ่งที่จะพัฒนาประเทศบ้านเมืองเสียใหม่ เพื่อให้เกิดความเจริญทัดเทียมกับประเทศยุโรปที่เจริญแล้ว เมื่อพระองค์ทรงหยั่งใจในความคิดของขุนนางแล้ว ทรงตีพระทัยที่ยังเห็นว่ามีข้าราชการเข้าใจและพร้อมที่จะช่วยเหลือพระองค์อยู่บ้าง ดังนั้นเมื่อ เซอร์ จอห์น เบาว์ริง เข้ามาเพื่อขอแก้ไขสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีใหม่ พระองค์จึงทรงเตรียมการพร้อมที่จะเผชิญกับทุกสิ่งทุกอย่างที่จะเกิดขึ้นไว้พร้อมมูล โดยเริ่มตั้งแต่การต้อนรับคณะทูตของอังกฤษอย่างสมเกียรติสมศักดิ์ศรี นอกจากนี้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึง เซอร์ จอห์น เบาว์ริง ด้วยข้อความที่สละสลวยและเอาใจว่า "ข้าพเจ้าได้จัดส่งขุนนาง 2 คน คือ จมื่นสรรเพชรภักดี พระยาวรพงษ์พิพัฒน์ ขุนนางทั้งสองนี้เป็นที่ไว้วางใจที่สุดถ้าท่านต้องการสิ่งใดจากข้าพเจ้า... ขอให้ท่านพูดหรือแจ้งแก่ขุนนางคนใดคนหนึ่งก็ได้"¹

การให้ความสนิทสนมคุ้นเคยแก่คณะทูตทำให้เกิดความเป็นกันเองประกอบกับการให้การต้อนรับของไทยอย่างสมศักดิ์ศรีช่วยให้บรรยากาศของการเจรจาประสบความสำเร็จอย่างง่ายดายเกินความคาดหมายที่วางเอาไว้ ในการเจรจาครั้งนี้ซึ่งมีคนไทยที่เข้าร่วมในการทาสัญญาด้วยรวม 5 ท่าน² คือสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ เจ้าพระยาสุรสีรวงศ์ ต่อมาคือ (สมเด็จพระยาบรมมหาสุรสีรวงศ์) พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงวงศาธิราชสนิท สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ และเจ้าพระยาวรวงศ์มหาโกษาธิบดี (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์) ผู้รักษาราชการกรมท่า ดังมีสาระสำคัญของสัญญาที่สรุปได้ดังนี้คือ

¹กรมศิลปากร. พระราชหัตถเลขาภาษาอังกฤษของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยัง เซอร์ จอห์น เบาว์ริง พ.ศ. 2398. (หม่อมเจ้า วรรณ ไวยาकरणแปล). ม.ป.ป. หน้า 229.

²ประยูร ลิทธิพันธ์. สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม. 2516. หน้า 103.

2.2 สาระสำคัญของสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี 2398

สนธิสัญญาเบาว์ริงใน พ.ศ. 2398 มีสาระสำคัญของสัญญาดังนี้

1. ไทยและอังกฤษจะเป็นมิตรไมตรีที่ดีต่อกัน
 2. คนในบังคับอังกฤษมีเสรีภาพในการศาสนา ได้รับอนุญาตให้ทำการค้า และให้พำนักอยู่ได้เฉพาะในกรุงเทพฯ หรือในท้องถิ่นที่สามารถเดินทางด้วยเรือจากกรุงเทพฯ ไปถึงได้ภายใน 24 ชั่วโมง
 3. คนในบังคับซึ่งเข้ามาอยู่ในประเทศไทยจะต้องไปจดทะเบียนเป็นหลักฐานที่สถานกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ และจะได้รับอนุญาตให้ซื้อที่ดินได้ภายในเขต 4 ไมล์ จากกำแพงเมือง
 4. ไทยอนุญาตให้อังกฤษตั้งสถานกงสุลขึ้นในกรุงเทพฯ ได้และให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขต (Extra-territoriality) แก่คนในบังคับอังกฤษ กงสุลอังกฤษเป็นผู้มีอำนาจพิจารณาตัดสินคดีต่าง ๆ ทั้งคดีแพ่งและคดีอาญา ซึ่งคนในบังคับอังกฤษเป็นจำเลย โดยกงสุลจะลงโทษตามกฎหมายอังกฤษ ส่วนในคดีที่คนในบังคับอังกฤษเป็นโจทก์และคนในบังคับไทยเป็นจำเลยนั้นให้ขึ้นศาลไทยซึ่งเป็นผู้พิจารณาลงโทษตามกฎหมายไทย ในกรณีนี้กงสุลอังกฤษจะเข้าไปร่วมฟังการพิจารณาคดีได้
 5. ผืน เงินแท่ง หรือทองแท่งซึ่งเคยเป็นสินค้าต้องห้าม จะได้รับอนุญาตให้นำเข้ามาขายในประเทศไทยได้ แต่ผืนนั้นต้องขายให้แก่เจ้าภาษีผืน ถ้าเจ้าภาษีผืนไม่ซื้อไว้ให้บรรทุกกลับออกไป
 6. ไทยต้องยกเลิกภาษีปากเรือและภาษีประเภทอื่น ๆ ที่เคยเรียกเก็บมา ให้เก็บได้แต่ภาษีขาเข้าในอัตราร้อยละ 3 เท่านั้น ถ้าของจำหน่ายไม่ได้ไทยต้องคืนภาษีให้จนครบ
- สำหรับสินค้าออกให้เก็บภาษีขาออกได้เพียงครั้งเดียวตามพิกัดอัตราสินค้าที่กำหนดไว้ และพ่อค้าอังกฤษมีสิทธิที่จะซื้อขายโดยตรงกับราษฎรได้
7. รัฐบาลไทยสงวนสิทธิที่จะห้ามนำเข้าข้าว เกลือ และปลาออกนอกประเทศ หากเกิดความขาดแคลนสินค้าดังกล่าว

8. ไทยจะให้การปฏิบัติต่ออังกฤษเยี่ยงชาติที่ได้รับการอนุเคราะห์ยิ่ง

9. สนธิสัญญาจะบอกเลิกไม่ได้ ถ้าจะมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขใด ๆ ในสัญญา จะให้กระทำได้เมื่อเวลาผ่านไป 10 ปีแล้ว และจะต้องได้รับความเห็นชอบจากทั้งสองฝ่าย อีกทั้งต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้าเป็นเวลา 1 ปี

10. ถ้าไทยยอมให้สิ่งใด ๆ แก่ชาติอื่นนอกเหนือไปจากข้อความในสัญญานี้ อังกฤษและคนในบังคับอังกฤษก็มีสิทธิในการจะได้สิ่งนั้นเช่นกัน

11. อังกฤษและไทย จะขอแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อความในสัญญา เบาร์ริงหรือยกเลิกในกฎหมายที่จะทำต่อไปต้องบอกให้รู้ก่อนหนึ่งปีจึงจะตั้งขุนนางฝ่ายไทยและอังกฤษเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมได้ ตามแต่จะเห็นควรด้วยกันทั้งสองฝ่าย¹

จากข้อความในสนธิสัญญาเบาร์ริงดังกล่าวเป็นข้อความที่อังกฤษเคยนำไปใช้กับประเทศจีนมาก่อนแล้วอังกฤษจึงนำพาใช้กับประเทศไทยบ้าง ดังนั้นสนธิสัญญา เบาร์ริงจึงกลายเป็นสัญญาที่ไทยต้องเสียเปรียบแก่อังกฤษในหลาย ๆ ประการ ซึ่งส่งผลให้ประเทศเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างเห็นได้ชัดเจน

หลังจากที่อังกฤษได้ทำสนธิสัญญาเบาร์ริงกับไทยแล้ว ก็มีประเทศตะวันตกและบางประเทศในเอเชียได้ตกลงทำสนธิสัญญากับไทย ทำนองเดียวกันกับสนธิสัญญาเบาร์ริงตามลำดับถึง 13 ประเทศ (ดังที่กล่าวมาต้นบทแล้ว) ทำให้คนในบังคับของชาติต่าง ๆ เหล่านี้ ได้รับอภิสิทธิ์จากไทยเช่นกัน ชาวจีนได้ถือโอกาสนี้สมัครเข้าเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสในเวลาต่อมา

2.3 ผลของสนธิสัญญาเบาร์ริง

เมื่อไทยทำสนธิสัญญาเบาร์ริงกับอังกฤษและฝรั่งเศส ดังที่กล่าวมาแล้ว ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อไทยหลายอย่าง ซึ่งอาจสรุปกล่าวได้เป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้คือ

¹ กรมสนธิสัญญาและกฎหมายกระทรวงการต่างประเทศ. สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ เล่ม 1.

(1) ทางด้านเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจของไทยแต่เดิมมีการผลิตแบบยังชีพ พอกินพอใช้ภายในประเทศ แต่หลังจากที่ไทยทำสัญญาเบาว์ริงแล้วได้มีการเปลี่ยนแปลงการผลิตใหม่เป็นการผลิตเพื่อการค้า¹

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ชาวจีนได้เพิ่มบทบาททางด้านเศรษฐกิจของพวกตนมากขึ้น โดยการรวมกลุ่มช่วยเหลือ ให้การสนับสนุนซึ่งกันและกันจนทำให้มีฐานะ เป็นปึกแผ่นมั่นคง ดังเช่น พระเจริฎราชชน (เท่ง) ได้รับความช่วยเหลือจากพระยาพิสดัมภ์บริบูรณ์ (ยิ้ม ต้นสกุลพิศลบุญตร)² สามารถตั้งตัวเป็นอิสระประกอบการค้าและทำนาทำไร่โดยลำพังตนเองได้ นอกจากนี้ชาวจีนยังรู้จักยกฐานะของตน เข้าสู่สังคมไทยในระดับสูง โดยเป็นเจ้าของนาทำนา และพยายามปรับตัวให้เป็นที่ยอมรับของคนไทย โดยการทำประโยชน์ช่วยเหลือรัฐบาล สร้างถนน สร้างสะพานต่าง ๆ เช่น ถนนเตชะวนิช³ สะพานกิมเซ่งหลี สะพานจีนยังอุทิศ สะพานหลวงอุดรภักดีพานิช⁴

ชาวจีนได้รวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการค้าขายและธุรกิจอื่น ๆ ให้แก่พวกตนซึ่งจะจัดขึ้นในรูปแบบของสมาคมพาณิชย์จีนในประเทศไทย ทั้งนี้เพื่อให้สมาคมทำหน้าที่รวบรวมข่าวสารข้อมูลในเรื่องการค้าทั่วไป ส่งข่าวให้แก่ชาวจีนได้รู้ถึงสภาพเศรษฐกิจภายในและนอกประเทศที่ชาวจีนได้ไปติดต่อค้าขายด้วย และยิ่งภายในกรุงเทพฯ ได้มีการตัดถนนใหม่ ๆ หลายสายขึ้น ร้านค้าของชาวจีนจะตั้งเรียงรายอยู่สองฟากถนน เริ่มตั้งแต่ร้านเล็ก ๆ จนถึงบริษัทใหญ่โต ส่วนเป็นชาวจีนทั้งสิ้น ได้แก่

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. วิวัฒนาการทุนนิยมไทย. หน้า 1 - 9.

² พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี (ยิ้ม เลหาเศรษฐี). อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ.
 ๗. เมรุวัดเทพศิรินทราวาส. 18 สิงหาคม พ.ศ. 2484.

³ พระยาอนุমানราชชน. พื้นความหลัง. หน้า 76.

⁴ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. คนดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก. หน้า 263.

"บริเวณคลองบางหลวง ตลาดพลู รวมทั้งที่อื่น ๆ จะพบเห็นชาวจีนทำการค้าขายเป็นส่วนมาก เข้าร้านไหนมักจะพบคนจีนเป็นเจ้าของร้านทั้งสิ้น ตั้งแต่สมัย "ลมพามา" หรือ เสือผืนหมอนใบ จนกระทั่งจักรพาม ๆ ในสมัยนี้ เจ้าของร้านก็ยังเป็นคนจีนอยู่มากโข น้อย ดูพอ ๆ กับที่ได้เห็นเมื่อเด็ก ๆ อีก"¹

อาจกล่าวได้ว่าเรื่องที่เข้ามาค้าขายในแม่น้ำเจ้าพระยาจะมีกัปตันเป็นชาวจีนและเป็นผู้ค้า การขยายตัวทางการค้าในประเทศไทยกว้างขวางออกไปเท่าไร ชาวจีนก็จะขยายกิจการของตนออกไปมากขึ้นเท่านั้น เพราะเราจะพบชาวจีนเป็นทั้งพ่อค้าค้าขายเอง พ่อค้าคนกลางทำหน้าที่ติดต่อระหว่างผู้ผลิตนำสินค้าไปจำหน่ายยังตลาดและส่งออกต่างประเทศ เป็นเจ้าของกิจการ เป็นกุลี และเป็นเจ้าภาษีต่าง ๆ อีกด้วย² ชาวจีนกลายเป็นผู้ควบคุมทางด้านเศรษฐกิจของไทยไว้ทั้งหมด ดังคำบันทึกของ คาร์ล บอกซ์ ที่กล่าวไว้ว่า

"ชาวจีนจะคุมเศรษฐกิจอยู่ตามแหล่งชุมชน และในภูมิภาคที่มีการติดต่อค้าขายสะดวก โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นแหล่งที่ชาวจีนเข้าไปควบคุมกิจการค้ามากที่สุด กล่าวคือ สองข้างทางมีศาลเจ้า ร้านเล็ก ช่างไม้ ต่อตู้...ต่อรถไม่ว่าจะเป็นกิจการใดก็ตาม จะต้องมียี่ห้อว่าชาวจีน เป็นเจ้าของเสมอไม่ว่าจะเป็นโรงรับจำนำ ร้านอาหาร โรงปั้นดินเผา ร้านเหล้า และบ่อนการพนันอยู่ติด ๆ กัน"³

¹กาญจนา นาคพันธ์. กรุงเทพฯ เมื่อ 70 ปีก่อน. หน้า 56.

²เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช. ชีววิวัฒน์. นิพนธ์กราบทูลถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2427. หน้า 28.

³คาร์ล บอกซ์. สมัยพระปิยมหาราช. แปลโดย เสถียร พันธีร์รังษี และอัมพร จุลกานนท์. หน้า 56.

แม้ว่ารัฐบาลจะเล็งเห็นภัยที่บังเกิดทางด้านเศรษฐกิจโดยมีชาวจีนเป็นต้นเหตุ แต่รัฐบาลก็ไม่มีอาจจะกีดกันชาวจีนให้ออกจากเส้นทางทางด้านเศรษฐกิจของไทยได้ เพียงแต่หาทางแก้ไขและลดบทบาทของชาวจีนลงบ้าง เพื่อไม่ให้เกิดความยุ่งยากให้กับรัฐบาลมากขึ้นเท่านั้น

(2) ทางการศาล

สนธิสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ. 2398 ที่อังกฤษทำกับไทยนั้น แม้ว่าอังกฤษจะไม่ชักจูงเข้าเป็นบังคับไทยให้ทำสนธิสัญญานับนี้ แต่ไทยก็เปรียบเสมือนถูกบีบบังคับ เพราะข้อความในสนธิสัญญาที่ระบุไว้ทำให้ไทยหนักใจ และเป็นปัญหามากโดยเฉพาะเรื่องคนในบังคับผูกมัดไทยไม่อาจจะแก้ไขอย่างไรในขณะนั้นได้ ดังข้อความที่ระบุในสัญญาอย่างชัดแจ้งว่า

"...บันดาการงานของคนในบังคับอังกฤษซึ่งเข้ามา ณ กรุงเทพมหานคร ก็ต้องพึ่งบังคับบัญชาของกงสุลที่เข้ามาตั้งอยู่ ณ กรุงเทพฯ กงสุลจะได้ทำตามหนังสือสัญญานี้แล... ถึงคนในบังคับอังกฤษจะเกิดวิวาทกันขึ้นกับคนอยู่ในบังคับไทย กงสุลกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะปฤชษาชำระตัดสิน คนอยู่ในบังคับอังกฤษทำผิดกงสุลจะทำโทษตามกฎหมายอังกฤษ คนอยู่ในบังคับไทยทำผิดไทยจะทำโทษตามกฎหมายเมืองไทย ถ้าคนอยู่ในบังคับไทยเป็นความกันเอง กงสุลไม่เอาเป็นธุระ..."¹

ข้อความในสัญญาดังกล่าวเป็นข้อความที่ตกลงกับไทยทางด้านกฎหมาย เมื่อคนในบังคับของอังกฤษกระทำผิด เจ้าหน้าที่ไทยไม่มีสิทธิในการพิจารณาคดี กฎหมายไทยไม่มีอำนาจพอที่จะใช้ตัดสินคดีความที่คนในบังคับต่างชาติกระทำผิดได้ ที่เป็นดังนี้เพราะอังกฤษอ้างว่ากฎหมายไทยยังล้าหลัง ไม่ทันสมัย มีการลงโทษที่รุนแรง การไต่สวนเพื่อ

¹ กรมสนธิสัญญาและกฎหมายกระทรวงการต่างประเทศ. สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ เล่ม 1. 2511. หน้า 28.

ค้นหาผู้กระทำคามผิดยังปาเถื่อน กล่าวคือจะพิสูจน์คนที่บริสุทธิ์ด้วยวิธีการ ล้วงตะกั่ว
สาบาน ลุยเพลิง คำน้ำ ร่ายน้ำข้ามปากแข่งกันตามเทียบคนละเล่ม¹ ฯลฯ เมื่อได้
ตัวผู้กระทำคามผิดแล้วจะถูกตัดสินลงโทษด้วยการฉีดยาดี ทาการทรมานต่าง ๆ ตามแต่
กฎหมายจะระบุไว้ เช่น ฟันคอ ตัดมือตัดเท้า ตัดปาก ปรับไหม

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ทางด้านศาลไทยของไทยซึ่งมีจำนวนมาก
มายหลายศาลยังอยู่อย่างกระจัดกระจาย ขึ้นอยู่กับสังกัดกรมกองต่าง ๆ มีได้ขึ้นอยู่กับกระทรวง
ใดกระทรวงหนึ่งเหมือนดังในปัจจุบัน ส่วนขั้นตอนของกฎหมายก็ยังไม่มีความที่มั่นคงแน่นอนเพียงพอ
จะประกันความยุติธรรมให้แก่ผู้กระทำผิดได้ เพราะผู้มีอำนาจในการพิพากษาคือ บรรดาราชตระกูล
ขุนนางผู้สูงศักดิ์ซึ่งมีอิทธิพลมาก จะดำรงตำแหน่งคณะลูกขุน จึงอาจเกิดความไม่ยุติธรรมในการ
พิพากษาได้ โดยเฉพาะขุนนางผู้ใหญ่ที่มีอิทธิพล อาจรับสินบนของผู้กระทำผิดตัดสินความที่ลำเอียง แม้ว่า
ทางการไทยจะเปิดโอกาสให้มีการถวายฎีกาต่อพระเจ้าแผ่นดินได้ถ้าต้องการ แต่จำเลยก็ไม่กล้าที่จะ
กระทำเพราะหวาดหวั่นเกรงภัยที่อาจจะเกิดกับตนได้ ประกอบกับมีบทลงโทษที่รุนแรงและมีการจองจำ
เมื่อถูกตัดสินคดีแล้ว ในคุกที่คับแคบด้วยเครื่องพันธนาการที่แน่นหนา

จากข้อความที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เซอร์ จอห์น เบาว์ริง ใช้เป็นข้ออ้างถึงความ
ยุติธรรมที่จะมีให้แก่คนในบังคับของตนได้อย่างเพียงพอ จึงขอให้ชาวตะวันตกได้รับสิทธิสภาพนอก
อาณาเขตโดยการใช้อำนาจศาลกงสุลตัดสินคดี ชาวจีนเห็นเป็นโอกาสดีที่จะหลีกเลี่ยงการขึ้น
ศาลไทยเมื่อกระทำคามผิด จึงพากันไปสมัครเป็นคนในบังคับของต่างชาติโดยเฉพาะของอังกฤษ
และฝรั่งเศสกันเป็นจำนวนมาก

¹ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 ฉบับตราสามดวง. 2506. หน้า 362.

3. การเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสของชาวจีนในประเทศไทย

ชาวจีนที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย นอกจากจะได้รับความสะดวกสบายจากการประกอบอาชีพที่หลากหลาย¹ แล้ว ชาวจีนยังได้รับการสนับสนุนให้เป็นข้าราชการไทย เมื่อมีความสามารถในการประกอบการค้าสาขาให้รัฐบาลไทยด้วย ซึ่งอาจนับได้ว่าชาวจีนเป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยที่โชคดีกว่าชนกลุ่มอื่นที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย

แม้ว่าชาวจีนจะได้รับผลประโยชน์จากรัฐบาลไทยมากแล้วก็ตามยังมีชาวจีนบางกลุ่มมีความทะเยอทะยานกลับต้องการในผลประโยชน์มากยิ่งขึ้นอีก โดยการสมัครเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส ทั้งนี้เพื่อต้องการในผลประโยชน์เพิ่มขึ้น นับได้ว่าสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดชาวจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส ในประเทศไทยจำนวนมาก ดังมีปัจจัยมาจากเหตุผลหลายประการคือ

3.1 การอพยพของชาวจีนเข้ามาสู่ประเทศไทยในสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวจีนอพยพเข้าสู่ไทยมากขึ้นเพราะประเทศจีนเกิดภาวะวิกฤติ จากสถิติใน พ.ศ. 2403 พบว่ามีจำนวนชาวจีนที่อยู่ในไทยทั้งสิ้น 400,000¹ คน จากภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ไม่อาจทำการเกษตรกรรมได้ และความล้มเหลวในการผลิตด้วยเครื่องมือที่ทันสมัยสินค้าราคาถูกจากนอกประเทศได้หลั่งไหลเข้ามาสู่ประเทศจีนทำให้ชาวพื้นเมืองขายสินค้าไม่ได้ นอกจากนี้ชาวจีนยังต้องพจญภัยสงครามคือสงครามฝิ่น² ใน พ.ศ. 2385

¹วิลเลียม จี สกินเนอร์. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดย พรรณี จัตรพลรักษ์ และคณะ. 2529. หน้า 69.

²การสิ้นสุดของสงครามฝิ่นคือการยอมเซ็น สัญญานานกิงของจีน ทำให้จีนต้องยอมยกเกาะฮ่องกงให้อังกฤษเช่ายอมเปิดเมืองท่าให้อังกฤษ 5 เมือง คือ เมือง กวางตุ้ง เหนิงหนิงเป่ย์ พูเจา และเซี่ยงไฮ้ ต่อมาในปี 2401 จีนต้องเมืองซัวเถาเพิ่มอีกเมืองหนึ่ง

และเกิดกบฏไทผิง¹ ใน พ.ศ. 2391 - 2408 จึงทำให้ชาวจีนเกิดระส่ำระสาย อันเป็นสาเหตุภายในประเทศจีนเอง ส่วนปัจจัยภายนอกที่เป็นแรงดึงดูดให้ชาวจีนอพยพเข้าสู่ประเทศไทยนั้นเราสามารถสรุปได้ดังนี้คือ

1. ประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์ มีเนื้อที่ในการเพาะปลูกเป็นจำนวนมาก ที่พอจะรองรับให้ชาวจีนเข้ามาประกอบอาชีพนี้ได้
2. ประเทศไทยไม่มีภัยธรรมชาติที่รุนแรงจนถึงกับทำให้เกิดความวิตกกังวลต่อชีวิต และทรัพย์สินของประชาชนดังประเทศอื่น
3. ประเทศไทยในขณะนั้นยังไม่พบปัญหาในการครองชีพ จึงเปรียบได้กับเป็นสวรรค์ของคนจนซึ่งเดินทางเข้ามาใหม่
4. ประเทศไทยลุ่ม่อส่วยการเข้าสู่ประเทศของชาวต่างชาติไม่กวดขันมากนัก²
5. ประเทศไทยเป็นยุทธภูมิที่เหมาะสมเพราะตั้งอยู่ระหว่างกลางของประเทศจีนและอินเดียเพื่อใช้เป็นที่พักกระหว่างเดินทางไปมาค้าขายต่อกัน และประชากรไทยยังมีน้อย กำลังต้องการแรงงานเพิ่มขึ้น
6. มีการเดินทางที่สะดวกและปลอดภัยต่อชีวิตเพราะมีเรือโดยสารที่ขนาดใหญ่ รับส่งผู้โดยสาร³

จากปัจจัยทั้ง 6 ประการ ที่ทำให้ชาวจีนจำนวนมากละทิ้งถิ่นฐานของตนออกมา เพื่อผจญกับโลกภายนอก ประกอบกับในขณะนั้นไทยทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษซึ่งมีผลต่อการขยายตัวของเศรษฐกิจไทยโดยตรงให้ขยายตัวมากขึ้น ดังนั้นแรงงานของชาวจีนจึงเป็นส่วนสำคัญในการใช้พัฒนาด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการทำเหมืองแร่ และการสาธารณสุขภายใน เช่น การขุดคลอง การสร้างทางรถไฟ ความต้องการแรงงานเพื่อใช้ในกิจการต่าง ๆ รัฐบาลไทย

¹ทวีป วรติลก. ประวัติศาสตร์จีนจากสงครามฝิ่นถึงปฏิวัติซินไฮ่ (ค.ศ. 1840 - 1911). 2524. หน้า 133.

²เซีย อีว หยุง. "ซึมเปียนเสียน หลัว กั๋ว ฉือ" (Siorm Carsotter). 2496. หน้า 25.

³หัวเฉียวจี (The Overseas Chinese Record). 2499. หน้า 527.

ไม่กีดกันชาวจีน เราจึงพบว่าในปีหนึ่ง ๆ มีชาวจีนที่อพยพเข้าสู่ประเทศไทยมากถึง 95,000 คน¹ หลังจากที่มีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว กระบวนการอพยพของชาวจีนที่เข้ามาสู่ประเทศไทย มีดังนี้คือ

หลังจากที่ไทยทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว ตลาดโลกต้องการข้าวจากไทยในปริมาณ สูงขึ้นอย่างรวดเร็วทำให้ไทยต้องเร่งผลิตข้าวเพื่อต้องการส่งออกจำหน่ายมากขึ้น แต่เนื่องจาก คนไทยมีจำนวนน้อยเพราะสูญเสียชีวิตไปในคราวเสียกรุงแก่พม่าในครั้งที่ 2 ถึงสองแสนคน² และมีบางส่วนได้ถูกพม่าจับตัวไป บางกลุ่มต้องเติลิดหนีเข้าไปซุกซ่อนตัวในป่า ในขณะที่เดียวกัน ทางกรมไทยจำเป็นต้องรีบเร่งที่จะส่งข้าวออกจำหน่ายจึงให้การส่งเสริมชาวจีนที่อพยพเข้ามา ให้ทำการปลูกข้าวช่วยคนไทยและเอาใจผู้ที่ทำการบุกเบิกที่นาใหม่ด้วยการงดเก็บภาษีตลอดทั้ง ออกบริเวณที่ดิน³ ให้โดยไม่ว่าจำกัดจำนวนว่ากี่ไร่ นอกจากนี้คนไทยยังมีนิสัยยึดที่ดินที่ดินไม่อาจ เดินทางไปยังแหล่งอุตสาหกรรมต่าง ๆ ได้ จึงเกิดการขาดแคลนแรงงานอยู่ทั่วไป ประกอบกับ รัฐบาลไทยต้องการแรงงานเพื่อผลิตวัตถุดิบจึงสนับสนุนให้ชาวจีนอพยพเข้ามาในประเทศไทย มากขึ้น ดังพบจากสถิติในปี พ.ศ. 2453 จำนวนถึง 792,000 คน⁴

การอพยพของชาวจีนที่กล่าวมาในไทยมีจำนวนมากนั้นลงเป็นเพราะชาวจีนได้พบกับ ความสมบูรณ์ของธรรมชาติอย่างที่ไม่เคยพบเห็นมาก่อน ประกอบกับการไม่กีดกันของรัฐบาลไทยที่

¹หวาง เสี่ยว เหยียน. สาเหตุที่ชาวจีนอพยพไปอยู่เมืองไทยและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ. ประสาน ภัทรวัฒน์ แปล. ศิลปวัฒนธรรม. 8 : 3 (มกราคม 30) หน้า 30.

²วุฒิชัย มูลศิลป์. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่องรัตนโกสินทร์ในกระแส การเปลี่ยนแปลงทางสังคมโลก. จัดโดยสมาคมประวัติศาสตร์พระราชอุปถัมภ์ สมเด็จพระเทพ รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ณ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. วันที่ 6 - 7 ก.พ. 2536. หน้า 3.

³กิตาสะระเน. "การปฏิรูปที่ดินของประเทศไทย," อาณานิคมวิจัย. เล่ม 14. ฉบับที่ 1. ปี ค.ศ. 1976. หน้า 56.

⁴สกินเนอร์. สังคมจีนในประเทศไทย. แปลโดย พรณี จิตรพลรักษ์ และคณะ. 2529. หน้า 79.

เปิดโอกาสให้ชาวจีนเลือกประกอบอาชีพของตนได้ตามสบายไม่ทำการจัดขวางแต่ประการใด ชาวจีนจึงพากันอพยพเข้ามาอยู่ในไทยดังกล่าว ผลจากการที่ชาวจีนเข้ามาอาศัยรวมกลุ่มกัน อยู่ในไทยจำนวนมากนี้ ทำให้ชาวจีนต้องการผลประโยชน์และการปกป้องคุ้มครองมากกว่า รัฐบาลจะมอบให้ได้ ดังนั้นชาวจีนจึงไปสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของชาวต่างชาติต่อไป

3.2 สาเหตุที่ทำให้ชาวจีนในประเทศไทยขอเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส

เมื่อชาวจีนทราบถึงข้อตกลงที่ไทยได้ทำสนธิสัญญา เยาว์ริงกับอังกฤษเกี่ยวกับผลประโยชน์ที่คนในบังคับได้รับคือ การไม่ต้องขึ้นศาลไทยเมื่อกระทำความผิดและผลประโยชน์เกี่ยวกับทางเศรษฐกิจ จึงพากันสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศส เพราะความหมายของคนในบังคับถูกตีความให้กว้างและแตกต่างกว่าเดิมคือ

"คนในบังคับ"¹ (Subjects) หมายถึง คนอังกฤษหรือคนฝรั่งเศสที่เกิดในประเทศนั้น ๆ แต่อังกฤษและฝรั่งเศสกลับตีความครอบคลุมออกไปถึงคนในอาณานิคมและรัฐในอารักขาของประเทศดังกล่าว รวมทั้งคนชาติต่าง ๆ ที่สมัครเข้าเป็นคนในบังคับด้วย รัฐบาลอังกฤษได้ตีความขยายออกไปเป็นเสมือนหนึ่งว่ามีสภาพนอกอาณาเขต เช่น การจับกุมคนในบังคับอังกฤษก็ถือว่ารวมอยู่ในอำนาจศาล จึงต้องได้รับการอนุมัติจากกงสุลอังกฤษเสียก่อน และการเก็บภาษีอากรก็ถือว่าต้องได้รับการอนุมัติเสียก่อนเช่นเดียวกัน²

การให้สิทธิและผลประโยชน์แก่คนในบังคับ ได้แผ่ขยายออกไปถึงคนในอาณานิคม รวมทั้งคนที่เข้ามาสมัครเป็นคนในบังคับต่าง ๆ ให้สามารถเดินทางไปมาค้าขายได้โดยสะดวก ผู้ใดจะขัดขวางมิได้ ดังข้อความที่ว่า "...บรรดาคนที่อยู่ในบังคับอังกฤษซึ่งเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ เสนาบดีฝ่ายไทยได้ช่วยบำรุงให้สุขสบายให้ได้ค้าขายสะดวกมิให้ผู้ใดผู้หนึ่งฝ่ายไทย

¹ สำนักราชเลขาธิการ. ประวัติกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4. 2475. หน้า 151.

² พลตรีกรมหมื่น นราธิปพงศ์ประพันธ์. ประวัติการทูตของไทย. 2507. หน้า 30.

ชมเหงเปียดเบียน..."¹

ข้อความดังกล่าวได้ระบุไว้ในสัญญาเบาว์ริง เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่คนที่
อยู่ในบังคับต่างชาติดี และเพื่อเปิดโอกาสให้ชาวต่างชาติกระทำการค้าได้โดยจขอบรรวมทั้งให้
อำนาจกงสุลคุ้มครองแก่นักนบังคับด้วย คือ

"ถ้าคนนบังคับอังกฤษเกิดการทะเลาะวิวาทคนนบังคับไทย กงสุลกับ
เจ้าพนักงานของไทยจะร่วมกันปกครองชำระตัดสินคนนบังคับอังกฤษทำผิด กงสุล
จะทำการตามกฎหมายอังกฤษ และถ้าเป็นคนนบังคับไทยทำผิด ไทยจะทำการ
ตามกฎหมายเมืองไทย..."²

ข้อความดังกล่าวเป็นข้อความตกลงเรื่องการลงโทษคนนบังคับ ระหว่างคนนบังคับ
ไทยและคนนบังคับอังกฤษ โดยระบุการลงโทษของคนนบังคับอังกฤษว่า ถ้าคนนบังคับอังกฤษ
ถูกศาลตัดสินลงโทษผิดให้จำคุกตามกฎหมายของอังกฤษลงโทษ แต่ถ้าคนนบังคับไทยกระทำผิดก็ให้ใช้
กฎหมายของไทยลงโทษคนไทย ซึ่งกฎหมายของทั้งสองประเทศจะมีความแตกต่างของการไต่สวน
การตัดสินและการลงโทษที่หนักเบาไม่เหมือนกัน ในการตัดสินยอมช่วยเหลือคนนบังคับของตน
ให้โทษเบาบางลงได้ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการตรวจค้นเคหะสถานของคนนบังคับอังกฤษต้อง
ได้รับการอนุมัติจากกงสุลก่อนจึงจะเข้าตรวจค้นได้ ถ้าเจ้าหน้าที่ไทยไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงนี้
รัฐบาลไทยจะต้องรับผิดชอบนำตัวเจ้าหน้าที่ผู้นั้นมาลงโทษในฐานะละเมิดอำนาจศาลกงสุล

ปัญหาทางการศาลนี้ได้เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่เจ้าหน้าที่ไทยในเวลา
ต่อมา ทั้งนี้เพราะเจ้าหน้าที่กงสุลจะทำการปกป้องคุ้มครองผลประโยชน์ให้แก่คนนบังคับของตน
ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย คือพวกชาวจีนและชาวต่างชาติอีกหลายหมู่เหล่า ซึ่งพระบาท

¹กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย. สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทย
กับต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ เล่ม 1 พ.ศ. 2160 - 2412. พระนคร,
2511. หน้า 28.

²แหล่งเดิม.

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงวินิจฉัยของการเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสของ
ชาวจีนไว้ด้วยความวิตถกท้วงติงว่า "...การปกครองชาวจีนในสยามนี้อาจมีความลำบากเกิดขึ้น
ใหม่จากจีน 2 จำพวก คือ จีนในบังคับของฝรั่งเศสต่างประเทศที่เรียกว่า "อินรั่มธง" หรือสปีเยก
และจีนตัวเหี้ยอีกพวกหนึ่ง..."¹

ความคาดหมายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นความจริงทุก
ประการ แม้ว่าจะไม่มีเหตุการณ์เกี่ยวกับจีนในบังคับที่เป็นปัญหารุนแรงเกิดขึ้นในรัชสมัยของพระองค์
เพราะชาวจีนที่เป็นคนในบังคับยังน้อยอยู่ไม่มากเหมือนในรัชกาลต่อมา

การที่ชาวจีนสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศส มีสาเหตุดังต่อไปนี้
คือ

(1) เพื่อความสะดวกในการสัญจรไปมายังเมืองต่าง ๆ เพื่อค้าขาย

ชาวจีนที่สมัครเข้าเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสต่างมีความมุ่งหวัง
ในผลประโยชน์ทางการค้า และการสัญจรไปมาค้าขายยังเมืองต่าง ๆ โดยกงสุลอังกฤษและ
ฝรั่งเศสจะอำนวยความสะดวกสบายทางด้านต่าง ๆ ให้ แต่จีนในบังคับมิได้มุ่งหวังในความ
สะดวกในการเดินทางเพียงอย่างเดียว ยังลักลอบขนของเถื่อน หนีภาษี ไม่ว่าจะเป็นเครื่อง
อุปโภค บริโภค เข้ามาค้าขายอีกด้วย เจ้าหน้าที่ไทยไม่สามารถเข้าไปจับกุมชาวจีนเหล่านี้ได้
อันเป็นผลให้เจ้าหน้าที่ไทยต้องยุ่งยากในงานการรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

(2) เพื่อต้องการให้รัฐบาลอังกฤษและฝรั่งเศสคุ้มครองผลประโยชน์และดูแลเรื่อง คดีความที่เกิดขึ้นแก่ชาวจีนในบังคับ

การที่คนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสเมื่อทำความผิดในไทยแล้ว ไม่ต้อง
ขึ้นศาลไทย แต่ให้ไปขึ้นศาลกงสุลตามข้อตกลงของสนธิสัญญาเบาว์ริง ทำให้คนจีนในบังคับไทย
ได้หันไปสมัครเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสเพื่อขอความคุ้มครอง เมื่อตนได้กระทำความผิด

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.5/6. ร่างพระราชบัญญัติระงับความฉ้อโกงในการ
ใช้หนังสือสำหรับตัวคนในบังคับต่างประเทศได้มีหนังสือโต้ตอบระหว่าง พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมขุนสมมติอมรพันธ์.

เหตุผลในข้อนี้ได้สร้างความวุ่นวายให้แก่เจ้าหน้าที่มาก มีหลายครั้งและหลายปัญหา จนทางรัฐบาลต้องหาทางแก้ไขเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้หมดสิ้นไปโดยเร็ว เพราะชาวจีนในประเทศไทยยังเพิ่มจำนวนเป็นคนในบังคับขึ้นเรื่อย ๆ ดังสถิติที่พบในปีพ.ศ. 2437 มีจำนวน 16,000 คน และที่พบยอดสูงสุดในปี พ.ศ. 2450 มีจำนวนชาวจีนที่สมัครเข้าเป็นคนในบังคับถึง 185,000 คน¹ นับว่าได้เพิ่มขึ้นโดยลำดับ ซึ่งปัญหานี้สร้างความเสียใจให้แก่คนไทยเจ้าของประเทศคือ การเห็นชาวเอเซียด้วยกัน มีรูปร่างหน้าตา ขนบธรรมเนียม ศาสนาและภาษาที่คล้ายคลึงกัน มีอิทธิพลทางการศาลในประเทศไทยมากกว่าคนไทยที่เป็นเจ้าของประเทศ² เสียอีก แม้ว่าจุดประสงค์ของทางราชการแต่เดิมจะไม่มีจุดมุ่งหมายที่จะให้สิทธินี้แก่ชาวเอเซียเลย แต่ไทยต้องยอมเพราะการอ้างเอาพระราชไมตรีมาตีความเพิ่มขึ้น ทำให้ไทยกลืนไม่เข้าคายไม่ออก และยิ่งการกระทำของคนในบังคับที่ทางการไทยไม่สามารถจัดการกับผู้ที่กระทำผิดได้เป็นเสมือนหนามยอกอกต่อไทยอยู่ตลอดเวลา ทำให้ไทยต้องอึดอัดใจต่อการกระทำของคนในบังคับ โดยเฉพาะจีนที่มุ่งหวังผลประโยชน์เป็นใหญ่ ดังคำกล่าวของนายสุกิจ นิมมานเหมินท์ ที่ว่า เรื่องทนายคนนี้เดิมสงวนไว้เฉพาะฝรั่งเท่านั้น แต่ตอนหลังดูเหมือนจะมีการขายเลหลังต่อ ๆ กันไปให้ชาวเอเซียที่ชอบเอาฝรั่งบังหน้า เพียงแต่ยอมเสียค่าธรรมเนียมเล็กน้อยก็ได้รับประกาศนียบัตรแสดงว่าตนเป็นคนในบังคับฝรั่งเท่านั้น ก็พอจะตั้งต้นละเมิดสิทธิและกฎหมายไทยได้แล้ว ดังนั้นชาวจีนที่สมัครเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสจึงเป็นพวกที่มีปัญหาทั้งสิ้น

(3) เพื่อหลีกเลี่ยงการเสียเงินผูกปี

การผูกปีของชาวจีนเป็นวิธีการหนึ่งที่ทางรัฐบาลไทยจะใช้สำรวจจำนวนชาวจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยว่ามีเป็นจำนวนมากน้อยเท่าใด โดยอาศัยจากจำนวน

¹สุพัฒนศรี วรสายัณห์. การปกครองแบบเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ. 2524. หน้า 250.

²กจข. ร.5 กระทรวงการต่างประเทศหมวดสนธิสัญญา เรื่องสัญญาสยาม - อังกฤษ แห่ง 1.8 ปีก 1. บันทึกของนายสเตรเบลเกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทยสยาม. (วันที่ 11 กันยายน ร.ศ. 1905).

การเก็บภาษีนี้เป็นวิธีการหนึ่ง รัฐบาลไทยจะเก็บภาษีชาวจีน 3 ปีต่อหนึ่งครั้งในจำนวนเงินเพียง 4.25 บาทเท่านั้น ซึ่งถ้าจะเทียบกับคนไทยเจ้าของประเทศที่เสียเป็นรายหัวปีละ 4 - 6 บาท มากกว่าชาวจีนเสียอีก ทั้งนี้เพราะไทยต้องการแรงงานชาวจีนมาเป็นกรรมกรมากจึงเก็บเพียงเล็กน้อยซึ่งในระยะแรกยังไม่มีปัญหาแต่อย่างใด

ต่อมาใน พ.ศ. 2452 ไทยได้กำหนดการเก็บเงินภาษีแก่พวกชาวจีนใหม่ โดยกำหนดให้ชาวจีนทุกคนต้องเสียภาษีเหมือนกับพลเมืองอื่น ๆ ในประเทศไทย จึงเป็นผลให้ชาวจีนไม่พอใจจึงก่อปฏิกิริยาเกิดขึ้น เพราะทางรัฐจะเพิ่มการเก็บภาษีเป็นปีละ 6 บาท 32 อัฐ¹ ทำการรวมกลุ่มเพื่อประท้วง โดยมีสมาคมลับให้การสนับสนุนแจกใบปลิว นัดหยุดงาน ก่อให้เกิดผลเสียต่อทางราชการและประชาชนเกิดความเดือดร้อนในเรื่องเครื่องอุปโภค บริโภค เป็นอย่างมาก การแสดงออกของชาวจีนในครั้งนี้หวังเพียงเพื่อจะไม่ยอมจ่ายภาษีเพียงเล็กน้อยให้แก่รัฐบาลไทย และเมื่อการประท้วงไม่ได้ผลเพราะเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเข้ารักษาการณ์ด้วยความเข้มแข็ง ชาวจีนจึงหาทางออกใหม่ด้วยการสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งมีพระราชบัญญัติที่ยกเว้นคนในบังคับต่างประเทศไม่ต้องเสียภาษี (พ.ร.บ. การเก็บเงินค่าแรงลูกจ้างจีน ร.ศ. 119) คือ "จีนซึ่งเป็นคนในบังคับต่างประเทศและจีนที่เป็นคนใช้ในสถานราชทูตกงสุลต่างประเทศได้รับการยกเว้น"² จากพระราชบัญญัติฉบับนี้ทำให้ชาวจีนที่ต้องการหลีกเลี่ยงภาษีเสียเงินค่าลูกจ้างเข้ามามีพียงกงสุลต่างประเทศกันเป็นจำนวนมาก

ทางรัฐบาลไทยจึงต้องหาทางแก้ไขด้วยการขอร้องไปยังสถานกงสุลฝรั่งเศสที่จะจดทะเบียนคนในบังคับได้นั้นจะต้องมีหลักฐาน³ ที่พิสูจน์ได้ว่าเป็นคนที่เกิดในดินแดน

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2/9 หน้า 6. คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยา
ยมราช 26 กันยายน ร.ศ. 128. นับเป็นครั้งแรกที่ทางการไทยเรียกเก็บเงินดังกล่าวนี้แก่
ชาวเอเชียชาติอื่น ๆ นอกเหนือไปจากชาวจีน.

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.43.1/87. ลูกจ้างจีนใน สก 116 ที่ 3232/4432
วันที่ 21 กรกฎาคม ร.ศ. 119. กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ กราบทูลพระเจ้านั่งยาเธอ
กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล.

³ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ต./32 คนในบังคับต่าง ๆ. ที่ 56/3256 กรมหลวง
เทเวศร์วัชรปการ เขียนถึง พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ อรรคราชทูตพิเศษสยาม ณ กรุงลอนดอน.

ที่เป็นชาวยุโรป หรือเป็นคนในอาณานิคมอย่างชัดเจน ส่วนคนจีนที่จะสมัครได้นั้นจะต้องเป็น
 ชาวจีนที่เปลี่ยนสัญชาติก่อน¹ วันที่ 6 พฤษภาคม ร.ศ. 101 จึงจะสมัครได้อย่างถูกต้อง
 ความต้องการของชาวจีนทั้ง 3 ประการนี้ ทำให้ชาวจีนพากันขอเข้า
 มาอยู่ในความคุ้มครองของอังกฤษและฝรั่งเศสเป็นจำนวนมากเมื่อมีคดีความเกิดขึ้นกับคนในบังคับ
 ของตน กองสุลของสองชาตินี้จะเข้าทำการจัดขวางต่อการจับกุม จัดขวางเจ้าพนักงานในส่วน
 ข้าราชการ และในบางครั้งถึงกับมีการพุดจกกันระหว่างเจ้าหน้าที่ไทยกับกงสุลอังกฤษและฝรั่งเศส
 กงสุลทั้งสองชาติจะไม่ยินยอมให้คนในบังคับของตนมาให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองของไทยขารความ ซึ่ง
 เป็นผลให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองต้องเสียเวลาเกิดความล่าช้ากับคดีดังกล่าวอยู่เสมอ เพราะต้องส่งเรื่อง
 ไปให้เจ้ากระทรวงติดต่อว่าขานกับกระทรวงการต่างประเทศและสถานกงสุลของอังกฤษและฝรั่งเศส
 อยู่เป็นประจำว่าจะตกลงกันได้ในเรื่องหนึ่ง ๆ ก็ต้องใช้เวลาชานาน นับว่าเป็นปัญหาและอุปสรรค
 ที่สร้างความหนักใจ² ให้แก่เจ้าหน้าที่สมัยนั้นมาก การสร้างปัญหาของชาวจีนแล้วเข้าเป็นคน
 ในบังคับของต่างชาติมาก ดร.ขุนยัดเสน ซึ่งเป็นชาวจีนได้ให้ความคิดเห็นไว้ว่า "...จีนใน
 กรุงสยามคงจะไม่มีควมพอใจ อยู่ในความปกครองของรัฐบาลสยามสักอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงได้
 เข้าอยู่ในความปกครองของผู้แทนต่างประเทศที่มีอยู่ในสยาม...หรือคงเป็นเพราะรัฐบาลสยาม
 เก็บเงินค่าแรงผูกปี้แพง..."³

คำพูดของ ดร.ขุนยัดเสน เป็นการกล่าวแก้ตัวให้แก่วกชาวจีนและในทาง
 ตรงกันข้ามกลับกล่าวโทษไทยที่เก็บเงินภาษีแก่วกชาวจีน ซึ่งเจ้าหน้าที่ไทย (หลวงสรรพกิจปรีชา)
 ได้ร้ตอบพร้อมทั้งให้คำชี้แจงไปว่า ประเทศไทยมิได้เรียกเก็บเงินค่าผูกปี้แพงกว่าประเทศอื่นเลย
 ไทยเก็บ 3 ปีครั้งหนึ่งเป็นเงินเพียง 4.25 บาทเท่านั้น นับว่ามีความเมตตาต่อชาวจีนมากพออยู่
 แล้วจึงไม่เห็นว่าจะขูดรีดชาวจีนแต่ประการใด

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.32 คนในบังคับต่าง ๆ. พระยาสมุหบดีพจน
 มีหนังสือชี้แจงราชทูตฝรั่งเศส. 2 ตุลาคม ร.ศ. 114.

² หลวงสาครคชเขต. (ประทาน สาดริกันนท์). จดหมายเหตุสมัยฝรั่งเศสยึด
 เมืองจันทบุรี. 2515. (พ.ศ. 2436 - 2447).

³ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.21 หน้า 10. สำนวนจดหมายเหตุของหลวง
 สรรพกิจปรีชา กราบทูลกรมหลวงเทววงษ์วโรปการ. ลงวันที่ 12 มิถุนายน ร.ศ. 122.

3.3 วิธีการขอเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสของชาวจีน

หลังจากที่ชาวจีนมีความเชื่อว่ากงสุลอังกฤษและฝรั่งเศสจะช่วยเหลือตนได้ในเรื่องต่าง ๆ ที่กล่าวมา จึงพากันไปสมัครขอมีบัตรประจำตัวคนในบังคับกับเจ้าหน้าที่กงสุล การจดทะเบียนเป็นคนในบังคับจะต้องกรอกรายละเอียดข้อความไว้เป็นหลักฐาน 1 ชุด และออกหนังสือประจำตัวคนในบังคับไว้ 1 ฉบับ ให้คนที่มาขอจดทะเบียนเก็บไว้กับตัว เรียกว่า "หนังสือสำหรับตัว"¹ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. จำนวนเลขประจำตัว
2. วัน เดือน ปี ที่เกิด
3. ชื่อคนที่เกิด
4. ชาติคนที่เกิด
5. อายุ
6. ตำบลที่เกิด
7. ชื่อบิดา
8. ตำบลที่เกิดของบิดา
9. ปีของคนที่เกิด
10. ตำบลที่เกิดของปู่
11. ที่ตั้งบ้านเรือนของคนที่เกิด
12. ขนาดความสูงของคนที่เกิด
13. ตาหนิของคนที่เกิด
14. จดหมายเหตุเป็นนายกongของคนที่เกิด

¹ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 พ 149/9. กรมหลวงเทเวศร์วโรปการ ที่ 80/11067. 14 มกราคม ร.ศ. 122.

ปัญหาจากชาวจีนที่เป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสและการแก้ไข้ปัญหาของรัฐบาลไทย

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ อาจนับได้ว่าสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นสนธิสัญญาลับแรกที่ทำกับอังกฤษที่ยอมให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตต่อชาวต่างประเทศ¹ และจากการให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตต่อชาวต่างประเทศนี้เอง จึงทำให้เกิดปัญหาเรื่องคนในบังคับอังกฤษ และฝรั่งเศส ขึ้นมาหลังจากที่รัฐบาลไทยไม่สามารถที่จะหยุดยั้งการสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสได้ จึงพบว่าในแต่ละวันชาวจีนจะพากันมาสมัครเข้าเป็นคนในบังคับในวันหนึ่ง ๆ มีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าชาวจีนที่มาสมัครส่วนใหญ่จะเป็นพวกหัวหน้าและพวกชาวจีนที่มีปัญหา ทั้งนี้เพื่อต้องการผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและหลีกเลี่ยงต่อกฎหมายไทย ตลอดจนการจับกุมของเจ้าหน้าที่ไทย

1. ปัญหาที่เกิดขึ้นจากชาวจีนที่เป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศส

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากชาวจีนที่เป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศส มีดังต่อไปนี้คือ

- 1.1 ปัญหาทางด้านการเมืองการปกครอง
- 1.2 ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ
- 1.3 ปัญหาทางด้านสังคม
- 1.4 ปัญหาทางด้านการศาล

¹หลวงสิทธิสยามการ. สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ.

1.1 ปัญหาทางด้านการเมืองการปกครอง

เมื่อทางเจ้าหน้าที่ไทยไม่สามารถจะกีดกันการสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของ อังกฤษและฝรั่งเศสได้ จึงทำให้จำนวนชาวจีนในบังคับมีเพิ่มมากขึ้น ชาวจีนเหล่านี้รู้ดีว่า ถ้าตนกระทำผิดแล้วเจ้าหน้าที่บ้านเมืองไม่สามารถจะลงโทษตนได้ ซึ่งทั้งนี้เป็นเพราะ การยอมผ่อนปรนของเจ้าหน้าที่ไทยเพื่อสัมพันธ์ไมตรีที่ดีระหว่างประเทศ จึงทำให้รัฐบาลต้อง เผชิญกับปัญหาอุปสรรคในการบริหารงานภายในประเทศ อันสืบเนื่องมาจากการกระทำของ ชาวจีนที่เป็นคนในบังคับดังนี้คือ

(1) ขัดกันค้ำชั่งหมายศาลเมื่อกระทำผิด

พบว่ามีชาวจีนเป็นจำนวนมาก เมื่อกระทำผิดแล้วหวังให้กงสุล อังกฤษและฝรั่งเศสช่วยเหลือ แม้ว่าชาวจีนผู้นั้นจะกระทำผิดจริงตาม เจ้าหน้าที่บ้านเมือง ไม่สามารถจะทำอะไรได้นอกจากจะรายงานไปยังเจ้ากระทรวงที่คุมหัวเมืองทราบเพื่อทำความ ตกกลงกับกระทรวงการต่างประเทศให้เจรจากับสถานทูตฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง ดังนั้น เรื่องที่จะสอบสวนจึงเกิดความล่าช้ากว่าจะยุติลงได้ อันสร้างความคับแค้นใจให้เจ้าหน้าที่ปกครอง ของไทยเป็นอย่างมาก ดังคำบรรยายที่พระยาวิชัยาธิบดี (แบน บุนนาค) ผู้ว่าราชการ จังหวัดจันทบุรี ได้กล่าวถึงความรู้สึกออกมาว่า

"ในทุกวันนี้ฝรั่งเศสและบรรดาคนที่นับถืออำนาจฝรั่งเศส กระทำการข่มเหง คุกคามราษฎรไทย จนราษฎรไทยมีความหวาดหวั่นเดือดร้อน ที่เชื่อถือถ้อยคำที่มี ความสะดุ้งกลัว ต่างพากันเข้าอยู่ใต้บังคับฝรั่งเศส ที่มีหนังสือสำหรับตัวบ้างไม่มีบ้าง คิดประมาณเงินไม่ต่ำกว่า 2,000 คน บางจำพวกก็เข้าถือศาสนาโรมันกะทอลิก และเข้าเป็นอั้งยี่ เป็นพวกเป็นเหล่าขึ้น คนจำพวกที่ถืออำนาจต่าง ๆ ก็มักก่อเหตุ ก่อความให้เป็นช่องทางขึ้นเนื่อง ๆ บรรดาจีนที่เป็นพวกเป็นเหล่าอยู่ขึ้น ครั้นจะ ปราบปรามโดยอำนาจบ้านเมือง ให้แข็งแรงก็เกรงคนพวกนี้ จะเข้าแอบอ้าง อำนาจชาติต่าง ๆ มาปกครอง แต่ถ้าจะปล่อยให้มีอำนาจก็จะข่มเหงราษฎร ครั้น

เจ้าพระพุทธรเจ้ากรมการจะยอมตามการอันไม่สมควรก็จะผิดด้วยประเพณีบ้านเมือง
จำต้องอาศัยความปรานีผ่อนผัน เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยครั้งหนึ่ง ๆ เท่านั้น"¹

การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองกว่าจะนำเรื่องมาว่ากล่าวได้ก็สร้างความ
ความอึดอัดใจ เพราะไม่สามารถจะปฏิบัติงานให้ถูกต้องให้ได้มาถึงสติปัญญาได้ ซึ่งเกิดจาก
การติดขัดอำนาจของกงสุลฝรั่งเศสที่ให้การปกป้องชาวจีนที่อยู๋ในบังคับ เจ้าหน้าที่บ้านเมืองจะ
ทำการผ่อนปรนให้กับฝรั่งเศสอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ก็เพื่อความปลอดภัยของประเทศ อันเนื่อง
มาจากการแผ่อิทธิพลเข้าครอบครองในภูมิภาคเอเชียของอังกฤษและฝรั่งเศส ทางกรมการไทยจึง
จำเป็นต้องยอมเพื่อรักษาสัมพันธไมตรีนี้ไว้ไม่ให้ทั้งสองมหาอำนาจขุนเคืองและนำมาว่ากล่าวอ้างที่
จะเข้าทำร้ายและคุกคามไทยได้ ดังเช่นที่กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ทรงแนะนำไปยังพระยา
วิษยาธิบดีที่ว่า "ให้พระยาวิษยาธิบดีรักษาราชการให้เป็นไปในทางยุติธรรม แต่จงระวังอย่า
ให้ฝรั่งเศสเห็นเป็นช่องทางที่จะหยิบยื่นเรื่องราวขึ้นมาว่ากล่าวได้ก็ควรผ่อน เพื่อให้เกิดไมตรีได้
ก็ควรทำ"²

คำแนะนำดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ข้าราชการไทยจำเป็นต้องให้ความ
อ่อนน้อมสว่กับฝรั่งเศสทั้งนี้เพื่อถนอมสัมพันธไมตรีที่ดีเอาไว้ การถนอมนี้มาจกต่อชาติมหาอำนาจ
ทั้งสองเพื่อจะได้ไม่นำมาเป็นข้ออ้างทำร้ายไทยนั้น อาจหลีกเลี่ยงไปได้แต่ความรู้สึกภายในอันเกิด
จากความสูญเสียความรู้สึกที่ดีของชาวจีนส่วนหนึ่งที่อยู๋ภายใต้การปกครองของไทยนั้นหมดสิ้นลง
ไม่อาจเรียกกลับมาได้ กลายเป็นความไม่มั่นใจต่อรัฐบาลว่าจะเป็นที่พึ่งที่ดีให้กับชาวจีนได้
ดังนั้นชาวจีนจึงพากันไปสมัครเป็นคนในบังคับของฝรั่งเศสซึ่งเราจะสามารถเห็นตัวอย่างของ
ชาวจีนที่จับทุริได้อย่างชัดเจน เพราะมีชาวจีนจำนวนมากได้พากันสมัครเข้าเป็นคนในบังคับ

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.10/5. หนังสือพระยาวิษยาธิบดี กราบทูล
กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ. ลงวันที่ 13 กันยายน ร.ศ. 114.

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.10/5. หนังสือกรมหมื่นดำรงราชานุภาพถึง
พระยาวิษยาธิบดี. ลงวันที่ 21 มกราคม ร.ศ.115.

ฝรั่งเศส ทั้ง ๆ ที่แต่ก่อนหน้านี้ไม่มีใครจะสมัครเข้าอยู่ในความคุ้มครองของฝรั่งเศสเลย¹ พอทหารฝรั่งเศสเข้ามาตั้งมั่นอยู่ที่จันทบุรีพวกชาวจีนไม่ต่ำกว่า 2,000 คน พวกนี้มาสมัครทั้งนี้ เพราะได้เล็งเห็นประโยชน์ที่จะพึงได้รับในหลาย ๆ ด้าน พระยามหาอมมาตยาธิบดีให้เหตุผล เกี่ยวกับการสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของชาวจีนว่า

1. เกิดจากเจ้าเมืองยอมผ่อนปรนให้ฝรั่งเศสเข้ามาเกี่ยวข้องกับ การปกครองมากเกินไป
2. ชาวจีนมุ่งหวังจะให้ฝรั่งเศสได้เข้ามาคุ้มครองประโยชน์ให้กับตน
3. ต้องการให้ฝรั่งเศสช่วยเหลือเมื่อเกิดความผิดเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ไม่สามารถจะเอาความผิดหรือเอาตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษได้
4. เมื่อถูกกรณีที่กระทำผิดเห็นว่าเจ้าหน้าที่ไทยไม่สามารถจะบังคับจำเลย ให้มาขึ้นศาลไทยได้ ฝ่ายโจทก์เกิดความไม่มั่นใจในการปกครองของไทยจึงขอเข้าเป็นคนในบังคับ ฝรั่งเศสด้วย
5. เจ้าภาษีนายอากรไม่สามารถจัดเก็บภาษีคนในบังคับฝรั่งเศสได้จำเป็นต้องเข้าพึ่งฝรั่งเศส²

จากเหตุผลทั้ง 5 ประการ ซึ่งเป็นความมุ่งหวังในการพึ่งพิงฝรั่งเศส เพื่อ กระทำการต่าง ๆ เจ้าหน้าที่บ้านเมืองไม่อาจช้อนางเต็มที่ได้เพราะฝรั่งเศสเข้าแทรกแซงทั้ง การเมืองการปกครองของไทยนั้น ก่อให้เกิดผลเสียคือ ชาวจีนที่เป็นคนในบังคับเมื่อก่อคดีขึ้นแล้ว ไม่ยอมรับหมายศาลเพื่อมาให้เจ้าหน้าที่ไทยสอบสวน ดังเช่น จีนฮุ้น จีนเปี้ยว จีนรบ เป็น จำเลยถูกกล่าวหาว่าแย่งชิงเงินและทูปดีโจทก์ ศาลจึงออกหมายเรียกจำเลย แต่จำเลยทั้งสอง ไม่ปฏิบัติตามพร้อมกับไม่ยอมรับหมายศาล³ รดยให้การอ้างว่าตนเป็นคนในบังคับของฝรั่งเศส

¹หลวงสาครดชเขตต์. จดหมายเหตุความทรงจำสมัยฝรั่งเศสยึดจันทบุรี ตั้งแต่ พ.ศ. 2436 - 2447. 2515. หน้า 533.

²สวัสดิ์ จันทน์ และแซน บัจจุสานนท์. กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และ การรบที่ปากน้ำเจ้าพระยาสมัย ร.ศ. 112. 2510. หน้า 177.

³กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 พ.30/23. เรื่องชาวจีนอ้างตนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส. 6 พฤษภาคม ร.ศ. 122.

นอกจากนี้ยังมีกรณีของจีนฮั่นเยว¹ คนในบังคับฝรั่งเศส ตีมิสเตอร์คริสทึนหน้าแตก ซึ่งกงสุลฝรั่งเศสได้เข้ามาทักท้วงอีกเช่นกัน เมื่อทางการจับกุมตัวจีนฮั่นเยวมาสอบสวน กงสุลฝรั่งเศสได้แสดงอำนาจเข้าขัดขวางแย่งเอาตัวจีนฮั่นเยวไป การกระทำของกงสุลดังกล่าวบ่งชี้ถึงความเกรงกลัวต่อกฎหมายไทย ซึ่งทางเจ้าหน้าที่ไทยไม่อาจกระทำอะไรลงไปได้ อันก่อให้เกิดผลเสียที่ติดตามมาคือ ชาวจีนที่อยู่ในบังคับของไทยเกิดความลังเลที่จะเข้าอยู่ในความคุ้มครองของไทย เพราะชาวจีนมองเห็นว่าฝรั่งเศสสามารถให้ความคุ้มครองช่วยเหลือแก่พวกชาวจีนได้ เมื่อกระทำผิดแล้ว แม้ศาลไทยจะเรียกตัวเพื่อให้ไปแก้คดีที่ศาลซึ่งชาวจีนไม่ยอมรับ เจ้าหน้าที่ไทยก็ไม่อาจนำตัวมาลงโทษได้

(2) การอ้างตัวเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศส

เมื่อชาวจีนเกิดการเสียผลประโยชน์ของตนขึ้นก็มักจะอ้างว่าตนเป็นคนในบังคับต่างชาติเพื่อขอให้กงสุลอังกฤษหรือฝรั่งเศสช่วยคุ้มครอง และทำการตักเตือนเจ้าหน้าที่ไทยไม่ให้กระทำการละเมิดในสัญญาทางพระราชไมตรีที่กระทำต่ออังกฤษและฝรั่งเศสที่มีอยู่ การมีปฏิกิริยาที่ต่อต้านและตอบโต้ของกงสุลแทนชาวจีนที่อยู่ในบังคับของตน ทำให้เจ้าหน้าที่ไทยไม่กล้าลงโทษผู้กระทำความผิดอย่างที่เคยลงโทษแก่คนไทยจึงทำให้ชาวจีนในบังคับไม่เกรงกลัวต่อกฎหมายไทยเพราะไม่สามารถเอาความผิดแก่พวกเขาได้ ดังกรณีของ หลวงประจิม (จีนเบกอี)² ได้กระทำความผิดในปี พ.ศ. 2422 ร่วมกับพวก ปล้นฆ่าพระอิสราธิไชยถึงแก่ความตาย เพื่อมุ่งหวังจะได้เป็นผู้เก็บภาษีเมืองกระปี่ใหม่ เมื่อทางการจับได้ หลวงประจิมหรือจีนเบกอีได้อ้างตนเป็นคนในบังคับต่างชาติทั้ง ๆ ที่มีบรรดาศักดิ์เป็นข้าราชการไทย นอกจากนี้ยังให้การบิดเบือนจากความเป็นจริงต่อทางราชการว่าพวกจีนไม่พอใจที่ทางการเก็บภาษีผูกขี้เงินในอัตราสูง ดังนั้น

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 มร. 5 พ./40. เรื่องวิวาท พระนเรศวรฤทธิ์
ทูลมายังกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์. วันที่ 9 สิงหาคม ร.ศ. 117.

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 สมุดพิเศษ จ.ศ. 1240 - 1240 เล่ม 4. สารตรา
เจ้าพระยาอัศวมหาเสนาบดี ถึงพระยามนตรี สุริยวงศ์. เมษายน 2422.

พวกจีนที่อยากจนจึงช่วยกันฆ่าผู้ว่าราชการเสีย ซึ่งกรณีดังกล่าวไม่อาจเอาตัวหลวงประจิมมาลงโทษได้แม้ว่าจะส่งตัวหลวงประจิมมาที่กรุงเทพฯ¹ แต่กงสุลอังกฤษได้มาขอตัวจีนเบกอีไปเพื่อพิจารณาเองที่สิงคโปร์

การยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือชาวจีนของกงสุลต่างชาติ ย่อมก่อให้เกิดความศรัทธาและความภักดีต่อกงสุลมากขึ้น จึงทำให้ผู้ที่ไม่ได้จดทะเบียนเป็นคนในบังคับต่างชาติรีบเข้าสมัครเป็นคนในบังคับต่างชาติทันที ทางรัฐบาลไทยไม่กล้าเข้าขัดขวางเพราะเกรงจะกระทบถึงสัมพันธไมตรีอันดีต่อกัน

ปัญหาความวุ่นวายต่าง ๆ ที่เกิดกับชาวจีนจะพบในบริเวณทางภาคใต้ด้วย คือ ที่มณฑลภูเก็ต ชาวจีนเหล่านี้มักทำความลำบากให้แก่ข้าราชการปกครองของไทย อันมีผลมาจากการแย่งชิงผลประโยชน์ในการทำเหมืองแร่ การเป็นเจ้าภายินายอาภระหว่างชาวจีนกันเอง เมื่อเจ้าหน้าที่ของไทยเข้าไปดำเนินการจับตัวผู้กระทำความผิดได้และจะนำตัวมาลงโทษตามกฎหมายไทย ผู้กระทำความผิดก็มักจะอ้างว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสอันสร้าง ความหนักใจให้กับเจ้าหน้าที่ไทยเสมอ² แม้แต่องค์พระประมุขของไทยขณะนั้นคือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเข้าพระทัยและเฝ้าดูการกระทำของชาวจีนที่เป็นคนในบังคับตลอดมาได้ทรงแสดงความคิดเห็นมายังกรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาลว่า

"...เรื่องราวที่ส่งมาให้เธอของนี้ ขอให้เธอทราบการว่า ไม่มีอำนาจที่จะปกครองชีวิตและทรัพย์สินของพลเมืองได้แล้ว เป็นที่น่าสลดสังเวชจหนัก... ถ้าจีนปล่อยโดยไม่มี การปราบปรามแล้วก็ควรปล่อยให้ชาวจีนนั่งเมืองเสียดีกว่าจะนั่งเมืองอยู่

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 สมุดพิเศษ จ.ศ. 1240 - 1241 เล่ม 4. จดหมายกราบบังคมทูลของพระยาอัสสองคติริภย์. 11 เมษายน 2422.

² สุนทร หิรัญวงษ์. "การปฏิรูปมณฑลภูเก็ต...". ปรินญาณพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518. หน้า 311.

เพราะไม่มีประโยชน์แก่มนุษยชาติด้วยกันเลย"¹

ความยุ่งยากอันเกิดจากคนในบังคับที่เป็นชาวจีนคงจะสร้างความรุนแรงมาก และยังไม่สามารถ แก้ไขปัญหาด้วยกฎหมายของไทยได้ จึงทูลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง อัดอั้นพระทัยมาก

(3) การกล่าวหาให้ร้ายแก่ข้าราชการไทย

ชาวจีนไม่เพียงแต่จะใช้อำนาจของกงสุลเข้ามาเพื่อปกป้องให้แก่ตนแล้ว ยังพยายามที่จะใช้อำนาจของกงสุลเพื่อบีบบังคับข้าราชการไทยที่ตนเองไม่ถูกอภัยด้วยดองวุ่นวายเพราะ ถูกใส่ความด้วย ดังเช่น กรณีของทหารเรือที่จีนสุยให้การกล่าวฟ้องต่อศาลว่า ทหารเรือบุก เข้าไปในที่ดินฝรั่งเศสและกล่าวหาพยาบาลจีนสุย เรื่องของทหารเรือนี้พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งให้พระยาวิเชียรดิศสืบสวนหาหลักฐานความจริงของเรื่องให้ กระจ่างชัด ซึ่งจากการสืบสวนความจริงพบว่า ทหารเรือไม่ได้กระทำการอย่างจีนสุยกล่าวฟ้อง แต่อย่างใด เพียงแต่จีนสุยต้องการกลั่นแกล้งทหารเรือเพราะไม่พอใจทหารเรือเท่านั้น²

นอกจากนี้ยังมีกรณีของจีนสุย³ ซึ่งกงสุลฝรั่งเศสได้ยื่นฟ้องต่อทางการ ไทยกล่าวหาว่าข้าหลวงเมืองนครไชยศรี และ ม.ร.ว. เล็ก นพทหารบกบุกเข้ามาจับตัวจีนสุย พร้อมกับนำตัวผู้สอนศาสนาไปด้วย ก่อนที่จะจับกุมได้พูดจาขู่กรรโชกด้วยถ้อยคำหยาบต่อบาทหลวง หลายประการ เมื่อฝ่ายไทยรับเรื่องแล้วจึงทำการสอบสวนในคดีดังกล่าวพบว่า จีนสุยซึ่งเป็น รพทก็ถูกจับกุมขังต้องโทษอยู่ จีนสุยได้เข้าไปทักท้วงที่ดินของจีนสุย ครั้นจีนสุยพ้นโทษออกมา จึงขอส่วนแบ่งผลประโยชน์จากจีนสุยที่เข้ามาครอบครองประโยชน์จากที่ดินของตนไป จีนสุยไม่

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ประชุมพระราชหัตถเลขาฯ ที่ทรงบริหาร ราชการแผ่นดิน ภาคที่ 1. 2513. หน้า 271.

²แหล่งเดิม.

³กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.13.7/13. จดหมาย ม.ร. เพรองส์ ถึงเสนาบดี ว่าการกระทรวงการต่างประเทศ. ลงวันที่ 23 ธันวาคม ร.ศ. 117.

ยอมให้จึงทำให้จีนฮ้อเกิดความเคืองชุนน้าเรื่องไปฟ้องต่อบาทหลวงว่าจีนฮ้อลักทรัพย์ของตนไป บาทหลวงฝรั่งเศสให้การสนับสนุนแก่จีนที่อยู่ในบังคับของตนอยู่แล้วเมื่อรับฟังเรื่องราวจึงให้จีนฮ้อ และพรรคพวกมาจับตัวจีนฮ้อไปลงโทษ โดยวางแผนให้จับตัวอาแดงยาเมียของจีนฮ้อไปก่อน จากนั้นจึงให้จีนฮ้อไปหา เมื่อจีนฮ้อหลงกลจึงถูกจับตัวสามโซ่วไว้แทนอาแดงยาเมียของตน

การกระทำของบาทหลวงที่เข้ามาก้าวร้าวจับกุมราษฎรไทยโดยพลการ นี้เท่ากับเป็นการหยามหมิ่นต่อกฎหมายไทยที่ไม่สามารถจะลงโทษแก่เขาได้จึงกระทำอะไรตามอำเภอใจ นอกจากนี้บาทหลวงยังเข้าข้างคนในบังคับของตนโดยไม่ฟังความอีกฝ่ายหนึ่งพอรู้ว่ คนของตนเสียผลประโยชน์จึงหาทางช่วยเหลือแม้ว่าจะเป็นการฝ่าฝืนต่อกฎระเบียบวินัยที่ดีงามของชาติบ้านเมืองไทยก็ตาม ซึ่งกรณีของจีนฮ้อนี่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง มีพระราชดำริไว้ว่า "...จีนฮ้อคงจะเป็นคนเข้ารีตมาก่อน บาทหลวงจึงใช้อำนาจตามที่เคย ใช้แก่พวกเข้ารีตทั้งหลาย..."¹

คดีดังกล่าวเป็นเพียงมุ่งจะเอาใจคนในบังคับของตนมากเกินไปจนไม่คำนึง ถึงความถูกต้องทั้ง ๆ ที่คนในบังคับของตนทำผิด นอกจากนี้ยังตั้งข้อกล่าวหาต่อข้าราชการไทย ทำให้รัฐบาลต้องเสียเวลาสอบสวนข้อเท็จจริง นับว่าเป็นอุปสรรคต่อการบริหารประเทศเป็นอย่างยิ่ง

เมื่อกงสุลเข้าช่วยเหลือแก่คนในบังคับซึ่งเป็นชาวจีนที่ทำความผิดทำให้ รัฐบาลไทยไม่สามารถเข้าดำเนินนโยบายให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์เป้าหมายที่วางไว้ได้ ทั้งนี้เพราะ กงสุลเข้าต่อรองผลประโยชน์ให้แก่ชาวจีนในบังคับของตนเสมอ ดังความคิดเห็นที่ นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ ได้ให้ความคิดเห็นไว้เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

"ชาวจีนที่เข้าเป็นคนในบังคับนั้นมักคำนึงถึงผลประโยชน์ของตนเป็นส่วนใหญ่ เมื่อกระทำผิดละเมิดกฎหมายก็มักจะใช้อำนาจกงสุลบังคับ ซึ่งทางราชการไทยไม่สามารถนำตัวชาวจีนมาลงโทษได้ทันที ต้องขออนุมัติจากกงสุลก่อนหรือไม่ก็

¹ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.13.7/13. พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 พระราชทานกรมหลวงเทววงษ์วโรปการ. วันที่ 15 มกราคม ร.ศ. 117.

ส่งตัวไปฟ้องร้องยังศาลเตี้ยของเขา และในที่สุดจะถูกปล่อยตัวออกมา รัฐบาลจะ
ออก พ.ร.บ. อะไรไปก็ถูกขัดขวางไม่กระทำตาม ทางกรจึงต้องเสียเวลาเปล่า
บางอย่างต้องล้มเลิกไป ทั้งนี้เพื่อรักษาผลประโยชน์ให้แก่คนในบังคับของเขา"¹

(4) การใช้อิทธิพลของกงสุลเข้ามาเป็นเครื่องต่อรองในการตั้งสมรสจีน

ชาวจีนได้พยายามขอจัดตั้งสมรสการค้าของจีนขึ้นในไทย โดยให้เหตุผล
ว่าเพื่อบำรุงกิจการค้าขายและป้องกันการทุจริตทางการค้าของพวกเขา แต่เจ้าหน้าที่ไทยได้
สืบทราบจุดประสงค์ของชาวจีนมาอีกลักษณะหนึ่งว่า มีช้เพื่อการค้าแต่เพื่อการเมือง² เมื่อมี
การจัดตั้งสมรสการค้าขึ้นแล้วรัฐบาลจีนก็สามารถเข้ามาให้การสนับสนุนพวกจีนในประเทศไทย
ได้ นอกจากนี้ยังมีหนังสือพิมพ์จีนในกรุงเทพฯ ชื่อ คีหน่าชินโป³ ลงข่าวเพื่อกระตุ้นให้ช่วยจีน
เรียกร้องที่จะจัดตั้งสมรสการค้าของจีนขึ้นเร็ว ๆ ดังบทความตอนหนึ่งของหนังสือพิมพ์ที่ชี้ให้เห็น
ประโยชน์ในการจัดตั้งสมรสการค้าจีนขึ้นว่า "...คดีจีนมั่วเฮงฮุ้น ได้ถูกคุมขัง 2 เดือนแล้ว
พวกจีนในกรุงเทพฯ ได้หาทางช่วยเหลือ จัดการเข้าชื่อไปประกัน แต่ยังไม่ได้ข่าวเลย ที่เป็น
ดังนี้เพราะในกรุงเทพฯ ยังไม่มีสมรสพ่อค้า ที่เป็นหลักฐานให้..."⁴

¹ พลกุล อังกินันท์. บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว. ปริณิฎานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร, 2514.
อ้างอิงมาจาก สุกิจ นิมมานเหมินทร์. "เมื่อนั้ณาปลาภิณคครันนั้ลตมคกึนปลา," ยุทธโฆษ.
4 : 19 - 20 ; กันยายน 2512. หน้า 88.

² กจช. ร.5 น.1 ค.แฟ้ม 16. กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทรงเสนอความ
คิดเห็น. ในวันที่ 22 พฤศจิกายน ร.ศ. 127.

³ กจช. ร.5 ต.21 แฟ้ม 24. จดหมายของกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ที่
352/933 ทูลกรมขุนสมมตอมรินทร์ ราชเลขานุการ. 1 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 127.

⁴ กจช. ร.5 ต.21 แฟ้ม 14. คำกราบบังคมทูลของพระรัชฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี.
18 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 127.

นอกจากนี้ยังพบว่าขุนนางชาวจีนได้เกลี้ยกล่อมให้ชาวจีนตั้งสมรสรการค้าขึ้นด้วย¹ ความกระตือรือร้นอย่างออกนอกหน้าของชาวจีนที่ต้องการจะจัดตั้งสมรสรการค้าขึ้นนี้² ซึ่งทางรัฐบาลไทยเข้าใจดีว่าถ้าให้จีนจัดตั้งสมรสรการค้าขึ้นได้ จะมีผลเสียต่อประเทศมากกว่าผลดี ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงชี้แนะทางออกให้แก่รัฐบาลไทย โดยให้พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ทำการคัดค้านข้อเรียกร้องของชาวจีนไปก่อน และอ้างเหตุผลแก่ชาวจีนว่า "...ข้าราชการคนสำคัญของไทย คือ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ และมิสเตอร์เวสเตนทาด ยังไม่อยู่ ...และระเบียบ ข้อบังคับ ที่พ่อค้าจีนนำมาเสนอนั้น ข้อความยังไม่ชัดเจน ควรร่างให้ละเอียดและชัดเจนเสียก่อนจึงค่อยเสนอ..."³

ต่อมาเมื่อกรมหลวงดำรงราชานุภาพ และมิสเตอร์เวสเตนทาด ได้พิจารณาหลักการและเหตุผลของกลุ่มชาวจีนเหล่านี้แล้ว จึงชี้แจงให้แก่ชาวจีนทราบว่า "...เหตุผลยังไม่สมควรที่จะอนุญาตให้พวกจีนตั้งสมรสรพ่อค้าขึ้นได้..."⁴

คาบฏีเสรีของทางการไทย ก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่กลุ่มชาวจีนมาก หนังสือพิมพ์คีนานชินโรลงข่าวต่อว่ารัฐบาลไทยทันที⁵ จากนั้นเหตุการณ์เรื่องการจัดตั้งสมรสรก็สงบลงไประยะหนึ่ง ทางการไทยต้องรับเรื่องสมรสรการค้าของชาวจีนใหม่ คราวนี้ผู้ที่ยื่นเรื่องราว

¹ กจช. ร.5 ต.41 แฟ้ม 42. สำเนาฉบับแปลหนังสือพิมพ์ คีนานชินโร. วันที่ 19 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 127.

² กจช. ร.5 น.1 ค. แฟ้ม 16. คาทราบังคมทูลของพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง. 1 มีนาคม ร.ศ. 127.

³ กจช. ร.5 ต.21 แฟ้ม 14. สำเนาพระราชหัตถเลขา ถึงพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง. 12 มีนาคม ร.ศ. 127.

⁴ กจช. ร.5 ต.21 แฟ้ม 14. หนังสือราชการที่ 7/98 ของกรมหลวงเทววงษ์วรปการ ทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนสมมตอมรินทร์ ราชเลขานุการ. 6 เมษายน ร.ศ. 128.

⁵ กจช. ร.5 ต.41 แฟ้ม 42. สำเนาฉบับแปลหนังสือพิมพ์คีนานชินโร. 15 มีนาคม ร.ศ. 127.

คือ มองซิเออ เลอ เฟร็น ราชทูตฝรั่งเศส พร้อมกับชาวจีนกลุ่มหนึ่งซึ่งมีจีนฮ่งเป็นผู้นำ¹ เข้ายื่นเรื่องราวเพื่อขอจัดตั้งสโมสรการค้าขึ้นใหม่ โดยอ้างว่าเพื่อส่งเสริมการค้าระหว่างกรุงสยามกับเมืองเซ่งอันให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น การยื่นเรื่องราวของกลุ่มชาวจีนในบังคับโดยมีผู้นำเป็นกงสุลฝรั่งเศส ทำให้ทางการไทยไม่สามารถปฏิเสธได้จำเป็นต้องผ่อนปรนให้ชาวจีนในบังคับฝรั่งเศสจัดตั้งสโมสรการค้าขึ้นได้ โดยไม่ต้องจดทะเบียนกับทางการไทย แต่พวกพ่อค้ายังไม่ทันดำเนินการจัดตั้งสโมสรดังกล่าวขึ้นแต่ประการใด ชาวจีนก็ได้ก่อเหตุทำการนัดหยุดงาน ปิดร้าน เพื่อประท้วงการเก็บเงินค่าแรงช่วยราชการในอัตราใหม่เป็น 6 บาท ในวันที่ 26 พฤษภาคม 2453 ขึ้น ในการประท้วงของกลุ่มชาวจีนครั้งนี้ทำให้ทางการไทยสงสัยว่ามีชาวจีนในบังคับคือ จีนฮ่ง ที่เรียกร้องจัดตั้งสโมสร ให้การสนับสนุนอยู่เบื้องหลังด้วย เพราะจีนฮ่งหวังว่าตนจะได้เป็นกงสุลจีนในไทยต่อไป²

การจัดตั้งสโมสรการค้าของจีนนี้ สามารถจัดตั้งขึ้นในประเทศไทยได้ เพราะกงสุลฝรั่งเศสก็ว่าได้ เพราะทางการไทยเคยตอบปฏิเสธชาวจีนไปแล้ว และทางการไทยรู้ดีว่า ถ้ามีสโมสรการค้าจีนเกิดขึ้นแล้วจะสร้างความหนักใจและปัญหาให้แก่ทางการไทยขึ้นอีกอย่างหนึ่งอย่างแน่นอน ซึ่งทางราชทูตฝรั่งเศสก็เข้าใจและเห็นใจไทยในเรื่องนี้ดี จึงให้การรับรองแก่ทางการไทยว่า "...จะระวังคนในบังคับฝรั่งเศสไม่ให้เกิดการอันใดที่จะทำให้รัฐบาลไทยได้รับความลำบาก..."³ ถึงแม้ว่ากงสุลฝรั่งเศสจะรับปากที่จะดูแลจีนในบังคับฝรั่งเศส ไม่ให้ทำเรื่องลำบากใจให้แก่รัฐบาลไทย แต่รัฐบาลไทยก็จะประมาทไม่ได้จำเป็นต้องระมัดระวังมิให้มีช่องโหว่ที่จะเปิดโอกาสให้แก่ชาวจีนเรียกร้องเอาผลประโยชน์ต่าง ๆ ได้ ดังกระแสพระราชดำริของรัชกาลที่ 5 ที่ทรงมีต่อข้าราชการไทยว่า "จงเตรียมพร้อมอย่าให้

¹จีนฮ่ง เป็นผู้ที่บริจาคเงินไปช่วยเหลือเมืองจีนบ่อย ๆ จนได้ยศเป็นขุนนางจีน.

²กจข. ร.5 ต.21 แฟ้ม 16. คำนวณบัญชีของเจ้าพระยายมราช.

14 มิถุนายน ร.ศ. 129.

³กจข. ร.5 ต.21 แฟ้ม 12. คำนวณบัญชีของเจ้าพระยายมราช.

2 กันยายน ร.ศ. 129.

เป็นแปลได้... จึงมีความกล้า อย่าให้เห็นว่าเกรงกลัวมัน..."¹

อาจนับได้ว่าจีนในบังคับฝรั่งเศสได้นำความวุ่นวายเข้าสู่การเมืองการปกครองของไทย สร้างความยุ่งยากลำบากใจในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ซึ่งชาวจีนทั่วไปที่ไม่ได้อยู่ในบังคับจะเข้าใจเจ้าหน้าที่ของไทยในทางลบว่าเกรงกลัวกงสุลฝรั่งเศส จึงยอมให้จัดตั้งสมรสรขึ้นมาได้

1.2 ปัญหาทางเศรษฐกิจ

ในอดีตและปัจจุบันชาวจีนเป็นผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ชำนาญทางด้านการค้า ซึ่งนอกจากชาวจีนจะมีคุณสมบัติเฉพาะตัวแล้วยังมีปัจจัยที่คอยช่วยส่งเสริมให้ชาวจีนได้ประสบผลสำเร็จในกิจการค้าต่าง ๆ คือ การรวมกำลังกันในทางเศรษฐกิจอย่างแน่นแฟ้นจนชาวต่างชาติไม่สามารถจะค้าขายแข่งขันกับชาวจีนได้ ทั้งนี้เพราะชาวจีนมีองค์ประกอบเฉพาะอยู่ 3 ประการ คือ

ประการแรก มีความสามารถในการประกอบการค้า กล่าวคือรู้จักเอาอกเอาใจลูกค้า มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี² ฯลฯ

ประการที่สอง มีการรวมกลุ่มกันในระหว่างเครือญาติซึ่งหมายถึงการรวมกำลังกันในทางเศรษฐกิจ กลายเป็นบริษัทห้างร้านที่ใหญ่โตมีเครือญาติที่คอยควบคุมดูแลกิจการอย่างใกล้ชิด³

ประการที่สาม ชาวจีนรู้จักใช้เล่ห์เหลี่ยมในทางการค้าที่รู้จักขายแพงซื้อในราคา

¹ กจช. ร.5 ต.21 แฟ้ม 12. สำนวนพระราชหัตถเลขาถึงพระยายมราช.

4 กันยายน ร.ศ. 129.

² กิจจา วัฒนสินธุ์. "ทำไมคนไทยจึงไม่ชอบค้าขาย," พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานศพ นายกระชิ่ง โชติกเสถียร. 2516. หน้า 71.

³ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 บ 12/19. เจ้าพระยายมราช เสนาบดีกระทรวงนครบาล กราบบังคมทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องความเป็นไปของบริษัทเรือเมล์จีนสยาม. 11 ตุลาคม ร.ศ. 129.

ถูก ตลอดจนรู้จักหลีกเลี่ยงภาษีในสินค้าที่ตนซื้อมาให้เสียภาษีน้อยลง และการติดสินบนเจ้าหน้าที่ไทยที่เห็นแก่ได้¹

นอกจากชาวจีนจะมีความสามารถเฉพาะตนดังกล่าวแล้ว ชาวจีนยังใช้วิธีการกีดกันบุคคลภายนอกซึ่งเป็นคู่แข่งให้พ้นจากเส้นทางทางการค้าของตนด้วย ดังนั้นกิจการค้าของชาวจีนจึงเจริญรุดหน้ากว่าชาติใด ไม่เพียงแต่ที่กล่าวมาชาวจีนยังต้องการผลประโยชน์เพื่อเพิ่มความร่ำรวยให้แก่ตนมากขึ้นเมื่อไทยจะต้องยอมทาสันติสัญญาทางการค้ากับอังกฤษใน พ.ศ. 2398 และฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2399 เพื่อต้องการอิทธิฤทธิ์ในทางการค้าและผลประโยชน์บางประการที่ตนสามารถจะเรียกร้องได้ดังนี้

ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่เกิดจากชาวจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสมีดังนี้

(1) หลีกเลี่ยงการเสียภาษีอากร

ภาษีอากรเป็นรายได้หลักที่สำคัญอย่างหนึ่งของประเทศไทยเพื่อชำระหนี้และพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า จนสมัยรัตนโกสินทร์ก็เช่นกันเริ่มมีการเก็บภาษีโดยใช้ชาวจีนเข้ามาประมูลจากเจ้าหน้าที่รัฐบาลอีกต่อหนึ่ง เพราะทางการไทยยังขาดบุคลากรที่จะออกจัดเก็บได้ จึงให้เจ้าภาษีนายอากรที่เป็นชาวจีนเข้าจัดเก็บแทน เจ้าภาษีนายอากรจะจัดแบ่งรายได้ส่วนหนึ่งให้แก่ทางรัฐ ส่วนที่เหลือทั้งหมดจึงตกอยู่ที่ชาวจีนผู้ประมูล ดังนั้นชาวจีนที่เป็นเจ้าภาษีนายอากรจึงมีความร่ำรวยตาม ๆ กันโดยที่ทางการไทยไม่สามารถจะเรียกร้องผลประโยชน์จากชาวจีนนี้ได้อีก ส่วนชาวจีนที่เข้าประกอบการค้าก็หาทางหลีกเลี่ยงภาษีอากรโดยมีกงสุลต่างชาติคืออังกฤษและฝรั่งเศสให้การสนับสนุน ชาวจีนเหล่านี้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนต้องการได้กำไรมากขึ้นโดยที่ทางการไทยไม่สามารถเอาความผิดแก่ตนได้ดังเช่น ชาวจีนที่อยู่ในบังคับฝรั่งเศสที่จันทบุรี² ได้ก่อปัญหาในด้านการค้าและภาษีอากรขึ้นโดยพวกพ่อค้าที่เป็นชาวจีนในบังคับฝรั่งเศสลักลอบนำสินค้าจากเขตปกครองของไทยไปขายในเขตปกครองของฝรั่งเศสและลักลอบเอาสินค้าจากเขตฝรั่งเศสมาขายในเขตไทย การกระทำดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการเก็บภาษีอากรของ

¹ก รัชติกเสถียร. ชาวจีนในประเทศไทยหรือชนสองสัญชาติ. 2516. หน้า 16.

²กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.14. 2ก/8. กรมหมื่นศิริรัชยลังกาศถึงกรมหลวงเทววงษ์วโรปการ ที่ 9/347. วันที่ 2 มกราคม ร.ศ. 114.

ไทย ทำให้จัดเก็บได้น้อยลง เพราะจะมีการลักลอบนำสินค้าเข้า - ออกมาก จึงส่งผลกระทบต่อ
 งบประมาณที่มีเงินเข้าน้อย ดังเช่นกรณีการจำหน่ายสุราซึ่งเป็นสินค้าที่หารายได้ให้แก่รัฐเป็นจำนวน
 มากโดยลักลอบขายสุราเถื่อนนอกค่ายทหาร จีนเล็กก็ซึ่งเป็นผู้ที่ตั้งร้านขายสุราถูกต้องจึงยื่นเรื่อง
 ราวฟ้องต่อทางการไทยว่า "...มีคนในบังคับฝรั่งเศสตั้งร้านขายสุราโดยไม่ได้รับอนุญาต"¹

เมื่อเจ้าหน้าที่ไทยสอบถามไปยังคอมมันดังส์ เวแนล ก็ได้ให้คำชี้แจงเกี่ยวกับ
 เรื่องนี้ว่า สุราที่เบ็ดขายนี้นี้ไม่ได้ขายให้แก่ชาวเมืองจะขายให้แก่เฉพาะทหารชาวยุโรปเท่านั้น
 ซึ่งตามความจริงแล้วสุราเหล่านี้ถูกนำมาจากช่างอนโดโดยไม่เสียภาษีจะจำหน่ายเฉพาะในเขตกอง
 ทหารเท่านั้นจะจำหน่ายทั่วไปไม่ได้ ซึ่งการกระทำดังกล่าวของชาวจีนในบังคับจึงทำให้จีนฮง
 ผู้รับช่วงภาษีต่อจากเจ้าพนักงานจึงขอลดหย่อนเงินอากรสุราจากรัฐไปถึง 200 ชั่ง

นอกจากนี้ยังมีชาวจีนอีกหลายคนที่อยู่บริเวณฝั่งขวาแม่น้ำราช ที่เข้าสมัคร
 เป็นคนในบังคับเพื่อต้องการที่จะต้มกลั่นสุราและขายผืนเถื่อน ดังจดหมายของสมเด็จพระยา
 ดิศราชานุภาพมิถึงกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ว่า "...พวกที่นิยมฝรั่งเศสอยู่ในทุกวันนี้ก็มีพวกจีน
 ที่ประสงค์จะต้มกลั่นสุราและขายผืนเถื่อนเท่านั้น"²

นอกจากจะค้าสุราเถื่อนแล้วชาวจีนในบังคับยังลักลอบค้าผืนเถื่อนด้วย
 แม้ว่ารัฐบาลจะอนุญาตให้ผืนเป็นสินค้าที่ถูกต้องตามกฎหมายไว้แล้วแต่ก็ยังทำการลักลอบขายอยู่
 เสมอโดยไม่คิดเกรงกลัวต่อกฎหมายไทย เช่นกรณีของจีนฮู ที่เป็นคนในบังคับของฝรั่งเศส
 จีนฮูเป็นหัวหน้าชาวจีนที่มีอาชีพทางทุจริตต้มผืนเถื่อนขาย และเป็นจรคอบดักปล้นฆ่าราษฎร
 ระหว่างกรุงเทพฯ - อยุธยา และเมื่อจีนฮูถูกเจ้าหน้าที่ไทยจับได้ ศาลไทยให้คำตัดสินแก่จีนฮู
 ด้วยการประหารชีวิต กงสุลออบเต้ (Aubart) ของฝรั่งเศสได้มีจดหมายมาขอลดโทษให้แก่
 จีนฮูจากประหารชีวิตเป็นเพียงเนรเทศ³ ออกนอกประเทศ ไม่เพียงแต่จีนฮูเท่านั้นแต่ยังมีจีนผู้กัก

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 พ.34. เอกสารชุดอังกฤษ ฝรั่งเศส (ผืน - สุรา - การพนัน).

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.51/1. มณฑลพิษณุโลกเกิดเรื่องขัดแย้งกับฝรั่งเศส.
 2 มีนาคม 114.

³ พระราชหัตเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2506. เล่มที่ 1. หน้า 217.

กระทำคามผิดโดยลักลอบค้าฝิ่นเถื่อนซึ่งนำมาจากทางฝั่งตะวันตกของไทย ถูกทางการไทยจับได้และถูกตัดสินประหารชีวิตเช่นกัน มิสเตอร์ จอร์จ บอนา¹ (George Bonham) เจ้าเมืองสิงคโปร์ ได้เข้ามาทักท้วงขอลดโทษจากรัฐบาลไทยให้ปล่อยตัวจีนผู้กักเช่นกัน

จีนเฮงก็เป็นอีกคนหนึ่งที่ถูกจับพร้อมทั้งฝิ่นเถื่อน² ได้อ้างตนว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษ แต่หลักฐานที่ปรากฏพบว่าจีนเฮงเป็นจีนผู้กักฝิ่นชื่อว่า จีนงวนสูบเกิดในกรุงเทพฯ เป็นบุตรของอาแดงแฉ่งคนไทย แต่ที่จีนเฮงอ้างว่าเป็นคนในบังคับเพราะต้องการหลีกเลี่ยงการขึ้นศาลไทย ทำให้เจ้าหน้าที่ไทยต้องงุนงงเพื่อที่จะค้นหาหลักฐานมายืนยันต่อกงสุลอังกฤษ ว่าจีนเฮงเป็นคนในบังคับไทย

จากทั้งสามกรณีที่จีนกระทำคามผิดโดยการค้าฝิ่นเถื่อนเป็นจำนวนมาก และก่อพฤติกรรมอันเป็นภัยที่ร้ายแรงแก่ประเทศชาติและสังคมโดยการปล้นสดมภ์เรือแพที่ค้าขายผ่านไประมาในย่านใกล้เคียง ศาลไทยจึงตัดสินลงโทษที่รุนแรงต่อจีน จีนทั้งสองคือจีนหูและจีนผู้กัก คือการประหารชีวิตซึ่งเป็นการเหมาะสมแล้ว แต่เนื่องจากจีนทั้งสองมีกงสุลอังกฤษและฝรั่งเศสคอยช่วยเหลือตนอยู่จึงรอดพ้นต่อการถูกประหารเป็นเนรเทศออกนอกประเทศนับว่าเป็นตัวอย่างไม่ดีต่อคนในบังคับชาติอื่น ๆ ที่หาทางช่วยเหลือคนในบังคับของตนเช่นกัน เมื่อจีนทั้งสองถูกเนรเทศออกนอกประเทศแทนที่จะสำนึกในกระทำคามผิดของตนกลับตัวเป็นคนดี จีนทั้งสองกลับได้ใจลักลอบขนฝิ่นเถื่อนเข้ามาขายอีกโดยไม่เกรงกลัวต่อกฎหมายไทยเพราะไม่สามารถเอาความผิดต่อเขาได้ กงสุลอังกฤษและฝรั่งเศสจะสามารถปกป้องให้เขาพ้นความผิดได้จึงลักลอบกระทำอยู่เสมอ ซึ่งเรื่องนี้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองของไทยก็ไม่สามารถจะจัดการขึ้นเด็ดขาดลงไปได้ นับว่าเป็นผลเสียต่อเศรษฐกิจของไทยมาก

¹ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 62. ทูตฝรั่งเศสสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. 2512. หน้า 155.

²กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.8.14/13. กรมหมื่นศิริชัยลังกาสรายงานต่อกรมหลวงเทววงษ์วโรปการ. วันที่ 5 กันยายน ร.ศ. 114.

(2) ความต้องการอภิสิทธิ์ทางด้านภาษีอากรและการจัดตั้งโรงรับจำนำ

ชาวจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยจะประกอบอาชีพที่เด่นอยู่ 2 ประการ คือ เป็นพ่อค้า และนายอากร เก็บภาษีจากกิจการต่าง ๆ เช่น บ่อนการพนัน โรงกลั่นสุรา โรงฝิ่น¹ ฯลฯ ซึ่งประเทศไทยไม่กีดกันและจำกัดขอบเขตแก่ชาวจีนจึงทำให้ชาวจีนสามารถเลือกประกอบอาชีพได้ทั่วทุกแห่งในราชอาณาจักรไทย ชาวจีนจึงเปรียบได้ว่ามีสิทธิเท่าเทียมคนไทยทุกอย่างทุกประการ การรื้อมอ่วยที่ไทยให้แก่ชาวจีนมิได้ทำให้ชาวจีนเสียโอกาสในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ของไทยกลับได้จพยายามเรียกร้องดินรนเพื่อหาตนได้รับผลประโยชน์มีอภิสิทธิ์ที่เหนือคนไทยยิ่งขึ้น โดยสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของต่างชาติเพราะรู้ว่าจะได้เป็นประโยชน์แก่ตนในด้านค้าขาย กล่าวคือจะเสียภาษีเพียงร้อยละ 3 เท่านั้น และจะเสียเพียงครั้งเดียวตามพิภคภาษีที่กำหนดไว้โดยไม่ต้องเสียภาษีอีกซึ่งจะทำให้ชาวจีนที่เป็นพ่อค้าได้ผลกำไรมากขึ้น

นอกจากนี้ชาวจีนยังต้องการหลีกเลี่ยงการเสียเงินผูกปี้เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ต้องเสียให้กับทางราชการไทยที่เรียกเก็บจากจีน โดยชาวจีนจะได้รับการยกเว้นไม่ต้องสังกัดมูลนายและเป็นแรงงานเกณฑ์ 3 ปีต่อหนึ่งครั้งในอัตรา 4 บาท² แต่ชาวจีนก็มักจะหลบหนีเข้าป่าและเข้าเป็นคนในบังคับต่างชาติ³ ซึ่งทางรัฐก็จำเป็นต้องเพิ่มความระมัดระวังในการตรวจจับชาวจีนพวกนี้ด้วย เพราะเกรงว่าจะเกิดปัญหายุ่งยากกับกงสุลต่างชาติ⁴ ชาวจีนมีเจตนาที่จะหลบเลี่ยงการเสียภาษีให้แก่รัฐอยู่แล้วคือ การเข้าร่วมกลุ่มของชาวจีนในโรงงานต่าง ๆ ของต่างชาติ รัฐบาลจึงหาวิธีการให้ผลประโยชน์กับชาวจีนที่คุมโรงงานนั้น ๆ ในรูปของการคิดส่วนลดให้ถ้าหากนำเงินมาเสียแทนลูกจ้างของตน และที่สำคัญทางรัฐจำเป็นต้องขอความร่วมมือจาก

¹อัมมาร สยามาจลา. "อิทธิพลในการควบคุมนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย," ในวารสารธรรมศาสตร์. เล่มที่ 1. ปีที่ 1. เดือนมิถุนายน 2514. หน้า 66.

²กช. จดหมายเหตุนครบาลที่ 3 เลขที่ 89 จ.ศ. 1211. ในบอกพระวิจิตรญาณวงศ์ถึงหมื่นสนิทสมมติส่งเงินผูกปี้ข้อมือจีน.

³กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.13.1/1. มล.อลังการมีสารตราถึงเสนาบดีกระทรวงนครบาล. 11 กรกฎาคม ร.ศ. 110.

⁴กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.13.1/5. พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5. 12 มกราคม ร.ศ. 116.

กงสุลต่าง ๆ สำหรับการตรวจจับในโรงงานเสียก่อน เพราะกงสุลต้องการแผ่ขยายอิทธิพลของตนเข้ามาให้ความคุ้มครองชาวจีนที่เป็นลูกจ้างหรือจีนกุลที่อยู่บังคับของตน¹ รัฐบาลจึงต้องคอยระมัดระวังเป็นอย่างยิ่งเพราะอาจเป็นเรื่องที่ลูกกลาบาใหญ่โตได้ นอกจากนี้รัฐบาลจะต้องทำตามกฎเกณฑ์ที่ทางกงสุลได้วางไว้คือ ก่อนเข้าตรวจค้นต้องแจ้งความประสงค์ให้กงสุลทราบล่วงหน้า 1 วัน และจะต้องมีเจ้าหน้าที่กงสุลฝรั่งเศสไปด้วย 1 คน รวมทั้งห้ามนำอาวุธเข้าโรงงานด้วย อีกทั้งห้ามจับจีนที่ยังไม่เสียเงินผูกปี้ถ้ามีคนรับจะเสียแทน² การปกป้องชาวจีนของพวกกงสุลทำให้ชาวจีนที่ต้องการจะหลบเลี่ยงภาษี จึงพากันมาสมัครเป็นคนบังคับของต่างชาติเป็นลูกจ้างชั่วคราวของจีนในบังคับต่างประเทศ และบางคนก็ถือโอกาสแอบแทนตนที่ชาวต่างชาติออกให้แทนตนมาแสดงเป็นใบสำคัญในการผูกปี้ให้เจ้าพนักงานของไทยทราบ เพราะใบสำคัญแทนตนกับใบผูกปี้จะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน³ ซึ่งนับว่าเป็นงานและภาระที่หนักหน่วงของเจ้าหน้าที่ไทยที่ต้องเพิ่มความรอบคอบ⁴ ในการปฏิบัติให้มากยิ่งขึ้นกว่าที่เคยปฏิบัติกันมา

ชาวจีนที่หลบหนีการผูกปี้เข้าโรงงานรับจ้างในสถานกงสุลมีเป็นจำนวนมากและหลายคนที่ยังไม่สมัครเข้าเป็นคนบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศส พวกนี้จึงต้องเสียเงินค่าผูกปี้⁵ ทั้งนี้เพราะไม่ได้รับการยกเว้นเหมือนคนที่อยู่บังคับอังกฤษและฝรั่งเศส แต่กงสุลก็เข้าปกป้องลูกจ้างซึ่งเป็นชาวจีนเหล่านี้ เพื่อต้องการให้ชาวจีนเกิดความนิยมในการเป็นคน

1 กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.7.9/1. คอมมิเต้บังคับการกรมพระนครบาล ถึงพระประสิทธิ์สรรพากรว่าที่เจ้ากรมกองตระเวนฝ่ายกองรักษา. 23 มกราคม ร.ศ. 110.

2 กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.7.9/1. คำแปลจดหมายของกงสุลฝรั่งเศสทูตพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทววงษ์วิโรปการ. 16 มกราคม ร.ศ. 110.

3 กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.13.1/7. รายงานการเก็บเงินค่าแรงผูกปี้ข้อมือจีนในมณฑลกรุงเทพฯ. ร.ศ. 119.

4 กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/12. รายงานพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพไปตรวจราชการมณฑลกรุงเทพฯและพิษณุโลก. 13 สิงหาคม ร.ศ. 119.

5 กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.ต.5. เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีถึงกงสุลฝรั่งเศส. 30 พฤษภาคม ค.ศ. 1870.

บังคับ ซึ่งกงสุลได้แสดงความคิดเห็นในการผูกมัดของชาวจีนว่า "...การผูกมัดนั้นข้าพเจ้าเห็นว่า เป็นที่น่ารังเกียจแก่ชาวยุโรปและคนชาวฝรั่งเศส...ถ้ายอมเสียเงินผูกมัดแล้ว ก็ต้องผูกมัดอยู่กับข้อมือจึงดูเหมือนประหนึ่งเป็นทาส..."¹

กงสุลฝรั่งเศสได้แสดงออกถึงการเป็นปฏิปักษ์ต่อการเก็บเงินผูกมัดของรัฐบาลไทยออกให้เห็นอย่างเด่นชัดพร้อมกับกีดกันไม่ให้คนจีนที่เข้ามาอยู่ใกล้ชิดกับตนเสียภาษีให้แก่รัฐบาลไทยด้วย เช่น จินอะกวาง² เป็นคนทำอาหารให้กงสุลอังกฤษใน พ.ศ. 2416

การหลบเลี่ยงการเสียภาษีของชาวจีนซึ่งมีกงสุลอังกฤษและฝรั่งเศสให้การสนับสนุนช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้เจ้าหน้าที่ของไทยเกิดความเอือมระอาที่จะจัดเก็บภาษีแก่ชาวจีน โดยจัดออกใบสำคัญให้แก่ชาวจีนเอง³ ดังคำพูดที่กงสุลได้กล่าวแก่พนักงานไทยว่า "...ข้าพเจ้าเห็นว่า เจ้าพนักงานกองจับเงินได้เห็นหนังสือคุ้มตัวคนจีนเป็นภาษาไทย ซึ่งข้าพเจ้าออกให้แล้วก็คงเชื่อถือได้..."⁴

ซึ่งเจ้าพนักงานไทยได้ตอบกงสุลกลับไปเกี่ยวกับเรื่องการออกหนังสือสำคัญ เรื่องการยกเว้นผูกมัดและการเดินทางไปยังต่างจังหวัดให้แก่กงสุลทราบว่

"...หนังสือสถิติเกสซึ่งได้ประทับตราใบที่กงสุลว่านั้น เจ้าพนักงานไทยก็เห็นเป็นสิ่งที่เชื่อถือได้... แต่ธรรมเนียมของบ้านเมืองที่สงบเรียบร้อยมาก่อนนั้น จีนสับเบกต์ ต้องถือตัวผู้กุมผูกมัดของเจ้าพนักงานไทยด้วยอีกฉบับหนึ่ง หากได้ชี้แต่หนังสือสถิติเกส

1 กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 กต.5. กงสุลฝรั่งเศสถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบตี. 21 กันยายน ค.ศ. 1870.

2 กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 กต.14. เจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบตีถึงกงสุลอังกฤษ. 24 ตุลาคม ค.ศ. 1873.

3 กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 กต.8. รัชกาลที่ 5 มีสารไปถึงผู้สำเร็จราชการกรมท่า. จ.ศ. 1244.

4 กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 กต.14. กงสุลอังกฤษถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบตี. จ.ศ. 1235.

ฉบับเดิยวาม¹

พฤติกรรมของกงสุลที่แสดงออกถึงการปกป้องชาวจีนเพื่อหลีกเลี่ยงภาษี
ผูกปี้คือการนำหนังสือสำคัญมาขายให้แก่ชาวจีน² ซึ่งทางรัฐบาลไทยไม่อาจตรวจสอบให้แน่ชัด
ลงไปได้ เพราะกงสุลเป็นผู้เสนอชื่อชาวจีนที่เป็นคนในบังคับของตนเองกว่าที่เจ้าหน้าที่จะตรวจ
สอบพบต้องใช้เวลาในการสำรวจนาน³ ซึ่งปัญหาการหลีกเลี่ยงการเสียภาษีให้กับรัฐบาลไทยนี้
สร้างความหนักใจในการจัดเก็บมาก ดังนั้นเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาการกระทบกระทั่งที่จะเกิดกับ
อังกฤษและฝรั่งเศสรัฐบาลไทยจึงจำต้องยอมผ่อนปรนให้⁴

อีกกรณีหนึ่งซึ่งเกี่ยวกับเรื่องเงินหลบเลี่ยงภาษีนี้เงินเกือบจะกลายเป็นปัญหา
ที่รุนแรงแก่ประเทศไทยคือ คดีของจีนพักเสงซึ่งเป็นคนในบังคับของฝรั่งเศส ได้กระทำความผิด
เพราะผลิตสุราเถื่อนออกจำหน่ายที่เมืองปราจีนบุรี เจ้าหน้าที่ไทยสืบทราบและออกไปจับกุมแต่
จีนพักเสงไม่ยอมจึงเกิดต่อสู้ปะทะกันทำให้จีนพักเสงและลูกจ้างอีก 1 คนเสียชีวิต กงสุลของ
ฝรั่งเศสได้เข้ามาช่วยเหลือจีนพักเสงโดยกล่าวหาข้าราชการไทยว่า หลวงขจิตน์นำตรวจธร
เมืองปราจีนบุรี เข้าค้นจับสุราร้านบ้านจีนพักเสงทำเกินกว่าเหตุยิงจีนพักเสงและลูกจ้างตาย และ
เก็บเอาทรัพย์สินเงินทองในบ้านไป จากนั้นก็เผาบ้านจีนพักเสงเพื่ออำพรางคดี⁵

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 กต.8. เจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบดีถึงกงสุล
ฝรั่งเศส. จ.ศ. 1244.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ประชุมพระราชหัตถเลขา ภาค 1.
พระราชหัตถเลขาฉบับลงวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2426.

³ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 มท.32. สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงผู้ว่าราชการเมือง.
จ.ศ. 1248.

⁴ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.13.1/7. รายงานการเก็บเงินค่าแรงผูกปี้ข้อมือจีน
ในมณฑลกรุงเทพฯ.

⁵ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.13.18/13. ลายพระหัตถกรมหลวงเทววงษ์วโรปการ
ทูลกรมขุนสมมตอมรินทร์ ราชเลขาธิการ. ลงวันที่ 4 มีนาคม ร.ศ. 121.

การหลีกเลี่ยงการเสียภาษีของชาวจีนมิได้จบสิ้นลงเพียงแต่ชาวจีนไม่ต้องเสียภาษีเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงอิสราเอลและความมั่นคงของชาติไทยอีกด้วย เพราะกงสุลของทั้งสองชาติมักจะใช้คำเตือนแก่ไทยเสมอ ถ้าต้องการให้ไทยปฏิบัติตามคือการรักษาสัมพันธไมตรีที่ดีต่อกัน และในที่สุดรัฐบาลไทยก็ยอมอนุโลมยกเว้นการเก็บเงินผูกมัดชาวจีนเหมือนกับชาวจีนที่อยู่มาบังคับเข้าในพระราชบัญญัติผูกมัดใน พ.ศ. 2443 ด้วย¹

นอกจากนี้ยังมีกรณีของคนในบังคับฝรั่งเศสที่ฆ่าสัตว์พาหนะจากหน่วยแล้วหลีกเลี่ยงภาษี² ดังคำรายงานของพระยาวิษยาธิบดีแจ้งว่า มีชาวจีนซึ่งเป็นสัปเหร่อของต่างชาติได้ฆ่าสัตว์ขายนอกเนื่องจากการขออนุญาต กล่าวคือทำการขออนุญาตฆ่าสัตว์เพียงตัวเดียวแต่ลักลอบฆ่าเสีย 3 ตัว จากนั้นจะเสียภาษีให้แก่รัฐเพียงตัวเดียว ซึ่งโรค กระบือที่ลอบฆ่านี้มิได้ผ่านขั้นตอนของการตรวจโรคจากเจ้าหน้าที่ ซึ่งนับว่าเป็นอันตรายต่อผู้บริโภคเนื้อของสัตว์เหล่านี้เข้าไทย เรื่องนี้ทางการไทยได้ให้จีนเส็งและจีนเซ็งมารับโทษเสียค่าปรับ เพราะทำการฆ่าสัตว์เกินอัตราและเป็นสัตว์ที่มีโรคร้าย แต่จีนทั้งสองจัดเงินไม่ยอมมาจากนั้นกันพวก 15 - 16 คนเข้าต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐอีกด้วย ทางกรมไทยได้เข้าจับกุมจีนทั้งสองมาปรับเป็นเงิน 24 บาท ซึ่งในเรื่องนี้กงสุลฝรั่งเศสทราบเรื่องจึงมาขอตัวจีนทั้งสองและเงินค่าปรับไปเพื่อตัดสินคดีนี้เอง โดยอาศัยเหตุที่ข่มขู่ไทยว่าถ้าไม่ยอมส่งตัวจีนทั้งสองและเงินค่าปรับ 24 บาทให้ฝรั่งเศสแล้วกงสุลก็จะห้ามไม่ให้คนในบังคับเสียค่าอาญาบัตรแก่ไทยเช่นกัน² กรณีดังกล่าวนับว่าเป็นผลเสียต่อทางการไทยเพราะคนในบังคับของชาวจีนได้จูงใจกระทำความผิดโดยปราศจากความยั้งคิดได้

ในการจัดตั้งโรงรับจำนำจำเป็นต้องพิจารณาถึงความเหมาะสม ซึ่งทางการไทยได้ให้กระทรวงนครบาลเป็นผู้รับผิดชอบในการออกใบอนุญาตให้จัดตั้งได้ และในหัวเมืองจะต้องแจ้งแก่ข้าหลวงเทศาภิบาลก่อน ซึ่งเกณฑ์การจัดตั้งโรงรับจำนำรัฐบาลจะกำหนดจำนวนเท่าใด (กี่โรง) นั้นจะต้องเอาจำนวนมาตรฐานของจำนวนคนในท้องถิ่นและลักษณะ

¹ศรศักดิ์ ชูสวัสดิ์. "ผูกมัด" : การจัดเก็บเงินค่าแรงแทนการเกณฑ์แรงงานจากคนจีนในสมัยรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ ค.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524. หน้า 13.

²กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.35/1. คนในบังคับฆ่าสัตว์พาหนะไม่ยอมเสียภาษี.

ของความเป็นอยู่ของคนในตำบลนั้น ๆ เป็นเกณฑ์¹ ถ้าให้โรงรับจำนำจัดตั้งขึ้นมากรัฐบาลก็อาจดูแลได้ไม่ทั่วถึง และยังอาจมีผลในทางลบต่อบ้านเมืองคือก่อให้เกิดพวกมิจฉาชีพลักขโมยทรัพย์สินของราษฎรมากขึ้น ดังนั้นทางรัฐบาลจึงต้องเข้มงวดในการจัดตั้งเพื่อให้เกิดความพอเหมาะพอดีกับความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ แต่เมื่อจีนเฮงลุยฮวย คนในบังคับของอังกฤษมีความต้องการจะตั้งโรงรับจำนำให้ได้จึงใช้สิทธิของกงสุลอังกฤษซึ่งในขณะนั้นคือ มิสเตอร์ เบครอลนี ให้มาติดต่อกับเจ้าหน้าที่ไทยแทน เมื่อเจ้าหน้าที่ไทยได้ให้คำชี้แจงเกี่ยวกับการจัดตั้งโรงรับจำนำว่าที่ตำบลนาว่าวสภาพนี้มีโรงรับจำนำมากอยู่แล้วไม่อาจให้จัดตั้งขึ้นได้อีก กงสุลกลับให้คำโต้แย้งต่อเจ้าหน้าที่ไทยว่า

"คนในบังคับอังกฤษผู้หนึ่งผู้ใดจะมาขอตั้งโรงรับจำนำ เจ้าพนักงานสยามจะต้องให้ เว้นไว้แต่มีเหตุที่มีน้ำหนักพอให้เห็นว่าเป็นการไม่สมควร แต่เมื่อเจ้าพนักงานที่ตำบลนาว่าวสภาพแจ้งว่ามีโรงรับจำนำมากเพียงพอแล้ว ข้าพเจ้าก็เห็นว่าไม่น่าจะจัดซื้อประการใด ถ้าเจ้าหน้าที่จะออกใบอนุญาตให้แก่คนในบังคับอังกฤษอีกไม่เช่นนั้นจะถือว่าเป็นการกระทำความผิดทางพระราชไมตรีในระหว่างกรุงอังกฤษและกรุงสยาม"²

จากคำอ้างดังกล่าวของกงสุลอังกฤษทำให้เจ้าพนักงานไทยจำเป็นต้องออกใบอนุญาตให้กับจีนเฮงลุยฮวยทำการเปิดโรงรับจำนำได้เพื่อสัมพันธ์ไมตรีระหว่างชาติทั้งสองคือไทยกับอังกฤษ ซึ่งก็นับว่าเป็นการบีบบังคับไทยในทางอ้อมไม่เพียงแต่กรณีดังกล่าวเท่านั้นแม้แต่การออกหนังสือเดินทาง³ ให้แก่จีนที่สัญจรไปมาค้าขายยังที่ต่างเมืองกงสุลจะจัดดำเนินการให้แก่พวกจีนในบังคับทั้งสิ้น ความต้องการความสะดวกสบายในการเดินทางสัญจรไปมาเพื่อค้าขาย

¹ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.43.1/198. จีนเฮงลุยฮวยคนในบังคับอังกฤษขออนุญาตตั้งโรงรับจำนำ.

² แหล่งเดิม.

³ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.43.4/5. ออกหนังสือเดินทางให้ชาวจีน.

ของชาวจีนนี้ เจ้าหน้าที่ไทยจำเป็นต้องให้ความคุ้มครองพวกพ่อค้าเหล่านี้ด้วย ดังจดหมายของพระยามหาอมมาตยาธิบดีมีถึงผู้สำเร็จราชการดังนี้

...ด้วยเจ้าพญาภูธรราชย์เมตยา สมุหนายกสั่งการว่า มีสเตอร์ อาล บาซเตอผู้ว่าการแทนกงสุลอังกฤษจะขอให้จีนจงเหลียงคนในบังคับอังกฤษกับลูกจ้าง 6 คน ขึ้นไปเที่ยว ณ เมืองอุดรดิษนั้น อังกฤษกับกรุงเทพฯ ได้ทำหนังสือไปมาค้าขายเป็นทางพระราชไมตรีต่อกัน ครั้นจะพูดจาเกียดกัน ไม่ให้ขึ้นมาก็จะเสียทางพระราชไมตรีให้ขึ้นไปเที่ยวตามใจสมัครถ้าจีนโร จีนเหลียง ลูกจ้างนายไพร่ขึ้นมาถึงบ้านเมืองใดห้ามอย่าได้ผู้สำเร็จราชการเมือง กรมด่านทุกตำบลเก็บเรือ ยิมเรือ และเกาะกุมกักขังหน่วงเหนี่ยวจีนโร จีนจงเหลียง ลูกจ้างนายไพร่ไว้ให้เนิ่นช้า ำให้ปล่อยไปมาโดยสะดวก¹

กงสุลของหลายชาติได้มีหนังสือมาขอร้องรัฐบาลไทย เพื่อให้อำนวยความสะดวกแก่จีนในบังคับของตน เช่น กงสุลฝรั่งเศสขอให้ จีนเล้วหู จีนจิง ไปค้าขายที่เมืองตาก เมืองกำแพงเพชร จีนว่าปือ จีนสิน ไปค้าขายที่เมืองนครนายก เป็นต้น จีนในบังคับของต่างชาติสามารถเดินทางไปมาค้าขายโดยมีหนังสือของกงสุลเป็นใบประกันการจับกุมของเจ้าหน้าที่ราชการ จนกลายเป็นอิทธิฤทธิ์ที่เจ้าหน้าที่ไทยจะต้องกระทำตามความต้องการของจีนเหล่านี้

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 4 เลขที่ 187 จ.ศ. 1228. ร่างตราน้อยถึงเมืองรายทางนั้น ที่พวกขออนุญาตขึ้นไป ฯลฯ. (สมุดหอคำ เขียนดินสอขาว).

1.3 ปัญหาทางด้านสังคม

จากการที่ชาวจีนได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของไทยตั้งแต่นอดีตเป็นต้นมา ชาวจีนเหล่านี้ได้รับการเลี้ยงดูเช่นเดียวกับคนไทยซึ่งบางอย่างอาจจะมีลักษณะที่พิเศษดีกว่าคนไทยด้วย คือ ไม่ต้องถูกสักที่ข้อมือ และสังกัดมูลนาย¹ ดังนั้นจึงได้รับความสะดวกสบายสามารถเดินทางไปมาภายในประเทศได้โดยไม่จำกัดขอบเขต แต่ได้มีชาวจีนบางกลุ่มที่ต้องการจะได้รับอภิสิทธิ์ที่รัฐบาลไทยไม่สามารถให้ได้ คือ เมื่อกระทำความผิดแล้วศาลไทยจะต้องนำตัวมาลงโทษตามกฎหมายไทย และชาวจีนกลุ่มที่ต้องการอภิสิทธิ์ไม่ยอมขึ้นศาลไทยนี้เอง ที่นำปัญหามาสู่สังคมไทยด้วยการสมัครเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส แม้ว่าจะไม่อยู่ในกฎเกณฑ์ที่ทางการไทยกำหนดไว้ เพราะไม่ได้เป็นชาวจีนที่อาศัยอยู่ในราชอาณาจักรของอังกฤษหรือฝรั่งเศส แต่รัฐบาลไทยก็ไม่สามารถสกัดกั้นการเข้าเป็นคนในบังคับของชาวจีนได้ ถึงแม้ว่ารัฐบาลไทยพยายามจะทำการตรวจสอบชาวจีนที่สมัครเข้าเป็นคนในบังคับถูกต้องหรือไม่ แต่ก็ไม่สามารถกระทำดังที่ต้องการเพราะกงสุลจะไม่ให้ความร่วมมือ² ซึ่งรัฐบาลก็ไม่ละความพยายามจึงใช้วิธีการสำรวจข้อมูลเดิมที่ชาวจีนเคยเสียเงินผูกปี ด้วยการยื่นใบฎีกาแสดงความจำนงติดต่อกับทางการไทยไว้³ แม้ว่าทางการไทยจะหาข้อโต้แย้งเกี่ยวกับการเป็นคนในบังคับของคนจีนต่อกงสุลด้วยหลักฐานที่ทางราชการมีอยู่ แต่ถ้ากงสุลจะตื้อตึงเพื่อต้องการชาวจีนเหล่านี้เป็นคนในบังคับทางการไทยก็ต้องจำยอมทั้งนี้เพราะชาติทั้งสองกำลังมีอิทธิพลในแถบเอเชียนี้

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 4 กพ.9. สารตราว่าด้วยให้ข้าหลวงหรือเจ้าเมืองกรมการผูกปีข้อมือจีน. จ.ศ. 1217.

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 กพ.69. หนังสือเจ้าพระยาพลเทพเกษตราธิบดีว่าการแทนสมุหกลาโหมถึงพระยาสุรินทรไชยผู้ว่าราชการเมืองเพชรบุรี.

³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. "ประชุมพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงบริหารราชการแผ่นดิน ภาคที่ 3," ในคณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์. วัฒนธรรมและโบราณคดี. 2513. ตอนที่ 1.

เมื่อชาวจีนสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของต่างชาติแล้ว มักจะไม่เกรงกลัวกฎหมายไทย เพราะเนื่องจากมีกงสุลของอังกฤษและฝรั่งเศสคอยให้การช่วยเหลือ จึงนับว่าเป็นการสร้างความปลอดภัยให้แก่สังคมไทยเป็นอย่างมากและที่เห็นอย่างเด่นชัดคือการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ซึ่งเราเรียกกันว่าฮ้างยี่ เพื่อทำการฝ่าฝืนกฎหมายของบ้านเมือง แม้ว่าในอดีตชาวจีนจะใช้การรวมกลุ่มฮ้างยี่เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างชาวจีนซึ่งมีผลประโยชน์ร่วมกันทั้งทางธุรกิจและไม่ทุจริตก็ตามย่อมก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่อสังคมไทยน้อยบ้างมากบ้างเป็นลำดับมา แต่ที่รุนแรงและพบว่าเป็นกลุ่มฮ้างยี่ที่มีหัวหน้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสทำการหักเหไม่เกรงกลัวกฎหมายไทยคือ ฮ้างยี่ที่จันทบุรี

ปัญหาทางด้านสังคมที่เกิดจากชาวจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส มีดังต่อไปนี้

(1) การทะเลาะวิวาทของกลุ่มฮ้างยี่

ฮ้างยี่ที่จันทบุรีมีความหึกเหิมกำเริบขึ้นสืบเนื่องมาจากวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (2436) ฝรั่งเศสเข้ายึดครองจันทบุรีไว้เป็นประกัน จากนั้นฝรั่งเศสจึงต้องการหากำลังที่จะให้การสนับสนุนตนเองเพิ่มขึ้นจึงหาพรรคพวก และผู้ที่ฝรั่งเศสมองเห็นว่าจะสามารถให้การสนับสนุนแก่ฝรั่งเศสได้เป็นอย่างดีคือชาวจีน ทั้งนี้เพราะเป็นบุคคลที่เข้ามาพักพิงอาศัยในไทยเท่านั้นย่อมมีความรักและหวงแหนต่อผืนแผ่นดินไทยน้อยกว่าคนไทยที่กำเนิดในไทย ดังนั้นฝรั่งเศสจึงออกเกลี้ยกล่อมให้ชาวจีนเข้าเป็นคนในบังคับของตนได้เป็นจำนวนมาก¹ และในจำนวนจีนที่เข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสนี้คือหัวหน้าฮ้างยี่ของทั้งสองก๊กในจันทบุรีคือ ก๊กจีฮก และก๊กจีเฮง² ทั้งสองก๊กนี้จะไม่ถูกกันมักจะยกพวกเข้าตีกันเสมอ สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนพลเมืองจนเกิดขวัญเสียให้แก่ผู้ที่พบเหตุการณ์ยุคนั้น แม้แต่ตามถนนตลาดประชาชนพลเมืองก็มีความหวาดหวั่นเกรงกลัวภัยของคณะฮ้างยี่อยู่กันทั่วหน้า เพราะไหนจะกลัวถูกทำร้าย ไหนจะกลัวถูกปล้นแย่งชิง

¹ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.10 ข/5. สำนวนจดหมายกราบบังคมทูลของพระยาวิชาธิบดี ผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี. 13 กันยายน ร.ศ. 114.

² กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 1 น.33 ฮ้างยี่ เล่ม 2. ฮ้างยี่เมืองจันทบุรี. (15 สิงหาคม ร.ศ. 114 - 10 เมษายน ร.ศ. 116).

ทรัพย์สิน โหนจะกลัวไม่มีสินค้ำและอาหารกิน¹

เจ้าหน้าที่จะทำการปราบปรามก็เป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะอั้งยี่เป็นชาวจีนที่อยู่ในบังคับฝรั่งเศส จึงเป็นเรื่องที่น่ารำคาญ จะทำอะไรลงไอก็ไม่ได้ พวกอั้งยี่ได้กระทำการก่อกวนร้ายกาจอย่างไม่มีเกรงกลัวต่อกฎหมายไทย ดังความคิดเห็นของพระยาอนุমানราชชนที่ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการเป็นคนในบังคับของฝรั่งเศสและอังกฤษไว้ว่า

"คนในร่มธง มักจะเป็นพวกไม่เกรงกลัวกฎหมายไทย เพราะทะนงตนว่า แม้จะทำความผิดก็ไม่ต้องขึ้นศาลไทยเพราะต้องไปฟ้องร้องกันศาลกงสุลที่ตนสังกัดอยู่ จึงมีหนทางชนะมากกว่าแพ็ดีกว่าขึ้นศาลไทย เมื่อเป็นดังนี้จึงเที่ยวเกะกะระรานหรือไม่เป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในสุจริตธรรม"²

กลุ่มอั้งยี่จึงพากันประพาศิติดกฎหมาย เข้ากรรโชกทรัพย์สินเงินทองจากชาวบ้าน ชักชวนพวกตนก่อเหตุทะเลาะวิวาทกันเอง³ พอถูกจับกุมพวกอั้งยี่ก็จะพากันเข้าขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศส และเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสก็จะดำเนินการว่ากล่าวกับเจ้าหน้าที่ไทยทันที ซึ่งเจ้าเมืองและกรมการเมืองก็จะอ้อมอ้อมช่วยให้กับชาวจีนเหล่านี้ให้หมดสิ้นปัญหาเป็นคราว ๆ ไป การเข้ามาท้าวท้วงกับเจ้าหน้าที่บ้านเมืองของกงสุล ทำให้เจ้าหน้าที่ไทยไม่อาจจะตัดสินใจที่จะทำอะไรที่รุนแรงและเด็ดขาดลงไปได้ เพื่อให้เกิดความยุติธรรมต่อประชาชนที่บริสุทธิ์ภายในประเทศได้ ดังตอนหนึ่งของจดหมายที่พระยาวิชาธิปดี (หวาด บุญนาค) เจ้าเมืองจันทบุรีกล่าวถึงความในใจของตนเกี่ยวกับคนในบังคับของฝรั่งเศสว่า

¹หลวงสาครคชเขตต์. จดหมายเหตุความทรงจำสมัยฝรั่งเศสยึดจันทบุรี ตั้งแต่ พ.ศ. 2436 - 2447. 2515. หน้า 69.

²เสถียร รกเศส. พื้นความหลัง เล่ม 1. 2510. หน้า 91 - 92.

³จช. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.33/20. จดหมายพระยาวิชาธิปดีที่ 103/269. วันที่ 1 ธันวาคม ร.ศ. 114. เรื่องอั้งยี่เมืองจันทบุรี.

"กรมการตั้งใจจะรักษาราชการ เพื่อฉลองพระเดชพระคุณไปจนที่สุดแก่
สติปัญญาและกำลัง แต่ไม่ทราบเกล้าฯ ว่าจะมีเหตุที่เสียแก่สติปัญญาขึ้นครั้งใด
คราวใด เพราะราชการและคดีใด ๆ ในทุกวันนี้ มักจะเกี่ยวข้องกับทหารฝรั่งเศส
ด้วยการเอาอำนาจมาใช้ ครั้นข้าพระพุทธเจ้ากรมการจะยอมตามการก็เห็นว่าไม่
สมควร แต่จำเป็นต้องอาศัยความประนีประนอมผ่อนผัน เพื่อให้เกิดความสงบไป
ในคราวหนึ่ง ๆ เท่านั้น"¹

การที่ชาวจีนที่เป็นคนในบังคับของฝรั่งเศสก่อการกำเริบอยู่เสมอ ได้ทำ
ความหนักใจให้กับเจ้าหน้าที่ไทยมาก บ่อยครั้งจนเจ้าหน้าที่ให้ความสังเกตและสงสัยในพฤติกรรม
ของชาวจีนที่สร้างความวุ่นวายนี้ขึ้นว่า "...คงต้องการจะยกแผ่นดินจันทบุรีนี้ให้แก่ผู้อื่นเป็นแน่
อาวุธที่จะสู้รบก็ไม่มีจำเป็นต้องโทรเลขหรือพูดโทรศัพท์ไป ณ. กรุงเทพฯ โดยเร็ว อย่างอนใจ
ในสองสามวันนี้จะเกิดยุคเข็ญกันใหญ่ในจันทบุรี..."²

แม้ว่าเจ้าหน้าที่บ้านเมืองของไทยต้องพบกับปัญหานานาชนิดจากชาวจีน
ในบังคับฝรั่งเศส แต่เจ้าหน้าที่ไทยเหล่านี้ก็ได้ท้อถอยกับปัญหาที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ยังหาทาง
ผ่อนคลายความตึงเครียดของเหตุการณ์ให้ลดน้อยลงในลักษณะ 2 ประการ คือ

ประการแรก รัฐบาลได้แต่งตั้งชาวจีนที่มีคุณสมบัติเป็นที่เชื่อถือของชาวจีน
ทั้งหมดในจังหวัดจันทบุรี ซึ่งจะต้องเป็นทั้งผู้ที่มีอายุ และประสบการณ์พอที่จะเกลี้ยกล่อมให้ชาวจีน
กลับใจไม่ทะเลาะวิวาทกันจนเกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สินและความรู้สึกที่ดีงามของคนในสังคมที่ดี
ได้ ซึ่งหัวหน้าชาวจีนที่ได้รับการแต่งตั้งในขณะนั้นคือพระประสิทธิ์พลรักษ์³

¹ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.33/20. จดหมายพระยาวิเชียรขิปปัตติที่ 103/269.
เรื่องเดิม.

² กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.10/4. สำเนาโทรเลขของพระยาเทพสงคราม
ปลัดเมืองจันทน์ถึงพระยาศรีสมุทรโชค. 6 มีนาคม ร.ศ. 114. รายงานความฉลาจลุ่นวาย
อันเกิดจากการกำเริบของอั้งยี่ในบังคับฝรั่งเศส.

³ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.33/20. จดหมายพระยาวิเชียรขิปปัตติที่ 193/269
ถึงพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย.

ประการที่สอง ท้าทณฑ์บนหัวหน้าอึ้งย้ง¹ ทั้งสองกลุ่มไว้ไม่ให้พรรคพวก ภายในกลุ่มก่อการวิวาทกันขึ้นมาอีก ถ้าก่อการวิวาทหรือไม่ยอมทำตามสัญญา ก็จะยอมรับโทษ ตามพระราชกำหนดกฎหมายที่ทางการกำหนด

การแก้ไขชาวจีนอึ้งย้งที่เป็นคนในบังคับทั้ง 2 ประการนี้ นับว่าไม่ได้รับ ผลดีเท่าที่ควรเพราะชาวจีนยังคงก่อการวิวาท และก่อความวุ่นวายอยู่เนือง ๆ² ดังกรณีของ อึ้งย้งก็ก่อกวน และก่อกวนได้ ยกพวกเข้าตีกันอีกหลังจากที่ทางการใช้วิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าว แล้ว เจ้าหน้าที่ต้องเข้ารับการระงับเหตุจนเลิกรากันไป แต่จีนทั้งคู่มิได้ลดละความที่มีต่อกัน พวกงี้ฮกได้เตรียมอาวุธรวมทั้งระดมผู้คนมาตั้งมั่นที่ อาเภอเมือง จันทบุรี และที่บ้านพลั่ว ส่วนพวกงี้เฮงตั้งกองกำลังอยู่ที่หนองบัว และบางกะจะ เมื่อเจ้าหน้าที่บ้านเมือง (พระยา วิชาธิปัตย์) ทราบข่าว จึงสั่งการให้พระประสิทธิ์พลรักษ์ ไปว่ากล่าวพวกงี้ฮกให้งดเว้นการ สู้รบกันเสีย แต่พระประสิทธิ์พลรักษ์ ไม่สามารถจะระงับเหตุการณ์ในครั้งนี้ได้

พระวิชาธิปัตย์รู้สึกหนักใจกับสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ เพราะทางการไทยถูกจำกัดทางด้านกำลังทหารซึ่งขณะนั้นฝรั่งเศสเข้ายึดครองจันทบุรีอยู่ (พ.ศ. 2436 - 2447) มีกำลังในการจะปราบปรามจีนในบังคับเหล่านี้ที่มีจำนวนมากกว่าได้³ ซึ่งการกำเริบของชาวจีนในครั้งนี้ลูกหลานมากจนทำให้ฝรั่งเศสต้องยอมให้ความร่วมมือกับไทย ยอมให้ไทยนำกองทหารจากจังหวัดใกล้เคียงเข้ามาเสริมกำลังทหารที่มีอยู่ได้ เพราะฝรั่งเศส เห็นว่าตนอาจจะได้รับความกระทบกระเทือนต่อการกระทำของชาวจีนครั้งนี้ด้วย

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.33/20. สัญญาทณฑ์บน อาแดงจ้อยและสัญญาทณฑ์บน จีนอาพล. 11 มกราคม ร.ศ. 114.

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.33/20. อึ้งย้งเมืองจันทบุรี - จดหมายพระยา วิชาธิปัตย์ที่ 117/298 ถึงพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวง มหาดไทย. วันที่ 19 มกราคม ร.ศ. 114.

³ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.33/20. จดหมายพระยาวิชาธิปัตย์ ที่ 103/269 ถึงพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย.

ทางฝ่ายจีนอึ้งย้งเมื่อเห็นว่าฝรั่งเศสยินยอมให้ทางราชการไทยนำทหารมาเสริมเพื่อปราบปรามพวกตนจึงเกิดความกลัวเกรง พวกเขาก็ก่อนออกมาบดขยี้ ซึ่งทางการไทยได้วางล่าวักเตี๋ยให้ชาวจีนเกิดความสับสนในการรับมือกับข้าศึกแล้วปล่อยตัวกลับไป ส่วนหัวหน้าอึ้งย้งมีจำนวน 47 คน พระยาวิชัยดิษฐ์ทำการจับตัวมาคุมขังไว้ก่อนเหตุการณ์ของบ้านเมืองจึงค่อยสงบลงได้ แต่เมื่อทางการไทยตัดสินใจตัดสินคดีความของจีนหัวหน้าอึ้งย้งทั้งสอง คือ จินอาพล และ จินงวนเสงของทั้งสองก็แล้ว ได้รับการปลดปล่อยตัวออกมา ทั้ง ๆ ที่จีนทั้งสองกระทำความผิดและมีโรคที่มากำเริบ เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีรับสั่งให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล จับตัวจินอาพล และจินงวนเสงมาจากคุกใหม่ และทรงแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นสอบสวนเรื่องราวต่าง ๆ ของจีนทั้งสองให้หมดจด คณะกรรมการชุดใหม่ทำการสอบสวนจินงวนเสง และจินอาพลใหม่ ประกอบด้วย พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นศิริชัชพงาสภา พระยาเทเวศวงศ์วิวัฒน์ พระยาวิจิตรการบดี และพระยาราชวรานุกูล หลังจากที่ได้คณะกรรมการชุดนี้ได้ทำการสอบสวนคดีความแล้ว สรุปผลการตัดสินของเจ้าหน้าที่ไทยว่าบกพร่องผิดพลาดใน 2 ประการ คือ¹

ประการแรก ทางกระทรวงมหาดไทยจัดส่งใบบอกปัญหาที่จีนทั้งสองก่อเหตุไม่ก็เหตุการณ์ให้กับเจ้าหน้าที่ ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วมีถึง 77 ฉบับ

ประการที่สอง การพิจารณาคดี ทางราชการไทยจะยกขึ้นว่ากล่าวเป็นคดี ๆ ไป ซึ่งจีนทั้งสองจะผลัดกันเป็นโจทก์และจำเลย ทำให้เจ้าหน้าที่ไทยเห็นว่า เป็นเรื่องทะเลาะวิวาทธรรมดา จึงให้การตัดสินคดีเพียงบางเบา

ความผิดพลาดทั้งสองประการดังกล่าวซึ่งเจ้าหน้าที่ไทยตรวจพบจึงต้องพิจารณาพิพากษาคดีความใหม่ คือตัดสินลงโทษเป็นจำคุกคนละ 3 ปี แต่เนื่องจากจีนทั้งสองถูกจับกุมขังมาแล้วเป็นเวลา 2 ปี จึงคงเหลือที่จะคุมขังอีกประมาณ 8 เดือนเศษ และจีนทั้งสองยังขอพระราชทานอภัยโทษจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีก ทำให้จีนทั้งสองไม่ต้องรับโทษจากทางการไทย

¹ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.33/20. อึ้งย้งเมืองจันทบุรี รายงานคณะกรรมการตรวจตัดสินความผิด.

ในกรณีที่เกิดจากการกระทำผิดของจีนทั้งสองซึ่งเป็นคนในบังคับของฝรั่งเศส ทั้งคู่ไม่น่าที่จะต้องได้รับโทษ เพราะกงสุลฝรั่งเศสต้องคอยปกป้องและช่วยเหลือต่อจีนทั้งสองอยู่แล้ว แต่ในคดีนี้กงสุลไม่อาจช่วยเหลือได้ เพราะชาวจีนทั้งสองกระทำความผิดเกิดกรณีวิวาทกันถึง 77 ครั้ง มีความผิดจริง กงสุลจึงยอมให้เจ้าหน้าที่ไทยพิจารณาดัดสันลงโทษดังกล่าว

(2) การก่ออาชญากรรมทั่ว ๆ ไป

เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากชาวจีนในบังคับที่ก่อเรื่องวุ่นวาย วิวาทกันเสมอ ๆ และกงสุลอังกฤษและฝรั่งเศสก็มักจะหาโอกาสเข้ามาช่วยเหลือคุ้มครองชาวจีนเหล่านี้ โดยจะเข้าว่ากล่าวกับเจ้าหน้าที่ไทยจนในบางครั้งจะมองดูเหมือนว่า เจ้าหน้าที่ไทยถูกข่มขู่ข่มขู่ข่มขู่ เพราะการกระทำของจีนในบังคับที่สามารถเยี่ยงกฎหมายของไทยได้

ในบางครั้งก่อนที่ชาวจีนจะวิวาทกันจะมีข่าวลือออกมาว่า ชาวจีนจะรบกัน ซึ่งนับว่าก่อให้เกิดการเสียขวัญแก่ราษฎรไทย ดังข้อความที่ว่า

"...ยังมีพวกจีนมาเถาบ้าง จีนไหหลำบ้าง มาคุมพวกกันถือศาสตราอาวุธบ้าง ถือปืนบ้าง มาเที่ยววิวาทกันสนทนสาเพ็งเนื่อง ๆ จนถึงเอาปืนยิงกันบ้าง และเขียนหนังสือทำทนายจะสู้รบกับจีนพวกอื่นที่ผิดเมืองกันแลพวกจีนที่ทำวุ่นวายนั่น อ้างว่าขึ้นแก่ฝรั่งเศสบ้างแก่อังกฤษบ้าง..."¹

การกำเริบของจีนที่ไม่เกรงกลัวต่อกฎหมายบ้านเมืองเพราะอยู่ในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสได้ก่อคดีขึ้นในหลาย ๆ คดีที่เข้าทำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นกรณีระหว่างชาวจีนด้วยกันคือ จีนฮั่น จีนเปี้ยว จีนโพนิน² เมื่อเจ้าหน้าที่มีหมายศาลไปเพื่อจะให้

¹ กจช. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เลขที่ 129 จ.ศ. 1224. พิพากษาความระหว่างมองซิเออ ชิเคอัสตริยา กับพวกจีน (สมุดโตตา).

² กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 30/23. หนังสือพระยาธิบดีถึงคอมมันดังส์ เวเนล. 17 มีนาคม ร.ศ. 121.

มาแก้คดีที่ศาลแต่ชาวจีนทั้งสองคือจีนเปี้ยวและจีนโฝกลับไม่ยอมรับหมายศาลแล้วอ้างตนเป็นนินบังคับฝรั่งเศส เจ้าหน้าที่ไทยจึงทำการสอบถามไปยังกงสุลแต่ไม่ได้รับคำตอบเรื่องจึงต้องจับไปไม่สามารถดำเนินการตามกฎหมายไทยได้ นอกจากนี้ยังมีกรณีของจีนเอกเหมิง¹ ได้ลอบทำร้ายร่างกายจีนซุนเทียม เจ้าหน้าที่ไทยจึงมีหมายมาถึงจีนซุนเทียมให้มาแก้คดีที่ศาล แต่จีนซุนเทียมไม่ยอมมาแล้วยังหลบหนีเข้าไปอยู่ในบ้านจีนฮะอี ส่วนจีนฮะอีก็แอบอ้างว่าจีนซุนเทียมเป็นลูกจ้างของตน

จากกรณีดังกล่าวมาทั้งสองกรณีที่ทางการไทยไม่สามารถจะใช้อำนาจตามกฎหมายบ้านเมืองดำเนินการได้จึงต้องมีหนังสือไปยัง คอมมันดังส์ เวแนล ผู้บังคับกองพันทหารฝรั่งเศส เพื่อสอบถามถึงเรื่องการจดทะเบียนเป็นนินบังคับของจีนทั้งสองและได้จดทะเบียนเป็นลูกจ้างของจีนฮะอีและจีนดินหุนจริงหรือไม่ นอกจากนี้ทางการยังขอร้องขอให้ คอมมันดังส์ เวแนล ส่งตัวจีนจินหลอ จินยาหลิม จีนซุนเทียม มาแก้คดียังศาลตามกฎหมายบ้านเมืองด้วย คอมมันดังส์ เวแนล ปฏิเสธไม่ยอมมาให้จีนนินบังคับทั้งสองมาแก้คดียังศาลไทย พร้อมกับให้การช่วยเหลือต่อจีนทั้งสอง โดยยอมรับว่าจีนทั้งสองเป็นนินบังคับของตนการที่จีนทั้งสองไม่ยอมรับหมายศาลเป็นการถูกต้องแล้ว

การเข้าข้างผู้กระทำผิดโดยยอมรับว่าเป็นนินบังคับของตนทำให้ชาวจีนเกิดความทึบเคืองใจเพราะเมื่อแอบอ้างเป็นนินบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสแล้วกงสุลทั้งสองชาติจะเข้ามาช่วยปกป้องแก้พวกตนทุกครั้ง ดังนั้นชาวจีนเหล่านี้จึงเกรงถึงขั้นต่อสู้และทำร้ายข้าราชการไทย เช่น

ใน พ.ศ. 2428 มีคดีเกี่ยวกับชาวจีนนินบังคับอังกฤษกับข้าราชการไทย เกิดขึ้นที่เพชรบุรี โดยกลุ่มชาวจีนนินบังคับได้เข้ากลุ่มรุมทำร้ายร่างกายของเจ้าพนักงานที่ออกตรวจจับดูแลความเรียบร้อยของบ้านเมือง เจ้าพนักงานนำโดยหลวงบาลบุรีและพวกเข้ามาตรวจบริเวณใกล้โรงต้มกลั่นสุราได้พบเห็นจีนซุนกิมทำพาสา่อพิรุณมือมีอาวุธ หลวงบาลบุรีจึงขอเข้าทำการตรวจค้น แต่จีนซุนกิมไม่ยินยอม นอกจากนี้ยังเรียกพรรคพวกที่อยู่ในโรงงานต้มกลั่นสุรา

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 พ.30/23. หนังสือพระยาวิชายาธิปัตย์ ถึงคอมมันดังส์ เวแนล. 17 มีนาคม ร.ศ. 121.

² แหล่งเดิม.

ประมาณ 18 คนออกมาช่วยกันรุมทำร้ายหลวงบาลบุรีและเจ้าพนักงานจนบาดเจ็บสาหัสหลายคน¹

ในปี พ.ศ. 2429 กลุ่มพวกชาวจีนที่เมืองราชบุรีก่อคดีอาชญากรรมถึงนายอากรถึงแก่ความตายเพราะไปตรวจจับการต้มสุราเถื่อน การรวมกลุ่มกันของชาวจีนในครั้งนี้ทางการไม่สามารถปราบปรามได้จำเป็นต้องขอกำลังจากทางกรุงเทพฯ มาช่วย²

ในปี พ.ศ. 2432 กลุ่มชาวจีนได้ต่อสู้และขัดขืนการจับกุมของเจ้าพนักงานไทยเนื่องจากลักลอบต้มสุราเถื่อนขาย³

นอกจากนี้ยังพบว่าหัวหน้าอั้งยี่ได้เข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสแล้วก่อคดีอาญา เช่น จินอาพน เป็นหัวหน้าอั้งยี่ก๊กจิ้งก จินเข้าเป็นหัวหน้าก๊กจี่เฮง จินอากรวงเฮ้งเป็นรองหัวหน้า จินที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ได้ก่อคดีขกพวกเข้าปะทะกันจนทางการไทยต้องหาทางระงับเหตุหลายครั้ง โดยไม่เกรงกลัวต่อกฎหมายบ้านเมืองบางพวกจะออกจี้ปล้นทรัพย์และก่อการวิวาทต่อกันเอง⁴

จากคดีอาญาที่พบก่งสุลจะเข้ามาปกป้องคนในบังคับของตนพร้อมกับบงการสนับสนุนโดยใช้สัญญาทางพระราชไมตรีมาเป็นข้ออ้างในเรื่องการเป็นลูกจ้างของคนฝรั่งเศสที่ระบุไว้ในสัญญาข้อที่ 6 ว่า "...คนในบังคับสยามซึ่งเป็นลูกจ้างของฝรั่งเศส ตัวเขาก็เหมือนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสด้วย..."⁵ คอมมันดัง เวแนล แสดงความคิดเห็นว่าเขาควรจะทราบข้อ

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.12 ก. ใบบอกเมืองเพชรบุรี หนังสือของหลวงพิพัฒน์ เพชรภูมิยกกระบัตรเมืองเพชรบุรี บอกมายังลูกขุน ณ. ศาลา เมื่อวันพุธ ขึ้น 9 ค่ำ เดือนยี่.

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน เล่มที่ 24. หน้า 4.

³ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ใบบอกเมืองราชบุรี. หนังสือของพระยาอมรินทรฤาชัยถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ สมุหกลาโหม เมื่อวันพุธที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2432.

⁴ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 น.53/20. จดหมายพระยาวิชัยดิษฐ์ ที่ 103/269. วันที่ 1 ธันวาคม ร.ศ. 114.

⁵ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 พ.30/23. เรื่องจีนอ้างตนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส จดหมายศาลเมืองจันท.

กล่าวหาว่านั้น ๆ ก่อน เมื่อเขาเห็นว่าควรจึงจะส่งตัวจำเลยไปให้ฝ่ายไทยพิจารณา การคัดค้านของเวแนลเพื่อเข้าข้างคนในบังคับของฝรั่งเศส โดยไม่ยอมส่งตัวชาวจีนที่กระทำผิดให้กับฝ่ายไทยพิจารณา ทำให้การตัดสินคดีความติดขัดไม่สามารถดำเนินไปได้ต้องปล่อยให้ฝรั่งเศสตีความตัดสินคดีเอง จากกรณีดังกล่าวทำให้ชาวจีนที่ต้องการหลีกเลี่ยงอยู่แล้วจึงเข้าไปอยู่ในบังคับฝรั่งเศสเพิ่มมากขึ้น

อีกคดีหนึ่งซึ่งก่อให้เกิดการหยาบหยามจิตใจแก่พนักงานไทย คือการปล้นฆ่าพระอิสราธิไชยเจ้าเมืองกระบี่ใน พ.ศ. 2421¹

แต่เดิมบริเวณเมืองกระบี่เป็นเขตแดนส่วนหนึ่งของนครศรีธรรมราชเรียกกันว่าแขวงกระบี่ ปะกาไส ปากลาว ใน พ.ศ. 2419 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าให้พระอิสราธิไชย (กลิ่น ณ นคร) ผู้ช่วยราชการเมืองตะกั่วป่ามารับผิดชอบ จัดเก็บภาษีอากรในเขตนี้เพื่อเตรียมที่จะตั้งเมืองใหม่ ต่อมาใน พ.ศ. 2420 พระอิสราธิไชยได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองกระบี่

แต่ในปี พ.ศ. 2410 เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พร้อม ณ นคร) มีหน้าที่ดูแลจัดเก็บภาษีบริเวณแขวงกระบี่ ปะกาไส ปากลาว โดยมีจินเบกอี (หลวงประจิมนคร) เป็นผู้รับช่วงภาษีอากรทุกชนิด (เป็นหัวหน้าอั้งยี่ บุนเท่างัง) พอมาใน พ.ศ. 2419 รัฐบาลได้จัดเปลี่ยนผู้เก็บภาษีใหม่โดยแต่งตั้งให้พระอิสราธิไชย ผู้ช่วยราชการเมืองตะกั่วป่ามาเป็นผู้เก็บภาษีแทนเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พร้อม ณ นคร) ซึ่งทำให้จินเบกอีต้องสูญเสียรายได้ในครั้งนั้นไปด้วย จึงก่อให้เกิดความแค้นเคืองในตัวของพระยาอิสราธิไชยที่เข้ามาแย่งผลประโยชน์ของตนไป² และใน พ.ศ. 2419 นี้เองที่จินเบกอี ถูกเจ้าพระยานครศรีธรรมราชจับตัวไปคุมขังเนื่องจากติดค้างค่าภาษีเจ้าพระยานครศรีธรรมราชอยู่ 2,315 เหรียญเศษ แต่ได้รับการประกันตัวออกมาเงินที่ติดค้างอยู่ก็ขอเลื่อนการชำระออกไปอีกเป็นเวลา 12 เดือน จากนั้นจินเบกอี

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 กห. เล่ม 61. เรื่องที่ 2 จินผู้ร้ายปล้นฆ่าพระอิสราธิไชยผู้ว่าราชการเมืองกระบี่ถึงแก่กรรม. (จ.ศ. 1240).

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 กห. เล่ม 61. เรื่องจินผู้ร้ายปล้นฆ่าพระอิสราธิไชยผู้ว่าการเมืองกระบี่ถึงแก่กรรม. ในบอกพระยามนตรีสุริยวงษ์ วันจันทร์ขึ้น 12 ค่ำ เดือน 3 ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ สมุหพระกลาโหม.

ได้เข้าพบเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พร้อม ณ นคร) ในวันเสาร์ท (ปลายเดือน 9 พ.ศ. 2421) และจีนเบกอีได้รับฟังความคิดเห็นว่า ถ้าพระอิสราธิไชยตาย เจ้าพระยา นครศรีธรรมราชก็จะได้เป็นผู้รับช่วงทอากรอีก จีนเบกอีก็จะได้รับช่วงภาษีทุกชนิดเหมือนเดิม¹ เมื่อเห็นช่องทางที่จะมีรายได้จีนเบกอีจึงวางแผนฆ่าพระอิสราธิไชย โดยให้ลูกน้องของตนรวม กลุ่มพวกบุญเท่า่งที่อยู่ยั้งหัวเมืองต่าง ๆ มาช่วยรวมทั้งหมดได้ 175 คน² จากนั้นพวกอั้งยี้ทั้งหมด ได้ตกลงวางแผนกันให้มีการจัดแบ่งกำลังออกเป็น 4 กอง กองที่หนึ่ง ให้ลาดตระเวนอยู่ตรง สะพานที่จะไปตลาด กองที่สอง รักษาการอยู่ตรงบริเวณสี่แยกหน้าบ้านพระอิสราธิไชย กอง ที่สาม ลาดตระเวนดูแลอยู่ทางข้างหลังบ้าน กองที่สี่ มีหน้าที่บุกปล้นบ้านและฆ่าพระอิสราธิไชย (มีกำลัง 50 คน)

เมื่อแผนการสำเร็จลง อั้งยี้เกรงกลัวความผิดจึงหลบหนีออกไปอาศัย อยู่ที่อื่นกันหมด ทางกรมได้ออกสืบจับจีนอั้งยี้มาได้ทั้งหมดเพียง 81 คน จีนเบกอีก็ถูกจับด้วย ในขณะที่ทางการได้ออกสืบจับอยู่นั้น บุตรชายของจีนเบกอีทราบข่าวจึงไปร้องทุกข์ต่อเจ้าหน้าที่ อังกฤษเพื่อขอตัวจีนเบกอีไปขึ้นศาลที่สิงคโปร์ โดยอ้างว่าจีนเบกอีเกิดที่เกาะปีนังเป็นคนใน บังคับอังกฤษ³ เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยให้คำ ردตอบกลับไ้ว่า จีนเบกอีแม้จะเกิดที่เกาะปีนังแต่ก็ ได้รับราชการทอากรอยู่กับรัฐบาลไทยนานถึง 20 กว่าปีแล้ว อีกทั้งยังได้รับพระราชทาน บรรดาศักดิ์เป็น "หลวงประจิมนคร" จีนเบกอีจึงสมควรเป็นคนในบังคับไทย เจ้าหน้าที่ไทย และเจ้าหน้าที่อังกฤษ ได้โต้แย้งกับปัญหานี้เป็นเวลานานเกือบปี (พ.ศ. 2422) ในที่สุดไทย ก็ต้องยอมให้จีนเบกอีไปขึ้นศาลที่สิงคโปร์⁴ ทางกรมไทยไม่สามารถจะดำเนินคดีกับจีนเบกอีได้ ดังที่ต้องการ

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 กท. เล่ม 61. เรื่องจีนผู้ร้ายปล้นฆ่าพระอิสราธิไชย ผู้ว่าราชการเมืองกระบี่ถึงแก่กรรม. ใบบอกพระยามนตรีสุริยวงษ์ ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์.

² แหล่งเดิม.

³ กจข. ร.5 สมุดพิเศษ จ.ศ. 1240 - 1241 เล่ม 4. จดหมายกราบบังคมทูล ของพระยาอภัยภูถศกพิศรักษา. 11 เมษายน 2422.

⁴ กจข. ร.5 สมุดพิเศษ จ.ศ. 1240 - 1241 เล่ม 4. สารตราเจ้าพระยา อัครมหาเสนาบดี ถึงพระยามนตรีสุริยวงษ์. เมษายน 2422.

การปล้นฆ่าข้าราชการไทย (พระอิสริยยศ) ใน พ.ศ. 2421

แม้ว่าจะเป็นเหตุการณ์ที่ไม่รุนแรง และไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่อสังคมส่วนรวมมากนัก แต่ก็เป็นการหยามหมิ่นและทำลายอำนาจกฎหมายบ้านเมืองที่ไม่อาจนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษได้ ก่อให้เกิดการกำเริบของคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสที่จะกระทำอะไรก็ได้ตามอำเภอใจ

1.4 ปัญหาทางการศาล

เมื่อรัฐบาลไทยยินยอมให้มีศาลต่างประเทศขึ้น ภายหลังจากที่มีการทำสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 ในสมัยรัชกาลที่ 4 แล้วส่งผลทำให้ไทยต้องสูญเสียอำนาจทางการศาลไป กล่าวคือ รัฐบาลและเจ้าหน้าที่ไทยต้องสูญเสียอำนาจของการจับกุมชาวต่างประเทศที่กระทำความผิดไป เพราะต้องส่งตัวคนในบังคับหรือชาวต่างประเทศเหล่านั้นไปดำเนินคดีความยังศาลกงสุลของประเทศที่คนเหล่านั้นสังกัดอยู่ในระยะแรกคนในบังคับยังมีน้อยจึงยังไม่ก่อปัญหาความยุ่งยากให้แก่รัฐบาลไทยจึงทำให้เจ้าหน้าที่ไทยมองดูว่าการเข้าเป็นคนในบังคับเป็นเรื่องปกติธรรมดาไม่แปลกและมีปัญหาแต่ประการใด ดังคำบรรยายของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพที่ว่า "...พิเคราะห์แลทดลองดูพวกจีนเหล่านี้ก็มีได้ออกหน้ายอมช้อนเรือนอย่างปิดบัง ไม่อยากให้เป็นเมืองกรมการรู้ว่าเป็นคนในบังคับ... จึงเห็นว่าพวกจีนรับหนังสือและไม่รับก็ไม่แปลกอัศจรรย์อะไร"¹

ต่อมาเมื่อมีชาวจีนสมัครเป็นคนในบังคับของต่างชาติมากขึ้น เพราะต้องการในผลประโยชน์ที่จะได้รับการกระทำผิดแล้วไม่ต้องขึ้นศาลไทย เมื่อเป็นเช่นนี้คนไทยซึ่งยังอยู่ในอำนาจศาลไทยจึงเกิดความเหลื่อมล้ำในการพิจารณาตัดสินให้เกิดความยุติธรรมได้เพราะในสนธิสัญญาที่ไทยทำกับอังกฤษซึ่งระบุไว้อย่างชัดเจนในข้อ 2 ว่า

"...ถ้าคนอยู่ในบังคับอังกฤษ จะเกิดวิวาทกันขึ้นกับคนในบังคับไทย กงสุลกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะปกครองชำระตัดสิน คนในบังคับอังกฤษทำผิด กงสุลจะทำ

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 พ.31/8. เรื่องคนจีนว่าอยู่ในบังคับฝรั่งเศสทางเมืองพิษณุโลก. 22 ตุลาคม 115.

โทษตามกฎหมายอังกฤษ คนอยู่ในบังคับไทยทำผิด ไทยจะทำโทษตามกฎหมาย
เมืองไทย..."¹

และในมาตรา 3 กล่าวว่า

"ในความทั้งปวงที่ข้างหนึ่งเป็นไทยข้างหนึ่งเป็นอังกฤษ... ถ้าเจ้าพนักงาน
ฝ่ายไทยชำระคนในบังคับอังกฤษ เกี่ยวข้องอังกฤษ ในพินัยกรรมก็ได้ ถ้ากงสุล
อังกฤษอยากรู้ความเจ้าพนักงานไทย จะต้องทำการคัดลอกข้อความที่ชำระให้กงสุล
อังกฤษรู้..."²

จากข้อความในสนธิสัญญาที่ระบุไว้เด่นชัดดังกล่าว ทำให้คนในบังคับของอังกฤษ
และฝรั่งเศสไม่ต้องขึ้นศาลไทย เมื่อกระทำความผิดแต่กลับไปขึ้นศาลกงสุลของต่างชาติที่ตนสังกัด
อยู่แทน ทำให้ไม่เกิดความยุติธรรมต่อคู่กรณีเพราะศาลแต่ละชาติจะมีบทลงโทษที่หนักเบาแตกต่างกันไป
และที่น่าเสียใจอย่างยิ่งที่ชาวจีนซึ่งเป็นชาวเอเชียด้วยกันกับไทยกระทำความผิดในไทย
แล้วกฎหมายไทยยังไม่สามารถนำตัวมารับผิดชอบในกรณีดังกล่าวได้เลย ดังนั้นความศักดิ์สิทธิ์ของ
กฎหมายไทยจึงหมดความหมายไปเพราะเมื่อชาวจีนกระทำความผิดแล้วจะ เข้าพึ่งพิงขอความช่วยเหลือ
เหลือต่อกงสุลอังกฤษและฝรั่งเศสที่ตนสังกัดอยู่ทันที โดยไม่ยอมรับคำสั่ง (หมายศาล) ของ
ไทย ดังกรณีของจีนฮุ้น รุทกั จีนเปี่ยง จีนโผอิน จาเลย³ จีนทั้งสองถูกกล่าวหาว่าทุบตี
รุทกัและแย่งชิงเงินของรุทกัไป เมื่อศาลมีหมายเรียกตัวจีนทั้งสองให้มาขึ้นศาลไทย จีนทั้งสอง
ปฏิเสธไม่ยอมรับหมายศาลพร้อมกับอ้างตนว่าเป็นคนในบังคับของฝรั่งเศส เมื่อเจ้าหน้าที่ไทยขอ
ใบสำคัญที่แสดงว่าเป็นคนในบังคับ จีนทั้งสองกลับไม่มีหนังสือสำหรับตัว

¹สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี เล่ม 1. 2511. หน้า 28.

²แหล่งเดิม. หน้า 38.

³จช. เอกสารรัชกาลที่ 5 พ.30/23. เรื่องจีนอ้างตนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส.

6 พฤษภาคม ร.ศ. 122.

การกล่าวอ้างถึงการเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสของจีนทั้งสองและไม่ยอมรับหมายศาลสร้างปัญหาและความวุ่นวายให้กับเจ้าหน้าที่ปกครองของไทย เพราะไม่สามารถให้ความยุติธรรมแก่จีนอุ้นซึ่งอยู่ในบังคับไทยและเป็นผู้ที่เสียหายได้ นอกจากนี้ยังสร้างความรู้สึกลึกๆที่ไม่ดีให้เกิดขึ้นกับจีนอุ้นที่มองเห็นว่าเจ้าหน้าที่ไทยไม่สามารถช่วยเหลือตนได้ ภาพพจน์ที่เกิดจากชาวจีนจัดคำสั่งหมายศาลนี้ก่อให้เกิดผลเสียแก่ศาลไทยอย่างยิ่งเพราะเท่ากับถูกบั่นทอนอำนาจลงอย่างเห็นได้ชัด และมีบางกรณีที่ศาลไทยให้คำตัดสินคดีความเสร็จสิ้นลงแล้ว ถ้ารู้ความจริงเป็นคนในบังคับไม่พอ जानคำตัดสิน ก็จะไปร้องเรียนต่อกงสุลของตน (อังกฤษ) ที่ปีนังใหม่ ทำให้ทางการไทยต้องรื้อฟื้นคดีขึ้นมาใหม่ ซึ่งเป็นการเสียเวลาไปโดยใช่เหตุ เช่น กรณีของแขกเทศาภิบาล คนในบังคับอังกฤษ เป็นโจทก์ฟ้องอาแดงจีนหม้ายคนในบังคับไทย ว่าข่มเหงรังแกอาแดงพุกภรรยาของตน¹ หรือกรณีของจีนหลิมจูเถา คนในบังคับอังกฤษ เป็นโจทก์ฟ้องจีนบาบาถูด้วยเรื่องติดค้างเงิน² หรือกรณีของจีนลิมกองเกวียน คนในบังคับอังกฤษ เป็นโจทก์ฟ้องจีนลิมเก คนในบังคับไทยวิวาทกันในเรื่องคลองส่งน้ำ³ คดีทั้งสามที่กล่าวมานี้เป็นคดีที่เกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษทั้งสิ้น เมื่อศาลไทยให้คำตัดสินทั้ง 3 คดีแล้วคนในบังคับอังกฤษทั้งสาม ยังไม่ยอมยุติเรื่องลงกลับส่งเรื่องดังกล่าวฟ้องไปยังกงสุลอังกฤษที่ปีนังเพื่อให้ตัดสินคดีเหล่านี้ใหม่ รัฐบาลไทยจำเป็นต้องยอมให้หน้าคดีนี้ไปตัดสินใหม่ และศาลไทยต้องแต่งตั้งทนายเพื่อไปว่าความในคดีดังกล่าวกับอังกฤษด้วยเรื่องจึงยุติลง⁴

1 กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 กท. เล่ม 36. สารตราถึงหลวงนราธิกรฤทธิ์
ข้าหลวงพร้อมด้วยพระยาภูเก็ต ข้าราชการตัดสินความแขกเทศาภิบาลกับอาแดงจีนหม้าย.

2 กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 เล่ม 46. ถึงพระอนุรักษโยธา ข้าหลวงให้ตัดสินความ
จีนหลิมจูเถา และจีนบาบาถู ถ้าไม่ตกลงให้ส่งกรุงเทพฯ.

3 กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 เล่ม 40. ถึงพระอนุรักษโยธา ข้าหลวงให้รับปรึกษา
ตัดสินความจีน ลิมกองเกวียน โจทก์ จีนลิมเก จำเลย.

4 กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 กท. เล่ม 30. ประกาศ พ.ร.บ. ให้คนฝ่ายไทย
แต่งตั้งทนายว่าความกับสับแยกต่างประเทศได้.

การได้รับความคุ้มครองจากกงสุลในทางการศาล กงสุลอังกฤษและฝรั่งเศสจะให้ความคุ้มครองคนในบังคับของตนแม้ว่าชาวจีนผู้นั้นจะทำผิดกฎหมายอย่างรุนแรงจนศาลไทยให้คำตัดสินขึ้นประหารชีวิต เช่นกรณีของจีนซู ทำความผิดด้วยการค้าฝิ่นเถื่อน ปล้นจี้ราษฎรอยู่เสมอ กงสุลเมื่อทราบว่าคุณในบังคับของตนถูกตัดสินที่รุนแรงจึงเข้าช่วยเหลือขอให้ทางการไทยลดโทษให้แก่จีนซูลงเป็นแค่เนรเทศ¹ ออกนอกประเทศ จากตัวอย่างที่กล่าวมารัฐบาลได้สูญเสียอำนาจที่ยิ่งใหญ่ลงอย่างไม่คาดคิดมาก่อน ความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีของอำนาจตุลาการไทยที่ทรงความยุติธรรมลดลง การกระทำดังกล่าวเป็นเสมือนกลางบอกเหตุให้กับรัฐบาลไทยว่ารัฐบาลจำเป็นต้องผจญกับปัญหาชาวจีนที่อยู่บังคับอังกฤษและฝรั่งเศสอย่างแน่นอน เหมือนดังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงวิตกว่า "...การปกครองในสยามนี้ อาจมีความลำบากเกิดขึ้นใหม่จากจีน 2 จำพวก คือ จีนในบังคับฝรั่งต่างชาติกับจีนตัวเหี้ย"²

เมื่อไทยไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงการเข้ามาเกี่ยวข้องกับอำนาจทางศาลของสองมหาอำนาจที่กำลังสร้างความยิ่งใหญ่ในเอเชียและมีอาณาเขตน้อมอยู่รอบประเทศไทย และมีชาวจีนเป็นคนในบังคับมากกว่าชาติอื่นใดได้ทางรัฐจึงจำเป็นต้องใช้ความสุ่มรอบคอบในการแก้ปัญหา ดังกล่าวให้สำเร็จลุล่วงไปเพื่อหลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่งสัมพันธ์ไมตรีที่ดีของทั้งสองชาติตลอดทั้งการนำเอาสนธิสัญญามากกล่าวอ้างแก่ทางการไทยด้วย ดังเช่นกรณีของจีนสินคนในบังคับฝรั่งเศส³ มีนเมาสุราเข้าทำร้ายและแย่งเงินของจีนซินไปแต่เมื่อเรื่องรู้ถึงกงสุลเรื่องกลับตาลปัตรเป็นจีนซินแย่งเงินจีนสินไป ส่วนเจ้าหน้าที่ไทยก็ถูกกล่าวหาว่าสบประมาทผู้ว่าการแทนกงสุลฝรั่งเศส (มองสิเออ ชิเต อิศตริยา) ซึ่งเป็นตัวแทนของจักรพรรดิฝรั่งเศส เจ้าหน้าที่กงสุลของฝรั่งเศสได้ยื่นถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย ซึ่งข้าราชการไทยที่ถูกกล่าวหา มี 3 ท่าน คือ เจ้าพระยาพระคลัง พระอินทราธิบติศรีราชรองเมือง และเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมุหกลาโหม ทั้งสามท่านนี้ได้ร่วมกันตัดสินคดีความของจีนสิน คนในบังคับฝรั่งเศส

¹จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เลขที่ 77. จ.ศ. 1218.

²สมเด็จพระปิยมหาราชทรงราชทานภาพ. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 5. หน้า 283.

³จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เลขที่ 129. จ.ศ. 1224.

จากคดีดังกล่าวสร้างความวิตกกังวลเกี่ยวกับการตัดสินใจและให้ความยุติธรรมแก่คนใน
บังคับของสองชาติมหาอำนาจเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นรัฐบาลจึงจำเป็นต้องหาทางพิจารณาแก้ไข
กฎหมายให้รัดกุมเพื่อกันการกล่าวโทษแก่ข้าราชการไทยในคดีต่อ ๆ ไป และกฎหมายไทยที่
ออกมาในขณะนั้นคือ กฎหมายกรมท่า และกฎหมายท้องน้ำ ซึ่งออกใช้ใน พ.ศ. 2400
ทำการตีตราประกาศให้ชาวต่างชาติได้รับทราบข้อความในปี 2401 นอกจากนี้ยังออกกฎหมายเพิ่มความ
คุ้มครองในทรัพย์สินและความปลอดภัยแก่ชาวจีนที่อยู่ในบังคับไทย เพิ่มขึ้นด้วยการจัดตั้งกงสุลจีน
ในบังคับสยามขึ้น เพื่อให้กงสุลจีนช่วยเหลือชาวจีนที่อยู่ในไทยแทนรัฐบาล อีกทั้งเป็นการแสดง
ให้ชาวจีนเห็นว่าไทยสามารถให้ความคุ้มครองแก่พวกเขาได้โดยไม่ต้องพึ่งอำนาจของกงสุล
ต่างชาติ

2. การแก้ไขของรัฐบาลไทยในเรื่องคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส

ถึงแม้ว่าจะมีชาวจีนบางส่วนได้ไปจดทะเบียนเป็นคนในบังคับ (Subject) ของ
ประเทศตะวันตก เพื่อหวังในผลจากการคุ้มครองของกงสุล ไม่ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายของไทย
และไม่ต้องเสียเงินภาษีรัชชูปการให้แก่ไทย ซึ่งองค์พระประมุขของไทยก็ทรงทราบในเจตนา
ของชาวจีนนี้เป็นอย่างดี พระองค์มิได้ทรงโกรธเคืองชาวจีนแต่อย่างใด เพียงแต่ทรงหาทาง
ระงับแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเหล่านั้นให้หมดสิ้นไป นอกจากนี้พระองค์ยังต้องการให้ชาวจีนประสบ
กับความสำเร็จนั่นคงในชีวิต มีความสะดวกสบาย ดังเช่นกระแสพระราชดำรัสที่ทรงมีต่อชาวจีน
ในวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2440 มีความสำคัญตอนหนึ่งว่า

"...พวกจีนทั้งหลาย อันเป็นราษฎรที่ควรรักของเรา เป็นผู้มีสติปัญญาและความ
อุตสาหะ ประกอบการค้าขายและการช่างให้เป็นประโยชน์ เป็นการเจริญแก่
บ้านเมืองเรายิ่งนัก ด้วยเหตุนี้เราจึงสามารถที่จะยืนยันแก่ท่านทั้งหลายว่า มัน
เป็นความคิดที่ตั้งอยู่ในใจเราเป็นนิตย์ ที่จะบำรุงท่านทั้งหลายให้มีความคล่องสะดวก
ในการทํามาหากิน ให้ได้รับความป้องกันอันมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินสมบัติให้เจริญ

ประโยชน์ ซึ่งสมควรที่ท่านทั้งหลายจะได้โดยชอบธรรมทุกเมื่อ..."¹

พระมหากษัตริย์ที่องค์พระประมุขของไทยมีให้แก่วาณิชที่เข้ามาอาศัยอยู่ในร่มโพธิ์ร่มไทรของพระองค์นั้นมากมาย ไม่อาจเทียบเคียงสิ่งใดได้ เพราะทรงรักใคร่ชาวจีนเหมือนดังพสกนิกรของพระองค์เอง ซึ่งชาวจีนที่เห็นแก่ได้ ณ ขณะนั้นอาจจะคิดไม่ถึงในข้อนี้ จึงสร้างปัญหาให้กับรัฐบาลไทยเพิ่มขึ้น รัฐบาลจึงจำเป็นต้องหาทางสกัดกั้นมิให้ชาวจีนสมัครเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังหาวิธีการที่จะผูกมัดจิตใจ ความคิด ความศรัทธาของชาวจีน ให้บังเกิดความรักต่อชาติบ้านเมืองไทยดุจบ้านเกิดเมืองนอนของตน ปัญหาต่าง ๆ ก็คงจะลดลงได้ ดังนั้น เราจึงพบนโยบายของรัฐบาลไทยที่ใช้ดึงชาวจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสในลักษณะต่าง ๆ ให้กลับคืนมาอยู่ในบังคับไทยด้วยความเต็มใจ ซึ่งใช้วิธีการแก้ไขปัญหากับคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสของรัฐบาลไทยอยู่ 2 วิธีการ คือ การแก้ไขปัญหายภายในประเทศ และการแก้ไขปัญหากับประเทศคู่สัญญาทางพระราชไมตรีและการค้า

2.1 การแก้ไขปัญหายภายในประเทศ

จากการที่ชาวจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส ได้พากันสมัครเป็นคนในบังคับมาก ขึ้นแล้ว ต่อมาชาวจีนในบังคับเหล่านี้ได้สร้างปัญหาต่าง ๆ ให้แก่รัฐบาลไทย ซึ่งทางรัฐบาลไทยจำเป็นต้องหาทางป้องกันแก้ไข เพื่อสกัดกั้นชาวจีนเหล่านี้ให้สมัครได้ยากขึ้นพร้อมกับส่งเสริมให้ชาวจีนมีความผูกพันรักกับคนไทยอย่างแน่นแฟ้น คือ

(1) กำหนดคุณสมบัติของชาวจีนที่จะสมัครเป็นคนในบังคับต่างชาติ

เมื่อรัฐบาลไทยไม่สามารถจะหยุดยั้งการเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสของชาวจีนได้ จึงหาทางแก้ไขโดยเข้มงวดกับชาวจีนที่จะสมัครคนในบังคับว่า ถ้าพวก

¹พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ. 2417 - 2453) ธนาคารแห่งประเทศไทย, ณ. เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2510. หน้า 113.

จีนที่เกิดในเมืองจีนแต่เข้ามาพำนักอาศัยทำมาหากินอยู่ในไทย จะลงทะเบียนเป็นคนในบังคับต่างชาตินี้ไม่ได้ ทางรัฐบาลจะยอมให้ชาวจีนที่จะสมัครได้นั้นจะต้องเป็นชาวจีนที่เกิดในดินแดนที่เป็นอาณานิคมต่างชาตินั้น ซึ่งพระยาทิพพยาได้หาทางป้องกันการเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษของชาวจีนดังนี้

"...ข้าพระพุทธเจ้า ทราบว่า มิสเตอร์ สกินเนอร์ จะลงไปเที่ยวเมืองบลิต สตุล กระบี่ พังงา ภูเก็ต ตะกั่วป่า ซึ่งมีชาวจีนเข้าไปอาศัยอยู่มาก... จีนเหล่านี้เดินทางมาจากประเทศจีน ซึ่งจะยอมให้เป็นสับเยกต์อังกฤษไม่ได้..."¹

การออกกฎเกณฑ์แก่ชาวจีนที่จะสมัครเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งมีอยู่ในสัญญาทางพระราชไมตรีแล้วนั้น ชาวต่างชาติอาจแก่งเล็งเพื่อต้องการคนจีนให้เข้าเป็นคนในบังคับของตนให้มากขึ้น ดังนั้นกรมหลวงเทเวศร์วรวงษ์โรปรการจึงทรงให้การสนับสนุนกำหนดคุณสมบัติของจีนที่จะสมัครเป็นคนในบังคับต่างชาติขึ้น ซึ่งในเรื่องนี้ข้าหลวงของอังกฤษก็ยอมรับ²

(2) รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติเพื่อควบคุมอภิสิทธิ์ต่าง ๆ ที่ชาวจีนมุ่งหวังไว้ให้รัดกุมยิ่งขึ้น เช่น ออกพระราชบัญญัติโรงรับจำนำ พระราชบัญญัติรถลาก และการผูกปี พ.ศ. 2443 ให้ยกเลิกอภิสิทธิ์ของจีนในบังคับต่างชาติที่ได้รับการยกเว้นไม่เสียเงินผูกปีนี้ให้แก่ชาวจีนอื่น ๆ ด้วย แม้ว่าเมื่อออกเป็นพระราชบัญญัติโรงรับจำนำและรถลาก ฝรั่งเศสจะไม่ยอมรับหรือเซ็นต์รับทราบ แต่เนื่องจากจำเป็นต้องให้มีแนวปฏิบัติในทางเดียวกัน และเพื่อให้เกิดความมั่นคงแก่ทรัพย์สินสมบัติของอาณานิคมพระราชารายผู้มิให้สูญหาย จึงออกพระราชบัญญัติขึ้น ดัง

¹ กจช. ร.5 ต.21 แฟ้ม 5. สำเนารายงานของพระยาทิพพยา กราบทูล หลวงเทเวศร์วรวงษ์โรปรการ ที่ 56/1004. 23 ธันวาคม ร.ศ. 111.

² กจช. ร.5 ต.2 แฟ้ม 5. สำเนารายงานของพระยาทิพพยา กราบทูล กรมหลวงเทเวศร์วรวงษ์โรปรการ ที่ 63/1168. วันที่ 27 มกราคม ร.ศ. 111.

คำสนทนา ซึ่งแจ้งของพระยาพิพัฒนรักษา ปลัดกระทรวงต่างประเทศ กับ มองซิเออร์ ปานากิจ อูปทูตฝรั่งเศส ตอนหนึ่งว่า "...ในการออก พ.ร.บ.นี้ เพราะเห็นว่าแต่เดิมกิจการรองรับ จานาเป็นการชั่วคราว จึงทรงพระราชปรารภให้คิดจัดการป้องกัน อย่าให้เป็นที่สุดหนุแก่ผู้ร้าย ใด และเพื่อความมั่นคงแห่งทรัพย์สินสมบัติของอาณาประชาราษฎร์..."¹ การออกพระราชบัญญัติ เพื่อควบคุมรองรับจานาของรัฐบาลไทย จะทำให้เจ้าของกิจการต้องเสียผลประโยชน์ไป ไม่อาจ รับจานาส่งของจากพวกมิชฉาซีไปได้ และยังถูกกวดขันเรื่องภาษีให้รัดกุมขึ้น ทำให้ชาวจีนที่อยู่ ณ บังคับฝรั่งเศส ผู้ที่เป็นเจ้าของกิจการรองรับจานาครั้งต่อครั้งไม่พอใจ จึงเรียกร้องให้กงสุล ไม่ยอมรับในหลักการที่ทางราชการออกมา ดังคำกราบทูลของกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการว่า "...เรื่องนี้กงสุลอื่น ๆ ทั้งปวงก็เป็นอันว่าตกลงยอมให้หมดแล้ว ยังขัดขวางอยู่แต่ฝรั่งเศส ซาติเดียวเท่านั้น ถ้าฝรั่งเศสตกลงก็เป็นอันว่าใช้ได้..."²

แม้ว่าฝรั่งเศสจะไม่ยอมรับในร่างพระราชบัญญัติรองรับจานานี้ รดยาให้มีการต่อรองและคำรับรองจากรัฐบาลไทยว่า "...รัฐบาลไทยจะต้องยอมรับว่าถ้าฝรั่งเศสจะขอ ำให้ไทยออกใบอนุญาตตั้งรองรับจานาได้โดยไม่ขัดข้อง และจะถอนใบอนุญาตได้นั้นก็ต่อเมื่อมีเหตุ อันควร ต้องให้สถานทูตฝรั่งเศสพิจารณาให้รอบคอบแล้วจึงจะถอนใบอนุญาตได้..."³

ดังนั้นพระราชบัญญัติรองรับจานานี้ก็จะออกและนำมาใช้บังคับได้ ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2444 เป็นเวลานานถึง 6 ปี นอกจากนี้ยังมีพระราชบัญญัติรลากที่ต้องผ่านการยอมรับของกงสุลอีกเช่นกัน เพราะมีชาวจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสเป็นจำนวนมากที่ลากรด รับจานานี้ จึงจำเป็นต้องส่งร่างพระราชบัญญัติให้กงสุลรับทราบ เพื่อให้คนในบังคับปฏิบัติตาม แต่เมื่อพระราชบัญญัติรลากนี้ครบกำหนด และมีผลใช้บังคับ ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2445 แล้ว ฝรั่งเศสกลับทำนิ่งเฉย ไม่ยอมตอบรับ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง

¹ กจช. ร.5 น.2 หน้า 2. จดหมายบันทึกการสนทนาของพระยาพิพัฒนรักษา กับ มองซิเออร์ ปานากิจ อูปทูตฝรั่งเศส. 21 มีนาคม ร.ศ. 119.

² กจช. ร.5 น.2 หน้า 2. บันทึกการสนทนาของพระยาพิพัฒนรักษา เรื่องเดิม.

³ กจช. ร.5 น.2 หน้า 2. จดหมายบันทึกการสนทนาของพระยาพิพัฒนรักษา กับ มองซิเออร์ ปานากิจ อูปทูตฝรั่งเศส. 21 มีนาคม ร.ศ. 119.

ตัดสินพระทัยที่จะให้รัฐบาลประกาศอย่างเป็นทางการ ในวันที่ 1 กันยายน 2445 เพราะว่าชาติต่าง ๆ ทั้งหลายต่างยอมรับกันทั้งสิ้นแล้ว ยกเว้นฝรั่งเศสเพียงประเทศเดียว¹ นอกจากนี้ไทยยังได้ออกพระราชบัญญัติเรื่องโทษของความฉ้อโกงหนังสือสำหรับตัว² ซึ่งคนในบังคับต่างชาตินำมาขายให้แก่บุคคลทั่วไปมีโทษต้องจำคุกด้วย

วิธีการดังกล่าวรัฐบาลได้นำมาใช้เพื่อหยุดยั้งการเข้าเป็นคนในบังคับของชาวจีน นอกจากนี้รัฐบาลยังใช้วิธีการอุปถัมภ์ให้ชาวจีนมีความสุขควบคู่กันไปด้วย คือ การอุปถัมภ์ค่าจ้างของผู้มีอาณาจวนแผ่นดิน อันเป็นสิ่งที่ชาวจีนได้มีที่พึ่ง

(3) การดำเนินนโยบายละมุนละม่อม เกี่ยวกับคดีที่เกิดขึ้นระหว่างคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสกับคนไทย ในบางครั้งจะต้องรวดเร็วและฉับไว เพื่อป้องกันการก้าวท้าวของกงสุล เช่น กรณีของอุบตงฝรั่งเศส ได้มีหมายฟ้องต่อทางการไทยว่า ข้าราชการเมืองนครไชยศรีกับพวกได้บุกรุกเข้าไปจับกุมจีนในบังคับของตนในบ้านบาดหลวงแล้วเข้าจาล้างเงินจ้วงจาบ หยาบคาย ต่อบาทหลวงด้วย³ ซึ่งคดีดังกล่าวทางการไทยได้ลงมือเข้าจับกุมชาวจีนที่กระทำความผิดและเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสอย่างรวดเร็วไม่ให้กงสุลฝรั่งเศสรู้ก่อน ข้าราชการไทยจึงถูกข้อหาดังกล่าว หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจนทพริซึ่งรุนแรง ใน ร.ศ. 112⁴ ซึ่งเจ้าเมืองก็รู้จักผ่อนสั้นและผ่อนยาว เหตุการณ์จึงสงบลงเป็นที่เรียบร้อยตลอดมา

¹ กจช. ร.5 น.2 แฟ้ม 2. พระราชหัตถเลขาถึงกรมหลวงนเรศวรวรฤทธิ.

10 กรกฎาคม พ.ศ. 2445.

² กจช. ร.5 ต./32. คนในบังคับต่าง ๆ พ.ร.บ.ระงับความฉ้อโกง ในการใช้หนังสือสำหรับตัว คนในบังคับต่างประเทศ. ร.ศ. 125.

³ กจช. ร.5 ต.13 แฟ้ม 7. สำนักราชราชหัตถเลขา ถึงกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ. 15 มกราคม ร.ศ. 117.

⁴ กจช. ร.5 น.10 ช. แฟ้ม 5. จดหมายราชการกรมมหาดารงราชานุภาพ ที่ 78/38147 ถึงพระยาวิเศษยาธิบดี. 21 มกราคม ร.ศ. 114.

(4) การส่งเสริมให้มีความสัมพันธ์กันระหว่างคนไทยกับคนจีนด้วยการแต่งงาน

รัฐบาลไทยได้เล็งเห็นแล้วว่า ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยทุกคน มีความขยันอดทน มีฐานะที่ร่ำรวย ดังนั้นจึงไม่กีดกันที่จะให้แต่งงานกับคนไทยได้ซึ่งผิดกับคนชาติอื่นที่มีพระราชกำหนดออกมากีดกันไม่ให้คนไทยแต่งงานด้วย เมื่อ พ.ศ. 2206 โดยห้ามคนไทย มอญ ลาว ลักลอบไปเสพเมถุนกับแขก ฝรั่งเศส อังกฤษ มะลายู¹ เมื่อชาวจีนไม่กีดกันแล้ว รัฐบาลยังเห็นว่า ควรจะผูกมัดให้ชาวจีนเกิดความรักในประเศชาติอย่างแท้จริงโดยการผสมกลมกลืนกันระหว่างไทยกับจีนโดยการแต่งงาน และเป็นการป้องกันเงินรั่วไหลออกนอกประเทศ อันเกิดจากการส่งเงินกลับออกไปยังบ้านเกิดเมืองนอนของตน ดังคำกราบบังคมทูลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า "...ชาวจีนเมื่อหาเงินได้แล้ว มักลอบส่งเสียกลับออกไปยังประเทศของตน..."²

ดังนั้นการแต่งงานระหว่างคนไทยกับคนจีน จึงมีเกิดขึ้นตั้งแต่ระดับชนชั้นสูง ตั้งแต่ระดับพระราชวงศ์ จนถึงระดับชาวบ้าน เช่น สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีพระสนมเป็นจีนชื่อ เจ้าจอมมารดาอาภา ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารดาของกรมขุนวรจักรธรานุภาพ ต้นสกุล "ปราโรมช"³ ส่วนขุนนาง คือ เจ้าพระยารัตนธิเบศร์⁴ (พุ่ม) ท่านมีบิดาเป็นจีน และสามัญชน คือ แผลอิน - จัน⁵ มีบิดาเป็นคนจีนอพยพเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีจีนต้นเชื้อฮ้าง⁶ (ตระกูลหวังหลี) ได้ทำการสมรสกับสตรีไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 การผสมกลมกลืนที่ทางรัฐบาลไทยให้การส่งเสริมเกี่ยวกับทางด้านเชื้อชาตินี้ รัฐบาลไทยซึ่งมีความเชื่อว่าจะสามารถผูกมิตรไมตรี

¹กฎหมายตราสามดวง. 2506. หน้า 97.

²กจข. ร.5 ม.28.2/43. พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 26 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 128.

³ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช. โครงกระดูกในตู้. พิมพ์ในงานทำบุญครบ 5 รอบ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช. 20 เมษายน พ.ศ. 2514. หน้า 20.

⁴ประยูร ศิทธิพันธ์. ต้นตระกูลขุนนางไทย. 2505. หน้า 179.

⁵เออร์วิง วอลลาส และเอมี วอลลาส. อิน - จัน แผลสยาม. เรียบเรียงโดย นฤนาถ พระปัญญา. 2521. หน้า 1.

⁶ตะเกียงคู่. สายหยุดพูดจีนจีน. 2534. หน้า 87.

กับจีนโดยอาศัยสัมพันธไมตรีทางสายเลือดทำให้ชาวจีนกลายเป็นไทยได้โดยไม่รู้ตัว ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการที่รัฐบาลนำมาใช้กับชาวจีนในทุกสมัยจนแยกกันไม่ออกว่า จะมีคนไทยที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยที่เป็นคนไทยโดยสมบูรณ์แม้แต่คนเดียว เพราะถ้าเราจะย้อนกลับไปดูถึงปู่ ย่า ตา ทวด ของคน ๆ นั้นแล้ว ก็มักจะพบว่ามิใช่เชื้อสายเป็นคนจีน¹ ทั้งสิ้น

(5) การจัดตำแหน่งหน้าที่ทางราชการให้กับคนจีน

การแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นระหว่างชาวจีนกับชาวจีน ซึ่งทางรัฐบาลไทยได้จัดให้แก่พวกชาวจีนอีกประการหนึ่งคือ การให้ชาวจีนปกครองกันเอง จะจัดทําในเขตที่มีชาวจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก โดยองค์ประมุขของไทย² ทรงแต่งตั้งชาวจีนให้ดูแลกันเอง เป็นผู้ปกครองจีน ซึ่งจะมีตำแหน่งต่าง ๆ คือ เริ่มตั้งแต่ผู้ใหญ่วินิจฉัย กำนันจีน นายอำเภอจีน เจ้าเมืองจีน ปลัดจีน จนกระทั่งเป็นกรมทํา ได้แก่ พระยาวิชิตราชเสขรัฐ³ ตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้ทางรัฐบาลไทยต้องการจะอำนวยความสะดวกให้ชาวจีนให้ดูแลกันเอง คอยระงับเหตุการณ์ไม่ให้เกิดความใหญ่โตขึ้น⁴ นอกจากนี้รัฐบาลไทยยังได้รับประโยชน์จากชาวจีนที่คอยช่วยเก็บภาษีอากรให้แก่รัฐด้วย

ตำแหน่งทางการปกครองที่รัฐบาลไทยมอบให้ชาวจีนนั้น เป็นการจัดการดูแลเฉพาะในคดีความเล็กน้อยเท่านั้น ถ้าเป็นคดีที่เกิดระหว่างคนไทยกับคนจีน หรือคนในบังคับต่างชาติ ก็ยังคงให้คนจีนขึ้นศาลไทย หรือศาลกงสุลของต่างชาติเป็นกรณี ๆ ไป ขุนนางจีนมี

¹ กจข. ร.6 น.20/6. เจ้าพระยาอมราช กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 1 มีนาคม พ.ศ. 2458.

² มัลลิกา เรื่องระพี. บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 101.

³ กจข. ร.5 น.7.9/9. บัญชีจีนที่ได้รับตั้งอนุญาตยกเว้นไม่ต้องเสียเงินค่าแรงลูกปี. ร.ศ. 125.

⁴ กจข. ร.5 กท.26. สารตราถึงเมืองราชบุรีว่าด้วยพระราชทานสัญญาบัตร. จ.ศ. 1235.

สิทธิจะจับกุมชาวจีนที่กระทำผิดได้เช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่ไทย แล้วนำตัวส่งมายังศาลไทยเพื่อตัดสินลงโทษต่อไป¹ การให้ตามหนังสือของกงสุลชาวจีนก็เพื่อต้องการให้ชาวจีนหันเข้ามาเคารพอ่อนน้อมต่อองค์ประมุขไทยอย่างจริงจัง²

(6) ให้การสนับสนุนและชักชวนคนไทยให้ทำการค้า

จากการที่ชาวจีนทั้งที่เป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส และไม่เป็นคนในบังคับ ได้รวมตัวกันนัดหยุดงาน ปิดร้านค้าทั่วไป ใน พ.ศ. 2453 ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้บริโภคนเป็นอย่างมาก เพราะไม่รู้จะไปซื้อหาของกินได้ที่ใด นับว่าเป็นบทเรียนอันมีค่าที่ชาวจีนได้สร้างให้แก่คนไทย ดังกระแสพระราชดำรัสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงห่วงใยในเรื่องอาหารการกินนี้ว่า "...ที่เป็นดังนี้เพราะคนไทยไม่คิดจะทำอะไรเอาเสียเลย คอยแต่จะเอาไปสอยเจ็ก เมื่อเจ็กมันพากันหยุดงาน ก็พากันอด..."³

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงให้คำแนะนำแก่พสกนิกรเกี่ยวกับเรื่องการค้าขายนี้ว่า "...ถ้าคิดจัดการให้คนไทยทำมาค้าขาย ก็คงจะเป็นคุณให้แก่บ้านเมืองได้มาก..."⁴

แม้ว่ารัฐบาลไทยจะหาทางแก้ไขเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นให้สำเร็จลุล่วงไปขณะนั้นได้ รัฐบาลยังคงหวังว่าคนไทยจะยึดอาชีพค้าขายเช่นคนจีนบ้าง อย่างที่ต้องตกอยู่ในกำมือของชาวจีนตลอดไป

(7) จำกัดสิทธิในการครอบครองที่ดินของชาวจีนในบังคับ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยเราได้ขึ้นนโยบายริตรอนสิทธิของคนในบังคับด้วยการห้ามซื้อที่ดิน และกาจัดขอบเขตการเดินทางให้อยู่ในระยะ

¹ กจช. ร.5 กท 25. ว่าด้วยขุนวิเศษ นายอำเภอจีน บ้านแหลมเมืองเพชร. จ.ศ. 1234. หน้า 172.

² กจช. ร.5 น.8.7/27. บันทึกกลับเรื่องจีน. 6 กันยายน ร.ศ. 129.

³ สำเนาพระราชหัตถเลขา ถึงพระยาไพบูลย์. 2 มิถุนายน ร.ศ. 129.

⁴ แหล่งเดิม.

200 เส้น จากกำแพงเมือง หรือภายในระยะเวลา 24 ชม.¹

จากชุมนุมประกาศ ในสมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394 - 2404) ได้ประกาศเกี่ยวกับเรื่องบุคคลต่างชาติดังได้แก่ คนอังกฤษ ฝรั่งเศส ที่มีรูปร่างหน้าตา ภาษาที่แตกต่างไปจากคนไทย เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยในบริเวณกรุงเทพมหานคร ไปกลับได้ภายใน 24 ชม. และบริเวณรอบพระนครสองร้อยเส้นนั้น จะต้องเป็นชาวต่างชาติที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยเกิน 10 ปี จึงจะสามารถเช่า - ซื้อที่ดินเหล่านี้ได้ ดังสัญญาที่กล่าวไว้ว่า

"คนในบังคับอังกฤษ ฝรั่งเศส...จะมาค้าขายตามหัวเมืองชายทะเล ซึ่งขึ้นกับกรุงเทพฯ ก็ค้าขายได้โดยสะดวก แต่จะอาศัยอยู่ได้ก็แต่ในกรุงเทพมหานคร ตามในจังหวัดซึ่งกำหนดไว้ในหนังสือสัญญา

...คนในบังคับอังกฤษ ฝรั่งเศส จะมาเช่าที่ปลูกโรง ปลูกเรือน ปลูกตึก และจะซื้อเรือน ซื้อโรง ซื้อตึก พื้นกำแพงออกไป กำหนด 200 เส้น คือ 4 ไมล์ เข้าได้ แต่จะซื้อไม่ได้ ถ้าอยู่ถึง 10 ปีแล้วจึงให้ซื้อได้..."²

ซึ่งเส้นทางที่กำหนด 200 เส้น รอบพระนครนั้น ไม่มีเขตแดนที่แน่นอน จึงต้องกำหนดเขตไว้ดังนี้ คือ

ทิศเหนือ กำหนดถึงปากน้ำ บางพุทธาที่ร่วมกับแม่น้ำเจ้าพระยา จนถึงกำแพงเมืองลพบุรี ท่าพระราม สระบุรี

ทิศใต้ ตั้งแต่เกาะศรีมหาราชาไปจนถึงกำแพงเมืองเพชรบุรี

ทิศตะวันออก ตั้งแต่ท่าพระรามถึงบางกนก ตรงต่อไปถึงปากน้ำบางปะกง จนเกาะศรีมหาราชา

ทิศตะวันตก ตั้งแต่ฝั่งอ่าวทะเลเมืองเพชรบุรี ไปถึงปากน้ำเมืองสมุทรสงคราม ราชบุรี สุพรรณบุรี

¹แกมสุข ปูนนท. ประวัติศาสตร์ไทย : งานวิจัย. 2523. หน้า 100.

²ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4. 2504. หน้า 148.

การจำกัดสิทธิในการครองที่ดินของคนในบังคับต่างชาติดังกล่าว ทำให้ชาวจีนที่เป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสหมดสิทธิที่จะเข้าครอบครองที่ดินในประเทศไทย ซึ่งผิดกับชาวจีนที่ไม่ได้เป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส มีสิทธิเข้าครอบครองที่ดินในประเทศไทยได้ ดังนั้นหลังจากที่รัฐบาลได้ยกเลิกสิทธิการขึ้นศาลของคนในบังคับต่างชาติดังกล่าวขึ้น ศาลไทย ใน พ.ศ. 2449 แล้ว มีผลให้คนในบังคับของฝรั่งเศสที่จดทะเบียนเป็นคนในบังคับหลัง วันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2449 กระทำความผิดต้องขึ้นศาลไทยทั้งสิ้น

นอกจากรัฐบาลจะหาทางป้องกันแก้ไขสกัดกั้นชาวจีนมิให้เป็นคนในบังคับ อังกฤษและฝรั่งเศสแล้ว รัฐบาลยังต้องหาทางแก้ไขงานเรื่องกฎหมายไทยที่ยังไม่เป็นที่ยอมรับของ ต่างชาติให้ทันสมัยทัดเทียมกับชาติตะวันตกอีกด้วย

(8) การปรับปรุงกฎหมายและการศาลไทย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นว่ากฎหมายไทย ยังมีข้อบกพร่องอยู่มาก เหมือนดังเช่น ญี่ปุ่น¹ ซึ่งเคยมีกฎหมายที่ล้าหลัง ไม่เป็นที่ยอมรับของ ชาวยุโรปมาก่อน แต่ในขณะนี้ญี่ปุ่นได้ทำการปรับปรุงกฎหมายของตนเป็นผลสำเร็จ ทำการปรับปรุง บ้านเมือง วัฒนธรรม ตลอดจนระบบกฎหมายเป็นแบบยุโรป จนเป็นที่ยอมรับของอังกฤษและ ฝรั่งเศส แก้ไขสนธิสัญญาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่ญี่ปุ่น ประเทศไทยก็เช่นกัน กฎหมายไทยยังถูกชาวยุโรปดูถูกว่าป่าเถื่อน ดังนั้นจึงไม่ยอมให้คนในบังคับของตนใช้กฎหมาย ไทยตัดสิน

แต่เดิมศาลไทยมีจำนวนมาก การส่งคดีฟ้องร้องยังสับสนวุ่นวายไม่อาจ กำหนดแน่ชัดลงไปได้ จำเป็นที่รัฐบาลไทยจะต้องจัดระเบียบทางการศาลให้เป็นระเบียบเรียบร้อยตาม แบบยุโรป ดังนั้นใน พ.ศ. 2435 ได้มีการจัดตั้งกระทรวงยุติธรรม² ขึ้นมาเพื่อให้เป็นหน่วยงาน

¹ พิชรินทร์ เปี่ยมสมบูรณ์. การปรับปรุงกฎหมายของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2411 จนถึง พ.ศ. 2478. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516. หน้า 56.

² กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์. พระราชบัญญัติราชบุรี. 2444. หน้า 151 - 152.

ที่รับผิดชอบด้านศาลยุติธรรมโดยตรง เมื่อเกิดคดีฟ้องร้องกันขึ้น ส่วนเรื่องการพิจารณาคดี ยังคงเกี่ยวข้องกับฝ่ายบริหารอำนาจและหน้าที่ตุลาการ ซึ่งยังไม่ได้แยกออกจากตุลาการ ผิดกับหลักกฎหมายสมัยใหม่ที่ฝ่ายตุลาการจะเป็นผู้พิจารณาคดีเพียงอย่างเดียว จึงทำให้การพิจารณาคดี อาจไม่ยุติธรรมได้¹ จากนั้นศาลต่าง ๆ ตามหัวเมืองก็โอนกิจการของศาลทั้งหมดมาขึ้นกับ กระทรวงยุติธรรม ทำให้ศาลไทยมีรูปแบบเดียวกันทั่วพระราชอาณาจักร

เมื่อศาลไทยขึ้นอยู่กับกระทรวงยุติธรรม และมีความเป็นระเบียบแล้ว จึงเริ่มมีการปรับปรุงกฎหมาย ในปี พ.ศ. 2400 โดยยึดถือรูปแบบกฎหมายเหมือนกับของยุโรป มีคณะกรรมการตรวจสอบชำระและร่างกฎหมายขึ้นเป็นคณะแรก อันประกอบด้วย พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นประธาน พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร เป็นกรรมการ ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม พระยาประกาศกิจกรจักร (แหม่ม) อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง เจ้าพระยาอภัยราชา ที่ปรึกษาราชการทั่วไป นายริชาร์ด เคิร์กแพทริก (Richard Kirkpatrick) เนติบัณฑิตเบลเยียม ที่ปรึกษากฎหมาย และ นายโตกิจิ มาซาโอะ (Tokichi Masao) เนติบัณฑิตญี่ปุ่น ที่ปรึกษากระทรวงยุติธรรม²

คณะกรรมการไทยได้ทำการร่างกฎหมาย โดยนำกฎหมายของฝรั่งเศส และฮอลันดามาเป็นหลักเทียบ³ และกฎหมายฉบับแรกของไทยที่ทำการร่างสำเร็จคือ กฎหมายลักษณะอาญา ประกาศใช้เมื่อวันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2451 ซึ่งนับว่าไทยสามารถยกระดับประเทศไทยขึ้นสู่การเป็นอารยประเทศ⁴ ได้เช่นกัน กฎหมายลักษณะอาญาของไทยที่ร่างขึ้นนี้ ได้้นำเอาหลักกฎหมายของประเทศต่าง ๆ มาดัดแปลงให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมไทย มีบทบัญญัติ 340 มาตรา ซึ่งมีความกระชับรัดกุมและเข้าใจง่ายสะดวกต่อการนำมาใช้⁵

¹พระยานิติศาสตร์ โทศาลย์. ตำนานศาล. 2462. หน้า 9.

²กจช. ร.5 ย.23/4. การทำกฎหมายลักษณะอาญา.

³หยุด แสงอุทัย. "การร่างกฎหมายในประเทศไทย," ในงานฉลองครบรอบ 50 ปี ของเนติบัณฑิตสภา. 2507. หน้า 94.

⁴กจช. ร.5 ย.30/9. หนังสือ นายเจ้านี เวสเตนการ์ด ถึงกรมหลวงเทเวศร์ วโรปการ.

⁵กจช. ร.5 ย.31/89. บันทึกเรื่องร่างกฎหมายของนายประตู่.

นอกจากจะปรับปรุงกฎหมายไทยแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงโปรดฯให้จัดตั้งโรงเรียนสวนกุหลาบขึ้น โดยให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเป็นผู้ควบคุมดูแล ใน พ.ศ. 2440 และให้ขุนหลวงพระไกรสี (เป่ง เวภาระ)¹ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร พระยาประชาภิจักรจักร พระองค์เจ้าวัชรวิงค์ ดำเนินการจัดสอนและสอบกฎหมายเป็นครั้งแรก ปรากฏว่ามีผู้สอบได้เพียง 9 คน อาจนับได้ว่าเป็นความก้าวหน้าในทางกฎหมายของไทย ซึ่งถือว่าเป็นนิมิตหมายในสิ่งที่ดีของการพัฒนาประเทศ จนเป็นที่ยอมรับของนานาชาติต่อไป

2.2 การแก้ไขปัญหากับประเทศคู่สัญญาทางไมตรีและการค้า

การเจรจาระหว่างไทยกับอังกฤษ ฝรั่งเศส แม้ว่าประเทศทั้งสองจะไม่ยินดีที่จะเจรจาด้วย โดยบ้ายเบี่ยงให้ไทยทำการปฏิรูปกฎหมายภายในประเทศก่อนจึงมาเจรจากับอังกฤษ ซึ่งเราสามารถแบ่งการเจรจาออกได้เป็น 2 ระยะ พอสรุปได้ดังนี้

(1) การเจรจาในระยะแรก (พ.ศ. 2416 – 2447)

หลังจากที่ไทยทำสนธิสัญญาเบาริ่งใน พ.ศ. 2398 แล้วคนในบังคับอังกฤษได้เดินทางเข้ามาทำมาหากินแสวงหาผลประโยชน์ในไทยมากขึ้น โดยเฉพาะทางภาคเหนือของไทย ซึ่งมีชาวพม่าเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ที่เชียงใหม่มะมีความขัดแย้งกับขุนนางไทยเป็นประจำ กงสุลอังกฤษจึงเรียกร้องให้รัฐบาลไทยเข้าควบคุมกฎหมายไทยทางภาคเหนือ

ใน พ.ศ. 2416 ได้มีการเจรจาระหว่างไทยกับอังกฤษเรื่องคนในบังคับ² ที่อินเดีย จากการเจรจาไทยได้ร่วมลงสัตยาบันในสนธิสัญญาเชียงใหม่ด้วย ซึ่งมีสาระสำคัญของสัญญาคือ เรื่องการตัดสินคดีความคนในบังคับทางภาคเหนือที่กระทำความคิด

¹ผู้พิพากษาไทยคนแรกที่สามารถเนติบัณฑิตจากอังกฤษ และเป็นพระอาจารย์สอนกฎหมายไทยแก่กรมหมื่นราชบุรดิเรกฤทธิ์ ซึ่งเพิ่งสำเร็จวิชากฎหมายจากอังกฤษ.

²ใน พ.ศ. 2369 อังกฤษได้เมืองมอญของพม่า ใน พ.ศ. 2392 อังกฤษได้พม่าทางตอนใต้ และพ.ศ. 2428 อังกฤษยึดครองพม่าได้ทั่วประเทศ.

ถูกฟ้องว่าเป็นโจรปล้น ศาลไทยจะมีอำนาจตัดสินในคดีดังกล่าว ถ้าเป็นความคิดด้านอื่น ๆ ที่คนในบังคับมีหนังสือเดินทาง ศาลไทยไม่มีอำนาจตัดสินบุคคลในบังคับเหล่านั้น เว้นแต่บุคคลเหล่านั้นจะยินยอมอยู่ในอำนาจศาลไทย ส่วนคดีพิพาทคดีแพ่งที่คนอังกฤษพิพาทกันเอง ต้องส่งมาที่กงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ ตัดสิน¹ แต่เนื่องจากศาลต่างประเทศที่เชียงใหม่ ไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร เพราะการไม่ให้ความร่วมมือของขุนนางไทย² และความไม่พอใจของกงสุลอังกฤษที่อำนาจของตนขยายไปไม่ถึงทางภาคเหนือของไทย จึงทำให้มีการทำสนธิสัญญาใหม่เกิดขึ้น

ใน พ.ศ. 2426 รัฐบาลไทยและอังกฤษเริ่มเจรจากันใหม่ ซึ่งการเจรจาในครั้งนี้ไทยไม่ต้องการให้มีขึ้น เพราะไทยกลัวอำนาจของกงสุลจะขยายเข้ามาสู่ภาคเหนือของไทย แต่ก็จำเป็นต้องเจรจาเพราะรัฐบาลไทยไม่สามารถแก้ไขปัญหาระเบิดยุ่งยากได้ ดังนั้นในการเจรจาดังนี้ไทยจึงเพิ่มเติมเรื่องอำนาจของศาลต่างประเทศโดยไทยจะตั้งตุลาการศาลต่างประเทศที่เชียงใหม่ มีอำนาจหน้าที่พิจารณาคดีแพ่งและคดีอาญาที่เกี่ยวกับคนในบังคับอังกฤษ ในเขตเมืองเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน ทั้งหมดโดยใช้กฎหมายไทย แต่รองกงสุลอังกฤษมีสิทธิขอถอนคดีไปพิจารณาในศาลของตนได้ใหม่ ไม่ถือว่าคดีตัดสินของตุลาการศาลต่างประเทศเป็นที่สิ้นสุด โจทก์และจำเลยมีสิทธิที่จะอุทธรณ์คดีความต่อศาลที่กรุงเทพฯ ได้ใหม่ ดังข้อความในสนธิสัญญาว่า

"...ผลประโยชน์ของคนในบังคับอังกฤษที่มายังเมืองนครเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน จะได้นำให้กงสุลหรือวอสกงสุลอังกฤษ ผู้ที่จะได้ตั้งขึ้นไปอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ นั้น เป็นผู้ตรวจตราระวังรักษา และมีอำนาจที่จะพิจารณาความมนสาเร่ แลความนครบาล..."³

¹หลวงจักรบาณิศรศิริวิสุทธิ. "เอกราชในการศาล," ในที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนิน ทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา. 2506. หน้า 92.

²พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์. วันที่ 6 แรม 14 ค่ำ เดือน 6 ปีมะโรง ศักราช 1242. ใน ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. เจ้าคุณกรมท่า. 2510. หน้า 471.

³สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี... เล่ม 2. 2511. หน้า 63.

สนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับนี้ได้เพิ่มอำนาจรองกงสุลอังกฤษให้เพิ่มขยายจากเมืองเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน ออกไปถึงเมืองน่านและเมืองแพร่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงเห็นว่าเป็นการดี เพราะทำให้เป็นผลดีแก่คนในบังคับไทยที่เป็นความกับคนในบังคับอังกฤษ

จาก พ.ศ. 2416 - 2450 รัฐบาลไทยประสบผลสำเร็จในเรื่องการผ่อนผันสิทธิพิเศษทางการศาลพอสมควร เพราะเมื่อมีคดีความต้องมาขึ้นศาลระหว่างประเทศ มีคณะผู้พิพากษาที่เป็นคนไทย แม้ว่าจะมีรองกงสุลและกงสุลเข้าร่วมฟังการพิจารณาคดีด้วย และมีสิทธิขอถอนคดีไปพิจารณายังศาลอุทธรณ์ที่กรุงเทพฯ แต่ถึงอย่างไรก็ดีถือว่าเป็นก้าวแรกที่รัฐบาลไทยกระทำเพื่อลดอิทธิพลของคนในบังคับทางด้านการศาลลงได้

รัฐบาลไทยและฝรั่งเศสได้ร่วมเจรจาเป็นครั้งแรกที่กรุงเทพฯ ในระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2442 ถึงกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2443 โดยมีผู้แทนรัฐบาลฝรั่งเศสคือ นายเดอพรานซ์ และนายโรลารอฟสกี อุปทูตรัสเซีย เป็นผู้ช่วย ส่วนผู้แทนไทยมี กรมหลวงเทววงษ์โรปรการ เสนาบดีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และเจ้าพระยาอภัยราชา (นายโรลัง ยัคมินส์) เป็นผู้ช่วย

ในการเจรจาครั้งนี้รัฐบาลไทยได้เสนอกฎเกณฑ์ในการเข้าเป็นคนในบังคับของฝรั่งเศส 4 ประการ¹ ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

1. ฝรั่งเศสยอมให้ไทยตรวจทะเบียนคนในบังคับฝรั่งเศสได้ และฝรั่งเศสต้องตัดชื่อผู้ที่มาจากทะเบียนอย่างผิดปกติ
2. เรื่องการพิจารณาคดีที่คู่กรณีเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส ไทยยินยอมให้เอกสิทธิ์แก่ฝรั่งเศสในเรื่องถอนคดีจากศาลไทยไปศาลกงสุล ให้ร่วมฟังพิจารณาคัดสินในศาลอุทธรณ์ และถ้าคนในบังคับฝรั่งเศสเป็นจำเลยให้ฝรั่งเศสมีอำนาจในการชี้ขาดตัดสินในศาลอุทธรณ์
3. ฝรั่งเศสไม่ปฏิเสธโดยตรงตามข้อเสนอของไทย ในเรื่องการตัดชื่อคนจีนออกจากคนในบังคับ แต่ฝรั่งเศสขอให้ไทยเขียนลงในร่างสัญญาว่า ชาวต่างประเทศที่อาศัย

¹กบ. กต. แฟ้ม 2.24. "Comparison of Drefit Convention between Siam & France for Settlement of Questions,".

งานประเทศไทย แต่ไม่มีตัวแทนกงสุลจะไปจดทะเบียนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสก็ได้

4. ไทยยอมทำตามข้อเสนอของฝรั่งเศส เรื่องคุณสมบัติของคนในบังคับเพียงแต่ชั้นลูกเท่านั้น

ใน พ.ศ. 2445 ผู้แทนไทยคือ พระยาสุรียานุวัตร (เกิด บุนนาค) อัครราชทูตไทยประจำฝรั่งเศส ได้เข้าเจรจากับฝรั่งเศสว่า ซึ่งมี นายเดลคาสเซ (Delcassé) รัฐมนตรีต่างประเทศฝรั่งเศส เข้าเจรจากันในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1. ขอบข่ายของคนในบังคับซึ่งเป็นชาวเอเชีย

ฝรั่งเศสได้ยอมรับในข้อเสนอที่พระยาสุรียานุวัตรได้ยื่นเรื่องราวเสนอต่อฝรั่งเศสเกี่ยวกับคนเอเชียที่เข้าสมัครเป็นคนในบังคับของฝรั่งเศส ว่า "...ชาวเอเชียที่เกิดในเมืองขึ้นของฝรั่งเศส และบุตรของคนเหล่านั้น ไทยยอมรับว่าควรจะได้รับ ความป้องกันจากฝรั่งเศส แต่หลานของคนเหล่านั้นที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทย ก่อนที่จะเป็นเมืองขึ้นฝรั่งเศส ไม่ควรเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส..."¹

2. การตรวจบัญชี

ฝรั่งเศสยอมให้ไทยมีการตรวจสอบบัญชีรายชื่อของผู้สมัครเป็นคนในบังคับได้ เมื่อมีเหตุที่สงสัยว่าไม่ถูกต้อง

3. คนจีนกับการจดทะเบียนเป็นคนในบังคับ

ในการเจรจาเรื่องคนจีนที่เข้าสมัครจดทะเบียนเป็นคนในบังคับ ซึ่งเป็นปัญหาสำหรับประเทศไทยมาก เพราะพวกนี้หวังในผลประโยชน์จากการเข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส เมื่อรัฐบาลไทยให้คำชี้แจงเหตุผลแล้ว ฝรั่งเศสจึงยินยอมรับและล้มเลิกการจดทะเบียนคนจีน ส่วนพวกที่จดไว้ก่อนหน้านั้นแล้วก็อยู่ในบังคับฝรั่งเศสต่อไป²

ในการเจรจากับฝรั่งเศสพบว่า ฝรั่งเศสยินยอมเกี่ยวกับเรื่องให้ไทยตรวจสอบการจดทะเบียนคนในบังคับของคนจีน ซึ่งไทยต้องยอมเสียดินแดนจำปาซังดีและมรันพร

¹ กจข. ร.5 พ.18.2/2. กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ นายบั้งลงสะกิติที่ 6. 18 กันยายน ร.ศ. 113.

² กจข. ร.5 พ.19/1. พระยาสุรียานุวัตร กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ ที่ 54. 9 กันยายน ร.ศ. 121.

เป็นการแลกเปลี่ยน แต่ปรากฏว่ารัฐบาลฝรั่งเศสไม่นำเข้าเสนอต่อรัฐสภาเพื่อให้สัตยาบัน เพราะฝ่ายค้านไม่เห็นด้วยที่ฝรั่งเศสต้องสูญเสียกำลังคนที่เป็นคนในบังคับฝรั่งเศสไปเป็นหลายพันคน¹

ไทยกับฝรั่งเศสได้เปิดการเจรจากันในเรื่องคนในบังคับใหม่ที่ยกเลิกที่กรุงปารีส ใน พ.ศ. 2447 เพื่อหาข้อยุติในเรื่องคนในบังคับ และมีข้อตกลงบางประการดังนี้

...ข้อ 10. รัฐบาลไทยยอมรับรายชื่อคนในบังคับที่จดทะเบียนไว้แล้วตั้งแต่ตอนต้นจนถึงเงินลงนามในสัญญา (13 กุมภาพันธ์ 2447)

ข้อ 11. ชาวเอเชียที่เกิดในดินแดนที่อยู่ในบังคับฝรั่งเศส รวมถึงบุตรคนเหล่านั้น ถือว่าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส

ข้อ 12. ถ้าคนไทยกับคนฝรั่งเศสเป็นความกัน คดีอาญา คนในบังคับฝรั่งเศสจะอยู่ในอำนาจศาลกงสุล คดีแพ่ง คนในฝรั่งเศสเป็นจำเลย ให้ศาลคดีขึ้นศาลกงสุล ถ้าคนไทยเป็นจำเลยให้ศาลคดีขึ้นศาลไทยสำหรับพิจารณาความต่างประเทศที่กรุงเทพฯ ถ้าจะอุทธรณ์ให้อุทธรณ์ที่ศาลกรุงเทพฯ

ข้อ 13. ถ้ารัฐบาลไทยให้สิทธิในเรื่องคนในบังคับต่างประเทศแก่ชาติใด ต้องให้สิทธิแก่ฝรั่งเศสด้วย...²

ในการเจรจากับฝรั่งเศสเรื่องคนในบังคับนี้ ไทยต้องใช้ความพยายามมากกว่าการเจรจากับอังกฤษ เพราะฝรั่งเศสต้องการจะเอาผลประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว ดังนั้นไทยจึงต้องมีการเจรจากับชาติทั้งสองในเรื่องสิทธิทางการศาลใหม่

(2) การเจรจาในระยะที่สอง (พ.ศ. 2450 - 2452)

รัฐบาลไทยและฝรั่งเศสได้เริ่มเจรจากันใหม่อีก ใน พ.ศ. 2450 โดยมีกรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศของไทย และผู้แทนรัฐบาลฝรั่งเศส นายวิกเตอร์ เดอ ปลัวซ์ อัครราชทูตพิเศษผู้มีอำนาจเต็ม ได้มีการลงนามกัน

¹สุวิทย์ ชีรสอวุต. ความสัมพันธ์ไทย - ฝรั่งเศส. 2523. หน้า 251.

²พระยาราชเสนา. ประมวลหนังสือสัญญาใหม่. 2510. หน้า 52.

ในวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2450 ผลของการเจรจาไทยต้องยอมเสียเมืองพระตะบอง เสียมราฐ และศรีธรมณ ให้ฝรั่งเศสไป ได้จับทูลกระหม่อมกลับมา ได้สิทธิทางการศาลมาเพียง ครั้งเดียว เพราะผู้ที่จดทะเบียนหลังวันลงนามในสนธิสัญญานี้ต้องขึ้นศาลไทย ส่วนคนเอเชียที่ จดทะเบียนไว้ก่อนหน้านั้น ให้รอนมาขึ้นศาลต่างประเทศที่กรุงเทพฯ และเมื่อไทยประกาศใช้ ประมวลกฎหมายครอบครัวแล้ว คนเอเชียในบังคับฝรั่งเศสจะต้องมาขึ้นศาลไทยทั้งหมด และ คนเอเชียในบังคับมีสิทธิในการถือครองที่ดินได้อยู่ที่ไหน ๆ ได้ มีหน้าที่ต้องเสียภาษีหรือค่าแรง แทนเกณฑ์เป็นพิเศษ แต่ไม่ต้องเป็นทหาร¹

การเจรจากับอังกฤษ (พ.ศ. 2452)

เมื่อไทยได้ลงนามทำสัญญากับฝรั่งเศส ใน พ.ศ. 2450 แล้ว ฝรั่งเศส ยินยอมให้คนเอเชียในบังคับอยู่ใต้กฎหมายและขึ้นศาลไทย โดยแลกกับเขมรส่วนในแล้ว นายเอ็ดเวิร์ด สโตรเบล² ที่ปรึกษาของไทย ได้ให้ความคิดเห็นว่า ไทยควรจะยกเลิก อนุสัญญาลับที่ทำไว้กับอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2440 ซึ่งมีสาระสำคัญของสนธิสัญญาดังนี้ รัฐบาล ไทยจะไม่ยินยอมให้ชาติหนึ่งชาติใดเข้ามาเช่าซื้อถือกรรมสิทธิเหนือดินแดนไทยบริเวณตั้งแต่ได้ ตำบลบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ลงไป โดยปราศจากความเห็นชอบของรัฐบาลอังกฤษ และรัฐบาลฝ่ายอังกฤษตกลงจะให้ความคุ้มครองแก่ไทย ในกรณีที่ถูกรุกรานจากชาติอื่น³ และ เพื่อเป็นการขจัดอำนาจศาลกงสุลในการพิจารณาคดีคนในบังคับอังกฤษ ด้วยการยกหัวเมืองมลายู ให้แลกเปลี่ยน การเจรจายังไม่เป็นผลสำเร็จ นายสโตรเบล ถึงแก่กรรมลงเสียก่อน จึงทำให้ หยุดชะงักไป แต่ต่อมาในปี 2452 ได้มีการเจรจาระหว่างไทยกับอังกฤษได้ผลสรุปว่า ไทยมอบ อำนาจการปกครองดูแลหัวเมืองมลายูให้แก่อังกฤษดูแล และอังกฤษยอมให้คนในบังคับที่เป็นชาว เอเชีย และชาวอังกฤษที่จดทะเบียนหลังวันทำสัญญา 10 มีนาคม พ.ศ. 2452 ขึ้นศาล ไทยได้ แต่ถ้าเป็นกรณีคนอังกฤษโดยกำเนิดหรือแปลงชาติที่มีเชื้อชาวเอเชียเป็นคู่ความ ให้มี

¹พระยาราชเสนา. ประมวลหนังสือสัญญาใหม่. 2503. หน้า 58.

²แถมสุข ปุ่มนนท์. ประวัติศาสตร์ไทย : งานวิจัย. 2523. หน้า 102.

³แถมสุข ปุ่มนนท์. "การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ ค.ศ. 1900 - 1909," ใน วรรณไวทยากร. ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม. 2514. หน้า 4.

ที่ปรึกษากฎหมายที่เป็นชาวยุโรปเข้าร่วมกันการพิจารณาตีความร่วมด้วย นอกจากนี้คนในบังคับ อังกฤษมีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกับคนไทย แต่ไม่ต้องรับราชการทหารเช่นเดียวกับฝรั่งเศส

การแก้ไขปัญหาด้านการศาล เกี่ยวกับคนในบังคับของไทย นับว่ายังไม่ ไร้เป็นการแก้ปัญหาดังทั้งหมด เพราะอังกฤษและฝรั่งเศสยินยอมให้คนในบังคับที่สมัครหลังวันที่ ลงนามในสัญญา ยอมขึ้นศาลของไทยได้ แต่คนในบังคับที่จดทะเบียนไว้ก่อนทำสัญญา ยังมีคนใน บังคับที่เป็นชาวจีนจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีข้อแม้ต่อไทยอีกว่า จะยอมให้คนในบังคับขึ้นศาลไทย ทั้งหมด เมื่อไทยมีประมวลกฎหมายที่ครบบริบูรณ์แล้วทั้งหมด

อนึ่งการทำสนธิสัญญานเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตนี้ ไทยมิได้ทำกับ อังกฤษและฝรั่งเศสเพื่อสองชาติเท่านั้น แต่ยังมีชาติอื่น ๆ ที่เข้ามาขอทำสัญญากับไทยรวมทั้งหมด 13 ประเทศ ได้แก่ อเมริกา เดนมาร์ก โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ เยอรมนี เบลเยียม อิตาลี สวีเดน ออสเตรีย ฮังการี สเปน ญี่ปุ่น ตามสนธิสัญญาไทยยินยอมให้คนในบังคับ ขึ้นศาลของตนในกรณีที่ทำความผิดในประเทศไทย ดังนั้นทุกชาติที่ทำสัญญาไทยจึงต้องดำเนินการ แก้ไขสนธิสัญญากับประเทศต่าง ๆ ที่กล่าวมาทั้งสิ้น

การปรับปรุงสนธิสัญญากับประเทศต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 6

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 พระองค์ต้องดำเนินการแก้ไขสนธิสัญญาต่อจาก พระราชบิดาซึ่งยังแก้ไขกับประเทศต่าง ๆ ยังไม่สำเร็จ แต่เนื่องจากในสมัยของพระองค์ได้เกิด เหตุการณ์ที่สำคัญของโลกขึ้นคือ การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ประเทศต่าง ๆ แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายสัมพันธมิตร และฝ่ายอักษะ ในระยะแรกของสงครามไทยยังไม่ตัดสินใจที่ จะเข้าร่วมกับฝ่ายใด เพราะทั้งสองฝ่ายต่างเป็นมิตรไมตรีที่ดีกับไทย แต่ต่อมาไทยได้เห็นแล้วว่าประเทศที่สามารถดำรงความยุติธรรมให้แก่ประเทศที่สงบได้คือ ฝ่ายสัมพันธมิตร ทั้งนี้เพื่อ จะผดุงไว้ซึ่งความดีงามให้กับนานาประเทศ ดังคำที่ว่า "เพื่อที่จะธำรงไว้ซึ่งเอกราชของชาติ เล็ก ๆ และรักษาสัมพันธไมตรีอันดีไว้ในระหว่งนานาชาติ ไม่ว่าจะอ่อนแอหรือแข็งแรง..."¹

¹พระยาภิธานมตรี (Dr Francis B. Sayre). เอกสารเกี่ยวกับการ ปรับปรุงข้อผูกมัดตามสัญญาล้าสมัยของประเทศไทย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัว. นายสารณย์ กัลยาณมิตร (แปล). ม.ป.ป. หน้า 2.

อุดมการณ์ของฝ่ายสัมพันธมิตรซึ่งตรงกับความมุ่งมั่นของไทย นอกจากนี้ยังเป็นโอกาสดีของไทยที่จะแสดงตนให้แก่ชาติต่าง ๆ ในโลกรู้จัก และที่สำคัญไทยต้องการจะเสนอปัญหาที่ประเทศไทยหนักใจ คือ เรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ซึ่งประเทศไทยได้พยายามหาทางแก้ไขอยู่แล้วให้หมดสิ้นไป และไทยก็ได้ขอแก้ไขสนธิสัญญาเกี่ยวกับสิทธิพิเศษนี้จากอังกฤษและฝรั่งเศส ใน พ.ศ. 2452 มาแล้ว แต่ไทยยังไม่ได้สิทธิพิเศษทางการเมืองมาทั้งหมด เพราะ "บรรดาชาติไม่ว่าในศาลคดีต่างประเทศหรือศาลไทยธรรมดา ซึ่งพลเมืองอังกฤษเป็นจำเลยในคดีแพ่งหรือคดีอาญา ที่ปรึกษาทนายหมายชาวยุโรปจะนั่งเป็นตุลาการในศาลบริติช"¹

ถึงแม้ว่าไทยจะไม่ได้สิทธิทางการเมืองมาทั้งหมด แต่ไทยก็ต้องขอแก้ไขสัญญากับประเทศต่าง ๆ ที่ทำกับไทยทั้งหมด ตามลำดับดังนี้

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ไทยได้ดำเนินการขอแก้ไขสนธิสัญญากับสหรัฐอเมริกาเป็นชาติแรกและเป็นผลสำเร็จ ใน พ.ศ. 2463² ซึ่งสหรัฐมีข้อต่อรองกับไทย คือ บรรดาชาวอเมริกันซึ่งเข้ามาพำนักอาศัยอยู่ในประเทศไทยจะต้องอยู่ภายในความควบคุมของศาลไทย นอกเสียจากว่าชาวอเมริกันเป็นจำเลย กองสุล่ออเมริกันจึงจะมีสิทธิขอถอนคดีจากศาลไทย และจะขอถอนคดีได้ทุกศาลยกเว้นศาลฎีกาซึ่งมีพระมหากษัตริย์ไทยทรงอำนาจสูงสุด สิทธิการขอถอนคดีของกงสุลได้นี้จะมีกำหนดไม่เกิน 5 ปี ภายหลังจากไทยประกาศใช้ประมวลกฎหมายครอบครัวฉบับใหม่แล้ว

ส่วนฝรั่งเศส ไทยได้ติดต่อแก้ไขสนธิสัญญากับฝรั่งเศสใหม่ หลังจากขอแก้ไขสนธิสัญญากับสหรัฐฯ เรียบร้อยแล้ว ใน พ.ศ. 2464³ ซึ่งในการขอแก้ไขสนธิสัญญากับฝรั่งเศสนี้

¹พระยาภิรมย์ภักดี (Dr Francis B. Sayre). เอกสารเกี่ยวกับการปรับปรุงข้อผูกมัดตามสัญญาค้าสมัยของประเทศไทย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ม.ป.ป. นายสารานุกูล ภักดี (แปล). หน้า 2.

²กษ. ร.5 กระทรวงการต่างประเทศ. หนังสือสัญญาระหว่างกรุงสยามกับสหภาพสหรัฐอเมริกา. แฟ้ม 6 - 11. หน้า 7.

³กษ. กระทรวงการต่างประเทศ. แฟ้ม 1 เรื่องแก้ไขสัญญากับฝรั่งเศส. ลายพระหัตถ์กรมพระยาเทวะวงษ์วโรปการประธานพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร. ลงวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2463.

มีเรื่องเกี่ยวกับดินแดนในอินโดจีนสอดแทรกเข้าไปด้วย¹ จึงทำให้ท่าทีของฝรั่งเศสสมัยนั้นดีที่จะยอมแก้ไขกับไทยอยู่แล้วจึงคัดค้านไป แต่ต่อมาใน พ.ศ. 2467 อดัมมี ดร.พรานชิส บี แซร์ ที่ปรึกษาราชการกระทรวงการต่างประเทศ เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไปทำการเจรจากับฝรั่งเศส เป็นผลสำเร็จ และในปีเดียวกันเองที่อังกฤษก็ยอมแก้ไขสนธิสัญญาดังกล่าวเช่นกัน ซึ่งผู้แทนรัฐบาลอังกฤษได้กล่าวย้ำต่อรัฐบาลสยามว่า "สยามต้องหาทางพิสูจน์ตัวเองว่ามีค่าคู่ควรกับการไว้วางใจของอังกฤษและจะต้องแสดงบทบาทไปตามที่เราได้มอบความไว้วางใจให้"² เมื่อชาติทั้งสองคืออังกฤษและฝรั่งเศสยอมแก้ไขสัญญากับไทยแล้ว ชาติต่าง ๆ ที่ทำสัญญากับไทย ก็ยินดีแก้ไขสนธิสัญญาดังกล่าวทั้งสิ้น ดังนี้คือ เยอรมัน (2462) ออสเตรีย (2462) ฮังการี (2463) สหรัฐ (2463) ญี่ปุ่น (2463) อังกฤษ ฝรั่งเศส (2467) ปอตุเกส อิตาลี เนเธอร์แลนด์ (2469) รุสเซีย (2467) สวีเดน (2467) เดนมาร์ก (2467)

เมื่อเสร็จสิ้นการขอแก้ไขสนธิสัญญาทางสัมพันธไมตรีแล้ว ไทยยังต้องรีบเร่งประมวลกฎหมายเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของนานาชาติ จึงจะเสร็จสมบูรณ์ และเมื่อประมวลกฎหมายเสร็จสมบูรณ์ในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2483 แล้ว ไทยจะต้องเสียเวลาต่ออีก 5 ปี ตามเงื่อนไข ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงติดต่อกับชาวต่างชาติใหม่ขอแก้ไขจากสนธิสัญญาเดิมเป็นสนธิสัญญาแบบเสมอภาค เพื่อให้ไทยจะได้มีอิสรภาพทางการค้า ๙ รอดสมบูรณ์ และนั่นย่อมหมายถึงอิทธิพลของคนในบังคับต่างชาติได้จั่นลงไปด้วย

¹ กจช. กระทรวงการต่างประเทศ. แฟ้ม 1 เรื่องแก้ไขสัญญากับฝรั่งเศส. บันทึกของกรมพระยาเทวะวงษ์วโรปการ ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ ฝรั่งเศส. พ.ศ. 2465.

² กจช. ร.5 กระทรวงการต่างประเทศ. แฟ้ม 35 เรื่องการแก้ไขสัญญากับอังกฤษ. จดหมาย ดร.พรานชิส บี แซร์ ทูลพระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์. วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2467.

บทที่ 4

ผลกระทบจากการกระทำของชาวจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสในประเทศไทย

ชาวจีนที่มาสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้ที่มีปัญหา และก่อปัญหาให้เกิดขึ้นกับสังคมไทยแทบทั้งสิ้น โดยเริ่มจากเรื่องที่เล็กน้อยไปจนกระทั่งเรื่องสำคัญระดับประเทศ ทั้งนี้เพราะความต้องการผลประโยชน์และสิทธิพิเศษจากรัฐบาลไทยเพิ่มขึ้นจึงเป็น การสร้างความหนักใจให้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลไทย ตลอดทั้งราษฎรไทยให้ได้รับความเดือดร้อน ในด้านต่าง ๆ

การกระทำของชาวจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสใน ประเทศไทย ก่อให้เกิดผลกระทบ ทางด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ

ชาวจีนส่วนใหญ่มักจะมีผลประโยชน์ทางด้านการค้าเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นชาวจีนที่สมัคร เป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสจึงเป็นชาวจีนที่ต้องการผลประโยชน์ที่จะได้รับมากขึ้นกว่าที่จะ สังกัดอยู่ในบังคับของไทย คือ ต้องการอภิสิทธิ์ในการหลีกเลี่ยงไม่เสียเงินผูกปี และการเสีย ภาษีต่าง ๆ ให้แก่ทางราชการไทย ก่อนที่เจ้าหน้าที่ของทางรัฐบาลจะเข้ามาควบคุมกิจการต่าง ๆ ของพวกตนไว้เพื่อจะได้ตัดทวงผลประโยชน์ที่ได้รับอย่างเต็มที่ ซึ่งมีกิจการดังนี้คือ กิจการโรงรับ จาน้ำ การเป็นเจ้าของรถลาก การค้าสุราเถื่อน และโรงบ่อนเถื่อน ฯลฯ การกระทำของ ชาวจีน จึงนับว่าเป็นการส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของรัฐบาลไทยเป็นอย่างมาก เพราะทางรัฐบาลไทย ยอมเก็บภาษีแก่ชาวต่างชาติและคนในบังคับที่เข้ามาค้าขายกับไทยเพียงร้อยละสาม ซึ่งเป็นผล ประโยชน์ที่ไทยได้รับจากชาวต่างชาติน้อยอยู่แล้ว ชาวจีนก็ยังต้องการจะหลีกเลี่ยงภาษีนั้นอีก ไม่เพียงแต่การหลีกเลี่ยงภาษีของชาวต่างชาติอันเป็นสิทธิพิเศษแล้ว ชาวจีนยังหลีกเลี่ยงการเสีย ภาษีอย่างอื่นอีก เช่น การค้าฝิ่นเถื่อน สุราเถื่อน¹ ด้วย

¹ กจช. ร.5 ต.21/14. คนในบังคับต่างชาติ.

นอกจากนี้ชาวจีนที่เป็นคนในบังคับมักจะเป็นหัวหน้าอั้งยี่ก่อการต่าง ๆ อันส่งผลต่อสภาพเศรษฐกิจในระยะนั้นคือ

(1) ภาวะชะงักงันของเศรษฐกิจ

เมื่อชาวจีนเข้าร่วมกลุ่มกันได้แล้ว จะร่วมกันช่วยเหลือกันพิทักษ์ปกป้องผลประโยชน์ของตน ไม่ว่าจะผิดหรือถูกก็ตาม ซึ่งชาวจีนเหล่านี้จะเชื่อฟังในคำสั่งหัวหน้ากลุ่มของตน เมื่อมีคำสั่งให้รวมกลุ่มและผลงานที่กำลังกระทำอยู่ ชาวจีนเหล่านี้จะหยุดงานและรวมกลุ่มกันทันที นับว่าได้ส่งผลให้การผลิตหยุดชะงักลง เช่น โรงสี โรงเลื่อย โรงงานน้ำตาล และเหมืองดีบุก หรือแม้แต่การปิดตลาดเพื่อหยุดขายของก็ตาม ดังการสังเกตของข้าราชการไทยผู้หนึ่งพบว่า ชาวจีนได้ปิดตลาดที่บ้านสมเด็จพระยาน้อย (ถาดลองขนอน) มีร้านขายของประมาณสิบส่วน จะเปิดขายไม่ถึงหนึ่งส่วน และร้านค้าที่เปิดขายก็จะขายของแพงขึ้นกว่าเดิม ดังคำกราบบังคมทูลว่า "...รถที่จีนเคยลากรับจ้าง ก็หยุดหมด ส่วนตลาดทั้งหลายที่ในและนอกเขตพระนครที่เป็นของสดหรือของแห้งก็ขาดตลาดไปมาก ลาบากแก่ผู้ซื้อหามารับริโภค..."¹

การหยุดงานของชาวจีนจำนวนมากนี้ย่อมมีผลต่ออุตสาหกรรมในท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย แม้ว่าจะเป็นการปิดกิจการลงชั่วคราว แต่กว่าจะกลับเข้าปฏิบัติงานได้ตามปกติ สินค้าที่ผลิตในแต่ละวันก็ต้องหยุดชะงักการผลิตไปด้วย ทำให้สินค้าต่าง ๆ ไม่สามารถส่งออกได้ทันตามกำหนด อันส่งผลต่อภาษีที่รัฐบาลจะจัดเก็บเงินได้ลดน้อยลงด้วย

นอกจากนี้เมื่อพวกจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสรวมกลุ่มกันหยุดงานครั้งใดจะส่งผลกระทบไปยังราชอาณาจักรไทยเกี่ยวกับเรื่องค่าครองชีพของประชาชนที่ต้องบริโภคอาหารและสินค้าอื่น ๆ เสมอ ทั้งนี้เพราะชาวจีนเป็นผู้ค้าขายและผู้ดำเนินการทั้งสิ้น และสิ่งทีพบหลังจากที่ชาวจีนนัดหยุดงานแล้ว คือ ข้าวของจะมีราคาแพงและสูงขึ้นเป็นหลายเท่าของราคาสินค้าเดิมนับว่าเป็นการก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชาวไทยอย่างทั่วถึง เช่น การยกพวกตีกันของอั้งยี่

¹ กจข. ร.5 ต.31 หน้า 21. คำกราบบังคมทูลของพระพินิจสारा. วันที่ 3 มิถุนายน ร.ศ. 129.

ที่ตลาดพลู ใน พ.ศ. 2438 พบว่า สินค้าที่ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับคนไทยในขณะนั้นคือ พลุจะแพงขึ้นทุก ๆ วัน เมื่อมีการรวมตัวกันของอั้งยี่ กล่าวคือ เดิมใบพลูขายเรียงละ 3 บาท วันต่อ ๆ มาจะขึ้นเป็น 6, 7, 8 บาท¹ ตามลำดับ

(2) การขาดรายได้จากการหลบเลี่ยงภาษี

ชาวจีนชอบหลบเลี่ยงภาษี แม้ว่าจะเป็นสิ่งเล็กน้อยก็ตาม และอาชีพที่กลุ่มชาวจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสชอบกระทำผิดกฎหมายคือ การลักลอบค้าเหล้าเถื่อนขาย แข่งขันกับพวกนายอากรสุราที่ทางการอนุญาตให้กระทำได้ถูกต้องตามกฎหมาย ดังนั้นเหล้าที่นายอากรสุราต้มเพื่อจำหน่ายจึงมีราคาสูงกว่าเหล้าของกลุ่มชาวจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสลักลอบต้ม ดังนั้นราษฎรจึงนิยมซื้อสุราเถื่อนกินกัน ทำให้เหล้าที่นายอากรสุราต้มขายขายได้น้อยลง ภาษีที่จะส่งให้แก่รัฐบาลไทยจึงลดน้อยลงด้วย เช่น การลักลอบขายเหล้าเถื่อนที่จินทรี

นอกจากนี้หัวหน้าชาวจีนที่เป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสที่เรียกว่าอั้งยี่ มักจะเข้าประมูลผูกขาดภาษีอากรในระดับต่ำได้อย่างง่ายดายเพราะไม่มีคู่แข่ง ทำให้รัฐมีรายได้ที่ลดน้อยลง ดังคำกล่าวของกรมพระยาตราพระราชานุภาพที่ว่า "...ชาวจีนที่คิดทำภาษีอากร จะทำกลอุบายให้หัวหน้าตัวเหี้ยเข้าประมูลภาษีอากร ผู้ใดก็ไม่กล้าแย่งด้วยเกรงจะถูกรังแก..."² จากการประมูลภาษีที่มีเล่ห์กลอุบายของชาวจีนในบังคับซึ่งเป็นหัวหน้าใหญ่ จึงทำให้ชาวจีนทั่วไปต้องยอมให้เงินหัวหน้าเหล่านี้ประมูลได้ รัฐบาลไทยรายได้จึงลดลงเป็นจำนวนมาก เพราะผู้ที่ทำการประมูลภาษีส่วนใหญ่คือชาวจีนทั้งสิ้น

¹ กจช. ร.5 น.33/14. เรื่องอั้งยี่ในมณฑลกรุงเทพฯ. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรวรฤทธิ รายงานกราบบังคมทูล. วันที่ 27 พฤศจิกายน ร.ศ. 114.

² สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 5. หน้า 282.

(3) การเสียค่าใช้จ่ายและเสียเวลาในการปราบปราม

ชาวจีนที่สมัครเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสเพื่อหวังผลในการทำผิดแล้วไม่ต้องขึ้นศาลไทยและเกรงกลัวต่อกฎหมายไทย ทั้งนี้เพราะทางการไทยอนุญาตให้กงสุลนำตัวผู้ที่กระทำความผิด ซึ่งเป็นคนในบังคับของตนไปพิจารณาคดีในศาลต่างประเทศได้ และถ้าถูกจับได้ ชาวจีนพวกนี้จะได้รับการช่วยเหลือจากกงสุล ไม่ต้องรับโทษ หรือรับก็เพียงเล็กน้อย ชาวจีนเหล่านี้จึงเกิดกำเริบขึ้นต่อการรวมกลุ่มกันครั้งละมาก ๆ บางครั้งจะบอกกล่าวพรรคพวกของตนที่อยู่ต่างจังหวัดให้มาร่วมกันต่อสู้กับอีกกลุ่มหนึ่ง เช่น กรณีฆ่าพระยาอิศราธิไชย เจ้าเมืองกระบี่ตาย¹ ในการรวมกลุ่มกันครั้งนี้ จีนฮังได้รวบรวมกลุ่มชาวจีนจากจังหวัดใกล้เคียงมาเป็นจำนวนมาก รัฐบาลไทยต้องใช้กำลังทหารและเจ้าหน้าที่จากกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงเพื่อนำปราบ เหตุการณ์จึงสงบลงได้ ทำให้รัฐบาลต้องสูญเสียงบประมาณเป็นค่าใช้จ่ายโดยไม่จำเป็น นับว่าเป็นการสูญเสียทางเศรษฐกิจของไทยอย่างหนึ่งด้วย

2. ผลกระทบต่อสังคม

เมื่อชาวจีนก่อการวิวาทกันในแต่ละครั้งย่อมก่อให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนคนไทยและคนต่างชาตินั้นเป็นอย่างมาก เพราะได้นำความตึงเครียดมาสู่ประชาชนที่ไม่อาจคาดคะเนได้ว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นจะลุกลามใหญ่โตหรือคลี่คลายไปสู่ทางใด สภาพความตึงเครียดของประชาชนที่พบ กับเหตุการณ์การนัดหยุดงานของชาวจีนในวันแรก ซึ่งเจ้าพระยาสิทธิราชเดช ได้ออกสังเกตการณ์ และพบว่า "...จีนไทย ยืนนั่งกันเป็นกลุ่ม ๆ ตลอดสองฟากถนน อาการของคนเหล่านี้หวาดหวั่นมาก...กลางวันยังหวาดกลัวถึงเพียงนี้ ถ้ากลางคืนมีเหตุการณ์เพียงเล็กน้อย ก็จะทำให้พากันตกตื่นทั่วไป ยากแก่การจะระงับให้สงบได้..."²

¹ กจช. ร.5 สมุดพิเศษ จ.ศ. 1240 - 1241 เล่ม 4. สารตราเจ้าพระยาอัสองคศิริกษา. 11 เมษายน พ.ศ. 2422.

² กจช. ร.5 ต.21 แฟ้ม 21. คำนวณบัญชีมูลของพระยาสิทธิราชเดช. วันที่ 1 มิถุนายน 129.

การนัดหยุดงานของชาวจีนทุกครั้งจะพบสภาพการหยุดชะงักของกิจการต่าง ๆ อย่างทั่วถึง เช่น ค้าขาย โรงเลื่อย โรงสี หรือแม้แต่กิจการบริการอย่างรถลาก เรือจ้าง เรือกลไฟ เรือบรรทุกสินค้า ฯลฯ อันก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่บุคคลทั่วไปที่ต้องใช้บริการของชาวจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสเหล่านี้ และเมื่อเหตุการณ์สงบลงก็ยังมีกรจับกลุ่มวิพากษ์วิจารณ์ว่าเหตุการณ์จะเกิดขึ้นอีก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวิตกในข่าวลือเหล่านี้เช่นกันว่า "...ข่าวลือมันหนักขึ้นทุกวัน น่ากลัวจะต้องมีการจับกุมกันเสียบ้าง... ถ้าปล่อยไว้ประชาชนตกใจมากก็จะพากันเตลิดไป..."¹

ข่าวการนัดหยุดงานไม่เพียงแต่จะหยุดอยู่เฉพาะเพียงในกรุงเทพฯ เท่านั้น แต่ยังแพร่สะพัดออกไปยังหัวเมืองใกล้เคียง ทำให้บรรดาเรือจ้าง พ่อค้า พากันหยุดกิจการ ไม่เข้ามาค้าขายตามปกติ ข้าวสารซึ่งเป็นอาหารหลักของคนไทย² ขาดตลาด มีราคาแพงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ผลกระทบที่เกิดจากการกระทำของชาวจีนเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะสร้างความเสียหายให้กับคนไทยเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงคนต่างชาติที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย ได้รับความเดือดร้อนอย่างทั่วถึงเช่นกัน ซึ่งสามารถสรุปผลกระทบทางสังคมได้ดังนี้

(1) สภาวะทางจิตใจของกลุ่มคนในสังคม

เมื่อชาวจีนในบังคับก่อการวิวาทขึ้นครั้งใด ประชาชนคนไทยที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง จะได้รับผลร่วมอยู่ด้วยเสมอ แม้ว่าจะไม่ได้เป็นผู้ร่วมกลุ่มกับพวกก่อการวิวาทด้วย ทั้งนี้เพราะชาวจีนที่เป็นหัวหน้าซึ่งเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสจะสั่งให้ลูกน้องของตนเข้าทำลายข้าวของสิ่งกีดขวางทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นของประชาชนคนใดที่อยู่ในบริเวณย่านใกล้เคียง

¹ กจ. ร.5 ต.21 แฟ้ม 21. พระราชหัตถเลขาถึงพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง. 15 มิถุนายน ร.ศ. 129.

² กจ. ร.5 ต.21 แฟ้ม 21. หนังสือราชการกระทรวงมหาดไทย ที่ 563/2460 ของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ราชเลขานุการ. 9 มิถุนายน ร.ศ. 129.

ด้วย และถ้าไม่หนีออกไปก็มักจะถูกทําร้ายไปด้วย ดังเช่นการก่อการวิวาทของจีนฮั้งยี้ จันทบุรี¹ บ่อยครั้งเสมอทําให้ประชาชนที่อยู่บริเวณบ้านพลั่ว หนองบัว และย่านใกล้เคียงต้องหลบหนีเพื่อไปซ่อนตัวในหมู่บ้านอื่นชั่วคราว จนกว่าเหตุการณ์จะสงบลงจึงจะพากันกลับเข้าบ้านได้

(2) เป็นภัยต่อชีวิต ทรัพย์สินของประชาชน และของประเทศชาติ

เมื่อชาวจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสก่อการวิวาทกันขึ้น ประชาชนคนไทยและชาวต่างชาติที่อยู่ในบริเวณที่เกิดเหตุย่อมได้รับผลต่อการกระทำของกลุ่มชาวจีนด้วย ได้แก่ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เพราะถูกทําลายทั้งทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นผู้ใด เจ้าของหรือข้าวนของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่พบในบริเวณดังกล่าว และแม้แต่ชีวิตของคนไทยที่พบในบริเวณที่เกิดเหตุด้วย ซึ่งจะพบว่ามีผู้บริสุทธิ์จำนวนมากถูกหลอกหลงบาดเจ็บและถูกจับไปโดยปราศจากความผิด แม้แต่เจ้าพนักงานพลตระเวนก็ต้องถอยออกมานอกแนววิวาทนั้น ไม่สามารถจะหยุดยั้งการกระทำนั้นได้ ดังคำกล่าวของพระยาตรางราชานุภาพ ที่ว่า "...วันที่ 19 - 20 มิถุนายน 2432 พวกฮั้งยี้ยกพวกเข้าตีกันยึดเอาทรัพย์สินของราษฎรที่ตั้งอยู่บนถนนเจริญกรุง ตอบได้วัดยานนาวาเอาไปพาทักขังตน ทําการขวางปา ตีรัน ฟันแทง และยิงกัน..."² ราษฎรไทย - จีน ในบริเวณเกิดเหตุซึ่งไม่มีส่วนในการวิวาทก็ถูกรวบจับตัวไปด้วย อันเป็นผลเสียหายต่อทรัพย์สินและสภาพจิตใจของผู้ที่ไม่ได้กระทำผิดด้วย ดังคำตรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเร่งกําศั้นเสนาบดีให้ปล่อยตัวราษฎรที่ไม่ได้กระทำผิดและถูกจับกุมตัวไปด้วยว่า "...ให้เร่งแก้ไขปัญหาที่ไม่เกี่ยวข้องก็ให้ปล่อยตัวเร็วหน่อย..."³

¹หลวงสาครศขเขตต. ฮั้งยี้ที่จันทบุรี. 2515. หน้า 28.

²สมเด็จพระยาตรางราชานุภาพ. นิทานโบราณคดี. หน้า 284.

³กจข. ร.5 น.10 ข. แฟ้ม 3. หนังสือกรมราชเลขาธิการ ที่ 8/330 พระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์. ลงวันที่ 27 พฤศจิกายน ร.ศ. 114.

ประชาชนที่ไม่ได้ร่วมกระทำความคิดด้วยก็ถูกจับกุมตัวไป จึงเกิดความแตกตื่น ไม่เป็นอันทานหาหิน ทางกรจึงจำเป็นต้องออกประกาศ¹ เพื่อให้ราษฎรที่บริสุทธิ์กลับเข้ามา ประกอบอาชีพของตนตามปกติ ไม่ต้องหวาดกลัวภัย การกระทำของจีนในบังคับฝรั่งเศสดังกล่าว ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมไทยทั้งทางตรงและทางอ้อม คือ ทางตรงจะทำลายข้าวของ ทรัพย์สินประชาชนคนไทย บาดเจ็บล้มตายหรือพิการ ทำให้ผู้ที่ประกอบอาชีพที่สุจริตไม่สามารถ เข้าประกอบอาชีพได้ตามปกติ เพราะหวั่นเกรงจะเกิดถูกหลงด้วย ส่วนทางอ้อมได้แก่ การส่งผลกระทบต่อจิตใจ ซึ่งผู้ที่พบเหตุการณ์จะได้รับความสลดหดหู่และหวาดผวากรงภัยอันตรายต่อ ตนเองและครอบครัว เกิดโรคภัยไข้เจ็บ ต้องเสียเงินเป็นค่ารักษาพยาบาลโดยไม่จำเป็น

(3) เป็นตัวอย่างที่ไม่ดีให้แก่คนในสังคม

การพิทักษ์ปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มชาวจีน ทำให้เกิดการแบ่งแย่งชิงดีซึ่งกัน และกัน เพื่อเรียกร้องในสิ่งที่ตนต้องการโดยใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องต่อรองกับรัฐบาล และ พรรคพวกของตน อันเกิดเป็นภาพพจน์ที่ไม่ดีสู่สายตาของประชาชนในสังคมที่จะนำไปเป็นแบบอย่าง และลอกเลียนแบบของคนในสังคมต่อไป เช่น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มีกลุ่มชนที่ประพฤติผิดกฎหมายมาเป็นแบบอย่างในการจัดตั้งสมาคมลับเล็ก ๆ² ออกเที่ยวปล้น ทุบเจ็ญ เรียกค่าคุ้มครอง กรรโชกทรัพย์แก่ชาวบ้าน ซึ่งเท่าที่ทางการสืบทราบพบหลักฐานทาง ราชการ พบว่า มีสมาคมลับของคนไทยที่ลอกเลียนแบบสมาคมลับของจีนในบังคับอังกฤษเกิดขึ้น ทั้งในและนอกกรุงเทพฯ³ คือ กรุงเทพฯ บทุมธานี เมืองกาเนินดอนพุด เมืองประเทว เมืองชุมพร เมืองหลังสวน เมืองไชยา เมืองฉวาง สมาคมที่ลอกเลียนแบบตัวอย่างของ

¹ กจช. ร.5 น. 10 ข. แฟ้ม 3. สำนวนประกาศที่ 20343 ลงวันที่ 27 พฤศจิกายน ร.ศ. 114. หลวงขจรธรรม สารวัตรใหญ่ กองตระเวน บางยี่ขัน.

² กจช. ร.5 กท. เล่ม 25 เลขที่ 23. จ.ศ. 1242 เรื่องยี่หินไทย.

³ กจช. ร.5 กท. เล่ม 49 เลขที่ 83, 84, 86, 87 เลขที่ 54, 71 เล่ม 54. จ.ศ. 1248. เรื่องยี่หินศรีษะกระบือ.

กลุ่มฮั่นยี่ที่เป็นคนไทย คือ สมาคมฮั่นยี่ไทย สมาคมฮั่นยี่ศรีษะกระบือ สมาคมกตัญญู และ สมาคมสามัคคี สุจริต เจริญสุข¹ ฯลฯ อาจนับได้ว่าสมาคมลับของจีนดังกล่าวส่งผลกระทบต่อ การนำมาเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีให้แก่กลุ่มคนในสังคมไทยด้วยความตั้งใจที่จะก่อความเดือดร้อน ให้แก่คนในสังคม เช่น กลุ่มฮั่นยี่ของจีนฮู คนในบังคับฝรั่งเศส หลังจากทำการปล้นสดมภ์ ผู้สัญจรไปมาและค้าขาย ถูกทางการไทยจับได้และถูกตัดสินถึงขั้นประหารชีวิต แต่กงสุลฝรั่งเศส กลับมาขอให้ทางการไทยช่วยเหลือลดโทษลงเป็นเพียงแค่เนรเทศออกจากไทยไป ชาวจีนในบังคับ จึงไม่เกรงกลัวกฎหมายไทย

(4) เป็นการทำลายสุขภาพของประชาชนไทย

ฝิ่นเป็นสิ่งที่ชาวจีนเห็นว่าถ้าค้าขายแล้วจะทำให้เกิดความรักใคร่โดยรวดเร็ว แม้ว่ารัฐบาลจะออกประกาศห้ามค้าฝิ่นและสูบฝิ่นแล้ว ซึ่งการปราบปรามฝิ่นเริ่มมีมาตั้งแต่ในสมัย รัชกาลที่ 1 - 2 แต่ก็ยังไม่มีการปราบปรามอย่างจริงจัง จึงมีการสูบฝิ่นกันเรื่อยมา จนถึง สมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีกฎหมายออกมาห้ามค้าฝิ่นและสูบฝิ่นขึ้น นอกจากนี้ยังมีการปราบปรามอย่าง จริงจังทำให้ฝิ่นกลายเป็นสิ่งของที่มีราคาแพงและหายาก แต่ชาวจีนไม่ได้สูบเฉพาะคนในกลุ่มของ ตนเท่านั้นยังชักชวนคนไทยให้ร่วมสูบด้วย ผู้สูบฝิ่นจะมีผลต่อร่างกายอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ ร่างกายจะทรุดโทรม อ่อนแอ ไม่มีกำลังและความกระตือรือร้นในการทำงาน ขาดสติเมื่อต้องการ สูบยาจนอาจถึงขั้นลงมือทำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน ก่ออาชญากรรมต่าง ๆ ขึ้น ไม่เพียงแต่ ราษฎรไทยธรรมดาจะติดยาเท่านั้น แม้แต่ขุนนาง ข้าราชการ ซึ่งเป็นผู้รักษากฎหมายยังสูบฝิ่น กันหลายคน ก่อให้เกิดความล่าช้าในการทำงาน และการทำงานที่ขาดประสิทธิภาพ ข้าราชการ ที่ติดฝิ่นในสมัยนั้นคือ หลวงพิพิธอาพน ขุนจำ ขุนวิจิตรอักษร เสมียนตรา² ฯลฯ

¹ กจข. ร.5 น.33/17 ที่ 9/2878. ลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลของพระเจ้า น้อยยาเธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์. วันที่ 16 พฤษภาคม ร.ศ. 116.

² กจข. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เลขที่ 64 จ.ศ. 1230. สารตราเจ้าพระยาจักรี มาถึงกรมการเมืองศรีโสภณ (สมุดไทยดำ เขียนดินสอขาว).

ยาผีน้ำได้ทำลายทั้งสุขภาพ สติปัญญา ของผู้สูบให้กลายเป็นคนไร้คุณภาพ ดังนั้น รัฐบาลไทยจึงเห็นว่าถ้าปล่อยปละละเลยเสีย สังคมไทยจะขาดบุคคลที่มีประสิทธิภาพจึงออกกฎหมาย ลงโทษแก่ผู้ฝ่าฝืนในลักษณะที่รุนแรง¹ มีทั้งเจียนตี ริบข้าวของเป็นของหลวง นำตัวประจาน ทั้งทางน้ำและทางบกอย่างละ 3 วัน แล้วเอาตัวลงตะพุ่นหญ้าช้าง นำตัวภรรยาไปสีข้าวใน ฉางหลวง ปรับไหมเพิ่ม ถ้าทางการจับเรือผีน้ำได้จะปรับเป็น 10 เท่าของราคาคืน²

รัฐบาลไทยได้ตระหนักถึงพิษภัยที่ร้ายแรงอันเกิดจากการปล่อยยาให้ชาวไทยสูบผิ่นแล้ว ประเทศชาติคงต้องพบกับความสูญเสียของชาติอย่างแน่นอน รวมทั้งสังคมไทยจะไม่พบกับความผาสุก จะมีแต่การปล้นทรัพย์และคดีอาชญากรรมในที่สุด

3. ผลกระทบต่อการเมืองการปกครอง

ชาวจีนซึ่งไปสมัครเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสจะมีจุดประสงค์ของการเข้าเป็นคนในบังคับ เพื่อต้องการสิทธิทางการเมืองและการปกครองหลักเกี่ยวกับการใช้กฎหมายไทย ในการพิจารณาตีความที่เกิดขึ้น และหวังให้กงสุลอังกฤษและฝรั่งเศสเข้าช่วยเหลือตน

เมื่อชาวจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสก่อเหตุวิวาทกันขึ้นครั้งคราวใด ไม่ว่าจะเป็น การรวมกลุ่มยกพวกเข้าวิวาททุบตีกัน จนถึงขั้นเผาทำลายคู่อริของตนให้ย่อยยับลงไป หรือ รวมกลุ่มกันก่อการจลาจลเพื่อต่อต้านการกดขี่ของขุนนางท้องถิ่น กงสุลมักยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ และดูแล้วยที่จะนำตัวชาวจีนที่เป็นคนในบังคับของตนไปชำระความยังศาลต่างประเทศ เช่น ใน พ.ศ. 2425 จีนฮ้างยี่ที่ตลาดพลู ธนบุรี ก่อการวิวาทขึ้น ทางกรมได้เข้าจับกุมชาวจีน เพื่อมาดำเนินคดีได้เป็นจำนวนมาก แต่ทางการไม่สามารถจะดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมาย ของบ้านเมืองได้ เพราะหัวหน้าฮ้างยี่และพรรคพวกเป็นคนในบังคับของต่างชาติ ทางกรมไทยเกรงว่าจะกระทบถึงความสัมพันธ์อันดี และจะเกิดเหตุการณ์ที่ลุกลามใหญ่โตจากกงสุลต่างชาติ ดังข้อความที่ ร.5 เขียนถึงสมเด็จพระยาสุริยวงษ์ กล่าวถึงความวิตกว่า "...แต่การฮ้างยี่

¹พิศิษฐ์ ปัญจันทร์สิงห์. 9 กษัตริย์. 2510. หน้า 38.

²ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62. จดหมายเหตุหมอบรัดเลย์. 2512. หน้า 37.

ครั้งนี้ แปลกไปกว่าคราวก่อนที่หัวหน้า ตัวนาย ตัวรอง มักเป็นคนสับเบกต์ ครั้นจะทำการรุนแรง ไปตามทนายบนการก็ไม่ได้ตลอด..."¹

นอกจากนี้ยังทรงหวั่นเกรงภัยจะเกิดขึ้นกับบ้านเมืองเพราะชาวจีนเหล่านี้ด้วย ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ว่า "...ชาวจีนที่เข้ามามาก ๆ นั้น ย่อมมีทั้งคุณและโทษแก่บ้านเมือง แต่กลัวจะปกครองอ่อน ปรานปรามไม่ไหว กลายเป็นผลร้ายต่อบ้านเมืองไป..."²

ชาวจีนนอกจากจะใช้สิทธิของการเป็นชนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสกระทำการหยาบหยาม ไม่ยำเกรงต่อทางการไทย เพราะรู้ว่ากฎหมายไทยและกองกำลังไทยไม่อาจทำอะไรกับตนได้ ดังเช่นกรณีอั้งยี่ที่จันทบุรี³ (พ.ศ. 2438 - 2440) เจ้าหน้าที่บ้านเมืองและราษฎรไทยต่างพากัน อิดหนาระอาใจในการกำราบอีกheimของชาวจีนในบังคับฝรั่งเศสนี้มาก นอกจากนี้ชาวจีนในบังคับ ยังทำให้รัฐบาลไทยต้องคอยระมัดระวังถึงสัมพันธภาพที่ดีระหว่างชาวจีนและรัฐบาลไทยด้วย เพราะได้มีข่าวลือเกี่ยวกับการปรานปรามและจับกุมของเจ้าหน้าที่ไทยที่กระทำการรุนแรงและถูก เจ้าหน้าที่ฆ่าตาย ตลอดทั้งถูกเนรเทศออกนอกประเทศ⁴ ซึ่งทางการไทยต้องรับชี้แจงในเรื่อง การจับกุมชาวจีนที่เป็นตัวการนัดหยุดงานนี้ว่า "...ทางการได้จับกุมผู้เขียนใบปลิวซึ่งเป็นชนใน บังคับฝรั่งเศสและสมัครพรรคพวกผู้ร่วมงานอีก 68 คน อันเนื่องมาจากเป็นผู้ก่อการไม่สงบขึ้น เท่านั้น..."⁵

¹ กจช. ร.5 ที่ 114/44. พระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระยาสุริยวงษ์.

² กจช. ร.5 น.10 ข. สำนวนพระราชหัตถเลขา ที่ 120/1785 ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ. ลงวันที่ 1 มีนาคม ร.ศ. 124.

³ กจช. ร.5 น.10 ข. แฟ้ม 5. เรื่องอั้งยี่จันทบุรี.

⁴ กจช. ร.5 ต.21 แฟ้ม 23. สำนวนบันทึกของราชทูตจีน เสนอต่อหม่อมเจ้าบวรเดช ราชทูตไทย ณ กรุงปารีส. วันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2453.

⁵ กจช. ร.5 ต.21 แฟ้ม 23. บันทึกของหม่อมเจ้าบวรเดช ราชทูตไทยประจำกรุงปารีส ตอบบันทึกทูตจีน. 10 มิถุนายน 2453.

จากการที่กฎหมายไทยไม่สามารถเอื้อมไปถึงตัวผู้กระทำผิดกฎหมายได้ จึงส่งผลกระทบต่อบ้านเมืองทางด้านการปกครอง คือ ความไม่แน่ใจ ไม่มั่นใจของราษฎรไทยทั่วไป ตลอดทั้งคนต่างด้าวอื่น ๆ ที่เฝ้าดูการกระทำผิดของชาวจีนในบังคับฝรั่งเศสเหล่านี้ จึงเจ้าหน้าที่ไทยไม่อาจเอาตัวมาลงโทษได้ว่าจะสามารถให้ความคุ้มครองชีวิตของพวกเขาได้ จึงพากันหลบหนีไปเข้าสมัครเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสเพิ่มขึ้น

บทที่ 5

บทสรุป

ในระยะแรกที่ชาวจีนเดินทางเข้ามาอยู่ในไทยก็เพื่อต้องการสร้างฐานะ แต่ต่อมาเมื่อชาวจีนอาศัยอยู่ในไทยนานขึ้น ชาวจีนได้พบกับความสะดวกสบายในการทำมาหากิน พบกับสภาพอากาศที่อบอุ่น ไม้หนาวจัด และไม่มีภัยพิบัติทางธรรมชาติที่รุนแรง ประกอบกับรัฐบาลไทยให้การต้อนรับและเป็นกันเอง ชาวจีนจึงคิดปักหลัก สร้างบ้านเรือน ที่อยู่อาศัยในประเทศไทย ดังเราจะพบเห็นได้จากการเข้ามามีบทบาทในประเทศไทยในสมัยต่าง ๆ พอสังเขป คือ

สมัยสุโขทัย ชาวจีนในสมัยนี้มีบทบาทที่เด่นชัดในเรื่องการค้าขายมากกว่าอย่างอื่น อีกทั้งพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงให้การสนับสนุนและส่งเสริมในทางด้านการค้าเป็นอย่างมาก มีการนำชาวจีนเข้ามาฝึกสอนคนไทยให้รู้จักปั้นเครื่องถ้วยชามสังครกจนเป็นที่นิยมของบรรดาชาติต่าง ๆ ในสมัยสุโขทัยนี้อาจนับได้ว่า ชาวจีนได้เข้ามาตั้งหลักฐานอยู่ในประเทศไทย สมัยพ่อขุนรามคำแหงนี้เป็นสมัยแรก

สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นอาณาจักรซึ่งมีผู้นำมาต้องการให้จีนยอมรับ จึงมีการติดต่อกันทางการทูตกับจีนบ่อยครั้ง ในสมัยกรุงศรีอยุธยานี้เองได้มีชาวจีนเข้ามาค้าขายและอาศัยอยู่ในไทยอย่างแพร่หลายจนเกิดเป็นย่านชาวจีนขึ้น และได้เข้ามามีบทบาททางการค้าสาธภาพให้แก่รัฐบาลไทย จนได้รับความชอบจากรัฐบาลไทยกำหนดศักดินาทางการค้าให้ตามตำแหน่งต่าง ๆ เช่น พนักงานเดินเรือ เรียกว่า จุ้นจู้ มีศักดินา 400 ขุนทองสื่อ ขุนทองสมุทร ศักดินา 600 และตำแหน่งขุนนาง กรมท่าซ้าย นอกจากนี้ชาวจีนยังมีส่วนช่วยไทยรบพม่าคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ด้วย

สมัยกรุงธนบุรี เป็นสมัยที่อยู่ในระยะการสร้างชาติ สร้างบ้านเมืองใหม่ พระเจ้าตากสิน ซึ่งมีเชื้อสายของชาวจีนจึงได้รับการสนับสนุนจากชาวจีนที่มีฐานะร่ำรวย ช่วยเหลือพระองค์เป็นอย่างดี โดยเฉพาะชาวจีนแต้จิ๋วซึ่งมีเชื้อสายเดียวกับพระองค์ จะได้รับการโปรดปรานเป็นพิเศษคือเป็นเงินหลวง

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การติดต่อค้าขายระหว่างไทยกับจีนในรูปแบบบรรณาการ ยังคงมีอยู่ เพราะในขณะนั้นบ้านเมืองยังมีค่าใช้จ่ายสูงเพื่อใช้ในการปรับปรุงประเทศ ประกอบกับ เงินที่เก็บภาษีอากรจากราชทูรไม่เพียงพอ รัฐบาลจึงต้องหารายได้มาชดเชยภาษีอากรเหล่านี้โดย ค้าสำเภา ถึงแม้ว่าจะเป็นการค้าที่ต้องเสี่ยงในระหว่างเดินทาง แต่ถ้าปลอดภัยรัฐบาลก็จะได้รับ กำไรจำนวนมาก

ในการสำเภาของเจ้านายและขุนนางดังกล่าว ชาวจีนจึงเป็นผู้มีบทบาทในการค้าทั้งหมด เริ่มตั้งแต่เป็นผู้คุมเรือสำเภา พ่อค้า ลูกเรือ ผู้ทนายและคอมปราดอร์ (ผู้ติดต่อค้าขาย) ชาวจีนฉลาดที่รู้จักรับใช้เจ้านาย คือ พระมหากษัตริย์ ขุนนาง ข้าราชการ ในด้านการค้า และขณะเดียวกันก็รู้จักนำสินค้าของตนร่วมไปขายด้วย ดังนั้นเจ้านายในสมัยรัตนโกสินทร์ที่พบกับ ความร่ำรวยจนได้สมญาว่าเจ้าสัว คือ รัชกาลที่ 3 ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นกรมหมื่น เจษฎาบดีนทร์ และผู้ประกอบการค้าคือชาวจีนที่พบกับความมั่งคั่ง มีกิจการเป็นของตนเอง ทั้งสิ้น

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ไทยกับจีนติดต่อค้าขายกันในระบบรัฐบรรณาการ เป็นรัชกาล สุดท้าย เพราะหลังจากนั้นใน พ.ศ. 2398 ประเทศไทยได้ปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตาม แบบชาวตะวันตก จึงไม่มีการติดต่อกับจีนในรูปแบบบรรณาการอีก

บทบาทของชาวจีน นอกจากจะพบทางด้านการค้าแล้ว เรายังพบว่า ในสมัยรัชกาล ที่ 3 ชาวจีนได้รวมตัวกันก่อตั้งเป็นสมาคมลับกลุ่มใหญ่ ๆ เพื่อปกป้องพรรคพวกและผลประโยชน์ ของตน ก่อการวิวาทเกิดความวุ่นวายขึ้นในสังคมไทย เราเรียกสมาคมลับนี้ว่า สมาคมลับอั้งยี่ แม้ว่าทางการไทยจะปราบปรามจับตัวมาลงโทษคุมขังโดยใช้กฎหมายไทยตัดสิน แต่ชาวจีนเหล่านี้ ไม่เกรงกลัวและเช็ดหลาบ เพราะมีพรรคพวกในสมาคมคอยอุดหนุนและให้ความช่วยเหลืออยู่ เบื้องหลัง

พอถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ชาวจีนที่ก่อปัญหาเริ่มเห็นช่องทางที่จะหลีกเลี่ยงกฎหมายไทยและ ขึ้นศาลไทย เพราะรู้ว่าไทยให้อาณาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่คนในบังคับต่างชาติ ในสนธิสัญญา เบาว์ริง พ.ศ. 2398 ดังนั้นชาวจีนที่ต้องการหลบเลี่ยงกฎหมายไทย และต้องการอภิสิทธิ์ที่ รัฐบาลไทยจะให้แก่ชาวจีนได้จึงพากันไปสมัครเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังพบและปรากฏใน พ.ศ. 2450 มากถึง 185,000 คน หลังจากเข้าเป็นคนในบังคับของอังกฤษ และฝรั่งเศสแล้ว ชาวจีนได้ก่อเรื่องยุ่งยาก และเป็นปัญหาให้แก่รัฐบาลไทย ซึ่งสร้างความหนักใจ

ให้กับรัฐบาลมากที่สุด เพราะถ้าเทียบกับสมาคมลับอั้งยี่ในขณะนั้นแล้วรัฐบาลยังสามารถใช้กำลังเข้าปราบปราม จับกุมตัวพวกอั้งยี่มาลงโทษได้ แต่ชาวจีนที่เป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสทางรัฐบาลไม่สามารถเข้าไปแตะต้อง ลงโทษ ผู้ที่ก่อปัญหาเหล่านี้ได้เลย

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ชาวจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสได้สร้างปัญหาให้กับรัฐบาลไทยในด้านต่าง ๆ ดังนี้ ทางด้านการเมืองการปกครอง เมื่อกระทำผิดแล้วจะขัดเงินคำสั่งหมายศาล ไม่ยอมรับทราบคำสั่งหมายศาลของเจ้าหน้าที่ไทย กล่าวหาให้ร้ายต่อเจ้าหน้าที่ไทย รวมทั้งนำอำนาจงูสุมาปืบเจ้าหน้าที่ไทยเพื่อขอจัดตั้งสโมสรจีนขึ้น ทางด้านเศรษฐกิจ จีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสหาทางหลีกเลี่ยงภาษีอากรค่าของเถื่อน ตลอดจนประกอบอาชีพในทางทุจริตต่าง ๆ ทางสังคม ได้ก่อปัญหาการรวมกลุ่มกันทะเลาะวิวาท ก่อคดีอาชญากรรมในสังคมไทย และหลีกเลี่ยงการขึ้นศาลไทยเมื่อกระทำผิดในคดีต่าง ๆ

ชาวจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสได้สร้างปัญหา เพราะต้องการจะหลีกเลี่ยงกฎหมายและขึ้นศาลไทย ตลอดทั้งต้องการในผลประโยชน์ในการค้าบางประการที่รัฐบาลไทยไม่อาจจะอนุญาตให้ได้ ดังนั้นการกระทำของชาวจีนดังกล่าวจึงมีผลกระทบต่อรัฐบาลไทยโดยตรง คือ ไม่อาจบริหารประเทศได้โดยสะดวกและให้ความยุติธรรมแก่ทุกกรณี ซึ่งเป็นคนในบังคับไทยได้ นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อราษฎรไทยที่ต้องเข้ามายุ่งเกี่ยวกับปัญหาที่ชาวจีนก่อโดยไม่รู้ตัว

รัฐบาลไทยได้หาทางแก้ไขปัญหามาป้องกันด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งเริ่มจากจำกัดสิทธิของการเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสได้จะต้องอยู่ในอาณาเขตของชาติทั้งสอง จำกัดสิทธิในที่อยู่อาศัยจะต้องไป - กลับ ไม่เกิน 24 ชั่วโมง ออกพระราชบัญญัติรื้อถอนอภิสถิรต่าง ๆ เช่น พระราชบัญญัติโรงรับจำนำ รถลาก การผูกขี้ นอกจากนี้รัฐบาลยังำชั้นนโยบายละมุนละม่อม เพื่อแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้ามิให้เกิดการกระทบกระทั่งกับกงสุล และส่งเสริมให้จีนในบังคับมีความสัมพันธ์กับไทยด้วยการแต่งงาน ซึ่งวิธีการดังกล่าวเป็นวิธีที่ำใช้แก้ปัญหามาเฉพาะหน้าได้เท่านั้น แต่ต่อสิทธิทางศาลยังคงมีอยู่ ดังนั้นไม่ให้เกิดปัญหาและความยุ่งยากขึ้นอีกรัฐบาลไทยเร่งปรับปรุงกฎหมายภายในประเทศให้มีประสิทธิภาพ มีความเป็นระเบียบจนเป็นที่ยอมรับของชาวต่างชาติ การปรับปรุงกฎหมายภายในประเทศของไทยได้กระทำต่อเนื่องกันมา โดยรัฐบาลจะว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายจากต่างประเทศมาเป็นที่ปรึกษา จัดตั้งโรงเรียนสอนกฎหมายขึ้นเพื่อผลิตนักกฎหมายไทยขึ้นตามแบบอย่างกฎหมายของชาวยุโรป นอกจากนี้ไทยยังำใช้ดินแดนบางส่วน เช่น เขมรส่วนใน ได้แก่ เสียมราฐ พระตะบอง ศรีโสภณ ำให้แก่ฝรั่งเศส และดินแดนใน

แหลมมลายู ได้แก่ ปะลิส ไทรบุรี กลันตัน ตรัง กานู ให้แก่อังกฤษ เพื่อแลกกับการที่
คนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสมาขึ้นศาลไทย แต่อังกฤษและฝรั่งเศสก็ยังคงประวิงเวลาสงวน
อำนาจของตนไว้บางส่วนจนกว่าประเทศไทยจะประกาศประมวลกฎหมายออกใช้ได้ครบ

รัฐบาลไทยได้ดำเนินการขอแก้ไขสนธิสัญญากับประเทศต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง แม้ว่า
ในสมัยรัชกาลที่ 5 จะยังแก้ไขไม่หมด ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระองค์ทรงตัดสินพระทัยนำประเทศไทยเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 เพราะหวังในความเห็น
ใจจากประเทศผู้ร่วมสงคราม อันได้แก่ อังกฤษและฝรั่งเศส และประเทศอื่น ๆ ที่ทำสัญญา
ทางพระราชไมตรีจากไทยทั้ง 13 ประเทศ และเมื่อสงครามสงบลงประเทศที่เห็นใจไทยและ
ยอมแก้ไขสนธิสัญญาคือ อเมริกาเป็นชาติแรก จากนั้นก็มีชาติต่าง ๆ ที่ยินยอมแก้ไขสนธิสัญญา
กับไทยเป็นลำดับไป แม้ว่าความเป็นเอกราชของศาลไทยจะมีเงื่อนไขว่าต้องประกาศใช้
ประมวลกฎหมายครบบริบูรณ์

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

1. ประเภทเอกสารปฐมภูมิ

1.1 เอกสารชั้นต้นที่หาได้พิมพ์ (ปฐมภูมิ)

- หอสมุดแห่งชาติ, กอง. กรมศิลปากร. เลขที่ 46/4. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1207 (พ.ศ. 2388). สารตราถึงกรุงเก่า นครชัยศรี ตั้งเจ้าภาษีด่านไม้ไผ่.
- _____. เลขที่ 275. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1207 (พ.ศ. 2388). เรื่อง ตั้งจันยังเป็นหมื่นศรีสารวจนายตลา.
- _____. เลขที่ 21. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1210 (พ.ศ. 2391). ตั้งขุนเทพภักดีเป็นที่พระวิเศษฤๅชัย เจ้าเมืองจะเชิงเทรา.
- _____. เลขที่ 155. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1210 (พ.ศ. 2391). คำให้การจันญี่ว่าด้วยเรื่องอั้งยี่เมืองจะเชิงเทรา ก่าเรียบ.
- _____. เลขที่ 89. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1211 (พ.ศ. 2392). บบบอกพระวิชิทธาณูรงค์ถึงหมื่นสนิทสมมตส่งเงินผูกบี้อ่มือจัน.
- _____. เลขที่ 44. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. จ.ศ. 1212 (พ.ศ. 2393). หนังสือถึง 6 เมืองเหนือให้ส่งตัวผู้จัดจันชำระเงินส่งไปกรุงเทพฯ.
- _____. เลขที่ 20. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1218 (พ.ศ. 2399). ร่างสารตราถึงพระยาวิเศษฤๅชัย เจ้าเมืองจะเชิงเทรา โปรดเกล้าตั้งจันอยู่เป็นที่หลวงพิสุจน์จัน ณฑาติปลัดจัน.
- _____. เลขที่ 77. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1218 (พ.ศ. 2399). เรื่องแต่งตั้งจันสิงโตเป็นหลวงวิจารณ์จันประชา ปลัดว่ากล่าวฝ่ายจัน.
- _____. เลขที่ 64. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1230 (พ.ศ. 2411). สารตราเจ้าพระยาจักรี มาถึงกรรมการเมืองศรีโสภณ (สมุทรทอ).
- _____. เลขที่ 129. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1224 (พ.ศ. 2405). พินักษาคความระหว่างมองซิเออ ชิเดออิศตริยา กับพวกจัน (สมุทรทอ).

หอสมุดแห่งชาติ, กอง. กรมศิลปากร. เลขที่ 189. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1228 (พ.ศ. 2409). ร่างสารตราขึ้นถึงรายพากัน ที่พวกขออนุญาตขึ้นใบ ฯลฯ (สมุดไทย).

1.2 เอกสารจากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

เอกสารเย็บเล่มสมัยรัชกาลที่ 5

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. กรมศิลปากร. เอกสารเย็บเล่ม กรมพระกลาโหม รัชกาลที่ 5. เลขที่ 25. จ.ศ. 1234 (พ.ศ. 2415). ว่าด้วยขุนวิเศษ นายอำเภอเงินบ้านแหลม เมืองเพชร.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กรมพระกลาโหม รัชกาลที่ 5 เล่มที่ 25. จ.ศ. 1242 (พ.ศ. 2423). เรื่องยี่หินไทย.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กรมพระกลาโหม รัชกาลที่ 5 เล่มที่ 30. จ.ศ. 1245 (พ.ศ. 2426). ประกาศ พ.ร.บ. ให้คนฝ่ายไทยแต่งทนายว่าความกับสับเยก ต่างประเทศได้.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กรมพระกลาโหม รัชกาลที่ 5 เล่มที่ 36. จ.ศ. 1246 (พ.ศ. 2427). สารตราถึงหลวงนราธิกรฤทธิ์ ข้าหลวงพร้อมด้วยพระยาภูเก็ต ข้าราชการตัดสินความแขกเทศากับอำเภอแดงเงินหม้าย.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กรมพระกลาโหม รัชกาลที่ 5 เล่มที่ 46. จ.ศ. 1247 (พ.ศ. 2428). ถึงพระอนุรักษโยธา ข้าหลวง ให้ตัดสินความเงินหลิมจูเรท และ เงินมาบาล ถ้าไม่ตกลงให้ส่งกรุงเทพฯ.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กรมพระกลาโหม รัชกาลที่ 5 เล่มที่ 49 เลขที่ 83, 84, 86, 87 เล่มที่ 50 เลขที่ 54, 71 เล่ม 54. จ.ศ. 1248 (พ.ศ. 2429). เรื่องยี่หินศรีษะกระบือ.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กรมพระกลาโหม เล่มที่ 61. จ.ศ. 1241 (พ.ศ. 2421). เรื่องเงินผู้ร้ายปล้นฆ่าพระอิสราธิไชย ผู้ว่าราชการเมืองกระบี่ ถึงแก่ความตาย.

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. กรมศิลปากร. เอกสารเขียนเล่ม กรมพระกลาโหม รัชกาล
ที่ 5 เล่มที่ 69. จ.ศ. 1238 (พ.ศ. 2419). หนังสือเจ้าพระยาพลเทพ-
 เกษตราธิบดีว่าการแทนสมุหกลาโหมถึงพระยาสุรินทรไชยา ผู้ว่าราชการเมืองเพชรบุรี.
 _____ . เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงการคลัง รัชกาลที่ 5. ที่ 144/44. พระราช
หัตถเลขาถึงสมเด็จพระเจ้าพระยาศรีสุริยวงษ์. 12 มกราคม ร.ศ. 110.
 _____ . เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงการคลัง รัชกาลที่ 5. ที่ 13.1/1. มล.อสังการ
มีสารตราถึงเสนาบดีกระทรวงนครบาล. 11 กรกฎาคม ร.ศ. 110.
 _____ . เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงการคลัง รัชกาลที่ 5. ที่ 13.1/7. รายงาน
การเก็บเงินค่าแรงผูกปี่ซื้อมือเงินในมณฑลกรุงเทพฯ. ร.ศ. 110.
 _____ . เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงการคลัง รัชกาลที่ 5. ที่ 22.1/10. ฎีกาของ
พระเจริฎราชชน (เฟ่ง). 2 ตุลาคม ร.ศ. 110.
 _____ . เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงการคลัง รัชกาลที่ 5. ที่ 4.4/7. เรื่องเงินตั้ง
พินิจอากรเกี่ยวข้อด้วยราชการเมืองนครเชียงใหม่. (24 ธันวาคม ร.ศ. 113 -
30 มิถุนายน ร.ศ. 114).
 _____ . เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงการคลัง รัชกาลที่ 5. ที่ 13.1/5. พระเจ้า
น้องยาเธอกรมหมื่นเรศวรฤทธิ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5. 12 มกราคม ร.ศ.
116.
 _____ . เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงการคลัง รัชกาลที่ 5. ที่ 13.1/7. รายงาน
พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพไปตรวจราชการมณฑลกรุงเทพฯและ
พิษณุโลก. 13 สิงหาคม ร.ศ. 119.
 _____ . เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงการคลัง รัชกาลที่ 5. ที่ 14.19/19. พระยา
สุริยานุวัตร เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2 มกราคม ร.ศ. 126.
 _____ . เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5/32. เรื่องคนในบังคับ
ต่าง ๆ กรมหลวงเทเวศย์วชิรปราการ เขียนถึงพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ อรรคราชทูต
พิเศษ สยาม ณ. กรุงลอนดอน.

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. กรมศิลปากร. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ
รัชกาลที่ 5/32. คนในบังคับต่าง ๆ พระยาสุรศักดิ์พจน มีหนังสือชี้แจงราชทูตฝรั่งเศส.
 22 ตุลาคม ร.ศ. 114.
- _____. เอกสาร กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. กต.5. กงสุลฝรั่งเศส
 ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี. 21 กันยายน ร.ศ. 114.
- _____. เอกสาร กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. กต.5. เจ้าพระยาภาณุวงศ์
 มหาโกษาธิบดี ถึงกงสุลฝรั่งเศส. 30 พฤศจิกายน ร.ศ. 114.
- _____. เอกสาร กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. กต.8. รัชกาลที่ 5 มีสาร
 ไปถึงผู้สำเร็จราชการกรมท่า. ร.ศ. 114.
- _____. เอกสาร กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. กต.8. เจ้าพระยาภาณุวงศ์
 มหาโกษาธิบดี ถึงกงสุลฝรั่งเศส. ร.ศ. 114.
- _____. เอกสาร กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.14.2 ก/8. กรมหมื่น
 ศิริชัยสัณทาส ถึงกรมหลวงเทววงษ์วโรปการ ที่ 9/347. 2 มกราคม ร.ศ. 114.
- _____. เอกสาร กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.21 แฟ้ม 5. สำเนา
 รายงานของพระยาทิพโกษา กราบทูลกรมหลวงเทววงษ์วโรปการ ที่ 63/1165.
 27 มกราคม ร.ศ. 111.
- _____. เอกสาร กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.13 แฟ้ม 7. สำเนา
 พระราชหัตถเลขาถึงกรมหลวงเทววงษ์วโรปการ. 15 มกราคม ร.ศ. 117.
- _____. เอกสาร กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.13.7/13. จดหมาย
 ม.ร.เพรมองต์ ถึงเสนาบดีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ. 23 ธันวาคม
 ร.ศ. 117.
- _____. เอกสาร กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.21 แฟ้ม 5. สำเนา
 รายงานของพระยาทิพโกษา กราบทูลกรมหลวงเทววงษ์วโรปการ ที่ 56/1044.
 23 ธ.ค. ร.ศ. 118.
- _____. เอกสาร กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.13.18/13. ลายพระหัตถ์
 กรมหลวงเทววงษ์วโรปการ ทูลกรมขุนสมมตอมรินทร์ ราชเลขาธิการ. 4 มีนาคม
 ร.ศ. 121.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. กรมศิลปากร. เอกสาร กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาล
ที่ 5. ต.14. เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ถึงกงสุลอังกฤษ. 24 ตุลาคม
ร.ศ. 121.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.14. กงสุลอังกฤษ
ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี. ร.ศ. 121.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.21 แฟ้ม 19.
เรื่องคำแปลพงศาวดารตอนไทยเป็นมิตรไมตรีกับจีน. 12 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 124.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.21 แฟ้ม 14.
คำกราบบังคมทูลของพระรัชฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี. 18 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 127.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.21 แฟ้ม 24.
จดหมายของกรมหลวงเทววงษ์วิโรปการ ที่ 352/9237. ทูลกรมขุนสมมตอมรพันธุ์
ราชเลขานุการ. 1 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 127.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.41 แฟ้ม 42.
สำเนาคำแปลหนังสือพิมพ์ตีพิมพ์ในยุโรป. วันที่ 19 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 127.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.21 แฟ้ม 14.
หนังสือราชการที่ 7/98 ของกรมหลวงเทววงษ์วิโรปการ ทูลพระเจ้าไฉ่น้องยาเธอ
กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ราชเลขานุการ. 6 เมษายน ร.ศ. 128.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.21 แฟ้ม 23.
สำเนานันทึกของราชทูตจีน เสนอต่อหม่อมเจ้าบรมเดชราชทูตไทย ณ กรุงปารีส.
5 มิถุนายน ร.ศ. 128.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.21 แฟ้ม 12.
สำเนาพระราชหัตถเลขาถึงพระยายมราช. 4 กันยายน ร.ศ. 129.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.21 แฟ้ม 12.
คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยายมราช. 2 กันยายน ร.ศ. 129.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.21 แฟ้ม 16.
คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยายมราช. 14 มิถุนายน ร.ศ. 129.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. กรมศิลปากร. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ
รัชกาลที่ 5. ต.21 แฟ้ม 21. คากราบบังคับมูลของพระยาสิทธิราชเดช.

1 มิถุนายน ร.ศ. 129.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.21 แฟ้ม 21.
คากราบบังคับมูลของพระพิณิจสาร. 3 มิถุนายน ร.ศ. 129.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.21 แฟ้ม 21.

กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนสมมตอมรินทร์ ราชเลขานุการ.

9 มิถุนายน ร.ศ. 129.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. ต.21 แฟ้ม 21.

พระราชหัตถเลขาถึงพระยาอินทราธิบดีสีนราชรองเมือง. 15 มิถุนายน ร.ศ. 129.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.33/14. เรื่องอั้งยี่
ในมณฑลกรุงเทพฯ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ รายงานกราบบังคมทูล.

27 พฤศจิกายน ร.ศ. 114.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.33/20. เรื่องอั้งยี่
เมืองจันทบุรี รายงานคณะกรรมการตรวจตัดสินความผิด. ร.ศ. 114.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.33/20. สัญญา
ทศบนานาแดงจ้อย และสัญญาทศบนานาเงินอาพล. 11 มกราคม ร.ศ. 114.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.33/20. จดหมาย
พระยาวิฆาธิบดี ถึงพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวง
มหาดไทย. ร.ศ. 114.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.33/20. อั้งยี่เมือง
จันทบุรี จดหมายพระยาวิฆาธิบดี ถึงพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย. 19 มกราคม ร.ศ. 114.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.43.1/198.

จีนเฮงลุยฮวย คนในบังคับอังกฤษ ขออนุญาตตั้งโรงรับจำนำ. ร.ศ. 114.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.43.4/5.

ออกหนังสือเดินทางให้ชาวจีน. ร.ศ. 114.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. กรมศิลปากร. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ

รัชกาลที่ 5. น.53/20. จดหมายพระยาวิเชียรดิ. วันที่ 1 ธันวาคม
ร.ศ. 114.

..... เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.43.1/87. ผู้กบฏ
ชาวจีนในศก 116 กรมหลวงเทเวศร์วรวงษ์โรปรการ กราบทูลพระเจ้าไฉนงยาเชอ
กรมหลวงนเรศวรวรฤทธิ เสนาบดีกระทรวงนครบาล. ร.ศ. 116.

..... เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.33. อั้งยี่เล่ม 2.
อั้งยี่เมืองจันทบุรี. (15 สิงหาคม 114 - 10 เมษายน 116).

..... เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.33/17.
ลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลของพระเจ้าไฉนงยาเชอกรมหมื่นนเรศวรวรฤทธิ.
16 พฤศจิกายน ร.ศ. 116.

..... เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.35/1. คนในบังคับ
ฆ่าสัตว์พาหนะ ไม่ยอมเสียภาษี. 9 มกราคม ร.ศ. 116.

..... เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.2 แฟ้ม 2.
จดหมายบันทึกการสนทนาของพระยาพิพัฒน์ฯ กับ มองซิเออร์ ปานากิจ อุปทูตฝรั่งเศส.
21 มีนาคม ร.ศ. 119.

..... เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.2 แฟ้ม 2.
พระราชหัตถเลขาถึงกรมหลวงนเรศวรวรฤทธิ. 10 กรกฎาคม ร.ศ. 120.

..... เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.7.9/9. บาดูชีจีน
ที่ได้รับตัวอนุญาตยกเว้นไม่ต้องเสียเงินค่าแรงผูกปี้. ร.ศ. 125.

..... เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.1 แฟ้ม 16.
คำกราบบังคมทูลของพระยาอินทราธิบดี สีหราชรองเมือง. 1 มีนาคม ร.ศ. 127.

..... เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.10 ข. แฟ้ม 23.
บันทึกของหม่อมเจ้าบรมเดช ราชทูตไทยประจำกงบาฬิส ตอนบันทึกทูตจีน.
10 มิถุนายน ร.ศ. 128.

..... เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.8.7/27. บันทึกกลับ
เรื่องจีน. 6 กันยายน ร.ศ. 129.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. กรมศิลปากร. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5. น.8.7/27. คำแปลจดหมายพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทววงษ์วิโรภการถึงเจ้าพระยายมราช. ร.ศ. 129.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงนครบาล รัชกาลที่ 5. น.7.9/1. คำแปลจดหมายของกงสุลฝรั่งเศสทูตพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทววงษ์วิโรภการ. 16 มกราคม ร.ศ. 110.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงนครบาล รัชกาลที่ 5. น.7.9/1. คอมนิตต์บังคับการกรมพระนครบาล ถึงพระประสิทธิสรพากร ว่าที่เจ้ากรมกองตระเวนฝ่ายกองรักษา. 23 มกราคม ร.ศ. 110.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงนครบาล รัชกาลที่ 5. น.8.14/13. กรมหมื่นศิริชัยลังกาสรายงานต่อกรมหลวงเทววงษ์วิโรภการ. 5 กันยายน ร.ศ. 114.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงนครบาล รัชกาลที่ 5. น.10 ข. แฟ้ม 3. สำเนาประกาศที่ 20343 หลวงจรธรณี สารวัดราชนู กองตระเวนบางยี่ขัน. 27 พฤศจิกายน ร.ศ. 114.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงนครบาล รัชกาลที่ 5. น.10 ข. แฟ้ม 3. หนังสือกรมราชเลขาธิการ ที่ 8/330. พระราชหัตถเลขา ถึงกรมหมื่นนเรศวรวรฤทธิ. 27 พฤศจิกายน ร.ศ. 114.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงนครบาล รัชกาลที่ 5. น.10 ข. แฟ้ม 5. จดหมายราชการกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ที่ 78/38147 ถึงพระยาวิเศษยาธิบดี. 21 มกราคม ร.ศ. 114.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงนครบาล รัชกาลที่ 5. น.10/4. สำเนาโทรเลขของพระยาเทพสงคราม ปลัดเมืองจันทน์ ถึงพระศรีสมุทรภักดิ์ รายงานการจลาจลุ่นวายอันเกิดจากการกำเริบของอั้งยี่ในบังคับฝรั่งเศส. 6 มีนาคม ร.ศ. 114.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงนครบาล รัชกาลที่ 5. น.10/5. หนังสือพระยาวิเศษยาธิบดี กราบทูลกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ. 13 กันยายน ร.ศ. 114.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. กรมศิลปากร. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงนครบาล รัชกาล

ที่ 5. น.10 ข/5. สำนวนจดหมายกราบบังคมทูลของพระยาวิชัยดิ

ผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี. 14 กันยายน ร.ศ. 114.

..... . เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงนครบาล รัชกาลที่ 5. น.10/5. หนังสือกรมหมื่น
ดำรงราชานุภาพถึงพระยาวิชัยดิ. 21 มกราคม ร.ศ. 114.

..... . เอกสารลับ ชุดฝรั่งเศส - อังกฤษ รัชกาลที่ 5. พ.30/23. หนังสือพระยาธิบดี
ถึงคอมมندانต์จี เวแนล. 17 มีนาคม ร.ศ. 114.

..... . เอกสารลับ ชุดฝรั่งเศส - อังกฤษ รัชกาลที่ 5. พ.30/23. เรื่องชาวจีน
อ้างตนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส ขัดหมายศาลเมืองจันท.

..... . เอกสารลับ ชุดฝรั่งเศส - อังกฤษ รัชกาลที่ 5. พ.30/23. เรื่องผืน สุรา
การพนัน. ร.ศ. 114.

..... . เอกสารลับ ชุดฝรั่งเศส - อังกฤษ รัชกาลที่ 5. พ.31/8. เรื่องคนจีนอ้างอยู่
งานบังคับฝรั่งเศส ของเมืองพิษณุโลก. 22 ตุลาคม ร.ศ. 115.

..... . เอกสารลับ ชุดฝรั่งเศส - อังกฤษ รัชกาลที่ 5. พ.30/23. เรื่องจีนอ้างตน
ว่าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส. 6 พฤษภาคม ร.ศ. 116.

..... . เอกสารลับ ชุดฝรั่งเศส - อังกฤษ รัชกาลที่ 5. พ.40. เรื่องวิวาทพระ
นเรศวรวรฤทธิ ทูลมายังกรมหมื่นสมมติอมรพันธ์. 9 สิงหาคม ร.ศ. 117.

..... . เอกสารลับ ชุดฝรั่งเศส - อังกฤษ รัชกาลที่ 5. พ.19/1. พระยาสุริยานุวัตร
กรมหลวงเทววงษ์โรปรการ. 9 กันยายน ร.ศ. 121.

..... . เอกสารลับ ชุดฝรั่งเศส - อังกฤษ รัชกาลที่ 5. พ.149/9. กรมหลวง
เทววงษ์โรปรการ. 14 มกราคม ร.ศ. 122.

..... . เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5. ม.51/1. มณฑลพิษณุโลก
เกิดเรื่องขัดแย้งกับฝรั่งเศส. 2 มีนาคม ร.ศ. 114.

..... . เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5. ม.2.1/9. รายงาน
การประชุมเทศาภิบาล ประชุมครั้งที่ 2. ร.ศ. 119.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. กรมศิลปากร. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงมหาดไทย

รัชกาลที่ 5. ม.2.14/12. รายงานพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ
ไปตรวจราชการมณฑลกรุงเก่าและพิษณุโลก. 13 สิงหาคม ร.ศ. 119.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5. ม.2.12 ก. ใบบอก
เมืองเพชรบุรี หนังสือของหลวงพิพัฒน์ เพชรภูมิยกกระบัตรเมืองเพชรบุรี บอกมา
ยังลูกขุน ณ. ศาลา. วันพุธ ขึ้น 9 ค่ำ เดือนยี่ ร.ศ. 119.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5. ม.2/9 แฟ้ม 6.
คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยายมราช เรื่องทางการไทยเรียกเก็บเงินชาวเอเชีย
ชาติอื่น ๆ นอกเหนือไปจากชาวจีน. 26 กันยายน ร.ศ. 128.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5. ม.32. สารตรา
เจ้าพระยาจักรี ถึงผู้ว่าราชการเมืองกระบี่. ร.ศ. 128.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5. ม.28.2/43. พระเจ้า
น้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว. 26 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 128.

_____. เอกสาร กระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ 5. 12/19. เจ้าพระยายมราชเสนาบดี
กระทรวงนครบาล กราบบังคมทูลเกล้าฯ ร.5 ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว เรื่องความเป็นไปของบริษัทเรือเมล์จีนสยาม. 11 ตุลาคม ร.ศ. 129.

_____. เอกสาร กระทรวงยุติธรรม ร.5. ย.21/89. บันทึกเรื่องร่างกฎหมายของ
นายประตุ 2 ผู้พิพากษาไทยคนแรกที่สำคัญ เนติบัณฑิตจากอังกฤษ.

_____. เอกสาร กระทรวงยุติธรรม ร.5. ย.23/4. การทำกฎหมายลักษณะอาญา.

_____. เอกสาร กระทรวงยุติธรรม ร.5. ย.30/9. หนังสือนายเจนิส เวสเดนการ์ด
ถึงกรมหลวงเทววงษ์วโรปการ.

_____. เอกสารเขียนเล่ม กระทรวงยุติธรรม. ใบบอกเมืองราชบุรี หนังสือพระยา
อมรินทรธำชัย ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ วิยวัฒน์ สมุหกลาโหม. 24 เมษายน
พ.ศ. 2432.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. กรมศิลปากร. เอกสารสมุดพิเศษ จ.ศ. 1240 - 1241

เล่ม 4. สารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี ถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์.

เมษายน พ.ศ. 2422.

_____. เอกสารสมุดพิเศษ จ.ศ. 1240 - 1241 เล่ม 4. จดหมายกราบบังคมทูล
ของพระยาอัสววงคตรักษา. 11 เมษายน พ.ศ. 2422.

_____. สร.0201.37.6/18. เรื่องข้อความต่าง ๆ เกี่ยวกับสถานการณ์และการปกครอง
ไม่เสมอภาคของอินโดจีนฝรั่งเศส.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 6. กต./17.
จัดการจำหน่ายคืนเพื่อผ่อนผู้สูบน้ำให้น้อยลง. 2 มีนาคม พ.ศ. 2460.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงเกษตร รัชกาลที่ 6. 13/544. ข้าหลวง
เกษตรมณฑลปราจีน กราบเรียนเจ้าคุณปลัดทูลฉลองเกษตรราชการ เรื่องคำตอบ
โรงสีต่าง ๆ ในมณฑลปราจีน 4 ฉบับ. 12 มกราคม ร.ศ. 130.

_____. เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 6. 13.6 ก/5. พระยา
รัญฐานประดิษฐ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 23 ตุลาคม
ร.ศ. 131.

1.3 เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

กฎหมายตราสามดวง 5 เล่ม. พระนคร : คลุสสภา, 2506.

ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2401 - 2404. พระนคร : โรงพิมพ์คลุสสภา, 2504.

สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ

เล่ม 1. พระนคร : กรมสนธิสัญญา กระทรวงการต่างประเทศ, 2511.

ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1. จารึกกรุงสุโขทัย. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2500.

2. ประเภทเอกสารชั้นทุติยภูมิ

- ก. โชติภักเสถียร. ชาวจีนในประเทศไทยหรือชนสองชาติ. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานศพ นายกระซิง โชติภักเสถียร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยเกษม. 2516.
- ก.ศ.ร. กุหลาบ. มหามุขมาตยานุโลวงศ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สยามประเภท. 2449.
- กาญจนา นาคพันธ์. กรุงเทพฯ เมื่อ 70 ปีก่อน. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา. 2500.
- กิตาสาระเน. "การปฏิรูปที่ดินของประเทศไทย." อาศเยวิจัย เล่ม 14. ฉบับที่ 1. ปี พ.ศ. 2519.
- กิจจา วัฒนสินธุ์. ทำไมคนไทยจึงไม่ชอบค้าขาย. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานศพ นายกระซิง โชติภักเสถียร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยเกษม. 2526.
- กนิษฐา ไทเตชะวัฒน์. บทบาทของขุนนางไทยเชื้อสายจีนในประเทศไทย ในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2367 - 2453). ปริณิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. 2534.
- ถ่ายเอกสาร.
- กัลยา ณ. ไมตรี. (Dr. Francis B. Sayre). เอกสารเกี่ยวกับการปรับปรุงข้อผูกมัดตามสัญญาการค้าสมัยของประเทศไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. นายสาราณ กัลยา ณ. มิตร. (แปล). ม.ป.ป., ม.ป.ท.
- ขจร สุขพานิช. "การติดต่อกับประเทศจีนสมัยอยุธยา," รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา. 2510.
- _____. ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยบางกอก. พระนคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมแห่งประเทศไทย. 2531.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. "ประณมวงศ์." ประชุมพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 4 และนิพนธ์ของพระอมรรักษ์จิต (เกิด). พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมดิลก. กรุงเทพฯ : อุบัติการพิมพ์. 2516.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระบาทสมเด็จพระ. ประชุมพระราชนิพนธ์ที่ทรงบริหารราชการแผ่นดิน ภาคที่ 1. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี. 2507.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ประชุมพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระ

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงบริหารราชการแผ่นดิน ภาคที่ 3. พระนคร :

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, 2513.

_____. พระราชพิธี 12 เดือน. พระนคร : คลังวิทยา, 2516.

จักรปาณิสรีวิสุทธิ, หลวง. เอกราชในการศาล. ในที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรง

ประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา. พระนคร : ม.ป.ท., 2506.

เจนจินอักษร, พระ. (สุตใจ ตันทาภาส). เรื่องพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับกรุงจีน.

พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2472.

คาร์ล บอค. ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง. แปลและเรียบเรียงโดย เสถียร พันธรังสี

และอัมพร จุลกานนท์. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2529.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. โครงกระดูกในตู้. พิมพ์เป็นมิตรพลีในงานทานุญอายุครบห้ารอบ.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชัยฤทธิ์, 2514.

ฉัตรทิพย์ กระแสสินธุ์. วิวัฒนาการทุนนิยมไทย. พระนคร : สร้างสรรค์, 2520.

_____. พัฒนาการเศรษฐกิจประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิทยากุล, 2521.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์. เศรษฐกิจศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524.

เชียวอีว หยุ่ง. "จิมเบียนเลี่ยน หลังก กัว ฉือ (Siam Carsatteer). พระนคร :

สำนักพิมพ์หนาบไศ, 2496.

ฉาดา ประภาพันธ์. ระบบเจ้าภายีนายอากรกองเทพฯ ยุคต้น. วิทยานิพนธ์ อ.ม.

กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519. อัดสำเนา.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. คนดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก เล่ม 1.

กรุงเทพฯ : ชมรมดำรงวิทยา, 2526.

_____. ความทรงจำ. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, 2514.

_____. นิทานโบราณคดี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาการ, 2511.

_____. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50 เรื่องตำนานเมืองระนอง. พระนคร :

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2471.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. พระราชพงสาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2533.

_____. พระราชพงสาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ : บุญส่งการพิมพ์, 2507.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ. อธิบายเรื่อง เรือสำเภา วัดยานนาวา
พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2371.

_____. ไทยรบพม่า. พระนคร : คลังวิทยา, 2520.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ. และนริศรานูวัตินวงศ์, สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอกรมพระ. สาส์นสมเด็จพระ. พระนคร : คุรุสภา, 2504.

ต่างประเทศ, ข้าราชการกระทรวง. "ประวัติการทูตของไทย," พิมพ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพ มจ.ดิลลิตถ์ ฤทธาการ. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส
วันที่ 13 ก.พ. 2501.

ถนอม อานามวัฒน์. ประวัติศาสตร์ไทย ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสิ้นอยุธยา. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์กรุงสยาม, 2518.

ทิพพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. พระนคร :
องค์การค้าคุรุสภา, 2504.

ทิพพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. กรุงเทพฯ :
องค์การค้าคุรุสภา, 2504.

ทิพพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. กรุงเทพฯ :
องค์การค้าคุรุสภา, 2504.

ทวีป วรดิลก. ประวัติศาสตร์จีนจากสงครามผืนถึงปฏิวัติซินไฮ่ (พ.ศ. 2383 - 2459)
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ยุคใหม่ 2524.

นิติศาสตร์ไพศาลย์, พระยา. ตำนานศาล. พระนคร. 2462.

นราธิป พงศ์ประพันธ์, พลตรีกรมหมื่น. ประวัติการทูตของไทย. พิมพ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพ นายยวด สุสีลาช. ม.ปท, 2507.

นฤมิตร สอดสุข. สัมพันธภาพทางการทูตระหว่างไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีน. กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช, 2524.

บาลเลกซ์. เล่าเรื่องกรุงสยาม. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2520.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 จดหมายเหตุหมอบรัดเลย์. พระนคร : องค์การตำราสาร
2512.

ประทาน สาทริกานนท์. (หลวงสาครคชเชตร) จดหมายเหตุสมัยฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบุรี.
(พ.ศ. 2436 - 2447)

ประยูทธ สิทธิพันธ์. สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม,
2516.

ประยูทธ สิทธิพันธ์. ต้นตระกูลขุนนางไทย. พระนคร : กรุงธน, 2505.

ภานุพันธ์วงศ์วรเดช, เจ้าฟ้ากรมพระยา. ชีววิวัฒน์. นิพนธ์กราบทูลถวายพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี พ.ศ. 2427. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช,
2500.

ราชบุรีดิเรกฤทธิ์, กรมหลวง. พระราชบัญญัติราชบุรี. พิมพ์ครั้งที่ 2 พระนคร, 2444.

ราชเสนา, พระยา. ประมวลหนังสือสัญญาใหม่และอนุสัญญาระหว่างกรุงสยามกับประเทศฝรั่งเศส.
พิมพ์ที่เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพของอำมาตย์ตรีผิน เอี่ยมสุทธา, 2503.

พิศิษฐ์ บัญจันทร์สิงห์. 9 กษัตริย์. พระนคร : อุดมศึกษา, 2510.

พระราชดำรัสในพระสมเด็จจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1. พระนคร : โรงพิมพ์สุริยสภา,
2506.

เพชร ชำรงศรี. ประวัติความเป็นมาของผู้ที่ครองตึก โรง เสง ใต้. ในหนังสืออนุสรณ์
งานพระราชทานเพลิงศพ นายเจงหลอง ไพรชัยจินดา. 2 ธ.ค. 2533.

พลกุล อังกินันท์. บทบาทชาวจีนในประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว. ปริณิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร,
2515. อัดสำเนา.

พัชรินทร์ เปี่ยมสมบูรณ์. การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2411 จนถึง
พ.ศ. 2978. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.
อัดสำเนา.

พรรณี อวนสกุล. กิจการเหมืองแร่เดิมกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2411 - 2474. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522. ถ่ายเอกสาร.

มัลลิกา เรืองระพี. บทบาทชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ สังคม และศิลปกรรมไทย สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518. ถ่ายเอกสาร.

วิไลเลขา บุรณศิริ. คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์ไทย 2 ชุดที่ 1. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518.

วรารักษ์ ทิพานนท์. การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522. ถ่ายเอกสาร.

วชิรญาณ, หอพระสมุด. คำให้การชาวกรุงเก่า. ฉบับนี้แปลใหม่จากฉบับหลวงที่ได้มาจากเมืองพม่า. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย, 2457.

วุฒิชัย มูลศิลป์. การปรับตัวของไทยและจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่. กรุงเทพฯ : ดันอ้อ, 2534.

_____. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่องรัตนโกสินทร์ ในกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโลก. จัดโดยสมาคมประวัติศาสตร์. พระราชอุปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ณ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 6 - 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2536.

ศิลปากร, กรม. พระราชหัตถเลขาภาษาอังกฤษ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไปยัง เซอร์ จอห์น เบาริง 2398. (หม่อมเจ้าวรรณ ไวทยากร แปล).

_____. จดหมายเหตุเรื่อง เซอร์ เจมส์ บรัค เข้ามาขอทำสัญญา ในรัชกาลที่ 3 เมื่อปี พ.ศ. 2393. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิพิธวรรณนากร.

_____. ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 65 พระราชพงสาวดารกรุงธนบุรี ฉบับจันทนาศ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2503.

- ศิลปากร, กรม. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 เรื่องทูตฝรั่งเศสมายังกรุงรัตนโกสินทร์.
 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2479.
- ศรศักดิ์ ชูสวัสดิ์. ผูกปี้ : การจัดเก็บเงินค่าแรงงานแทนการเกณฑ์แรงงานจากคนจีนในสมัย
รัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 2507. ถ่ายเอกสาร.
- สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. " การควบคุมชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการปกครอง
 (พ.ศ. 2325 - 2435)," เอเชียปริทัศน์. 9(3) ; 9 กันยายน 2531.
- สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. สมาคมลับฮั้งฮวยในประเทศไทย พ.ศ. 2387 - 2453. วิทยานิพนธ์
 อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524. ถ่ายเอกสาร.
- สาครศขเขตต์, หลวง. จดหมายเหตุความทรงจำสมัยฝรั่งเศสยึดจันทบุรี ตั้งแต่ พ.ศ. 2436 -
2447. พระนคร : แพร่พิทยา, 2515.
- สาวิตรี ทักษะสุด. ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวไทย จีน และตะวันตก ในกรุงเทพฯ
พ.ศ. 2398 - 2453. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 2527. ถ่ายเอกสาร.
- สมชัย อนุมานราชชน. การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : โรงพิมพ์
 พระจันทร์ 2509.
- สดาส ชันติวรพงศ์. ความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศตะวันตก. พระนคร : เคล็ดไทย, 2517.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. ประวัติกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4. พระนคร : 2475.
- สิทธิสยามการ, หลวง. สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ. พระนคร :
 โรงพิมพ์พระจันทร์, 2506.
- สกินเนอร์ ยอร์ช วิลเลียม. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์.
 แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2529.
- สุภัทดิช ดิชกุล, มจ. ศิลปินประเทศไทย. พระนคร : กรุงสยามการพิมพ์, 2514.
- สุพัศศรี วรสายัณห์. การปกครองแบบเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ :
 แสงรุ่งการพิมพ์, 2524.

- สุวิทย์ ชีรสอวต. ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ.112 - 126 ดินแดนฝั่งของแม่น้ำโขง.
 ปริณิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
 2523. อัดสำเนา.
- สุนทร หิรัญวงษ์. สภาพการณ์ในช่วงสมัยการปฏิรูปการปกครองมณฑลที่เกิดขึ้นรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2434 - 2453. ปริณิพนธ์
 กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518. อัดสำเนา.
- สวัสดิ์ และแซน บัจจสานนท์. กรณีพิพาทระหว่างไทย กับฝรั่งเศส และการรบที่ปากน้ำ
เจ้าพระยา สมัย ร.ศ.112. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2510.
- เสถียร ภิเศก. พื้นความหลัง เล่ม 1. พระนคร : ศึกษาสยาม, 2510.
- หวาง เสียง เยียน. สาเหตุที่ชาวจีนอพยพไปอยู่เมืองไทย และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ.
 ประสาน ภัทรวัฒน์. (แปล). ศิลปวัฒนธรรม. 8 : 3 ; (มกราคม 30).
- หัว เนี่ยว จี. (The Overseas Chineses Record). ไทเป : สำนักพิมพ์ของ
 คณะกรรมการกิจการชาวจีนโพ้นทะเล, 2499.
- หยุด แสงอุทัย "การร่างกฎหมายในประเทศไทย," ในงานฉลองครบรอบ 50 ปี
ของเนติบัณฑิตสภา. พระนคร : โรงพิมพ์ประเสริฐศิริ, 2507.
- เอก วิสกุล. การเดินเรือพาณิชย์ในประเทศไทย. พระนคร : พิมพ์เป็นที่ระลึกในงาน
 ฉาปนกิจศพ นายเปี๊ยะ สราภัยวานิช. ณ วัดมิ่งบุญกษัตริยาราม. 27 มิถุนายน
 พ.ศ. 2493.
- เออร์วิง ออลลาส และเอมี วอลลาส. อิน - จีน. แพลดสยาม เรียบเรียง โดย
 นฤนาถ พรปัญญา. กรุงเทพฯ : อาทิตย์, 2521.
- อัมมาร สยามวาลา. "อิทธิพลในการควบคุมนโยบาย เศรษฐกิจในประเทศไทย,"
ในวารสารธรรมศาสตร์. เล่มที่ 1.ปีที่ 1. เดือนมิถุนายน 2514.
- อนุমানราชชน, พระยา. พื้นความหลัง. พระนคร : คลังวิทยา, 2505.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

ข้อบังคับวิธีพิจารณาสำหรับศาลต่างประเทศตามหนังสือสัญญาลงวันที่ 23 มีนาคม ร.ศ. 125หมวดที่ 1 ว่าด้วยข้อบังคับต่าง ๆ

ข้อที่ 1 วิธีพิจารณาความแพ่งแลความอาญาซึ่งเกี่ยวข้องกับคนชาวเอเชียสืบแยกฝรั่งเศสแลคนในบังคับฝรั่งเศส ตามหนังสือสัญญาลงวันที่ 23 มีนาคม ร.ศ. 125. ข้อ 5 แลในหนังสือสัญญาน้อยข้อ 3 นั้น ให้เป็นดังนี้ทั่วพระราชอาณาเขตต์สยาม คือ

1. คดีชั้นพิจารณาให้ชำระที่ศาลต่างประเทศ
2. คดีชั้นอุทธรณ์ให้ชำระที่ศาลอุทธรณ์กรุงเทพฯ
3. คดีชั้นฎีกาให้ชำระที่ศาลฎีกา

ข้อที่ 2 การพิจารณาคดีต่าง ๆ จะเป็นความแพ่งหรือความอาญาก็ดีผู้พิพากษาจะต้องออกนั่งพิจารณาคดีให้เป็นการเปิดเผย

ข้อที่ 3 แต่คดีเรื่องใดหรือข้อความอันใด ถ้าจะเอาออกพิจารณาให้เป็นการเปิดเผยจะเป็นที่เดือดร้อนอันตรายต่อความสุจริตาณของประชาชน หรือจะเป็นการอับยศต่อนาสาลแล้ว คดีเรื่องนั้นหรือข้อความอันนั้นศาลจะสั่งให้พิจารณาให้เป็นการลับเวลาใดก็ได้หรือคู่ความร้องจำเลยทั้ง 2 ฝ่ายหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะขอร้องต่อศาลให้มีความสั่งให้พิจารณาคดีหรือข้อความนั้นให้เป็นการลับก็ได้

ข้อที่ 4 ถ้าพิพากษาคดีให้อ่านในศาลอันเปิดเผยทั้งเหตุผลที่ยกขึ้นวินิจฉัยก็ต้องอ่านปรากฏในคำพิพากษาด้วย

ข้อที่ 5 ตามความในหนังสือสัญญาน้อย ลงวันที่ 23 มีนาคม 125 ข้อ 2 ให้ศาลต่าง ๆ ที่กล่าวแล้วในข้อ 125 ข้อ 2 ให้ศาลต่าง ๆ ที่กล่าวแล้วในข้อ 1 ข้างต้นมีอำนาจดังนี้คือ

(1) ศาลมีอำนาจชำระความแห่งคดีเกี่ยวกับการค้าขายต่าง ๆ ซึ่งคนชาวเอเชียสืบแยกฝรั่งเศสแลคนในบังคับฝรั่งเศสเป็นโจทก์ก็ดีเป็นจำเลยก็ดี

(2) ศาลมีอำนาจชำระความอาญา ซึ่งคนชาวเอเชียสับเยกฝรั่งเศสแลคนในบังคับฝรั่งเศส ต้องหาว่าเป็นผู้กระทำความผิดหรือเป็นผู้ถูกบาดเจ็บเสียหายก็ดี ทุกบทกฎหมาย

ข้อที่ 6 ให้ศาลต่าง ๆ ที่กล่าวแล้วในข้อ 1 มีอำนาจต่อไปคือ

(1) ในความแพ่งแลคดีเกี่ยวข้องแก่การค้าขายต่าง ๆ ซึ่งคนชาวเอเชียสับเยกฝรั่งเศสแลคนในบังคับฝรั่งเศสเป็นโจทก์หรือเป็นจำเลยนั้น ถ้าแม้ว่าคนไทยจะเกี่ยวข้องเป็นโจทก์หรือเป็นจำเลย เป็นผู้ยื่นคำร้องหรือเป็นผู้ขัดขวางอยู่ในคดีนั้นด้วยก็ดีหรือ

(2) ในความอาญาซึ่งคนชาวเอเชียสับเยกฝรั่งเศสแลคนในบังคับฝรั่งเศสต้องหาว่ากระทำความผิด หรือเป็นผู้ถูกบาดเจ็บเสียหายนั้น ถ้าแม้ว่าคนไทยจะเกี่ยวข้องต้องหาอยู่ในคดีนั้นด้วย ก็ดีก็ให้ศาลมีอำนาจชำระคนไทยซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องอยู่ในคดีเหล่านี้ด้วย ข้อบังคับแลวิธีพิจารณาของศาลซึ่งจะบังคับบัญชาต่อคนชาวเอเชียสับเยกฝรั่งเศสแลคนในบังคับฝรั่งเศสในคดีเหล่านี้ โดยเป็นการพิเศษได้ฉันทัดจะต้องให้บังคับบัญชาคนไทยที่เกี่ยวข้องอยู่ในคดีได้ฉันทัดนั้นด้วย ข้อบังคับแลวิธีพิจารณาของศาลซึ่งจะบังคับบัญชาต่อคนชาวเอเชียสับเยกฝรั่งเศสแลคนในบังคับฝรั่งเศสในคดีเหล่านี้ โดยเป็นการพิเศษได้ฉันทัดจะต้องให้บังคับบัญชาคนไทยที่เกี่ยวข้องอยู่ในคดีได้ฉันทัดนั้นด้วย

ข้อที่ 7 การที่ผู้ความจะร้องคัดค้านว่าศาลไม่มีอำนาจชำระคดีดังกล่าวแล้วข้างต้นจะต้องร่างเสียแต่ก่อนเวลาจำเลยให้การ จะร้องขึ้นเมื่อคดีมาถึงชั้นอุทธรณ์หรือฎีกานั้นร้องไม่ได้

เมื่อมีผู้ร้องคัดค้านในเรื่องศาลไม่มีอำนาจเช่นกล่าวแล้ว ศาลจะต้องทำคำสั่งวินิจฉัยคำร้องโดยยกเหตุผลต่าง ๆ ขึ้นกล่าวให้ปรากฏในคำสั่งนั้นด้วย

ข้อที่ 8 คนชาวเอเชียสับเยกฝรั่งเศสแลคนในบังคับฝรั่งเศสทั้งหลายเมื่อได้รับหมายเรียกหมายพยานของศาลไทยธรรมดาหรือหมายศาลต่างประเทศจะต้องกระทำตามหมายนั้นทุกประการ

ถ้าขัดใจไม่ทำตามหมายศาลหรือเจ้าพนักงานผู้ได้ออกหมายนั้นจะเอาตัวผู้ที่ได้รับหมายแลขัดใจนั้นมาก็ได้แต่จะลงโทษผู้นั้นตามกฎหมายเองไม่ได้ ศาลต่างประเทศจึงจะมีอำนาจลงโทษได้

ข้อที่ 9 คนชาวเอเชียสับเยกฝรั่งเศส หรือคนในบังคับฝรั่งเศสที่ถูกจับไปกักขังหรือที่ศาลได้พิพากษาลงโทษแล้วไปต้องเวรจำอยู่ มีอำนาจที่จะมีหนังสือไปมาถึงกงสุลหรือวิสัถยสถานฝรั่งเศสซึ่งประจำอยู่ในตำบลนั้นได้ เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะเปิดผนึกหนังสือที่มีสลักหลังถึงพนักงานฝรั่งเศสที่กล่าวแล้วนั้นไม่ได้

ข้อที่ 10 กองสุลหรือวสัถสงสุลฝรั่งเศสมีอำนาจที่จะเข้าพานลูกตระกูลเพื่อสนทนากับคนชาวเอเชียสัปเยกฝรั่งเศสหรือคนในบังคับฝรั่งเศสซึ่งจะต้องขังอยู่ในที่นั้นได้ตามสมควรแก่เวลาโดยไม่มีพยานนั่งกำกับ

หมวดที่ 2 ว่าด้วยอำนาจศาล

ข้อ 11 ว่าถือว่าศาลอันมีนามต่อไปนี้ข้างล่างนี้เป็นศาลต่างประเทศ คือ

(1) ในกรุงเทพฯ ศาลคดีต่างประเทศเป็นศาลต่างประเทศมีศาลบริสภาที่ 1 เป็นสาขาของศาลต่างประเทศด้วย

(2) ในเมืองจันทบุรี นครราชสีมา อุบลแลเมืองนครเชียงใหม่ ศาลมณฑลเป็นศาลต่างประเทศ

(3) ในเมืองนครผ่าน ศาลเมืองน่านเป็นศาลต่างประเทศ

ข้อ 12 ศาลบริสภาที่ 1 เมื่อนั้นเป็นศาลต่างประเทศ มีอำนาจเท่ากับศาลบริสภาที่ 1 ที่ 2 ที่ 3 ทั้ง 3 ศาล

ศาลต่างประเทศเมืองจันทบุรีมีอำนาจทั่วมณฑลจันทบุรี

ศาลต่างประเทศเมืองนครราชสีมามีอำนาจทั่วมณฑลนครราชสีมา

ศาลต่างประเทศเมืองอุบลมีอำนาจทั่วมณฑลอุดรแลมณฑลอีสาน

ศาลต่างประเทศเมืองนครเชียงใหม่มีอำนาจทั่วมณฑลพายัพวันแต่เมืองนครน่านแลเมืองแพร่

ศาลต่างประเทศเมืองน่านมีอำนาจทั่วเมืองนครน่านแลเมืองแพร่

ศาลต่างประเทศกรุงเทพฯ มีอำนาจทั่วมณฑลกรุงเทพฯ แลทั่วพระราชอาณาเขตต์ที่มีได้มีศาลต่างประเทศดังกล่าวแล้วข้างต้นตั้งอยู่

ข้อ 13 ศาลต่างประเทศต่าง ๆ มีอำนาจพิจารณาคดีในเขตร์แขวงศาลดังนี้คือ

(1) ศาลบริสภาที่ 1 มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งทั้งหลาย ซึ่งกล่าวหากันด้วยเรื่องพระยศสมบัติ หรือข้อความอันใดที่มีกำหนดทุนทรัพย์เป็นราคาเงินไม่เกินกว่า 160 บาท แลคดีอาญาทั้งหลายซึ่งมีกำหนดโทษจำคุกไม่เกินกว่า 6 เดือน

(2) ศาลคดีต่างประเทศเมืองจันทบุรี นครราชสีมา อุบล เชียงใหม่ แลศาลเมืองน่าน มีอำนาจพิจารณาคดีแพ่งแลอาญาได้ทุกบทกฎหมาย

(3) ศาลต่างประเทศกรุงเทพฯ มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งแลอาญาทั้งหลายซึ่งเกินอำนาจศาลบริษัที่ 1 บรรดาซึ่งเกิดขึ้นในเขตกรุงเทพฯ แลหัวเมืองอื่น ๆ ในเขตรั้วแขวงของศาล

ข้อ 14 นอกจากข้อความ ที่ได้บัญญัติไว้ให้เป็นพิเศษตามข้อบังคับนี้แล้วให้ศาลต่างประเทศใช้วิธีพิจารณา วิธีประกันแลอัตราค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ที่ใช้อยู่ตามธรรมดาเหมือนกับศาลไทยทั้งหลายค่าธรรมเนียมชั้นศาลเดิมนั้นให้เรียกตามอัตราของศาลที่รับฟ้อง

ข้อ 15 เวลาพิจารณาคดีทุกเรื่องซึ่งศาลต่างประเทศมีอำนาจชำระกงสุลฝรั่งเศสมีอำนาจที่จะไปนั่งกำกับอยู่ด้วยที่ในศาล หรือจะแต่งเจ้าพนักงานของที่ว่าการกงสุลคนใดคนหนึ่งซึ่งเป็นชาวยุโรปไปกำกับการพิจารณาแทนกงสุลก็ได้ กงสุลหรือผู้แทนมีอำนาจที่จะแนะนำทักท้วงศาลได้ทุกอย่างตามความยุติธรรม

ข้อที่ 16 ในเวลาที่คดีซึ่งคนชาวเอเชียสับแยกฝรั่งเศสหรือคนในบังคับฝรั่งเศสต้องหาเป็นจำเลยยังค้างพิจารณาอยู่ที่ในศาล กงสุลฝรั่งเศสมีอำนาจที่จะเขียนหนังสือขอถอนคดีนั้นไปพิจารณาเสียที่ศาลกงสุลเวลาใดเวลาหนึ่งก็ได้ เมื่อกงสุลเห็นสมควร ให้ถือว่าศาลกงสุลฝรั่งเศสผู้เดียวมีอำนาจชำระคดีนั้น เจ้าพนักงานฝ่ายสยามจำเป็นจะต้องเป็นธุระช่วยเหลือศาลกงสุลฝรั่งเศสด้วย

ข้อที่ 17 การที่กงสุลจะขอถอนคดีไปชำระที่ศาลกงสุลฝรั่งเศสดังที่กล่าวไว้ในข้อ 16 นั้น กงสุลมีอำนาจจะถอนเอาคดีไปได้แต่จำเพาะจากศาลชั้นพิจารณาแลจะต้องขอถอนก่อนเวลาที่ศาลได้พิพากษาคดีนั้น แต่ถ้าเมืองไทยออกกฎหมายลักษณะอันใดเป็นโรคนี้ เมื่อได้เอากฎหมายนั้นออกประกาศตามแบบอย่างกับได้บอกไปยังสถานทูตฝรั่งเศสให้ทราบ แลได้ลงมือใช้กฎหมายนั้นด้วยแล้ว บรรดาคดีทั้งหลายที่ศาลต่างประเทศพิจารณาอันมีปัญหายุ่งข้องด้วยกฎหมายเช่นนี้แล้วกงสุลฝรั่งเศสไม่มีอำนาจขอถอนเอาคดีชนิดนี้ไปจากศาลอีกได้

ข้อที่ 18 เมื่อศาลต่างประเทศจะพิพากษาคดีศาลจะต้องแจ้งความให้กงสุลฝรั่งเศสทราบว่าจะตัดสินอย่างไร

ข้อที่ 19 เมื่อศาลต่างประเทศตกลงกันจะพิจารณาคดีหรือจะอ่านคำพิพากษาในคดีเรื่องใดต่อหน้ากงสุลฝรั่งเศสก็ให้กงสุลฝรั่งเศสจดหมายไว้แนำคำพิพากษาเพื่อให้เป็นพยานว่ากงสุลฝรั่งเศสได้อยู่ด้วยในเวลาที่ศาลตกลงจะพิพากษาคดีหรือในเวลาที่ศาลอ่านคำพิพากษาคดีนั้น ๆ

หมวดที่ 3 ว่าด้วยคดีที่เกิดขึ้นในเขตอำนาจของศาลต่างประเทศ

ข้อ 20 วิธีฟ้องความแพ่งแลความอาญา ให้ยื่นฟ้องแลส่งหมายไปให้ผู้ความอีกฝ่ายหนึ่งทราบตามแบบวิธีพิจารณาที่ใช้กัน แต่เมื่อศาลต่างประเทศได้รับฟ้องรับคำให้การในคดีเรื่องใดไว้แล้วศาลจะต้องแจ้งข้อหาฯให้การแลวันกำหนดนัดพิจารณาคดีเรื่องนั้นไปยังกงสุลฝรั่งเศส ซึ่งอยู่ประจำในตำบลนั้นให้ทราบ

ข้อ 21 ในคดีอาญาผู้ที่เป็นโจทก์นั้นคือ

(1) ผู้ต้องบดเจ็บเสียหายหรือคนใดคนหนึ่งซึ่งกฎหมายให้อำนาจเป็นโจทก์ฟ้องร้องแทนผู้ต้องบดเจ็บเสียหายนั้นได้

(2) เจ้าพนักงานอัยการกระทำการโดยหน้าที่

(3) กงสุลฝรั่งเศสซึ่งอยู่ประจำในตำบล

ข้อ 22 คดีอาญาซึ่งฟ้องร้องกันที่ศาลปารีสสภาที่ 1 ให้เจ้าพนักงานกองตระเวนหรือศาลแจ้งข้อหาข้อแลขาดิกำเนิดของคู่ความแลวันกำหนดนัดพิจารณาคดีไปให้กงสุลฝรั่งเศสทราบ

ข้อที่ 23 คดีอาญาซึ่งฟ้องร้องกันที่ศาลต่างประเทศอื่น ๆ ศาลจะต้องแจ้งความไปให้กงสุลฝรั่งเศสทราบ เหมือนกับคดีที่ฟ้องร้องกันที่ศาลปารีสสภา 1

ข้อ 24 เมื่อศาลต่างประเทศออกหมายจับหมายค้นบ้านเรือนของตน ชาวเอเชียกับฝรั่งเศสหรือคนในบังคับฝรั่งเศสเวลาใด ศาลจะต้องบอกความไปยังกงสุลฝรั่งเศสให้ทราบโดยทันที

ข้อ 25 ศาลต้องพิจารณาแลพิพากษาคดีในเวลาที่ยังกงสุลฝรั่งเศสตั้งอยู่ด้วย เว้นไว้แต่ศาลจะได้บอกความไปให้กงสุลฝรั่งเศสทราบดังได้กล่าวไว้ใน ข้อ 20, 22 แล 23 นั้นแล้ว ถ้ากงสุลไม่มาตามกำหนดก็ให้ศาลพิจารณาแลพิพากษาคดีไปโดยไม่ต้องพร้อมด้วยกงสุลฝรั่งเศสก็ได้

ข้อที่ 26 กงสุลฝรั่งเศสมีอำนาจที่จะตรวจดูสำนวนคดีใด ๆ ที่อยู่ที่ศาลได้เสมอ ถ้ากงสุลฝรั่งเศสต้องการนำเอาของเรื่องศาลจะต้องคัดสำเนาเรื่องความที่พิจารณานั้นให้

หมวดที่ 4 ว่าด้วยคดีที่เกิดขึ้นนอกเขตอำนาจของศาลต่างประเทศ

ข้อที่ 27 คดีที่เกิดขึ้นนอกเขตอำนาจของศาลต่างประเทศทั้งหลายทั้งที่ หรือ
เจ้าพนักงานอัยการมีอำนาจฟ้องได้ดังนี้

- (1) ฟ้องที่ศาลต่างประเทศที่เดียว หรือ
- (2) ฟ้องที่ศาลเมืองหรือศาลมณฑล ตามที่คดีได้เกิดขึ้นในเขตอำนาจของศาลนั้น ๆ

ตามลำดับชั้นและอำนาจของศาลฝ่ายสยามแลตามแบบวิธีพิจารณาธรรมดา

ข้อที่ 28 เมื่อผู้ยื่นฟ้องที่ศาลต่างประเทศโดยตรงแล้ว ให้ศาลแลกงสุลฝรั่งเศสที่มานั่ง
อยู่ด้วย (หรือไม่ต้องพร้อมด้วยกงสุลก็ได้เมื่อศาลได้แจ้งความไปยังกงสุลให้ทราบ โดยถูกต้องแล้ว)
วินิจฉัยถึงการที่จะให้คดีดำเนินไปอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเรื่อง ๆ ดังนี้คือ

- (1) รับเอาคดีไว้พิจารณาในศาลนั่นเอง
- (2) ส่งคดีไปยังศาลเมือง หรือศาลมณฑลให้พิจารณาแต่อย่างเดียว
- (3) ส่งคดีไปยังศาลเมือง หรือศาลมณฑลให้พิจารณาแลพิพากษาด้วย

ข้อที่ 29 ถ้าศาลต่างประเทศรับเอาคดีไว้พิจารณาในศาลนั่นเองก็ให้ศาลพิจารณาแล
พิพากษาคดีนั้น ดูว่าเป็นคดีที่เกิดขึ้นเขตอำนาจศาล

ข้อที่ 30 ถ้าศาลต่างประเทศส่งคดีไปยังศาลเมืองหรือศาลมณฑลให้พิจารณาแต่
อย่างเดียว ก็ให้ศาลเมืองหรือศาลมณฑลจัดการพิจารณาคดีนั้น ตามแบบวิธีพิจารณาธรรมดาที่มีไว้
จัดกับวิธีพิจารณานี้ แลกงสุลฝรั่งเศสสามารถที่จะใช้อำนาจอันชอบธรรมที่ในศาลเมืองหรือ
ศาลมณฑลนั้นได้ เท่ากับที่มีอยู่ในศาลต่างประเทศเหมือนกัน

เมื่อศาลเมืองหรือศาลมณฑลพิจารณาคดีนั้นเสร็จแล้ว ก็ให้ส่งสำนวนกลับคืน
ไปยังศาลต่างประเทศ แลให้ศาลต่างประเทศแจ้งความไปยังกงสุลฝรั่งเศส ให้กงสุลมีเวลาตรวจ
ดูสำนวนได้ให้ทันสักหน่อย ก่อนที่จะตัดสินคดี

ถ้าพิพากษาคดีนั้นศาลต่างประเทศจะอ่านเอง หรือจะส่งไปให้ศาลเมืองหรือ
ศาลมณฑลซึ่งพิจารณาคดีอ่านก็ได้

ข้อที่ 31 ถ้าศาลต่างประเทศส่งคดีไป ยังศาลเมืองหรือศาลมณฑลให้พิจารณาแลพิพากษา
ด้วยก็ให้ศาลเมืองหรือศาลมณฑลมีอำนาจเท่ากับศาลต่างประเทศ ให้ศาลเมืองหรือศาลมณฑลจัดการ

พิจารณาคดี ตามแบบวิธีพิจารณาธรรมดาที่มีได้จัดกับวิธีพิจารณานี้ แลกงสุลฝรั่งเศสสามารถที่จะ
 ำชื่อนาจอันชอบธรรมที่ำในศาลเมืองหรือศาลมณฑลนั้นได้เท่ากับที่มีอยู่ในศาลต่างประเทศเหมือนกัน

ข้อที่ 32 เมื่อมีผู้ยื่นฟ้องที่ศาลเมืองหรือศาลมณฑล ตามความใน ข้อ 27 ตอนที่ 2 แล้ว
 ำให้ศาลเมืองหรือศาลมณฑลจัดการดังนี้คือ

(1) ถ้าเป็นความแพ่งก็ให้ศาลรับฟ้องแลออกหมายส่งฟ้องไปให้จำเลย แลเมื่อศาลได้
 รับคำให้การจากจำเลยแล้ว ก็ให้ส่งสำนวนความเรื่องนั้นไปยังศาลต่างประเทศซึ่งตั้งอยู่ในเขต
 แขวงของศาล

(2) ถ้าเป็นความอาญา ก็ให้ศาลแจ้งข้อหาชื่อการทํานาหาเกิน แลชาติกำเนิดของ
 ผู้ต้องหา แลผู้เจ็บปวดเสียหาย แลข้อความอันจำเป็นอย่างอื่นไปยังศาลต่างประเทศโดยทันที
 ำให้ศาลต่างประเทศรู้เรื่อง ถ้าการแจ้งความโดยทางไปรษณีย์จะกินเวลาเกิน 48 ชั่วโมง ก็ให้
 ศาลตีโทรเลขแจ้งความนั้นไปยังศาลต่างประเทศ

ข้อที่ 33 เมื่อศาลต่างประเทศทราบเรื่องในคดีนั้นแล้วก็ให้ศาลดําริถึงเรื่องที่จะจัด
 การรับเอาคดีไว้พิจารณาในศาลนั้นเองหรือจะส่งไปให้ศาลอื่นให้พิจารณาแต่อย่างเดียว หรือจะให้
 พิจารณาหรือพิพากษาด้วยนั้นพร้อมด้วยกงสุลฝรั่งเศสตามความที่กล่าวไว้ในข้อ 28 ถึงข้อ 33
 ข้างต้น หรือเมื่อศาลได้แจ้งความไปยังกงสุลฝรั่งเศสให้ทราบโดยถูกต้องแล้ว กงสุลฝรั่งเศส
 ำม่มาศาล ศาลจะจัดการเหล่านี้ไปโดยลำพังไม่ต้องพร้อมด้วยกงสุลก็สามารถจะทำได้

ข้อที่ 34 คดีเรื่องใดที่ศาลต่างประเทศ ส่งไปยังศาลอื่นให้พิจารณาแต่อย่างเดียวหรือให้
 พิจารณาแลพิพากษาด้วยก็ดี ศาลต่างประเทศมีอำนาจสั่งเรียกเอาคดีนั้นกลับคืนมาพิจารณาต่อไปที่
 ศาลต่างประเทศเสียเองหรือกงสุลฝรั่งเศสจะขอร้องให้ศาลทําดังนั้นก็ได้

ข้อที่ 35 เวลาศาลเมืองแลศาลมณฑลกระทำการในนามที่เป็นศาลต่างประเทศ ศาลเมือง
 แลศาลมณฑลจะต้องปฏิบัติตามความในข้อ 21 ข้อ 23 ข้อ 24 แลข้อ 26 ที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้น
 ทุกประการ

ข้อที่ 36 ถึงแม้คดีที่เกิดขึ้นในเขตแขวงของศาลต่างประเทศเองก็ดี ศาลต่างประเทศ
 มีอำนาจที่จะขอให้ศาลอื่นช่วยไต่สวนชั้นสุดรับข้อถามคำให้การ หรือจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง
 เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่การพิจารณาหรือเพื่อให้ได้ความเท็จจริงในคดีให้ยิ่งขึ้นก็สามารถที่จะทำได้

หมวดที่ 5 ว่าด้วยศาลอุทธรณ์

ข้อที่ 37 คดีอุทธรณ์คำพิพากษาศาลต่างประเทศชั้นพิจารณาให้ส่งมาชำระที่ศาลอุทธรณ์
กรุงเทพฯ

จะอุทธรณ์คำสั่งของศาลต่างประเทศ จะอุทธรณ์ได้ต่อเมื่อศาลได้พิพากษาคดี
แล้วและจะต้องอุทธรณ์ให้พร้อมกับอุทธรณ์คำพิพากษาของศาลคราวเดียวกัน

ข้อที่ 38 ฟ้องอุทธรณ์ให้ยื่นต่อศาลที่อ่านคำพิพากษาคดี

ข้อที่ 39 ฟ้องอุทธรณ์จะต้องยื่นภายในกำหนดตามแบบวิธีพิจารณาธรรมดา

ข้อที่ 40 ผู้อุทธรณ์จะต้องชำระ เงินค่าฤชาธรรมเนียมให้เสร็จภายในกำหนดอุทธรณ์
มิฉะนั้นแล้วไม่นับว่าเป็นคดีอุทธรณ์

ข้อที่ 41 เมื่อศาลต่างประเทศได้รับฟ้องอุทธรณ์ไว้แล้วก็ให้ศาลออกหมายส่งอุทธรณ์ไป
ให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งทราบ แลให้รับคำให้การแก้อุทธรณ์ไว้ตามกระบวนการพิจารณา แลศาลจะต้อง
แจ้งความให้กงสุลฝรั่งเศสทราบ ให้กงสุลมีเวลาตรวจดูสำนวนแลเขียนข้อความเห็นในคดีเรื่องนั้น
ได้ตามความในหนังสือสัญญาข้อ 23 มีนาคม 125 ข้อ 5 ถ้ากงสุลฝรั่งเศสออกความเห็น
ในคดีอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ให้ศาลคัดความเห็นของกงสุลเข้าเรื่องไว้แล้วให้ศาลส่งสำนวนคดีนั้นไปยัง
ศาลอุทธรณ์

ข้อที่ 42 เมื่อศาลเมืองหรือศาลมณฑลได้รับฟ้องอุทธรณ์ไว้แล้วก็ให้ศาลออกหมายส่ง
อุทธรณ์ไปให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งทราบ แลให้รับคำให้การแก้อุทธรณ์ไว้ตามกระบวนการพิจารณา แล้วให้
ศาลส่งสำนวนคดีนั้นไปยังศาลต่างประเทศ เพื่อให้จัดการตามข้อความที่กล่าวไว้ในข้อ 41 ข้างต้น

ข้อที่ 43 คำพิพากษาศาลอุทธรณ์จะต้องมีผู้พิพากษาฝรั่งเศสลงนามด้วย 2 คน

หมวดที่ 6 ว่าด้วยศาลฎีกา

ข้อที่ 44 คดีที่ศาลอุทธรณ์ได้พิพากษาแล้ว คู่ความจะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา คัดค้านคำ
พิพากษาศาลอุทธรณ์ในข้อความซึ่งเป็นปัญหากฎหมายเพื่อให้ศาลฎีกาซึ่งเป็นศาลสูงสุดตรวจวินิจฉัย
ชั้นหนึ่งก็ได้

ข้อที่ 45 มูลของคดีที่จะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกานั้นคือ จะต้องกล่าวว่าศาลไม่มีอำนาจอย่างหนึ่งหรือว่าศาลใช้อำนาจผิดอย่างหนึ่ง หรือจะกล่าวว่าศาลวินิจฉัยข้อความผิดต่อกฎหมาย บทใดบทหนึ่งก็ย่อมเป็นมูลที่จะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้

ข้อที่ 46 ฎีกาที่จะทูลเกล้าฯ ถวาย ให้ศาลฎีกาตรวจวินิจฉัยนั้นจะต้องยื่นต่อศาลที่อ่านคำพิพากษาของศาลอุทธรณ์ภายในเวลาที่ได้กำหนดไว้ตามพระราชกำหนดกฎหมาย

ข้อ 47 ในฎีกาจะต้องยกเหตุต่าง ๆ ที่เป็นมูลของคดี ที่จะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกานั้น แลต้องจะชำระเงินค่าฤชาธรรมเนียมทุก ๆ อย่างให้เสร็จ มิฉะนั้นแล้วก็ไม่นับว่าเป็นฎีกาได้เลย

ข้อ 48 ศาลฎีกาจะต้องพิพากษาคดีตามรูปความ

ภาคผนวก ข.

หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี

ประเทศอังกฤษ แลประเทศสยาม

[illegible]

กับเจ้าพระยาศรีสุริยวงษ์ สมันตพงษ์พิสุทธิ์ มหาวุฒิชัยรัตนคม ผู้ว่าที่สมุหพระกระลาโหม ผู้สำเร็จราชการบังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปากใต้ฝ่ายตะวันตกกับเจ้าพระยาผู้ช่วยสำเร็จราชการกรมท่า เป็นผู้สำเร็จราชการบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายตะวันออก ทั้ง 5 เป็นประธาน ผ่านเสนาบดีไทยก็ได้ส่งพระราชสัญญา ฝ่ายขุนนางอังกฤษได้ส่งหนังสือเจ้าวิคตอเรีย ซึ่งให้เข้ามาทบทวนหนังสือสัญญากับไทย เห็นถูกต้องพร้อมกันทั้งสองฝ่าย ได้ตกลงกันตามข้อสัญญาที่เขียนไว้สืบต่อไปข้างหน้า

ข้อ 1 ว่า ตั้งแต่นี้ไปพระเจ้าแผ่นดินกรุงบริติชอินเดียนกับพระเจ้าแผ่นดินที่จะสืบวงศ์ต่อไปภายหน้า กับด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ทั้งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไทย ที่จะสืบพระราชอิสริยยศต่อไปภายหน้าให้มีมนตรีรักษาการแทนราบคาบไปชั่วฟ้าแลดิน แต่บรรดาคนที่อยู่ในบังคับอังกฤษซึ่งเข้ามาอยู่ ณ กรุงเทพมหานคร เสนาบดีฝ่ายไทยก็จะช่วยบำรุงรักษาให้อยู่เป็นสุขสบายให้ได้ค่าขายโดยสะดวก มิให้ผู้หนึ่งผู้ใดฝ่ายไทยคุมเหงเบียดเบียน แต่บรรดาคนที่อยู่ในบังคับไทยที่จะไปอยู่ในแดนอังกฤษ ขุนนางอังกฤษก็จะช่วยบำรุงรักษาให้อยู่เป็นสุขสบาย ให้ได้ค่าขายโดยสะดวก มิให้ผู้หนึ่งผู้ใดฝ่ายอังกฤษคุมเหงเบียดเบียน

ข้อ 2 ว่า แต่บรรดาการงานของคนที่อยู่ในบังคับอังกฤษ ซึ่งเข้ามาอยู่ ณ กรุงเทพมหานคร ก็ต้องฟังบังคับบัญชาของกงสุลที่เข้ามาตั้งอยู่ ณ กรุงเทพมหานคร กงสุลจะได้ทำตามหนังสือสัญญานี้ แลข้อหนังสือสัญญาเก่าที่มีได้ยกเลิกจนทุกประการแล้ว จะได้บังคับบัญชาคนในบังคับอังกฤษ ให้ทำตามด้วย แลกงสุลจะรักษากฎหมายการค้าขาย แลกฎหมายที่จะห้ามปรามมิให้คนที่อยู่ในบังคับอังกฤษ ทำผิดล่วงเกินกฎหมายของอังกฤษกับไทย ที่มีอยู่แล้วและมีต่อไปภายหน้า ถ้าคนอยู่ในบังคับอังกฤษ จะเกิดวิวาทกันขึ้นกับคนอยู่ในบังคับไทย กงสุลจะทำการตามกฎหมายอังกฤษ คนอยู่ในบังคับไทยทำผิด ไทยจะทำการตามกฎหมายเมืองไทย ถ้าคนอยู่ในบังคับไทยเป็นความกันเอง กงสุลไม่เอาเป็นธุระ คนอยู่ได้บังคับอังกฤษเป็นความกันเอง ไทยก็ไม่เอาเป็นธุระ แลไทยกับอังกฤษยอมกันว่ากงสุลซึ่งจะเข้ามาตั้งอยู่ ณ กรุงเทพมหานครนั้นยังไม่ตั้ง ต่อเมื่อทำหนังสือสัญญาตกลงลงชื่อกันแล้ว กัปตันอังกฤษเข้ามาค้าขาย ณ กรุงเทพมหานคร ให้ซึ่งอังกฤษมีหนังสือสำหรับลาเป็นสำคัญครบ 10 ลา หนังสือสัญญาประทับตราเข้ามาถึงเปลี่ยนกันแล้ว กงสุลจึงตั้งได้

ข้อ 3 ว่า คนซึ่งอยู่ในบังคับไทย จะไปเป็นลูกจ้างอยู่กับคนอยู่ในบังคับอังกฤษ ถ้าคนไทยที่มีได้เป็นลูกจ้างก็ดี ทำผิดกฎหมายเมืองไทยจะหนีไปอาศัยอยู่กับคนอยู่ในบังคับอังกฤษจริง กงสุลจะจับตัวส่งให้แก่เจ้าพนักงานฝ่ายไทย ถ้าคนอยู่ในบังคับอังกฤษที่เข้ามาตั้งบ้านเรือน

แลเข้ามาอาศัยค้าขายอยู่ในกรุงเทพฯ ทาผิดหนีไปอยู่กับคนในต่างบ้านไทย ถ้ามีพยานว่าทาผิดหนีไปอยู่กับคนในต่างบ้านไทยจริงกงสุลจะขอเอาตัวเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะจับตัวส่งให้ ถ้าพวกจีนคนใดว่าเป็นคนอยู่ในต่างบ้านอังกฤษ ไม่มีสำคัญสิ่งใดเป็นพยานว่าเป็นคนอยู่ในต่างบ้านอังกฤษ กงสุลก็ไม่รับเอาเป็นธุระ

ข้อ 4 ว่า คนอยู่ในต่างบ้านอังกฤษจะมาค้าขายตามหัวเมืองชายทะเลซึ่งขึ้นแก่กรุงเทพฯ ก็ค้าขายได้โดยสะดวก แต่จะอาศัยอยู่ได้ทีเดียวก็แต่ในกรุงเทพฯ ตามในจังหวัดซึ่งกำหนดไว้ในหนังสือสัญญา ประการหนึ่งคนอยู่ในต่างบ้านอังกฤษ จะมาเช่าที่ปลูกโรงปลูกเรือนปลูกตึกและซื้อเรือซื้อโรงซื้อตึกพันกานแพงออกไปนอกกำหนด 200 เส้น คือสี่ไมล์ อังกฤษเช่าได้ แต่จะซื้อที่ซื้อไม่ได้ ถ้าอยู่ถึง 10 ปีแล้วจึงจะซื้อได้ ถ้าอยู่ยังไม่ถึง 10 ปี ท่านเสนาบดีจะโปรดให้ซื้อก็ซื้อได้ แลที่นอกกำหนด 200 เส้นนั้นคนอยู่ในต่างบ้านอังกฤษจะซื้อจะเช่าที่เรือนที่สวนที่ไร่ที่นา ตั้งแต่กานแพงเมืองออกไปเดินด้วยกาลังเรือแจวเรือพายทาง 24 ชั่วโมง จะซื้อจะเช่าเมื่อไรก็ซื้อได้เช่าได้ แต่เมื่อคนอยู่ในต่างบ้านอังกฤษจะซื้อที่ซื้อเรือจะต้องบอกกงสุล ๆ จะได้บอกเจ้าพนักงานฝ่ายไทยเจ้าพนักงานกับกงสุลเห็นว่าคนที่ซื้อที่นั้น เป็นคนจะทาผิดหากินโดยจริง เจ้าพนักงานกับกงสุลจะช่วยว่ากล่าวให้ซื้อตามราคาสมควร แล้วจะได้ดูแลปักที่วัดที่ทาหนังสือประทับตราเจ้าพนักงานให้ไว้เป็นสำคัญ แล้วจะได้ฝากฝังเจ้าเมืองกรมการให้ช่วยดูแลทาปูนารุงด้วย แลให้ผู้ที่ไปอยู่นั้นฟังบังคับบัญชาเจ้าเมืองกรมการตามยุติธรรม ค่าธรรมเนียมที่ทาไรทาสวน ราษฎรบ้านนั้นเมืองนั้นต้องเสียอย่างไร ก็ให้เสียตามชาวบ้านนั้นชาวเมืองนั้น ถ้าในกำหนดสามปีแล้วผู้ที่ซื้อที่ไม่มีทุนรอน ถาแซ่เขื่อนเสีย มิได้ตั้งการปลูกสร้างเสนาบดีจะคืนเงินค่าที่ให้ จะตัดสินคืนเอาที่นั้นเสีย

ข้อ 5 ว่า คนอยู่ในต่างบ้านอังกฤษที่เข้ามาอาศัยอยู่ ณ กรุงเทพมหานคร ต้องไปบอกแก่กงสุลให้จดชื่อไว้ ถ้าคนเหล่านี้จะออกไปทะเล ถาจะไปเที่ยวเกินกำหนดทาง 24 ชั่วโมงตามสัญญาไว้ที่จะให้คนในต่างบ้านอังกฤษจะกลับออกไปจากกรุงเทพฯ ถ้าขุนนางเจ้าพนักงานฝ่ายไทยบอกแก่กงสุลว่ามีเหตุควรจะห้ามมิให้ออกไปกงสุลก็จะมิให้ออกไป ถ้าคนอยู่ในต่างบ้านอังกฤษไปเที่ยวในระหว่างทาง 24 ชั่วโมง กงสุลจะเขียนเป็นหนังสือไทยให้ไป ว่าคนนั้นชื่ออย่างนั้น รูปร่างอย่างนั้น มีฐานะอย่างนั้น และจะต้องให้เจ้าพนักงานฝ่ายไทยประทับตราหนังสือให้ไปเป็นสำคัญด้วย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยดูหนังสือแล้วให้คืนหนังสือให้ปล่อยตัวไปโดยเร็ว ถ้าไม่มีหนังสือกงสุลประทับตรา เจ้าพนักงานฝ่ายไทยไปสำหรับตัวส่งเสียว่าเป็นคนหนีก็ให้ยึดเอาตัวไว้ แล้วห้ามบอกความแก่กงสุลให้รู้

ข้อ 6 ว่า คนซึ่งอยู่ในบังคับอังกฤษจะเข้ามาเที่ยว และเข้ามาอาศัยอยู่ ณ กรุงเทพฯ จะถือศาสนาพุทธเถรวาทไทยก็ไม่ห้ามปราม เมื่อจะสร้างวัดขึ้นจะทำได้ก็แต่ในที่เสนาบดีจะโปรดให้ ถ้าคนอยู่ในบังคับอังกฤษ ซึ่งจะเข้ามาอยู่ ณ กรุงเทพฯ จะจ้างคนซึ่งอยู่นานัดบังคับไทยมาเปนลูกจ้าง เสนาบดีฝ่ายไทยจะไม่ห้ามปราม ถ้าคนที่มีมูลนายจะมารับจ้างอยู่กับคนอยู่ในบังคับอังกฤษ มูลนายไม่รู้ มูลนายจะมาเอาตัวไปก็เอาไปได้ ถ้าคนในบังคับอังกฤษไปจ้างคนในบังคับไทยเปนลูกจ้าง ไม่ได้ทำสัญญากับมูลนายเขา ภายหลังถ้าเกี่ยวข้องกับสิ่งหนึ่งสิ่งใด เสนาบดีฝ่ายไทยไม่ชำระให้

ข้อ 7 ว่า กำนันรบจะเข้ามาทอดน่านาด่านเมืองสมุทรปราการเข้ามาทอดได้ แต่จะขึ้นมา ณ กรุงเทพฯ ไม่ได้ เมื่อกำนันรบชำระจะต้องเข้าอยู่ เสนาบดีเจ้าเมืองกรมการเห็นว่าชำระจริงจะยอมให้เอามาเข้าอยู่ ถ้าจะมีขุนนางถือหนังสือพระเจ้าแผ่นดินกรุงบริเตนนำเข้ามาด้วย กำนันรบเข้ามา ณ กรุงเทพฯ จะให้ขึ้นมาแต่ลำเดียว ต้องให้ขึ้นมาทอดอยู่ได้ป้องกันปัจฉิมมิตร ป้อมปิปปัจฉนิก อย่าให้ขึ้นมาพันป้อมวันไว้แต่เสนาบดีจะโปรดให้ขึ้นมาพันป้อมจึงขึ้นมาได้ ถ้าไม่มีเรือรบอังกฤษอยู่ในกรุงเทพฯ คนอยู่ในบังคับอังกฤษจะวิวาทกันขึ้นกงสุลจะไประงับ ไทยจะให้ทหารไปช่วยกงสุลระงับพอระงับได้

ข้อ 3 ว่า/ค่าธรรมเนียมปากเรือที่เคยเรียกแต่ลูกค้าอังกฤษตามสัญญาเก่าซึ่งทำไว้ ณ คฤศตศักราช 1826 ปีนั้น จะยอมเลิกเสียตั้งแต่หนังสือสัญญานี้ใช้ได้พ้นนั้นไปจะต้องเสียแต่ภาษีสิ่งของขาเข้า ขาออก สินค้าจะต้องเสียภาษี 100 ละสาม จะเสียเปนของฤาจะเสียเปนเงินคิตราคาตามราคาท้องน้ำ สุดแต่ใจเจ้าของจะเสีย ถ้าของเสียภาษี 100 ละสาม แล้วของจกหนายไม่ได้จะเหลือกลับออกไปมากน้อยเท่าใด ต้องคิดภาษีสิ่งของที่เหลือคืนให้แก่เจ้าของให้ครบ ถ้าราคาส่งของไม่ตกลงกันต้องไปบอกกงสุล ๆ จะเรียกพ่อค้าคนหนึ่งฤาสองคน เจ้าพนักงานฝ่ายไทยก็จะเรียกพ่อค้าคนหนึ่งฤาสองคนช่วยตีราคาพอสมควรถ้าลูกค้าอยู่ในบังคับอังกฤษจะขึ้นทุกเอาผืนเข้ามา ณ กรุงเทพฯ ไม่ต้องเสียภาษี แต่ต้องขายผืนให้แก่เจ้าภาษีถ้าเจ้าภาษีไม่ซื้อเอาผืนไว้ ให้ขึ้นทุกกลับออกไปไม่ต้องเสียอะไร ถ้าลูกค้าอยู่ในบังคับอังกฤษ เอาผืนไปลักลอบขายทำผิดสัญญาข้อนี้ ให้ริบเอาผืนเสียให้สิ้น แลของที่เปนสินค้าจะขึ้นทุกออกไปนั้น ตั้งแต่ของสิ่งนั้นเกิดมาจนได้เปนสินค้าขึ้นทุกกัปขึ้นออกไป ให้เสียภาษีแต่ขึ้นเดียวของสิ่งไรที่เปนสินค้าในกรุงเทพฯ จะเรียกเปนสมพัทธฤาจะเรียกเปนภาษีปากภาษีในกรุงเทพฯ ภาษีปากเรืออย่างไรก็ให้เอาแต่ขึ้นเดียว ภาษีสินค้าในกรุงเทพฯ ทุกสิ่งจะเรียกภาษีในกรุงเทพฯ ได้ยอมกันเป็นชัดแล้วว่าของสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ต้องเสียภาษีข้างในแล้ว เมื่อลงเรือไม่ต้องเสีย พวกลูกค้าอยู่ในบังคับอังกฤษจะซื้อสินค้ายอมให้ซื้อ แต่ผู้ทำผู้ปลูกแลของที่เขาขายนั้น

ถ้าผู้ใดคนหนึ่งจะซื้อยอมมาให้ขาย มีให้ผู้ใดคนหนึ่งจัดขวางห้ามปรามภาษีที่กำหนดในพิกัดสัญญานี้ สินค้าที่ขึ้นทุกเรือไทยเรือจีนที่เคยเสียแล้ว ฝ่ายไทยจะยอมลดภาษีให้เรือไทยเรือจีนแลชาติอื่น ๆ ก็จะสามารถลดค่าให้ลูกค้าซึ่งอยู่ในบังคับอังกฤษเหมือนกัน ลูกค้าอยู่ในบังคับอังกฤษจะเข้ามาต่อเรือ ณ กรุงเทพฯ เสนาบดียอมให้ต่อแล้วก็ต่อไป แลข้าวปลาเกลือ ของสามสิ่งนี้ที่ในกรุงเทพฯ ไม่บริบูรณ์ มีหมายประกาศห้ามไม่ให้ออกไปก็ได้เงินทองแลของ สำหรับตัวเข้าออกไม่ต้องเสียภาษี

ข้อ 9 ว่า ความในกฎหมายซึ่งติดในสัญญานี้ คงสุลกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยพร้อมกันจะต้องรักษา แลจะต้องบังคับให้คนทั้งปวงกระทำตามกฎหมาย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยกับกงสุลจะคิดจัดแจงเพิ่มเติมกฎหมาย หวังจะรักษาหนังสือสัญญาให้เจริญก็ทำได้ เงินที่บริบูรณ์แลของที่บริบูรณ์เพราะภาษีติดสัญญานี้ ต้องส่งเป็นของในแผ่นดินก่อนเมื่อกงสุลจะเข้ามาตั้งอยู่ ณ กรุงเทพฯ เจ้าของเรือแลกับต้นนายเรือจะว่าด้วยการค้าขายกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยก็ได้

ข้อ 10 ว่า ถ้าฝ่ายไทยยอมให้สิ่งใด ๆ แก่ชาติอื่น ๆ นอกจากหนังสือสัญญานี้ ก็จะต้องยอมให้อังกฤษ แลคนในบังคับอังกฤษเหมือนกัน

ข้อ 11 ว่า เมื่อพ้น 10 ปี ตั้งแต่ประทับตราเปลี่ยนหนังสือสัญญานี้แล้ว ถ้าฝ่ายไทยฝ่ายอังกฤษจะขอเปลี่ยนข้อใด ๆ ในหนังสือสัญญานี้ แลข้อใด ๆ ในหนังสือสัญญาเก่า ซึ่งทำไว้ในคฤศศักราช 1826 ปี ซึ่งมีได้ยกเลิกเสียแล้ว แลข้อใด ๆ ในกฎหมายค้าขายแลพิกัดภาษีที่ติดอยู่กับหนังสือสัญญานี้ แลกฎหมายที่จะทำต่อไปภายหน้า เมื่อได้บอกให้รู้ก่อนปีหนึ่งแล้วจะตั้งขุนนางฝ่ายไทยฝ่ายอังกฤษเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมได้ตามแต่เห็นสมควร เห็นชอบด้วยกันทั้งสองฝ่าย

ข้อ 12 ว่า หนังสือสัญญานี้ทำไว้เป็นอักษรไทยฉบับหนึ่ง เป็นอักษรอังกฤษฉบับหนึ่ง ข้อความต้องกัน เมื่อหนังสือสัญญาประทับตราเข้ามาเปลี่ยนกันแล้วใช้ได้ เมื่อ ณ วันที่ 6 เดือนเอปริลคฤศศักราช 1856 ปี คิตเบนไทย ณ วันอาทิตย์ เดือนห้า ขึ้นค่ำหนึ่ง จุลศักราช 1218 ปีมโรงอัฐศกผู้สำเร็จราชการฝ่ายไทยฝ่ายอังกฤษทำหนังสือสัญญานี้ เขียนเป็น 4 ฉบับ ลงชื่อประทับตราด้วยกันทั้งสองฝ่าย ทำไว้ในกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทรหมินทรายุทธยา ณ วันพุธ เดือนหก ขึ้นสองค่ำปีเถาะสัปตศก

(ลงชื่อประทับตรา) เซอยอนโบวริง ราชทูตอังกฤษ

(ลงชื่อประทับตรา) ท่านผู้สำเร็จราชการฝ่ายไทย หาดวง

กฎหมายอย่างพ่อค้าอังกฤษ
ซึ่งมาค้าขายในกรุงเทพฯ ต้องใช้

ข้อ 1 ว่า กับต้นนายกำปั่นซึ่งจะเข้ามาค้าขาย ณ กรุงเทพฯ เมื่อเข้ามาถึงนอกสันดอน จะทอดสมอใช้คนเข้ามาบอกแก่เจ้าพนักงาน ถ้าจะเอากำปั่นเลยเข้ามาเมืองสมุทรปราการก็ได้ ตามใจแล้วจะต้องมาบอกเจ้าพนักงานที่ด่านเมืองสมุทรปราการว่าเรือมาแต่เมืองใด มีลูกเรือกี่คน มีปืนกี่บอกทอดสมอที่เมืองสมุทรปราการแล้ว ต้องมอบปืนใหญ่แลดินดำแก่ขุนนางเจ้าพนักงานฝ่ายไทยที่เมืองสมุทรปราการแล้ว ต้องมีขุนนางกรมการฝ่ายไทยกำกับเรือขึ้นมาจากจนถึงกรุงเทพฯ

ข้อ 2 ว่า ถ้ากำปั่นเลยเกินด่านสมุทรปราการขึ้นมา มิได้เอาปืนและดะดะขึ้นไว้ที่เมืองสมุทรปราการตามกฎหมายนี้ ต้องเอากำปั่นกลับลงไปเอาปืนแลดินดำขึ้นไว้เสียที่เมืองสมุทรปราการ แล้วต้องปรับไหมเงินแปดร้อยบาทด้วยไม่ฟังกฎหมายนี้ ถ้าเอาปืนใหญ่แลดินดำขึ้นไว้ที่เมืองสมุทรปราการ แล้วต้องปล่อยให้เรือขึ้นมาก้าขายที่กรุงเทพฯ

ข้อ 3 ว่า ถ้ากำปั่นลูกค้าอยู่ ณ บังคับอังกฤษขึ้นมาทอดสมอที่กรุงเทพฯ แล้ว ถ้าไม่ได้เบนวันอาทิตย์กับต้นนายกำปั่นต้องเอาหนังสือสำหรับลา แลใบอนุญาตซึ่งมีเข้ามาในลำกำปั่น ต้องมอบให้แก่กงสุล ณ 24 ชั่วโมง กงสุลจะได้เอาใบอนุญาตให้เจ้าพนักงานฝ่ายไทยที่ได้เรียกภาษี แล้วเจ้าพนักงานคนนั้นต้องให้หนังสือสำหรับเบิกระวางในเวลาขึ้น ถ้ากับต้นนายเรือมิได้ส่งหนังสือแลใบอนุญาตซึ่งของ ณ 24 ชั่วโมงนั้น ถ้าส่งใบอนุญาตไม่ครบจำนวนสิ่งของในลาเรือ จะต้องปรับไหมเงิน 400 บาท แต่ว่ายอมให้กับต้นนายเรือแก่ใบอนุญาตซึ่งที่หลงลืมในระหว่าง 24 ชั่วโมง ตั้งแต่ได้ส่งหนังสือถึงกงสุลนั้นไม่ปรับไหมเอาเงิน

ข้อ 4 ว่า ถ้ากำปั่นอังกฤษเบิกระวางขนสินค้าก่อนยังมิได้หนังสือเบิกระวาง แลลักลอบขายสิ่งของกรุงเทพฯ ก็ดี นอกสันดอนก็ดี จะต้องปรับไหมเงิน 800 บาท แลสิ่งของที่ลักขายนั้นต้องริบเอาให้หมด

ข้อ 5 ว่า เมื่อกำปั่นอังกฤษขนของออกแล้ว บันทุกของที่ออกไปเสร็จแล้วเสียภาษีให้เสร็จ แล้วเสียภาษีให้เสร็จแล้ว ได้ให้ใบอนุญาตแก่กงสุลครบสิ่งของแล้ว ถ้ามิได้เกี่ยวข้องกับสิ่งใด ๆ ต้องมีเบิกล่องอักษรไทยส่งให้กงสุล ๆ คืนหนังสือสำหรับลาให้กับต้นนายเรือปล่อยเรือให้

ล่องไปเมืองสมุทรปราการต้องมีเจ้าพนักงานกำกับเรือลงไปจนถึงเมืองสมุทรปราการ ถ้า
เจ้าพนักงานเมืองสมุทรปราการไปตรวจดูที่กำนันแล้ว ปืนและดินดำที่เอาขึ้นไปส่งให้กับต้น
นายเรือไป

ข้อ 6 ฝ่ายราชทูตอังกฤษซึ่งเข้ามาทบทวนหนังสือสัญญาครั้งนี้ ราชทูตหาญจัก
ภาษาไทยไม่เสนาบดีฝ่ายไทยยอมให้เอาหนังสืออักษรอังกฤษในหนังสืออักษรอังกฤษในหนังสือ
สัญญาไมตรีแลกกฎหมาย แลคำขาย แลพิภพ ซึ่งติดอยู่กับหนังสือสัญญานั้นเป็นแน่

(ลงชื่อประทับตรา) เซอยอนโบวริง ราชทูตอังกฤษ

(ลงชื่อประทับตรา) ท่านผู้สำเร็จราชการฝ่ายไทย ห้าดวง

ภาคผนวก ก.

สำเนาที่ ๒๕๔๔๔ กระทรวงมหาดไทยรับวันที่ ๓๐ มกราคม ร.ศ, ๑๒๒

ที่ ๒๖/๑๓๐๑

สนามที่ว่าการนครน่าน

แผนกต่างประเทศ

วันที่ ๒๔ ธันวาคมรัตนโกสินทรศก ๑๒๒

พระยาบรมมหาราชวัง ข้าหลวงประจำนครน่านแจ้งความมายัง มองซิเออร์ลูกอง กงสุล
ฝรั่งเศสนครน่าน

ด้วยข้าพเจ้าได้รับจดหมายของท่านที่ ๔๔-๔๕-๔๖ ลงวันที่ ๒๓ ธันวาคมศกนี้มีใจความ
เนื่องต้องกันว่า ท่านร้องคัดค้านต่อการที่ท่านได้ทราบ ว่า ญาพันธุได้เรียกบรรดาจีนที่ตั้งภูมิลำเนา
อยู่ในนครน่านไปไต่สวนถึงจีนคนในที่อยู่ยังคับฝรั่งเศส และได้ส่งให้พวกเหล่านั้นไปที่ว่าการเจ้า
สนามหลวง เพื่อจะได้ตรวจสอบว่าจะสมควรเป็นคนในบังคับได้หรือไม่ และท่านเห็นว่าการที่ญาพันธุ
ได้จัดไปนั้นเป็นการยังไม่ควร และสมควรอันจะเป็นเหตุให้เกิดความเข้าใจผิดกันได้กับมีความ
อีกหลายประการนั้น ได้ทราบแล้ว

เมื่อข้าพเจ้าได้อ่านพิเคราะห์ข้อความซึ่งมีไปในจดหมายของท่านทั้ง ๓ ฉบับเลกียดตลาด
แล้วทำให้ข้าพเจ้าเกิดความพิศวงมากในข้อความบางข้อ และสงสัยว่าผู้ทูลความมาแจ้งต่อท่านนั้น
ไม่มีความตั้งใจอย่างอื่นนอกจากจะให้เราถือความเข้าใจตลาดเคลื่อนอันจะเป็นเหตุต้องต่อว่าแล
คัดค้านดังเป็นอยู่ เพราะใกล้กับความเป็นจริง และหน้าที่ของญาพันธุที่ได้จัดกระทำอยู่ โดยเหตุนี้จึง
เป็นข้าพเจ้าต้องขอชี้แจงการเป็นจริงที่ญาพันธุได้จัดกระทำในเรื่องนี้ให้ท่านทราบ เพราะเมื่อ
ประโยชน์ในการสนธิสัญญาระหว่างประเทศทราบความเป็นจริงของพลเมืองด้วยในเวลาอันคนชาติอื่น ๆ
แลจีนเข้ามาตั้งภูมิลำเนาหากินในเขตแขวงนครน่านมากขึ้น แลบรรดาจีนทุก ๆ คนตลอดจนจีนที่ท่าน
ได้กล่าวอ้างไปในจดหมายว่าเป็นคนในบังคับก็ไม่ได้มีเครื่องหมายแลแสดงให้คนหนึ่งคนใดมาจน
ญาพันธุ แลเห็นแลทราบก่อน แลภายหลังว่าตนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส ฉะนั้นจึงมีเรื่องปรากฏอยู่
เมื่อเร็ว ๆ นี้ ข้าพเจ้าจึงขอโอกาสมาชี้แจงให้ท่านเห็นเพื่อท่านได้ทราบเป็นตัวอย่างมีใจความตรง
กันข้ามกับที่ท่านได้ต่อว่าไป คือ จีนเสงกับจีนจิวักวิวาทกันด้วยเรื่องภู่นี้ยิมสิน จีนจิวักเมื่อไปยัง
ที่ว่าการแขวงตลอดจนได้ทักขอมไว้ต่อแขวงก็ไม่ได้แสดงแลชี้แจงว่าตนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส

เพราะฉะนั้นจึงเป็นการเหลียวไสยของเจ้าพนักงานที่จะรู้สึกสงวนไม่ได้ เมื่อเวลาผู้ที่ต้องหาไม่ได้
ชี้แจงแลแสดงให้เห็นสิ่งสำคัญว่าตนเป็นคนในบังคับ แลการที่ทักขอมกันนั้นก็เพราะทั้ง ๒ ฝ่าย
มีความปรานีปรานอมตกลงกันนายแขวงหาได้ตัดสินใจตามระเบียบของราชการเป็นแต่เปรียบเทียบ
ตามทางยุติธรรม เพราะการที่จะตัดสินใจนั้นขึ้นอยู่กับนายแขวง ครั้นจึงวิวาทมาถึงท่านกลับกล่าวความ
อีกอย่าง ๑ ดังมีแจ้งไปในจดหมายของท่านที่ ๕๖ จึงเป็นที่แลเห็นได้ว่า ข้อความที่ท่านได้ทราบนั้น
เกิดจากความส่อเสียดของผู้ที่มีความเจตนาจะหาเหตุเท่านั้นกับข้อที่ท่านกล่าวอีกว่า พญาพันธุ์ได้ชี้แจง
กับเงินที่ท่านกล่าวอ้างไปว่าอยู่ในความปกครองของท่านให้ไปว่าการเค่าสนามหลวง เพื่อจะไต่สวน
ตรวจว่า คนที่อ้างตนว่าเป็นคนในบังคับนั้นจะสมควรเป็นได้หรือไม่ได้ ในข้อนี้ก็เห็นได้อีกว่าคลาดเคลื่อน
ไม่มีมูล แลหน้าที่ของพญาพันธุ์ที่จะกล่าวแลจัดการกระทำได้ เพราะการที่จะถือว่าคนใดเป็นคนในบังคับ
ได้หรือไม่ได้นั้น เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้ากับท่านที่จะพูดจาตกลงกันตามทางราชการดังที่ได้เคยกระทำ
กันมาแล้ว ท่านก็ย่อมจะทราบอยู่ดีแลที่ข้าพเจ้าไม่ได้ชี้แจงมาให้ท่านทราบก่อนดังที่ท่าน ได้ชี้แจงแล
ขอไปนั้น ก็เพราะยังไม่ใช้เวลาแลรู้สึกเหตุอันควร เพราะฉะนั้นตามข้อความที่ท่านได้กล่าวไปใน
จดหมายของท่านก็ยังเห็นห่างแลคลาดกับการเป็นจริงที่ได้จัดอยู่ดังได้กล่าวมาแล้ว แลตามที่พญาพันธุ์
แลนายแขวงได้จัดมาในเรื่องนี้ ก็ไม่เห็นมีความคลาดเคลื่อนหรือจะเป็นเหตุขึ้นมาให้เกิดความเข้าใจ
ผิดได้อย่างใดดังท่านคิดเห็นไม่

โอกาสนี้ขอท่านได้รับความแสดงความนับถือของข้าพเจ้าด้วย

ประทับตราตำแหน่งข้าหลวงมา เป็นสำคัญ

ที่ ๒๒๕๐/๑๒๐๔๑

ศาลาว่าการมหาดไทย

วันที่ ๘ เดือนกุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๒

กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ราชเลขานุการ ทรงทราบฝ่าพระบาท
 ด้วยตามความในจดหมายของเกล้าฯ ที่ ๓๔๕/๑๐๗๖๕ ลงวันที่ ๗ มกราคม ร.ศ. ๑๒๒
 ทูลเกล้าฯ ถวายสำเนาโทรเลขพระยาบรมบาทบารุ่กับร่างโทรเลขที่จะมีตอบไปยังพระยาบรมบาท
 บารุ่ ในเรื่องไต่สวนชาติกาเหมาของจีนในเขตรันครน่าน กงสุลฝรั่งเศสต่อว่า แลพระยาบรมบาท
 บารุ่ได้ตอบกงสุลฝรั่งเศสว่าเป็นการทาส้าวนครันนั้น ความทราบฝ่าลอองธุลีพระบาทแล้ว

บัดนี้เกล้าฯ ได้รับบอกพระยาบรมบาทบารุ่ที่ ๖๓/๑๓๐๗ ลงวันที่ ๒๔ ธันวาคม ร.ศ.
 ๑๒๒ นำส่งสำเนาหนังสือที่มีไปมากับกงสุลฝรั่งเศสรวม ๔ ฉบับว่า พระยาบรมบาทบารุ่ได้สังเกต
 เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ที่นครน่านเวลานี้ได้มีพวกจีนลูกค้าขึ้นเปิดร้านค้าขายทวีมากขึ้นกว่าแต่ก่อน
 เพราะแต่เดิมมีพวกตั้งค้าขายท้าวหาเกียอยู่ที่นี่ครันแต่เพียง ๕ คนหรือ 10 คน ทั้งพระยาบรมบาท
 บารุ่ได้ทราบเกล้าฯ ว่า ตั้งแต่เกิดจลาจลมาจีนที่นครน่านเข้าไปรับหนังสือคุ้มตัวเป็นคนในบังคับ
 ฝรั่งเศสมาก พระยาบรมบาทบารุ่มีความสงสัยจึงได้สั่งให้พญาพันธุพิกงานอัยการไต่สวน ครั้นต่อ
 มาเมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๒ พระยาบรมบาทบารุ่ได้รับจดหมายมองซิเออร์ลูกองที่ ๔๔-๔๕-
 ๔๖ ลงวันที่ ๒๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๒ รวม ๓ ฉบับร้องคัดค้านไปยังพระยาบรมบาทบารุ่มีความติดต่
 เนื่องในเรื่องเดียวกันว่า พญาพันธุได้เรียกเอาบรรดาจีนที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในนครน่านมาไต่สวนถึงจีน
 คนใดที่อยู่ในบังคับฝรั่งเศส แลได้สั่งให้พวกเหล่านั้นไปยังที่ว่าการเจ้าสนามหลวงเพื่อจะตรวจสอบว่า
 สมควรเป็นคนในบังคับได้หรือไม่แลมองซิเออร์ลูกองเห็นว่า การที่พญาพันธุได้จัดไปนั้นเป็นการยัง
 ไม่ควร แลสมควรอันจะเป็นเหตุขึ้นมาให้เกิดความเข้าใจผิดกันได้ แลพระยาบรมบาทบารุ่ได้มี
 จดหมายตอบไปว่าพระยาบรมบาทบารุ่มีความแปลกประหลาดใจที่ได้รับคำร้องคัดค้านของ
 มองซิเออร์ลูกองในเรื่องนี้ เพราะการที่พญาพันธุได้ทำลงไปนั้นไม่เห็นมีความเข้าใจผิดอันใดแล
 ก็ชื่อนี้ไกล ก็เพื่อประโยชน์ในการทาส้าวนครันประสงค์ทราบความเป็นจริงของพลเมืองในนครน่าน
 แลก็เหลือนิสัยของเจ้าพนักงานที่จะรู้สีกลวงนำได้ว่าจีนคนใดเป็นคนในบังคับ นอกจากไต่สวนเห็น
 หลักฐานแล้ว พญาพันธุก็ไม่ได้มีความมุ่งหมายหรือมีหน้าที่ ใด จะตรวจสอบได้ว่า ผู้ที่ได้รับหนังสือนั้นผู้ใด

สมจะเป็นคนในบังคับได้ การเช่นนี้เป็นหน้าที่ของพระยาบรมบาทบุรุษกับมองซิเออร์ลูกองที่จะได้พูด
 จาว่ากล่าวกันตามทางราชการ เพราะฉะนั้นข้อความที่มองซิเออร์ลูกองได้ทราบรับรู้นั้นยัง เป็น
 การคลาดเคลื่อนไกลกับความเป็นจริงมาก มีความตามไปบอกพระยาบรมบาทบุรุษดังนี้ เกล้าฯ เห็นว่า
 ที่พระยาบรมบาทบุรุษได้โต้ตอบกับกงสุลฝรั่งเศสในเรื่องนี้ดีอยู่ เกล้าฯ ได้ถวายคำแนะนำหนังสือที่
 พระยาบรมบาทบุรุษมีไปมา เพื่อโปรดเกล้า

ดำรง ราชานุภาพ

ที่ ๓๔๕/๑๐๗๖๖๔

ศาลาว่าการมหาดไทย

วันที่ ๗ เดือนมกราคม ร.ศ. ๑๒๒

ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานกราบบังคมทูล พระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าได้รับโทรเลขพระยาบรมบาทบุรุษ ข้าหลวงประจำนครน่านที่ ๖๕ ลงวันที่ ๒๔ ธันวาคมรัตนโกสินทรศก ๑๒๒ มีความว่าพระยาบรมบาทบุรุษได้ทราบเกล้าฯ ว่า ในเขตรัชนครน่านตั้งแต่เกิดการจลาจลมาจนบัดนี้มีจีนเข้าไปรับหนังสือสำหรับตัวเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสมาก พระยาบรมบาทบุรุษจึงได้ให้เจ้าพนักงานอัยการไต่สวนทางลับ เพื่อพระยาบรมบาทบุรุษจะได้ทราบความเป็นจริงดังข่าวเล่าลือ แล้วจะได้ต่อกับกงสุลฝรั่งเศสตามทางราชการ แต่กงสุลฝรั่งเศสได้ทราบการที่พระยาบรมบาทบุรุษ ในวันที่ ๒๓ ธันวาคมรัตนโกสินทรศก ๑๒๒ ถึง ๓ ฉบับมีความว่า เจ้าพนักงานอัยการได้เรียกจีนในบังคับฝรั่งเศสไปไต่สวนถึงที่อยู่แลมุลนาย แลนายแขวงได้เรียกคนในบังคับฝรั่งเศสไปชำระแลตัดสิน การที่เจ้าพนักงานทั้ง ๒ ได้กระทำลงไปนั้นเป็นการผิด แลไม่ควรจะกระทำให้เป็นเหตุเกิดความเข้าใจผิดกันขึ้นได้ แลในหน้าที่ควร เช่นนี้ควรพระยาบรมบาทบุรุษจะพูดขอไปกับกงสุลฝรั่งเศส พระยาบรมบาทบุรุษจึงได้มีจดหมายตอบ กงสุลฝรั่งเศสไปว่า พระยาบรมบาทบุรุษมีความประหลาดใจมากที่ได้รับคำร้องคัดค้านของกงสุลฝรั่งเศสในเรื่องนี้ จึงกระทำให้พระยาบรมบาทบุรุษและเห็นได้ว่า คงจะมีผู้ส่อเสียดนำความซึ่งไกลกับความเป็นจริงที่ได้จัดอยู่ไปแจ้งกับกงสุลฝรั่งเศส เพราะการเป็นจริงที่เจ้าพนักงานอัยการได้จัดในเรื่องนี้ก็ใช่อื่นไกล เพื่อประโยชน์ในการทำสำนวนครวญอยากทราบความเป็นจริงของพลเมือง เพราะมีจีนเข้าไปตั้งภูมิลานาตามหาภิกษุในเมืองน่านมากจึงจึงได้ว่าจีนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสนั้น เป็นการหลอมนิสัยของเจ้าพนักงานอัยการ กงสุลฝรั่งเศสก็ย่อมทราบดีอยู่ เพราะจีนเหล่านั้นไม่ได้มีเครื่องหมายหรือสิ่งสำคัญอย่างใด เว้นเสียแต่เมื่อได้ไต่สวนเห็นสิ่งสำคัญแล้วจึงจะรู้สีกาได้ แลจีนเหล่านั้นเมื่อไปถึงเจ้าพนักงานแล้วก็ไม่ได้แสดงตนว่าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสดังที่ไปแจ้งกับกงสุลฝรั่งเศส ถึงนายแขวงก็ดีที่ได้ชำระเปรียบเทียบไว้แล้ว ก็โดยถือว่าจีนผู้ต้องคดีเป็นคนในบังคับสยาม เพราะไม่ได้แสดงตนให้เห็นสิ่งสำคัญว่าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส การที่เป็นเช่นนี้ก็แลเห็นได้ว่า เกิดจากความส่อเสียดยุยงให้หมองน้ำใจกันเท่านั้น แลการที่พระยาบรมบาทบุรุษยังไม่ได้พูดไปกับกงสุล

ฝรั่งเศสก่อนจัดการเรื่องนี้นั้นก็เพราะยังไม่ใช่เวลาและมีเหตุอันควร แลการที่เจ้าพนักงานอัยการ แลนายแขวงได้จัดมาในเรื่องนี้ พระยาบรมบาทบุรุษไม่เห็นว่าจะเป็นการเคลื่อนคลาสนัดที่จะเป็น เหตุขึ้นมาให้เกิดความเข้าใจผิดตั้งที่กงสุลฝรั่งเศสคิดเห็นเลย มีความตามโรเบจพระยาบรมบาทบุรุษ ดังนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้ทูลเกล้าฯ ถวายสำเนาโทรเลขมาพร้อมกับจดหมายฉบับนี้ด้วยแล้ว

ข้าพระพุทธเจ้าได้ร่างโทรเลขที่จะมีตอบพระยาบรมบาทบุรุษไปว่า ที่พระยาบรมบาทบุรุษ ได้ได้กงสุลว่าการที่ได้ได้กงสุลว่าการที่ได้ได้สวนชาติกาเหนิดจีนในแขวงนครน่านเป็นการทำ สามวันครั้นนี้ดีแล้ว แต่การที่ส่งให้ท่านนั้นควรให้เป็นคำสั่งของเจ้าสนามหลวงให้นายแขวงทำสามวัน คราวพวกจีนในท้องที่ เมื่อเวลาทำสามวันครั้นได้ตามพวกจีนได้ชาติกาเหนิดแล้ว จึงควรให้พวกจีนเซ็นชื่อ ไว้ให้เป็นหลักฐาน หรือถ้าจะให้เซ็นชื่อไม่ได้ แต่ถ้ามีพยานที่รู้ชาติกาเหนิดของจีนเหล่านั้นก็ใช้ได้เป็น หลักฐานเหมือนกัน ดังนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้ทูลเกล้าฯ ถวายร่างโทรเลขที่จะมีตอบพระยาบรมบาทบุรุษ มาพร้อมกับจดหมายฉบับนี้ ถ้าทรงพระราชดำริเห็นชอบแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจะได้มีโทรเลขส่งไปตาม ร่างนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้แจ้งความแลหาเรือไปยังกระทรวงต่างประเทศด้วยแล้ว

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า ดำรง ราชานุภาพ ขอเดชะ

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

ที่ 252/637

พระที่นั่งจักรกริมหาปราสาท

วันที่ 19 มกราคม รัตนโกสินทร์ศก 114

ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ด้วยท่านมีหนังสือที่ 892, 214005 ลงวันที่ 14 กันยายน เรื่องจีนตวยยง จีนเท่งไซ้ จะเข้าอยู่ในบังคับฝรั่งเศส ม, ฮารดูวินตาม พระพรหมสุรินทร์ว่าเป็นคนอย่างไร พระพรหมสุรินทร์ตอบชี้แจงไปแล้ว แลหาถามว่าจะควรปล่อยถาขัดได้ฉันใด ท่านได้พาถาม, เกิกแปตริตเห็นไม่ควรยอม ได้นำกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว

มีพระบรมราชโองการ ซึ่งท่านว่าถ้าฝรั่งเศสจะจดบาณชีจีนเป็นคนในบังคับเช่นนี้แล้ว จะต้องได้เสียไม่ยอมเพราะเหตุว่าจีนเหล่านี้ไม่ได้เกิดในเมืองของฝรั่งเศสแลไม่ได้จดบาณชีมาแล้วแต่เดิม เราไม่ยอมให้จดในที่เมืองเหล่านี้ การที่จะยืนยันต่อผู้ใดโดยอังกฤษมีสัญญากับเราในเรื่องจีน ถ้าจะอ้างว่าที่จดบาณชีมาแต่ก่อนเหตุใดไม่ขัดขวาง ทรงเห็นว่าที่ยอมไปแต่ก่อนนั้น เฉพาะคนที่เชื่อคำกงซุลยังไม่มีที่สอบสวน เมื่อสอบสวนได้ความแล้วเราก็จะไม่ยอม แลเห็นควรให้เสมอกันทุก ๆ ชาตินั้น โปรดเกล้าแล้ว ถ้าหากไม่ตกลงจะเลือกเอาจีนคนหนึ่งคนใดเข้าได้ หมดยตามขอบใจทรงพระราชดำริห์ว่าเป็นอันหมดเมือง จึงจำต้องรัดท่านอยู่เอง ยังทรงพระราชดำริห์เห็นแปลกไปอีกอย่างหนึ่ง ได้ทรงทราบข่าวราย ๆ เดียวนี้ เรื่องฝรั่งเศสทำการลี้ภัยต่าง ๆ มีรับเงินมาจากเมืองจีนเอง ดำรัสว่าถ้าเขาไปสัญญากันล่วงหน้าเสียก่อนแล้ว นักกลัวจีนที่จะมาเป็นไทยน้อย ด้วยการค้าขายทั้งบวงตกอยู่ในมือฝรั่งมาก จึงเรียนทูลมา

หนังสือกรมราชเลขาณูการ

หมายเลขที่ 257637

ถวายกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

20 มกราคม ร.ศ. 114

เมืองนนท์

(สำเนา)

ที่ 44/13376

ศาลาว่าการนครบาล

วันที่ 9 ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก 115

ทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทวะวงศัวัชรประการเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ
ได้ทรงทราบ

ด้วยเวลาวานนี้ หม่อมฉันได้รับรายงานพลตระเวรตำบลสามแยกถนนเจริญกรุงว่าเมื่อวานนี้ เวลาบ่าย 2 โมง มีสเตอร์เย, เจฟ, โครริศ คนสืบเชกต์อังกฤษไปซื้อของที่ร้านจิ้นอ้วเนียง ซึ่ง ตั้งอยู่เชิงสะพานวัดมหาพฤฒิชารามเกิดวิวาททุ่มเถียงกันขึ้นด้วยการซื้อของ จิ้นอ้วเนียงตีเอา มีสเตอร์โครริศหน้าแตกแล้วหนีออกมาจากร้าน จิ้นอ้วเนียงไล่ตามตีออกมาที่ถนน มีสเตอร์โครริศให้ คนตระเวรช่วย คนตระเวรก็เข้าจับตัวมายังโรงพัก เจ้าพนักงานจึงสอบถามโรคภัย, จำเลย ได้ความว่าโรคภัยเป็นสืบเชกต์อังกฤษจำเลยแสดงว่าหนังสือเป็นสืบเชกต์ฝรั่งเศสแล้วเจ้าพนักงานจึง จดหมายข้อหาแลข้อแก้จะลงบาญชีรายงานยังไม่ทันแล้วที่จะส่งไปยังศาลที่ควรพิจารณา ม, เชอ ลำานสถานกงสุลฝรั่งเศสกับมาดหลวงคนหนึ่งมาที่โรงพัก บัดมือเจ้าพนักงานไม่ทำให้เขียนถ้อยคำใน เหตุที่จับนั้น เจ้าพนักงานก็ตอบโดยดี ว่าต้องจดถ้อยคำก่อนแล้วก็จะส่ง ม, เชอหาฟังไม่ กลับ ตีเอาเจ้าพนักงานและแย่งเอาจิ้นอ้วเนียงไป มีความแ้งอยู่ในสำเนารายงานที่ถวายมาด้วยแล้ว

หม่อมฉันคิดว่า อาการที่ ม, เชอเจ้าพนักงานฝรั่งเศสปฏิบัตินี้ เป็นการหยาบคายนักใน ความเรื่องนี้มิใช่เจ้าพนักงานจะไม่ส่งเมื่อใดจะขอจดหมายเหตุถ้อยคำให้เป็นหลักถามสำหรับคดี ก่อนเท่านั้นก็ไม่ฟังกลับตีเจ้าพนักงานแย่งคนในโรงซึ่งเจ้าพนักงานมีอำนาจปกป้องรักษาอยู่เช่นนี้

หม่อมฉันเห็นว่า ม, เชอ กระทำการไม่ถูกต้องล่วงอำนาจเจ้าพนักงาน ควรต้องบอก กล่าวอาการประพฤตินี้ให้ราชทูตฝรั่งเศสทราบห้ามไม่ให้ประพฤตินั้นต่อไป แม้ถ้าคืน ประพฤติเช่นนี้ถ้าจะมีเหตุที่เจ้าพนักงานจะต้องป้องกันตัวถาวรก่อนจนน่าที่เจ้าพนักงานซึ่งต้อง รับผิดชอบ อยู่จะมีอันตรายอันใดแก่ ม, เชอแล้ว กองตระเวรจะไม่รับผิดชอบแลในความจริงนี้ ควรขอให้ ม, เชอ ขอโทษเจ้าพนักงานแลหาขวัญผู้ที่มิขาดเจ็บตามสมควรด้วย

อนึ่งจิ้นอ้วเนียงที่ว่าเป้นสืบเชกต์ฝรั่งเศสนั้น ควรตรวจดูชื่อเมืองติจึญนั้นว่าจะ เป้นคอลอนี ฝรั่งเศสตามไม่ถ้าไม่ชัดแล้ว หม่อมฉันไม่เข้าใจว่าเป้นสืบเชกต์ด้วยต้นใด จึงกราบทูลให้ทรงทราบ

พระยาบรมนาถบารุง

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นางสาวเลอลักษณ์ ชื่อสกุล คงมีลาภ

เกิดวันที่ 22 เดือน มกราคม พุทธศักราช 2497

สถานที่เกิด อ.กบินทร์บุรี จ.ปราจีนบุรี

สถานที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 159 ถ.อนุกุล อ.กบินทร์บุรี จ.ปราจีนบุรี

ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน อาจารย์ 2 ระดับ 7

สถานที่ทำงานปัจจุบัน รร.กบินทร์บุรี อ.กบินทร์บุรี จ.ปราจีนบุรี 25110

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2517 ป.กศ.สูง (วิชาเอกสังคมศึกษา) จากวิทยาลัยครูจะเชิงเตรา

พ.ศ. 2520 กศ.บ. (วิชาเอกประวัติศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
บางแสน

พ.ศ. 2539 ศศ.ม. (วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร